

**KALICI ÇÖZÜM TÜRLERİNDEN GÖNÜLLÜ GERİ
DÖNÜŞ**

Ceren ARSLANGÖRÜR

**Yüksek Lisans Tezi
Özel Hukuk Anabilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Bahar KÜPE
2023
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI

Ceren ARSLANGÖRÜR

KALICI ÇÖZÜM TÜRLERİNDEN GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Bahar KÜPE

ERZURUM – 2023

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Kalıcı Çözüm Türlerinden Gönüllü Geri Dönüş" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

07/09/2023

Aslı Islak İmzalıdır

[Öğrencinin Adı Soyadı]

Ceren ARSLANGÖRÜR

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Bahar KÜPE danışmanlığında, Ceren ARSLANGÖRÜR tarafından hazırlanan bu çalışma 28/08/2023 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Özel Hukuk Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Doç. Dr. Salımya GANIYEVA	İmza:	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi	: Dr. Öğr. Üyesi Bahar KÜPE	İmza:	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi	: Dr. Öğr. Üyesi Hilal CECANPINAR	İmza:	Aslı Islak İmzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü
Aslı Islak İmzalıdır

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ.....	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ ÇERÇEVESİNDE KORUMA TÜRLERİNİN SONA ERMESİ

1.1. GENEL OLARAK KORUMA TÜRLERİ	5
1.1.1. Uluslararası Koruma.....	5
1.1.2. Geçici Koruma	13
1.2. KALICI ÇÖZÜM TÜRÜ OLARAK GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ	22
1.2.1. Kalıcı Çözüm Kavramı.....	24
1.2.1.1. Kalıcı Çözüm Kavramının Tarihsel Gelişimi	24
1.2.1.2. Kalıcı Çözüm Türleri	27
1.2.1.2.1. Yeniden Yerleştirme	28
1.2.1.2.2. Yerel Entegrasyon	30
1.2.1.2.3. Gönüllü Geri Dönüş	33
1.2.1.3. Kalıcı Çözüm Türlerinin Birbirlerine Etkileri	35
1.2.2. Gönüllülük ve Gönüllü Geri Dönüş Kavramı	38
1.2.2.1. Genel Olarak	38
1.2.2.2. Geri Dönüş Çeşitleri	50
1.2.2.2.1. Kendiliğinden Geri Dönüş	50
1.2.2.2.2. Kolaylaştırılmış (Organize) Gönüllü Geri Dönüş	51
1.2.2.2.3. Teşvik Edilen Gönüllü Geri Dönüş	52
1.2.2.2.4. Tehdit Altında Geri Dönüş.....	52
1.2.2.2.5. Çatışmalar Sırasında Geri Dönüş	53
1.2.2.3. Gönüllü Geri Dönüşün Hukuki Dayanağı	54
1.2.2.4. Gönüllü Geri Dönüş Unsurları.....	56

1.2.2.4.1. Gönüllülük Unsuru.....	57
1.2.2.4.2. Güvenlik Unsuru	59
1.2.2.4.3. Sürdürülebilirlik Unsuru	62
1.2.3. Gönüllü Geri Dönüşün Uygulanma Usulü	63
1.2.3.1. Geri Dönüş Süreci.....	63
1.2.3.2. Yeniden uyum Planı	66
1.2.3.3. Gönüllü Geri Dönüşün Uygulanması Sırasında Karşılaşılan Zorluklar	66
1.3. GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ SONUCUNDA ULUSLARARASI KORUMANIN SONA ERMESİ.....	68
1.4. GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ SONUCUNDA GEÇİCİ KORUMANIN SONA ERMESİ.....	71

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ

2.1. GENEL OLARAK	76
2.2. ULUSLARARASI HUKUKTA GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞÜN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	77
2.3. ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER KAPSAMINDA GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ ve GERİ GÖNDERMEME İLKESİ	81
2.3.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi.....	83
2.3.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	84
2.3.3. 1951 Tarihli Mültecilerin Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi.....	87
2.3.4. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme.....	91
2.3.5. BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi.....	92
2.3.6. Afrika Birliği Örgütü Bölgesel Sözleşmesi.....	93
2.3.7. AB Geçici Koruma Yönergesi.....	94
2.3.7.1. Geri Kabul Anlaşmaları	98
2.3.7.2. AB Yeni Göç ve İltica Paktı	102
2.3.8. Uluslararası Sözleşmeler Kapsamında Geri Göndermeme İlkesi	105
2.4. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ ÜZERİNDEKİ ROLÜ	109

2.4.1. Uluslararası Göç Örgütü(IOM)	109
2.4.2. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK).....	117
2.5. GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ POLİTİKALARI VE PROJELERİ.....	125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK HUKUKUNDA GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ

3.1. GENEL OLARAK	133
3.2. TÜRK HUKUKUNDA GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ İLİŞKİN DÜZENLEMELER.....	135
3.2.1. Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)	139
3.2.2. Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (YUKKY).....	144
3.2.3. Geçici Koruma Yönetmeliği	147
3.3. TÜRK HUKUKU KAPSAMINDA GERİ GÖNDERME YASAĞI İLE GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ İLİŞKİSİ.....	150
3.4. DEPREM SONRASI GERİ DÖNÜŞLER	153
SONUÇ.....	156
KAYNAKÇA	160
ÖZGEÇMİŞ.....	185

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****KALICI ÇÖZÜM TÜRLERİNDEN GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ****Ceren ARSLANGÖRÜR****Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Bahar KÜPE****2023, 185 Sayfa****Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Bahar KÜPE****Doç.Dr. Salimya GANIYEVA****Dr. Öğr. Üyesi Hilal CECANPINAR**

Bu çalışmanın amacı koruma türlerini sona erdiren sebeplerden gönüllü geri dönüş kalıcı çözüm türünün özellikleri ve uygulanış biçimi ile bu çözüm türünün uluslararası hukuk ve Türk Hukukunda düzenleniş şeklinin incelenmesidir.

Gönüllü geri dönüş, artan göç olgusu ile birlikte, uygulamada sıklıkla rastlanılan bir çözüm türü haline gelmiştir. Yapılan çalışmalar da hem ülkeler hem korunanlar bakımından son yıllarda en etkili, başarılı ve sürdürülebilir çözüm türünün gönüllü geri dönüş olduğunu göstermiştir. Ancak daha önce ekseriyetle diğer iki çözüm türünün uygulanıyor olması, çalışmalar bu iki çözüm türü üzerinde yapılmıştır. Yalnızca gönüllü geri dönüş çözüm türünü ele alan çalışma sayısı bu sebeple oldukça azdır. Yapılan çalışmaların birçoğunda da konu idari yönüyle ele alınmıştır. Çözüm türünün kapsam ve içeriğine ilişkin detaylı açıklamalar yapılması ve hukuk sistemleri içerisinde de ki yerine değinilmesi amacıyla bu çalışma hazırlanmıştır.

Çalışmamızda gönüllü geri dönüş çözüm türünün hangi durumlarda uygulanabileceği, unsurlarının tespiti ve hukuka uygun olarak yerine getirilip getirilmediğinin ne şekilde anlaşılabileceği soruları ulusal ve uluslararası mevzuat hükümleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. İşbirliklerinin ve ülkeler arası bilgi alışverişinin geliştirilmesinin gönüllü geri dönüş çözüm türünün kalıcılığını artıracak ve geri dönüş taleplerinin kabulünde ve yönetilmesinde büyük katkı sunacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Koruma Türleri, BMMYK, Gönüllü Geri Dönüş

ABSTRACT**MASTER THESIS****VOLUNTARY RETURN FROM TYPES OF PERMANENT SOLUTIONS****Ceren ARSLANGÖRÜR****Advisor: Asssit. Prof. Dr. Bahar KÜPE****2023, 185 Page****Jury Advisor : Asssit. Prof. Dr. Bahar KÜPE****Assoc. Prof. Dr. Salimya GANIYEVA****Asssit. Prof. Dr Hilal CECANPINAR**

The purpose of this study is to examine the characteristics and implementation of the permanent remedy of voluntary return, which is one of the grounds for termination of protection, and the regulation of this remedy in international law and Turkish Law.

Voluntary return has become a frequently encountered type of solution in practice with the increasing migration phenomenon. Studies have shown that voluntary repatriation is the most effective, successful and sustainable type of solution in recent years for both countries and protected persons. However, since the other two types of solutions were mostly applied before, studies have been conducted on these two types of solutions. For this reason, the number of studies addressing only the voluntary repatriation solution type is quite small. In most of the studies, the issue has been addressed from an administrative perspective. This study has been prepared in order to provide detailed explanations on the scope and content of the remedy type and to address its place in legal systems.

In our study, the questions of in which cases the voluntary return remedy can be applied, the determination of its elements and how to understand whether it has been fulfilled in accordance with the law have been tried to be explained with the provisions of national and international legislation. It is concluded that the development of cooperation and exchange of information between countries will increase the permanence of the voluntary repatriation remedy and will make a great contribution to the acceptance and management of repatriation requests.

Keywords: Migration, Types of Protection, UNHCR, Voluntary

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABGKY	: Avrupa Birliği Geçici Koruma Yönergesi
ABÖ	: Afrika Birliği Örgütü
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AY	: Anayasa
Bkz. (bkz.)	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMESK	: Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği
C.	: Cilt
c.	: Cümle
CEDAW	: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi)
COI	: Country of Origin (Menşe Ülke Bilgi Formu)
dn.	: Dipnot
Ed.	: Editör
ESKHS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
f.	: Fıkra
GİB	: Göç İdaresi Başkanlığı
GKY	: Geçici Koruma Yönetmeliği

ILO	: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IOM	: International Organization for Migration (Uluslararası Göç Örgütü)
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
m.	: Madde
MSHS	: Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi
RG.	: Resmi Gazete
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa sayısı
STK	:Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMK	: Türk Medeni Kanunu
UMÖ	: Uluslararası Mülteci Örgütü
UNDP	: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNHCR EXCOM	: United Nations High Commissioner for Refugees Executive Committee (Birleşmiş Milletler mülteci Yüksek Komiserliği Yürütme Komitesi)
UNHCR	: United Nations High Commissioner for Refugees (Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği)
UNHRC	: United Nations Human Rights Committee (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları İzleme Komitesi)
UNICEF	: United Nations International Children's Emergency Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)

VIII

USAK	: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
VRF	: Voluntary Repatriation Form (Gönüllü Geri Dönüş Formu)
YUKK	:Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu
YUKKY	:Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, son yıllarda birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de artış gösteren zorunlu göç olgusu neticesinde, ülkelerinden ayrılarak koruma talebiyle ülkemize sığınan kişilere tanınan koruma türlerine kısaca değinilmiştir. Akabinde çalışmanın temel konusu olan ve geçici koruma ve uluslararası koruma statülerini sona erdiren gönüllü geri dönüş kalıcı çözüm türü ele alınmıştır.

Tez çalışmamda her ne kadar sadece benim ismim yazılı olsa da bu tez birçok kişinin emek, gayret ve fedakârlığı ile hazırlanmıştır. Çalışmamda emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Teşekkürlerimi en başta bu çalışmayı hazırlarken tez konumu belirlememden başlayarak, tüm sorularımda, sorunlarımda, desteğini esirgemeyen ve fikir ve görüşleri ile her zaman yolumu aydınlatan, kıymetli hocam ve tez danışmanım Dr. Bahar KÜPE hocama sunuyorum. Sorularımı, tereddütlerimi, stresimi tecrübe ve bilgisiyle yumuşatıp beni rahatlatarak emin adımlarla ilerlememi sağlayan hocama samimiyeti ve tüm yoğunluğuna rağmen gösterdiği ilgi için minnettarım.

Tez jürimde yer alarak kıymetli vakitlerini ayıran ve çalışmamı değerlendiren kıymetli jüri üyelerim Doç Dr. Salimya GANIYEVA ve Dr. Hilal CECANPINAR’a teşekkür ederim.

Tez konum, ne yaptığım, ne yazdığım hangi aşamada olduğumu sıklıkla takip edemeseler bile “hocanın yanına ne zaman gideceksin, bitirdin mi, nasıl gidiyor, ne zaman mezun olucan” soruları, enerjileri, esprileri ve sevgileriyle her daim yanımda olan canım ailem sunduğunuz katkılar paha biçilemez. Süreçte en çok ihtiyacım olan manevi desteklerim canım annem Necla, babam Özkan Arslangörür, ablam -namı diğer küçük annem- Canan Arslangörür Kılıç ve canım kardeşim Mervenur Arslangörür’e teşekkür ederim. Bir insanın tüm çalışmaları, başarıları sevdikleri ile paylaştıkça anlam kazanır, paylaşacağımız nice başarılarla, sizi çok seviyorum.

Literatür taramamı yaparken ve çalışmamı hazırlarken desteklerini esirgemeyen tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma minnettarım. Stresimle mücadele de desteğini esirgemeyen ve özel hayatlarımdan çaldığım başta Onur Ateş olmak üzere tüm sevdiklerime, arkadaşlarıma ve dostlarıma gösterdikleri anlayış için teşekkür ederim.

Tez sürecimde izin haklarımı kullanmam konusunda kolaylık sağlayan ve manevi anlamda her zaman beni destekleyen, bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen kıymetli meslektaşım ve üstadım Av. Müzeyyen ÇİFTÇİ YOLAÇAN’a teşekkür ederim.

Bu çalışmayı benim hayat ışığım, rol modelim, en büyük destekçim, en yakın arkadaşım, dünyanın en fedakâr, en güzel kalpli insanına, iyi ve güzel olan her şeyin “EN”i olan ANNEM’e armağan ediyorum.

ERZURUM-2023

Ceren ARSLANGÖRÜR

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca ülkeler arası göç ve kitlesel akınlar çeşitli sebepler ile hep var olmuştur. Kişilerin, kendi ülkelerinden ayrılmalarına zulüm, işkence, kültürel ve dini yönden devletlerin kişiler üzerinde baskı kurması gibi çeşitli insan hakkı ihlalleri sebep olmuştur. Bu durum karşısında, ülkelerinde özgürce ve insan onuruna yakışır şekilde yaşama özgürlüğünü yitiren bireyler zorunlu olarak kendi ülkelerinden ayrılmışlardır. Kitlesel veya bireysel olarak ülkelerinden ayrılan bireyler başka bir ülkeden koruma talep etmişlerdir¹.

Korunma talep edilen ülke, koruma talebi, bu talebin sebebi ve koruma şartlarını değerlendirerek kişilere ulusal veya uluslararası alanda öngörülen koruma statülerinden, şartları uygun olan statüyü tanımaktadır². Son yıllarda gerçekleşen göçler kitlesel boyutta olup geçmişten günümüze bilinen ve yerleşik olan uluslararası koruma statüsünün kapsamı dışında kalmaktadır. Bu durum sığınma talebi ile gelen kişilerin hangi statü ve koruma prosedürü içerisinde korunacağı sorusunu gündeme getirmiş ve geçici koruma statüsünün oluşturulmasında etkili olmuştur³. Son yıllarda uluslararası koruma kapsamına girmeyen kitlesel akınların birçoğunda, hatta hemen hemen hepsinde sığınanlara geçici koruma statüsü tanınmıştır. Ancak isminden de anlaşılacağı üzere bu statü, geçici bir statüdür. Statünün sona ermesi durumunda korunanların durumunun ne olacağı uluslararası alanda tartışılmış ve ortak bir çözüm bulunması ihtiyacını doğurmuştur⁴.

Uluslararası alanda etkili olan ve yalnızca menşe ülke ile sığınma ülkesini etkilemeyen kitlesel akınlara uluslararası alanda çözüm önerileri geliştirilmiştir. Yerel Entegrasyon, Üçüncü Ülkeye Yerleştirme ve Gönüllü geri dönüş çözüm türü olmak üzere 3 temel başlığa ayrılan bu çözüm türlerinin uygulanma sıklığı ve şekli uygulandıkları

¹ Salih Aydemir/Mehmet Cem Şahin, “Zorunlu-Kitlesel Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar Örneği”, *Dini Araştırmalar*, 2018, 21.53, 125-127; Mehmet Aktel/Ümmühan KAYGISIZ, "Türkiye’de Göç Yönetimi." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 23.2, 2018, 579-604, 581.

² Sığınma, Sınırlar ve Göç ile İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı, Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2014. https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_asylum_TUR.pdfs, E.T. 16.03.2023.

³ Aktel/Kaygısız, 583; Plan Ve Bütçe Komisyonu, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Göç Ve Uyum Raporu, 2018, https://asylumineurope.org/wpcontent/uploads/2018/04/resources_goc_ve_uyum_raporu.pdf, E.T. 16.03.2023.

⁴ Aktel/Kaygısız, 583.

döneme göre gelişmiş ve değişmiştir⁵. Geçmişte yerel entegrasyon ve üçüncü ülkeye yerleştirme çözüm türleri uygulamada tercih edilen çözüm türleri olmakla birlikte zaman içerisinde bu durum değişmiştir. Ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel durumları ve toplumsal etkiler uluslararası alanda yeni bir çözüm türünün uygulanması gerekliliğini ortaya çıkarmış ve bu kapsamda gönüllü geri dönüş çözüm türünün uygulanmasına yönelik tercih artmıştır. Bu konuda uluslararası ve ulusal alanda çalışmalar yapılmıştır⁶.

Gönüllü geri dönüş, sığınanların kendi ülkesine güvenli ve onurlu bir şekilde geri dönüşünü ve ülkelerinin sağladığı ulusal korumadan yeniden faydalanmalarını sağlamayı amaç edinen bir çözüm türüdür⁷. Gönüllü geri dönüşün temelinde yer alan gönüllülük unsuru, bu çözüm türünü diğer kalıcı çözüm türlerinden ayıran en önemli unsurdur⁸. Bireylerin içinde bulundukları şartlardan etkilenmeden, sığınma ülkesinin takdirine bırakılmadan kendi özgür iradeleri ile ülkelerine geri dönmelerinin sağlanması çözüm türünün kalıcılığını da artırmaktadır. Böylelikle hem sığınma ülkesinde hem diğer kalıcı çözüm türlerinde olduğu gibi, üçüncü ülkeler kitlesel akınlardan olumsuz anlamda etkilenmeden her iki taraf için de en uygun ortak yolda mutabık kalmaktadırlar. Gönüllü geri dönüş kişilerin aidiyet duygusu ve kendi vatanlarında bulunma istekleri ile bir arada düşünüldüğünde korumanın sona ermesinde en etkili yol olarak görülmüştür⁹.

Gönüllü geri dönüş, gönüllülük unsurunun yanında güvenlik ve sürdürülebilirlik unsurlarının da aynı zamanda gerçekleşmesi ile mümkün olacaktır¹⁰. Sürdürülebilirlik ve güvenlik unsurları ise kişilerin yeniden menşe ülkelerine dönmeleri halinde yaşayabilecekleri çekincelerin ortadan kaldırılması ile sağlanacaktır¹¹. Ülkelerine geri dönüş yapmak isteyen kişilerin bu kararlarını özgürce vermeleri için menşe ülkedeki şartlar hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanacaktır. Bunun için seyahat izni, eğitim ve

⁵ Cansu Kaya, "Kalıcı Çözüm Türü Olarak Gönüllü Geri Dönüş ve Geçici Koruma Kapsamında Yer Alanlar Bakımından Türk Hukukundaki Düzenlenme Şekli" (Gönüllü Geri Dönüş), *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2019, 511-535, 522.

⁶ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 523.

⁷ Bülent Çiçekli, *Yabancılar ve Mülteciler Hukuku (Yabancılar ve Mülteciler)*, 6. Bası, Seçkin, Ankara, 2016, 313 vd.

⁸ Sema Buz/Sema Korç, "Mültecilere Yönelik Kalıcı Çözümlerden Biri Olarak Gönüllü Geri Dönüş", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2021, 208-209.

⁹ Çiçekli, *Yabancılar ve Mülteciler*, 313; Buz, Korç, 208-209.

¹⁰ Remzi Demir, *Gönüllü Geri Dönüş İçin Kalıcı Çözümler: Türkiye'deki Suriyeliler ve Afganlar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, 2022, 66.

¹¹ Demir, 66.

bilgilendirmeler yapılarak kişilerin karar vermelerini etkileyebilecek tüm unsurları önceden öngörmeleri hedeflenmiştir¹².

Korunanlar ülkelerine geri dönüş kararı sonrası da tamamen korumasız bırakılmamaktadır. Dönüş sonrası insan haklarının korunması ve asgari yaşam standartlarının sağlanması ulusal ve uluslararası örgütlerin işbirliği ile teminat altına alınmaktadır¹³. Uluslararası boyutu olan göç olgusunun sebep ve sonuçlarını tek başına bir ülkenin üstlenmesi mümkün olmamaktadır. Ulusal ve uluslararası işbirliği ile süreç kolaylaştırılarak kişilerin kendi vatanlarında insan onuruna yakışır bir şekilde yaşamaları sağlanmaktadır¹⁴.

Çalışmamızın ilk bölümünde gönüllü geri dönüş çözüm türünün uygulanma şekli ve unsurlarının neler olduğu ile diğer kalıcı çözüm türlerinden ayrılan yönlerinin neler olduğu, hukuki dayanakları, geri dönüş türlerinin neler olduğu soruları yanıtlanmaya çalışılmıştır. Gönüllü geri dönüş çözüm türünün daha net anlaşılabilmesi için çözüm türlerinin birbirlerine olan etkileri incelenmiştir. Ancak bunun öncesinde koruma türlerine ve birinci bölümün son kısmında ise gönüllü geri dönüş sonrası koruma türlerinin sona ermesine değinilmiştir. Koruma türlerinin tamamının ayrı bir tez konusu olarak incelenebilecek genişlikte olması sebebiyle çalışmamızda koruma türlerinin gönüllü geri dönüş ile olan bağlantısının anlaşılabilmesi için kısaca değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise uluslararası alanda etkili olan gönüllü geri dönüş çözüm türünün tarihsel gelişimine, uluslararası mevzuattaki yerine ve uluslararası örgütlerin bu süreçte üstlendikleri görevlerin neler olduğuna ilişkin sorulara cevap verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise Türk Hukukunda gönüllü geri dönüş çözüm türüne ilişkin hükümler içeren mevzuat hükümleri incelenmiştir. Gönüllü geri dönüş çözüm türünün geri gönderme yasağı ile olan ilişkisi incelenmiştir. Son olarak asrın felaketi

¹² UNHCR: Voluntary Repatriation: International Protection Handbook, (Voluntary Repatriation), Cenevre 1996, (İngilizce Metin), <https://www.unhcr.org/media/handbook-voluntary-repatriation-international-protection>, E.T. 05.02.2023, 2-3.

¹³ Esra Yılmaz Eren, *Mülteci hukukunda Geçici Koruma*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, 48.

¹⁴ Zeynep Yıldırım Yücel, *Ulus-Devlet, Mültecilik ve Menşe Ülkeye Geri Dönüş: Türkiye’de Yaşayan Suriyeli Mülteciler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, 145.

olarak nitelendirilen deprem felaketi sonrası yaşanan gönüllü geri dönüşler çalışma kapsamında incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ ÇERÇEVESİNDE KORUMA TÜRLERİNİN SONA ERMESİ

1.1. GENEL OLARAK KORUMA TÜRLERİ

Kalıcı çözüm türü olarak gönüllü geri dönüşün incelenmesine geçmeden önce bu kalıcı çözüm türünün hangi hâl ve şartlarda uygulandığının belirlenmesi gerekmektedir¹⁵. Gönüllü geri dönüş, koruma türlerini sona erdiren bir çözüm türü olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶. Bu sebeple öncelikle koruma türlerine kısaca değinilmesi çözüm türünün içeriğinin daha net anlaşılabilmesi için faydalı olacaktır. Uluslararası alanda koruma türleri, başvuru türü, niteliği, kişinin içinde bulunduğu şartlar, mevzuat hükümleri uyarınca değişiklik göstermektedir. Geçmişten günümüze en sık rastlanılan koruma türleri uluslararası koruma türleridir¹⁷. Ancak yaşanan kitlesel akınların sayısında meydana gelen artış karşısında mevcut sığınma ve koruma prosedürlerinin uygulanmasının mümkün olmaması geçici koruma statüsünü ortaya çıkarmıştır¹⁸. Bu bölümde koruma türlerine kısaca değinilmiş daha sonra gönüllü geri dönüş kalıcı çözüm türü incelenmiş ve bu çerçevede koruma statülerinin sona ermesine yer verilmiştir.

1.1.1. Uluslararası Koruma

Gönüllü geri dönüş tüm koruma türlerini sona erdiren bir çözüm türüdür. Çalışmamızda son yıllarda özellikle de ülkemizde sıklıkla uygulanan koruma yöntemi geçici korumadır. Ancak gönüllü geri dönüş yalnızca geçici korumada etkili olan bir çözüm türü olmadığından uluslararası korumadan da kısaca bahsetme gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Uluslararası koruma, ırkı, dini, tabiiyeti ve siyasi düşüncelerinden dolayı zulüm göreceği korkusuyla, vatandaşın menşe ülkesinin sağladığı korumanın sona ermesi

¹⁵ Susan Kneebone, “The Pacific Plan: The Provision of ‘Effective Protection’?”, *International Journal of Refugee Law*, Vol. 18, December 2006, 720.

¹⁶ Yılmaz Eren, 299.

¹⁷ Yılmaz Eren, 68; Gökçe Arıkan, *Göç Hukukunda Yabancıya Sağlanan Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma (Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma)*, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020, 3

¹⁸ Yılmaz Eren, 68; Arıkan, *Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma*, 3.

halinde, bu korumanın yerine geçmek ve kişinin menşe ülkesinin veya yeni bir ülkenin korumasından yararlanmasına kadar geçecek sürede uygulanan korumadır¹⁹. Tanım itibariyle uluslararası koruma ikame bir koruma türüdür²⁰. Zira aslolan koruma ülkenin vatandaşına sağladığı korumadır²¹. Uluslararası koruma tanımı uluslararası-bölgesel sözleşmeler, yargı kararları ve doktrinde yer alan düzenlemeler ile şekillenmiştir²².

Uluslararası Korumaya ilişkin Milletler Cemiyetinin çalışmalarından sonra 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB)²³ tavsiye niteliğinde düzenlemeler yapan ilk belgedir. Bildirgenin 14. maddesi doğrudan uluslararası korumayı düzenlemese de bu korumanın oluşmasında öncülük eden bir düzenlemedir. Madde uyarınca zulüm görme tehlikesi altında olan herkesin sığınma talep etme hakkı olduğu belirtilmiştir²⁴.

İkinci Dünya Savaşından sonra mültecilik statüsüne ilişkin düzenlemeler yapmak amacıyla “Uluslararası Mülteci Örgütü” kurulmuştur. Örgütün çalışmalarının belirli bir dönem ile sınırlı kalmaması için Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)’nin kurulmasına ve bu konuda çalışmalar yürütmesine karar verilmiştir²⁵.

1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Birleşmiş Milletler (BM) Sözleşmesi (Cenevre Sözleşmesi)²⁶ uluslararası koruma anlamında yapılan ilk bağlayıcı temel düzenlemelerden kabul edilmektedir. Sözleşmede İHEB 14. Maddeden esinlenerek uluslararası koruma statülerinden olan mülteci statüsü düzenlenmiştir²⁷. Sözleşmenin 1/2 maddesinde uluslararası korumanın “1 Ocak 1951’den önce Avrupa gerçekleşen olaylarda haklı sebepli zulüm korkuları ile vatandaşı olduğu ülkede bulunamayan ve bu ülkenin korumasından faydalanamayanlar ya da faydalanmak istemeyenler, vatandaşı olduğu ülke dışında olup dönmek istemeyenler veya dönemeyenler” için uygulanacağı

¹⁹ Ali Yuşa Turan, *Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma altındaki Yabancıların Türkiyede Çalışma Hakkı*, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020, 13.

²⁰ Arıkan, *Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma*, 3; Jane Mcadam, *Complementary Protection in International Refugee Law*, Oxford University Press, *Netherlands International Law Review*, 55. 1, 2008, 101-105.

²¹ Arıkan, *Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma*, 3.

²² Arıkan, *Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma*, 3.

²³ RG. 27.05.1949-7217.

²⁴ Hande Süzgün Yıldırım, *Uluslararası Koruma Ve Geçici Koruma Kapsamında Yer Alan Yabancıların Çalışma Hakkı Ve Bu Gruplara Sağlanan Teşvikler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021, 12.

²⁵ RG. 5.09.1961-10898, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, m. 2.

²⁶ RG. 05.09.1961- 10898, <https://www.unhcr.org/1951-refugee-convention>, (ingilizce metin), E.T. 03.01.2023.

²⁷ Turan, 16.

belirtilmiştir. Aynı zamanda bu madde ile mülteci tanımı da yapılmıştır. Sözleşmenin uygulama alanının, 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin New York Protokolü²⁸ imzalanıncaya kadar coğrafi anlamda sınırlı olması şartlı mülteci statüsünün, 33. Maddesinde yer alan geri göndermeme ilkesi ise ikincil koruma statüsünün ota çıkışında etkili olmuştur²⁹. Türk hukukunda da 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)³⁰ tanımlar başlıklı 3. Maddesinin r bendinde Uluslararası Korumanın, Mülteci, Şartlı Mülteci ve İkincil Koruma statülerini ifade ettiğine yer vermiştir³¹. 1967 Protokolü ile sözleşmedeki tarih ve coğrafi sınırlama kaldırılmıştır. Böylelikle mülteci kavramının kapsamı genişletilmiştir³².

BMMYK, sözleşmede başlıca mülteci statüsünün ele alındığını belirtmiştir. Bunun yanında BMMYK Yürütme Komitesi uluslararası koruma statülerinin, koruma talepleri ve koruma ihtiyaçlarına göre geliştirilmesini kabul ettiğinden diğer uluslararası koruma statüleri oluşmuştur³³. Bu statüler, YUKK’da yer alan uluslararası koruma tanımında ki mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma statüleridir.

Mülteci Statüsü; 1951 Cenevre Sözleşmesinin 1-A/2 maddesi uyarınca, çeşitli sebeplerden baskı görecekları korkusuyla vatandaşı bulundukları ülkenin dışında bulunan veya bu ülkenin korumasından yararlanamayan, yararlanmak istemeyen ve ülkesine dönmek istemeyen kişilere tanınan statüdür. Mülteci statüsünün kapsamına, ırk, din, tabiiyet, sosyal gruba mensubiyet ya da siyasi düşünceleri nedeniyle baskı gören ve bu nedenle ülkelerinin korumasından yararlanamayan kişiler girmektedir. Tanım itibarı ile doğal afetler, iklim değişiklikleri gibi güncel ve yine kişilerin ülkelerinin korumasından faydalanmalarını engelleyen haller bu statünün dışında kalmaktadır³⁴.

²⁸ RG. 14.10.1968-13026; 1967 Protokolü’ne taraf 147 ülke için bkz. (İngilizce Metin) https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtsg_no=V5&chapter=5&clang=_en, E.T. 20.02.2023.

²⁹ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 4.

³⁰ RG. 11.04.2013-28615.

³¹ YUKK 3/1-r.

³² RG. 14.10.1968-13026.

³³ UNHCR Executive Committee, Providing International Protection Including Through Complementary Forms of Protection, EC/55/SC/CRP, 2.06.2005, (İngilizce Metin) <https://www.unhcr.org/excom/standcom/42a005972/providing-international-protectionincluding-complementary-forms-protection.html>, E.T. 05.07.2023.

³⁴ James C. Simeon, “Ethics and the Exclusion of those who are ‘not Deserving’ of Convention Refugee Status”, Contemporary Issues in Refugee Law in (Ed. Satvinder Singh Juss/Colin Harvey/Edward Elgar Publishing), 2013, 276; Nuray Ekşi, İklim Mültecileri, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2016, 2.2, 10-58.

Yakın zamanda ülkemizde gerçekleşen deprem felaketi de göstermiştir ki deprem felaketi ülkeler arası kitlesel veya bireysel hareketliliğin gerçekleşmesinde önem arz eden faktörlerdendir. Bu faktörler karşısında kişilerin uluslararası koruma statüsü olan mülteci statüsü kapsamı dışında kalmaları, yeni statü ve koruma türlerinin oluşmasında etkili olmuştur.

20. yüzyıl başlarında göçlerde meydana gelen artış mültecilerin korunmasına ilişkin belirli kriterlerin oluşturulması ihtiyacını doğurmuştur³⁵.

1951 Cenevre Sözleşmesi uyarınca mülteci statüsünün tanınması için gerekli şartlardan ilki kişinin yabancı olmasıdır³⁶. Sözleşmede, korunma talebi ile geldiği ülkenin vatandaşı olmayan, üçüncü bir ülke vatandaşı veya ikamet ülkesi dışında bulunan vatansız bir kişi “yabancı” olarak kabul edilmiştir³⁷. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)³⁸ da yabancı tanımını 1951 Cenevre Sözleşmesi ile benzer şekilde yapmıştır³⁹. Yani kişi vatandaşı olduğu ülkenin veya vatansız olarak ifade edilen kişi ikamet ettiği ülkenin korumasından yararlanıyorsa artık mültecilik statüsünü elde edemeyecektir⁴⁰.

Mülteci statüsünün tanınması için gereken ikinci şart kişilerin zulme uğramaya yönelik korkusunun ırk, din, tabiiyet, sosyal gruba mensubiyet veya siyasi düşünce kaynaklı olmasıdır⁴¹. Kişilerin bu haklarına yönelik saldırı vatandaşı oldukları veya ikamet ettikleri ülkenin yetkili makamları tarafından gerçekleştirilebileceği gibi, diğer kişilerin saldırısı karşısında, ülkenin bu hakları korumaması durumunda da hak ihlali ve tehdit halinin varlığı söz konusu olacaktır⁴². Böyle bir durumda kişilerin saldırı karşısındaki korkuları ve saldırının bu hakları ihlal edecek boyutta olup olmadığı

³⁵ Mustafa Tefvik Odman, Mülteci Hukuku, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1995, 19.

³⁶ Yıldırım, 6.

³⁷ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 24.

³⁸ RG. 11.04.2013-28615.

³⁹ YUKK 3/1: ...T.C. Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan, yabancı bir kişi olması gerekmektedir. Yabancıların birden fazla vatandaşlığının bulunduğu durumlarda ise “vatandaşı olduğu ülke” ifadesi vatandaşlığında olduğu ülkelerden her birini ifade eder; 1951 Cenevre Sözleşmesi 1/A-2.

⁴⁰ UNHCR, Handbook, prgf. 106.

⁴¹ UNHCR, Handbook, prgf. 71-72; UNHCR, Guidelines on International Protection No. 6: Religion-Based Refugee Claims under Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees, HCR/GIP/04/06, 28.04.2004, (İngilizce metin), https://www.unhcr.org/media/guidelines-international-protection-no-6-religion-based-refugee-claims-under-article-1a-2_, E.T. 12.03.2023.

⁴² UNHCR, Handbook, prgf. 65.

hususları birlikte değerlendirilerek mültecilik statüsünün verilmesi konusunda bir karara varılabilecektir⁴³.

Statü için gerekli üçüncü şart, kişinin vatandaşı olduğu ülkenin veya önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunmasıdır⁴⁴. Kişi eğer bu ülkelerden birisinde, yukarıda sayılan haklar yönünden bir korku ya da kaygı duymuyorsa uluslararası koruma statüsünün tanınması ihtiyacının varlığından söz edilemeyecektir⁴⁵. Yine kişinin yalnızca saldırı tehdidi altında olması da yeterli değildir. Aynı zamanda ikamet ülkesi veya vatandaşı olduğu ülkede de bulunmuyor olması gerekmektedir⁴⁶. Aksi takdirde kendisine yine uluslararası koruma statüsü tanınmayacaktır. Kanaatimizce tanım itibariyle olması gereken düzenleme de bu şekildedir. Kişi ikamet ülkesi veya vatandaşı olduğu ülkede kalmaya devam ediyorsa bu durum hak ihlaline uğradığı yönünde tereddüt oluşturabilecektir. Aynı zamanda bu menşe ülkenin iç işlerine müdahale etmek olacaktır ki bu durum ülkeler arası krizlerin yaşanmasına da sebebiyet verecektir. Yine aşağıda içeriğinden detaylı olarak bahsedeceğimiz gönüllü geri dönüş çözüm türünün uygulanma ihtimali de ortadan kalkacak beraberinde diğer çözüm türleri de uygulanamayacaktır. Dolayısıyla bu halde bir uluslararası korumadan bahsetmek söz konusu olmayacaktır. Burada değinilmesi gereken ayrı bir husus vardır ki o da ülke içinde yerinden edilmiş kişilerdir (IDP-internally displaced person)⁴⁷. Bu kişiler ülkelerinin korumasından yararlanamayan ve mülteci statüsünün tanınması için ülke sınırları dışında olmak şartı dışında gerekli diğer tüm şartlara haiz kişilerdir⁴⁸. Çoğu zaman ekonomik koşullar sebebiyle ülkelerinden ayrılamayan bu kişiler ülkelerinin sağladığı korumadan faydalanamadıkları gibi mülteci statüsü için gerekli olan ülke sınırları dışında olmak şartını da karşılamadığından uluslararası koruma türleri kapsamında da korunamamaktadırlar⁴⁹. Yine uluslararası örgütlerin görev alanı içerisinde görülmediklerinden örgütlerin sağladığı koruma ve yardımlardan mahrum

⁴³ UNHCR, Handbook, prgf. 206; Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 27.

⁴⁴ Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 262; Özkan, 84.

⁴⁵ UNHCR, Handbook, prgf. 90.

⁴⁶ UNHCR, Handbook, prgf. 88.

⁴⁷ <https://www.unhcr.org/tr/22075-dunya-capinda-yerinden-edilmis-kisi-sayisi-70-milyonu-gecerken-bm-multeciler-yuksek-komiseri-duruma-mudahale-icin-daha-guclu-bir-dayanisma-cagrisinda-bulunuyor.html>.

⁴⁸ http://www.madde14.org/index.php?title=%C3%9Cikesinde_Yerinden_Edilmi%C5%9F_Ki%C5%9Filer.

⁴⁹ Pınar Gözen Ercan/Selin Kul, "Ülkeleri İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin ve Mültecilerin Koruma Sorumluluğu Çerçevesinde Korunması", Uluslararası İlişkiler Dergisi, C. 18, 71, 2021, 1-19.

kalmaktadırlar⁵⁰. Bu sorunun aşılması için yeni bir koruma türü geliştirilmesi, mülteci statüsü tanımının genişletilmesi veya uluslararası örgütler ile bu kişilere yönelik koruma çalışma yapılması için işbirlikleri kurulması yerinde olacaktır. Her ne kadar IDP'lerin uluslararası koruma sorumluluğu kapsamında korunacağı belirtilmekte ise de ayrı bir düzenleme yapılması koruma statüsünü daha belirgin kılacak ve güvence sağlayacaktır⁵¹.

Mülteci statüsünün tanınması için dördüncü şart kişinin vatandaşı olduğu ya da önceden yaşadığı ikamet ülkesinin korumasının yokluğudur. Koruma yokluğundan kasıt, herhangi bir zulüm karşısında ülkenin koruma konusunda isteksiz davranması, zulme göz yummasıdır⁵².

Beşinci ve son şart ise mülteci statüsüne hak kazanmayı gerekli kılan olayların Avrupa ülkelerinde⁵³ meydana gelmesidir. 1967 Protokolü ile bu coğrafi sınırlandırma kaldırılmıştır. Ancak Türkiye 1951 Cenevre sözleşmesinde yer alan bu şartı “Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar” şeklinde kabul etmiştir⁵⁴. Türkiye sözleşmeyi coğrafi sınırlama ile kabul etmiş olduğu için Türkiye yönünden mülteci statüsü halen Avrupada meydana gelen olaylar neticesinde korunma talep edenler için uygulamaktadır⁵⁵.

Şartlı Mülteci Statüsü; yukarıda detaylı olarak izah edilmiş olduğu üzere Türkiye ve 1951 Sözleşmesini coğrafi sınırlama ile kabul eden ülkeler yalnızca Avrupa ülkelerinde yaşanan eylemler neticesinde ülkeye gelen kişilere mülteci statüsünü tanımışlardır. Başka bir bölgeden aynı eylemler dolayısıyla gelen kişilerin hangi koruma statüsüne alınacağı ise belirsiz kalmıştır. Göç ve korunma prosedürlerinin uluslararası işbirliğini gerektirmesi, yükümlülüğün paylaşılmasının zorunlu olması, yapılan desteklerin yeterliliği göz önüne alındığında Türkiye'nin sağlanan koruma statülerinin tanınmasında belirli kriterler ve sınırlamalar getirmesi kanaatimizce yerinde bir tutumdur. Bu konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) de aynı yönde karar vermiştir⁵⁶.

⁵⁰ BMMYK'nın son yıllarda görev alanı kapsamında olmamasına rağmen “küme yaklaşımı” ile bu kişilere ilişkin yürüttü çalışmalarına ilişkin bkz. <https://www.unhcr.org/tr/ulke-icinde-yerlerinden-edilen-insanlar>.

⁵¹ Gözen Ercan/Kul, 3.

⁵² Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 30.

⁵³ Avrupa ülkeleri için bkz. YUKK m. 3/1/b.

⁵⁴ YUKK m. 61.

⁵⁵ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 31.

⁵⁶ AİHM, Türkiye'nin mülteci ve şartlı mülteci kavramlarını coğrafi bir kriter koyarak ayırmasını, ırka ve soya dayalı bir ayırım olarak görmemiş bu sebeple bu ayırımın insan haklarına aykırılık teşkil etmediğine karar vermiştir. Bkz. AİHM, A.G ve Diğerleri v. Türkiye, Başvuru No: 40229/98, 15.06.1999, (İngilizce

1951 Cenevre Sözleşmesinin 1B/1-a maddesi ve bu madde uyarınca düzenlenen YUKK 62. madde de şartlı mülteci statüsü düzenlenmiştir. Buna göre Avrupa ülkeleri dışında ki ülkelerde ikamet eden veya vatandaşlık bağı ile bağlı olan kişilerin ülkelerinde meydana gelen olaylarda ırk, din, tabiiyet, belli bir toplumsal gruba mensubiyet veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğramalarından haklı bir sebeple endişe duymaları halinde sağlanan koruma statüsüne şartlı mültecilik adı verilmektedir⁵⁷. Kişi mültecilik statüsünde olduğu gibi burada da vatandaşı olduğu veya ikamet ettiği ülkenin korumasından faydalanamamakta ve bu ülke sınırları içerisinde bulunmamaktadır. Şartlı mülteciler güvenli üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar ülke içerisinde kalmaktadırlar. Yani süreli bir koruma statüsü olması yönüyle de mültecilik statüsünden ayrılmaktadır. Ancak kişilerin uluslararası örgütler tarafından her zaman üçüncü ülkeye yerleştirilmeleri mümkün olmamaktadır⁵⁸. Bu durumda şartlı mültecilerin ülke içerisindeki kalış süreleri de uzamaktadır. İşte böyle bir durumda alternatif ve en etkili çözüm olarak gönüllü geri dönüş çözüm türü devreye girmektedir. Zira üçüncü ülkeye yerleştirilmemeleri halinde şartlı mültecilerin ülkede kalması ciddi manada yük ve maddi külfet oluşturmaktadır. Bu kişilere vatandaşlarla aynı haklar ihdas edilmektedir⁵⁹. Kanaatimizce bu konuda üçüncü ülkeye yerleştirme çözüm türünden ziyade gönüllü geri dönüş çözüm türüne ağırlık verilmeli ve ülkelerin yük dağılımının dengesizliği karşısında ezilmemeleri için sınır güvenliği, göç yönetimi ve mülteci kabul prosedürleri konusunda yeni ve dengeli düzenlemeler ve anlaşmalar yapmaları gerekmektedir.

Şartlı mültecilik statüsüne başvuru yapacak olan kişilerin aynı zamanda BMMYK'ya da başvuru yapmaları gerekmektedir. Zira güvenli üçüncü ülkeye yerleştirme hususunda ilgili çalışmaları BMMYK yürütecektir. Ancak kalıcı çözüm türlerinin gelişmesi ile birlikte diğer çözüm türlerinin uygulanması konusunda da BMMYK'ya başvuru yapılması sürecin yürütülmesi açısından önem arz etmektedir⁶⁰.

Metin), http://madde14.org/index.php?title=A.G._ve_Di%C4%9Ferleri/_T%C3%BCrkiye E.T. 12.07.2023.

⁵⁷ YUKK m. 62.

⁵⁸ Nuray Ekşi, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda Düzenlenen Uluslararası Koruma Türleri” (Uluslararası Koruma Türleri), Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Değerlendirilmesi içinde, (Ed. Ceyda Süral, Ekin Ömeroğlu), Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2015, 42; Nuray Ekşi, *Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Hukuku (Uluslararası Koruma)*, Beta Basım Yayın, 2016; Ankara, 149.

⁵⁹ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 34.

⁶⁰ Yıldırım, 23.

İkincil Koruma Statüsü; Bu statü mültecilik ve şartlı mültecilik şartlarını sağlamayan ancak yine de uluslararası anlamda korunmaya ihtiyaç duyan kişiler için oluşturulmuş bir statüdür⁶¹. Zira sığınma talebinde bulunan bu kişilerin hangi statüde korunacağı hususu belirsizlik yaratmaktadır. Belirsizliğin giderilmesi için AB Vasıf Yönergesinden⁶² yararlanılarak ikincil koruma statüsü oluşturulmuştur⁶³. Türk hukukunda ikincil koruma YUKK 63. Madde de düzenlenmiştir. İlgili madde uyarınca statü, mülteci ve şartlı mülteci statülerinin dışında kalan, vatandaşı olduğu veya ikamet ettiği ülkeye geri gönderilme halinde işkence gibi insanlık dışı muamaleye uğrama tehlikesi olan bu sebeple ilgili ülkenin korumasından yararlanmayan veya yararlanmak istemeyen kişilere uygulanmaktadır⁶⁴.

İkincil koruma statüsünde diğer statülerden farklı olarak kişinin zulme uğrama korkusu din, ırk, tabiiyet gibi sebepler ile sınırlandırılmamıştır. Bu haliyle ikincil koruma, diğer uluslararası koruma statülerine göre kapsam itibarıyla daha geniş bir koruma alanı sağlamaktadır⁶⁵.

Tüm bu statüler incelendiğinde ülkemize son yıllarda gelen Suriyeli vatandaşların neden bu statüler kapsamında korunmadığı veya yeni bir koruma statüsüne neden ihtiyaç duyulduğu sorusu gündeme gelmektedir. Ancak tüm bu statüler bireysel koruma statüleri olup Suriye göçünde olduğu gibi kitlesel akın halinde uygulanmaları mümkün değildir. Yine kişilerin ülkelerinden ayrılma sebeplerinin her zaman uluslararası koruma statülerinde yer alan sebepler ile sınırlı kalması mümkün değildir. Bu sebeple aşağıda detaylı olarak izah edeceğimiz geçici koruma statüsü oluşmuştur.

⁶¹ Yıldırım, 23.

⁶² 2011/95/EU sayılı ve 13.12.2011 tarihli Uluslararası Korumadan Yararlanacak Üçüncü Ülke Vatandaşları ve Vatansızlar İçin Tek Tip Mülteci veya İkincil Koruma Statüsü Vasıflarının Belirlenmesine ve Sağlanacak Korumanın Kapsamına İlişkin Standartlar Hakkında Yönerge m. 2.

⁶³ AB Vasıf Yönergesi/2 (f) “ikincil korumaya muktedir kişiler”, mülteci olarak tanımlanamayan fakat menşe ülkesine veya vatansızlar açısından önceki mutad mesken ülkesine geri gönderilirlerse 15. maddede tanımlandığı şekilde ciddi zarar görme riski ile karşılaşacağına inanılmasını gerektiren esaslı sebepler bulunan, hakkında 17. maddenin (1) ve (2). Fıkraları uygulanamayan ve bu korku nedeniyle söz konusu ülkelerin korumasından yararlanamayan veya yararlanmak istemeyen üçüncü ülke vatandaşlarını veya vatansızları ifade eder.

⁶⁴ YUKK, m. 63.

⁶⁵ Yıldırım, 24; Neva Övünç Öztürk, *Mültecinin Hukuki Statüsünün Belirlenmesi (Hukuki Statü)*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, 403; Aysel Çelikel/Günseli Öztekin Gelgel, *Yabancılar Hukuku*, 23. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2017, 25-26.

1.1.2. Geçici Koruma

Geçici ve istisnai bir yöntem olan geçici koruma, insanlık tarihi boyunca var olan zulüm, işkence, kültürel ve dini yönden devletlerin kişiler üzerinde baskı kurması gibi insan hakkı ihlallerinin neticesinde şekillenmiştir. Bireylerin korunma ihtiyacı ile zorunlu olarak kendi ülkelerinden kitlesel olarak ayrılmaları, başka bir ülkeye sığınma ve bu ülkeden koruma talep etme ihtiyacı doğurmuştur⁶⁶. Kişilerin kitlesel akınları bazen ülkelerindeki bir iç savaş bazen ulusal bir kriz gibi çeşitli insan hakkı ihlallerinden meydana geldiği için zamansız ve ani gerçekleşmektedir. Bu sebeple uluslararası anlamda yeni bir koruma prosedürünün düzenlenmesi konusunda ortak bir kanaat oluşmuştur⁶⁷. Oluşan bu ortak irade ve uluslararası bir ilke olan geri gönderme yasağı doğrultusunda sığınanların ülkede kaldıkları süre ile sığınanlar için kalıcı bir çözüme ulaşıncaya kadar geçen süre arasında yeni koruma yöntemleri düzenlenmiştir. Bu bağlamda geçici koruma kavramı ve yöntemi oluşturulmuştur⁶⁸.

Geçici koruma (*temporary protection*)⁶⁹ kavramı, uluslararası antlaşmaların öngördüğü ve birçok devlet tarafından uygulanan uluslararası koruma model ve yöntemlerinin nitelikleri ve koruma kapsamı itibari ile uygulanmalarının mümkün olmadığı dönemlerde ortaya çıkan bir koruma statüsüdür.⁷⁰

⁶⁶ Çiçek Özgür, *AB Geçici Koruma Yönergesi ve Türk Hukukunda Geçici Korumanın Sona Ermesi*, Avrupa Ve Uluslararası Göç Hukuku içinde (Ed. Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik/Elçin Aktan), 411-442, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022, 411; Alice Edwards, “Geçici Koruma, İstisna ve 1951 Mülteci Sözleşmesi”, (Türkçe Metin), *Melbourne Uluslararası Hukuk Dergisi*, 13(2)2012, 595-635. <https://search.informit.org/doi/10.3316/agispt.20130722> E.T. 03.01.2023; Yıldırım Yücel, 1-3; Bahar Küpe, “AB ve Türk Hukukunda Geçici Koruma”, *Avrupa Ve Uluslararası Göç Hukuku* içinde (Ed. Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik/Elçin Aktan), 411-442, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022, 377.

⁶⁷ Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 313 vd; Sibel Yılmaz, *Kitlesel Akın Sığınma Durumunda Geçici Koruma Rejimi Ve Asgari Muamele Standardı*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, 70; Yücel Acer/İbrahim Kaya/Mahir Gümüş, *Küresel ve Bölgesel Perspektiften Türkiye'nin İltica Stratejisi*, Usak Yay. Ankara, 2010, 225.

⁶⁸ Yıldırım Yücel, 1 vd.

⁶⁹ Yılmaz Eren, 54; Joan Fitzpatrick, “Temporary Protection of Refugees: Elements of a Formalized Regime”, (Mültecilerin Geçici Olarak Korunması: Resmîleştirilmiş Bir Rejimin Unsurları), *The American Journal of International Law*, vol. 94, no. 2, 2000, 279–306, 281 JSTOR, , (İngilizce Metin), <https://doi.org/10.2307/2555293>, E.T. 4.01.2023.

⁷⁰ Çiçek Özgür, 422; Küpe, 377; Işıl Özkan, *Göç, İltica ve Sığınma Hukuku*, 4. Bsk. Seçkin Yayınları, Ankara, 2022, 309 vd; Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 23 vd; Yılmaz Eren, 92; Yılmaz, 70 vd; Uluslararası Göç Örgütü (IOM), “Göç Terimleri Sözlüğü”, 2009, <https://publications.iom.int>, E.T. 08.01.2023; Çelikel/Gelgel, 27; Ekşi, Uluslararası Koruma, 164; Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 305-306; Sema Çörtoğlu Koca/Candan Kavşat, “Geçici Koruma Yönetmeliği Uyarınca Geçici Koruma Kararının Kapsamı, Alınması ve Sona Ermesi”, *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2015, 1.1, 311-348, 331; Ayşe Yasemin Aydoğmuş, “Türk Hukukuna Göre Geçici Korumadan Yararlananların Sınır Dışı Edilmesi”, *Milletlerarası Hukuk Ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 37.2, 141-169, 2017, 225.

Geçici koruma uluslararası anlamda ilk kez 1936 yılında yaşanan İspanya iç savaşından kitleler halinde kaçan kişilere Fransa ve İngiltere'nin güvenli sığınma olarak taahhüt ettiği ve tanımladığı geçici mültecilik kavramı ile ortaya çıkmıştır⁷¹. Bu tarihten sonra da kitleler halinde gerçekleşen akınlar devam etmiştir⁷². Geçici korumanın henüz uygulanmadığı ve kavramsallaşmadığı bu dönemlerde sığınma gereksinimi ile ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan kişiler çoğu zaman ev sahibi ülkenin mülteci veya sığınmacı kavramları içerisinde yer almamışlardır. Sığınma ülkesi talebin yapıldığı döneme göre mevzuatında yer alan mevcut hükümler ve uygulamaları bu kişilere de uygulamaya çalışmıştır. ⁷³ Uygulama, kişileri şartları uymamasına rağmen mevcut düzenleme kapsamında korumaya zorlandığından eleştirilmiş ve diğer ülkelerin sığınılan ülke üzerinde kurduğu baskılar neticesinde yeni koruma prosedürleri şekillenmiştir ⁷⁴. Bu durum hem ülkeler arasındaki yeknesaklığın bozulmasına hem de ülkelerin birbirleri üzerinde baskı oluşturarak kişilerin menfaatlerinin değil, ülkelerin menfaatlerinin ön planda tutulduğu koruma prosedürlerinin oluşturulması gibi olumsuz sonuçlar meydana getirmiştir⁷⁵. Ancak genel itibariyle sağlanan korumanın belirli bir süre ile sınırlı olması sebebiyle “geçicilik” yönüne vurgu yapılmış, korunanlar geçici mülteci veya geçici sığınmacı olarak adlandırılarak bu kapsamda koruma sağlanmaya çalışılmıştır⁷⁶.

1951 Cenevre Sözleşmesi⁷⁷ uluslararası koruma ve dolayısıyla mülteci hukukunda yapılan temel düzenlemelerden kabul edilmektedir. Sözleşme de geçici korumaya ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır⁷⁸. Ancak söz konusu sözleşmenin içerisinde yer alan mülteci kavramı ve uluslararası koruma kavramlarının kapsamı karşısında, geçici

⁷¹ Yılmaz Eren, 110; Mehmet Emin Sönmez/Şükrü Şahin, Gaziantep'teki Suriyeli Sığınmacıların Etnik Kökenlerine Göre Geri Dönüş Eğilimleri. *Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi*, 4.1: 37-51, 40, dpnt. 3.

⁷² Yılmaz Eren, 24-26.

⁷³ Yılmaz Eren, 110; Sönmez/Şahin, 40, dpnt. 3.

⁷⁴ Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 314.

⁷⁵ Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 314; Joan Fitzpatrick, “Temporary Protection Of Refugees: Elements Of A Formalized Regime.” *The American Journal Of International Law* (Mültecilerin Geçici Olarak Korunması: Resmileştirilmiş Bir Rejimin Unsurları) Vol. 94, No. 2, 2000, 279–306, 281 JSTOR, <https://Doi.Org/10.2307/2555293>, (ingilizce metin), E.T. 4.01.2023.

⁷⁶ Khalid Koser/Martha Walsh/Richard Black, Geçici Koruma ve Avrupa Birliği'nden Mültecilerin Yardımlı Dönüşü, *Uluslararası Mülteci Hukuku Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, Temmuz 1998, Sayfa 444-461, <https://Doi.Org/10.1093/ijrl/10.3.444>, (Türkçe Metin), E.T. 03.01.2023; Kitleli sığınma için bkz. Acer/Kaya/Gümüş, 225.

⁷⁷ RG. 05.09.1961-10898.

⁷⁸ Odman, 15; Sibel Safi, *Mülteci Hukuku*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2017, 1-4-33; Yılmaz Eren, 60; Yılmaz, 75; Arda Okcu, *Uluslararası Koruma Bağlamında Kırılgan Grup Mensubiyetinin Yeniden Yerleştirme Üzerindeki Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022, 60.

korumanın ortaya çıkış sebepleri, bu korumaya duyulan gereksinimler, korumanın niteliği ve korumanın geçici olduğu hususları kıyaslanarak geçici koruma kavramının kapsamı belirlenmeye ve tanımı yapılmaya çalışılmıştır⁷⁹.

Geçici koruma kavramı savaş, silahlı çatışma, şiddet olayları, insan haklarının ihlal edilmesi vb. sebepler ile kitleler halinde ülkelerinden ayrılmak mecburiyetinde olan kişilere sağlanan bir koruma türüdür. Korunanların ülkelerinde meydana gelen kriz hali sonlanıp menşe ülkelerine geri dönüş yapacakları tarihe kadar veya koruma süresi sona erinceye kadar, sığınılan ülke tarafından sağlanan korumayı ifade etmektedir⁸⁰. Burada dikkat çeken husus korumanın sürekli olmamasıdır. Bu koruma içerisinde kişilerin sığınma süreci boyunca refah düzeylerinin sağlanması, güvenli bir yaşam alanı oluşturulması, insan haklarının korunması, sağlık, eğitim gibi diğer ihtiyaçlarının geri dönüş yapılınca kadar karşılanması hedeflenmektedir⁸¹. Bu yönleriyle geçici koruma, uluslararası korumadan tamamen bağımsız olmayan ancak uygulanma zamanı, uygulandığı kişiler, kişilere sağlanan güvenceler, süreli ve geçici bir koruma yöntemi olması yönleriyle uluslararası korumadan ayrılan tamamlayıcı bir korumadır⁸².

Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi'nde (ABÖ)⁸³ de geçici koruma kavramı açıkça yer almamaktadır. Bununla birlikte “Sığınma” başlıklı 2. Maddenin 5. Bendinde “Bir mülteci hiçbir sığınma tanıyan ülkede oturma hakkı elde edemediğinde, önceki paragrafla uyumlu olarak üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirilmesiyle ilgili düzenlemeyi askıda tutarak, kendini mülteci olarak gösterdiği herhangi bir sığınma ülkesinde geçici oturma

⁷⁹ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 23 vd; Safi, 5-33 vd; Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 313; Guidelines On Temporary Protection Or Stay Arrangements, <https://www.unhcr.org/5304b71c9.html>, (İngilizce metin), E.T. 04.01.2023; Yılmaz Eren, 60.

⁸⁰ Koser/Walsh/Black, 445; Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 314; İbrahim Kaya/Esra Yılmaz Eren, *Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Durumu: Arada Kalanların Hakları Ve Yükümlülükleri*, Beta Yayınları, İstanbul, 2015, 33; Alexander Betts/Gül Loescher/James Milner, *Mülteci Koruma Siyaseti ve Pratiği*, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Özgün Emre Koç (Çev.), İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2017, 1: 28-33. 13 vd; Safi, 509; Süzgün Yıldırım, 18; Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 39; Küpe, 379; Özgür, 412.

⁸¹ Yılmaz Eren, 54; Neşe Baran Çelik, “Türk Hukukunda Uluslararası Koruma Başvurusunda Bulunan Veya Uluslararası Korumadan Yararlanan Yabancıların Hak ve Yükümlülükleri”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2015, 6.3: 67-148, 73.

⁸² UNHRC Guidelines On Temporary Protection Or Stay Arrangements (Geçici Korumaya İlişkin Rehber Kuralları), <https://www.unhcr.org/5304b71c9.html>, E.T. 04.01.2023, Prgf. 3; Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 305; Öztürk, Hukuki Statü, 32; Turan, 69.

⁸³ Afrika Birliği Sözleşmesi, Addis Ababa, 1969. Sözleşmenin Sığınma Başlıklı m.2/5’te Geçici Statü ve Sığınma Kavramlarına Yer Verilmiştir. Sözleşmenin Türkçe metni için bkz. http://madde14.org/index.php?title=Afrika_Birli%C4%9Fi_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC_M%C3%BClteci_Sorunlar%C4%B1n%C4%B1n_%C3%96zel_Y%C3%B6nlerini_D%C3%BCzenleyen_S%C3%B6zle%C5%9Fme, E.T. 08.01.2023.

hakkı alabilir” ifadesine yer verilmiştir. Söz konusu hüküm incelendiğinde ABÖ sözleşmesinde de geçici korumaya dolaylı olarak vurgu yapıldığı sonucuna varılmıştır⁸⁴.

AB Geçici Koruma Yönergesinin (Council Directive 2001/55/EC)⁸⁵ “Tanımlar” başlıklı 2. maddesinde ise geçici koruma kavramı kitlesel sığınma talebinin hâsıl olması veya kitlesel harekete mahal verecek olayların gerçekleşmesi durumunda bu sebeplerle ülkesine dönemeyen kişilere sağlanan acil ve geçici koruma olarak tanımlanmıştır⁸⁶. Yapılan tanımlar itibariyle geçici korumanın kapsamının daha net anlaşılabilmesi için unsurlarının incelenmesi gerekmektedir.

BMMYK’nın 2014 yılında yayımlamış olduğu “Geçici Korumaya İlişkin Rehber Kuralları”nda da bu tanımda yer alan unsurlara yer verilmiştir⁸⁷. Bu belge geçici korumayı gerektiren bir durum ortaya çıktığında, uluslararası alanda bir düzenleme yapılmamış olsa dahi ülkelerin uygulayacakları geçici koruma prosedürlerinde rehber niteliğinde olacaktır⁸⁸. Söz konusu belge incelendiğinde geçici korumada sığınma talebi ile gelenlerin ülkeye kabulü, giriş ve çıkışlarında uygulanacak prosedürler, korumanın sona ermesi ve akabinde kalıcı çözümler, devletlerarası işbirliği konuları, menşe ülkeye şartlar elverdiğinde geri dönüşlerin sağlanması gibi süreçte söz konusu olabilecek tüm hususlar düzenlenmiştir⁸⁹.

Geçici korumayı oluşturan bu hususlar sırasına göre sınıflandırıldığında ilk grup, sığınılan devletin, kitlesel olarak sığınma talebi ile ülke sınırlarına gelen kişilere ilişkin geçici koruma yönteminin uygulanmasına karar vermesidir. İkinci grup korumanın geçici olduğu göz önünde bulundurularak sığınan gruba koruma sonrası için kalıcı çözümler uygulanacak olmasıdır. Aşağıda detaylı olarak ele alınacağı için kalıcı çözüm kavramına

⁸⁴ Yıldırım Yücel, 144; Mesut Aygün/Cansu Kaya, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukukunda Kalıcı Bir Çözüm Olarak Yerel Entegrasyon”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2016, 7.1: 87-142, 92 vd.

⁸⁵ Yurdundan Ayrılmaya Zorlanmış Kimselerin Kitlesel Sığınma Durumunda Geçici Koruma Sağlamak İçin Asgari Standartlar Hakkında ve Üye Devletler Arasında Bu Tür İnsanları Ülkeye Kabul Etmesi ve Sonrasında Bunun Sonuçlarına Katlanması Çabalarında Denge Sağlayacak Önlemler Hakkında 2001/55 sayılı AB Geçici Koruma Yönergesi, (Council Directive 2001/55/EC) 20/07/2001 <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:212:0012:0023:EN:PDF>, E.T. 08.01.2023.

⁸⁶ Ahmet Hamdi Topal, “Geçici Koruma Yönetmeliği ve Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1), 5-22, 13; Küpe, 382.

⁸⁷ UNHCR Guidelines On Temporary Protection Or Stay Arrangements, <https://www.unhcr.org/5304b71c9.html>, E.T. 04.01.2023.

⁸⁸ Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 316.

⁸⁹ Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 316; Guidelines On Temporary Protection Or Stay Arrangements <https://www.unhcr.org/5304b71c9.html> E.T 04.01.2023.

burada değinilmemiştir. Üçüncü grup ise bireysel bir koruma türü olmaması sebebi ile 1951 Cenevre Sözleşmesine göre mültecilere tanınan haklardan daha az hak verilebileceği hususudur⁹⁰.

Tüm hususlar arasında BMMYK tarafından etkin ve sonuç odaklı bir geçici korumadan bahsedebilmenin temelinde ise “geri dönüş hakkının” varlığının yer aldığına vurgu yapılmıştır. Geri dönüşün geçici korumanın sona ermesinde hem bir sona erme sebebi hem de kalıcı bir çözüm türü olarak en etkin yol olduğu ve uygulanabilirliğin sağlanması konusunda uluslararası işbirliği yapılması kabul edilmiştir⁹¹. Bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde geçici korumayı diğer uluslararası koruma türlerinden ayıran belirli kriterler bulunmaktadır⁹².

Buna göre ilk dikkat edilmesi gereken unsur “kitlesel akın”dır⁹³. 1951 Cenevre Sözleşmesinde kitlesel akının ne olduğu hakkında bir tanım mevcut değildir. 1967 tarihinde yayımlanan “BM Bölgesel İltica Bildirgesinde” de her ne kadar kitlesel sığınmadan bahsedilmiş ise de kavramın açık bir tanımı yer almamıştır⁹⁴.

Genel itibari ile kitlesel akın kavramı, kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin tehdit ve tehlike altında bulunduğu veya bu haklara yönelik başlamış ve devam eden bir saldırının mevcut olması durumunda, bu saldırı veya tehditten kurtulmak amacıyla, hızlı bir şekilde, uluslararası anlamda yer değişikliği yapan ve sayıca çok olan topluluğu tanımlamak için kullanılmıştır⁹⁵. Bu yoğunluğun uluslararası anlamda yer değiştirmesine sebep olan tehditlerin temelinde yaygın şiddet olayları, baskı ve zulüm, silahlı çatışmalar gibi hak ve özgürlükleri önemli ölçüde kısıtlayacak yahut tamamen ortadan kaldıracak

⁹⁰ Yıldırım Yücel, 145.

⁹¹ Yıldırım Yücel, 145.

⁹² Süzgül Yıldırım, 18.

⁹³ Yılmaz, 54; İbrahim Sirkeci/Deniz Eroğlu Utku, " Türkiye'nin Kitlesel Akınlar Deneyiminin Çatışma Modeli ve 3Ka Ekseninde Değerlendirilmesi", *Göç Dergisi*, Transnational Press London, UK, cilt. 7(2), 2020, 319-342, <https://doi.org/10.33182/gd.v7i2.631> E.T 05.01.2023; Meltem İneli Cığır, “Uluslararası Hukuka Uygun Geçici Koruma Rejiminin Unsurları Üzerine” (Geçici Koruma Rejimi), *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2016, 3: 62-92, 65; Nasih Sarp Ergüven/Beyza Özturanlı, “Uluslararası Mülteci Hukuku Ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2013, 62.4: 1007-1062, 1037 vd; Okcu, 10.

⁹⁴ BM Genel Kurulu Bölgesel Sığınma Bildirgesi (A/RES/2312(XXII)), 14.12.1967, <https://www.refworld.org/docid/3b00f05a2c.html>, E.T.05.01.2023; Yılmaz Eren, 65 vd.

⁹⁵ Yılmaz Eren, 65 vd; Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 317 vd; Topal, 13; Yılmaz, 63; Mehmet Burhanettin Coşkun/Tuğba Yolcu, *Küreselleşen Dünyada Göç Sorunları ve Türkiye'nin Bölgesel Rolü*, II. Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu, 2016, 93.

nitelikteki eylemler bulunmaktadır⁹⁶. Kitlesele akın yalnızca kişi sayısı olarak çoğunluğu ifade etmemektedir. Somut duruma göre sığınılan ülkenin kapasitesi göz önüne alındığında bireysel koruma sağlamanın mümkün olmaması halinde de kitlesele akından söz edilmesi mümkündür⁹⁷.

AB Geçici Koruma Yönergesinin⁹⁸ 5. Maddesinde kitlesele sığınma, çok sayıda kişinin yardım alarak veya yardım almadan bir ülke veya coğrafi bölgeden başka bir ülkeye sığınma talebi ile yer değıştirmeleri olarak tanımlanmıştır. Kitlesele bir sığınma talebinin var olup olmadığının tespitini yapma yetkisinin ise Avrupa Konseyinde olduğuna yer verilmiştir⁹⁹.

Geçici Koruma Yönetmeliğinin (GKY)¹⁰⁰ 3-j maddesinde de kitlesele akının tanımına yer verilmiş ve kriter olarak sığınılan ülkenin bireysel koruma tedbirlerini uygulamasının mümkün olmayacağı sayıda çok kişinin ülkeye giriş yapmasına değinilmiştir¹⁰¹.

BMMYK İcra Komitesi de 2004 tarihinde vermiş olduğu “Kitlesele Akın Hallerinde Uluslararası İşbirliği ve Yük ve Sorumluluk Paylaşımı Konusunda Karar”da kitlesele akından bahsedebilmek için gerekli olan şartları belirlemiştir¹⁰². Karar uyarınca kitlesele akından söz edebilmek için ilk şart uluslararası anlamda başka bir ülke sınırına giriş yapmak isteyen kişi topluluğunun sayısının önemli ölçüde fazla olmasıdır¹⁰³. Geçici korumanın uluslararası koruma karşısındaki alternatif ve pratik çözüm niteliği burada etkisini göstermekte ve başvuruların bireysel olarak alınıp değerlendirmeye tabii

⁹⁶ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiseri Bayan Sadako Ogata'nın Uluslararası Yönetim Sempozyumu'nda yaptığı açıklama, St. Gallen, İsviçre, 25.05.1992, <http://www.unhcr.org/3ae68faec.html>, E.T. 05.01.2023.

⁹⁷ Yılmaz Eren, 67; Ergüven/Özturanlı, “Uluslararası Mülteci Hukuku Ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 62(2013), 1007-1062, 1037 vd; Küpe, 382.

⁹⁸ 2001/55/EC, <https://EurLex.Europa.Eu/Lexuriserv/Lexuriserv.do?uri=OJ:L:2001:212:0012:0023:EN>, E.T. 08.01.2023.

⁹⁹ Turan, 8; Süzgün Yıldırım, 18.

¹⁰⁰ RG. 22.10.2014-29153.

¹⁰¹ Nuray Ekşi, “Geçici Koruma Yönetmeliği Uyarınca Geçici Korumanın Şartları, Geçici Koruma Usulü, Sağlanan Haklar Ve Geçici Korumanın Sona Ermesi” (Geçici Koruma), *İstanbul Barosu Dergisi*, 88(6), 65-89, 72-73.

¹⁰² Uluslararası İşbirliği ve Kitlesele Akın Durumlarında Yük ve Sorumluluk Paylaşımına İlişkin Sonuç No. 100 (LV), 08.10.2004 Yürütme Komitesi 55. Oturumu, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu A/AC.96/1003 belgesinde yer almaktadır. İngilizce Metin için bkz. <https://www.unhcr.org/excom/exconc/41751fd82.html>, E.T. 06.01.2023; Yılmaz Eren, 65 vd.

¹⁰³ Doğa Elçin, “Türkiye’de Bulunan Suriyelilere Uygulanan Geçici Koruma Statüsü 2001/55 Sayılı Avrupa Konseyi Yönergesi İle Geçici Koruma Yönetmeliği Arasındaki Benzerlik Ve Farklılıklar”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 29 (124), 9-80, 10; Ekşi, Geçici Koruma, 73.

tutulamadığı bu gibi durumlarda geçici koruma ile kitlelerin insan haklarının korunması amaçlanmıştır¹⁰⁴

Kitlesel akını oluşturan diğer şart ise uluslararası sınırların değiştirilmesine yönelik hareketin çok kısa bir sürede yapılmasıdır. Yani geçici koruma yönteminin uygulanacağı durumlarda kitlesel sığınma kademeli olarak gerçekleşmemektedir. Ani ve toplu akınlar neticesinde geçici koruma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır¹⁰⁵.

Kitlesel akına sebebiyet veren son şart ise kriz halinin sona erme anına kadar sığınılan ülkenin kişilere sağlayacağı temel korunma ve güvenlik imkânlarının sınırlı olmasıdır¹⁰⁶.

Geçici koruma statüsünün ilk unsuru olan kitlesel akına ilişkin şartlar BMMYK tarafından bu şekilde tanımlanmış olup, geçici koruma statüsünü tanımlayan diğer unsurlar ise şu şekildedir:

Geçici koruma statüsünü tanımlayan ikinci unsur kitlesel akının zamansız gerçekleşmesidir¹⁰⁷. Belirli bir zaman dâhilinde sürece yayılarak aşamalar halinde gerçekleşen sığınmalar ve göçler kitlesel akın kapsamında değerlendirilemeyecek ve geçici koruma statüsü içerisinde korunma sağlanamayacaktır¹⁰⁸. BMMYK da aynı doğrultuda geçici koruma statüsünün tanınması için kitlesel sığınma talebinde bulunan sayıca fazla topluluklarının, uluslararası sınır değiştirmeye yönelik eylemlerini ani ve çok kısa bir süre içerisinde gerçekleştirmeleri gerektiğini vurgulamıştır¹⁰⁹.

Devletlerin ulusal ve uluslararası mevzuatlarındaki düzenlemeler uyarınca bir sığınma prosedürü uygulamalarının mümkün olmaması da üçüncü unsur olarak karşımıza çıkmaktadır¹¹⁰. Esasen tüm bu unsurlar birbirleri etkileşim içerisinde ve biri diğerinin

¹⁰⁴ Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 311-312; Elçin, 10 vd; Neva Övünç Öztürk, “Geçici Korumanın Uluslararası Koruma Rejimine Uyumu Üzerine Bir İnceleme” (Geçici Koruma), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 66 (1), 201-262, 206; Topal, 14.

¹⁰⁵ Yılmaz Eren, 65 vd; Elçin, 11 vd; Öztürk, Geçici Koruma, 206; Süzgün Yıldırım, 18.

¹⁰⁶ Yılmaz Eren, 66; Ekşi, Geçici Koruma, 72.

¹⁰⁷ Elçin, 12; Öztürk, Geçici Koruma, 206; Ekşi, Geçici Koruma, 69-72; Yılmaz Eren, 67.

¹⁰⁸ Aydemir/Şahin, 127; Yılmaz, 54; Yılmaz Eren, 67.

¹⁰⁹ BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), BMMYK Kitlesel Bir Akın Durumunda Geçici Koruma Sağlamak İçin Asgari Standartlara İlişkin Konsey Direktifi Konusunda Komisyon Önerisine İlişkin Özet Gözlemler (COM(2000) 303, 24.05.2000) <https://www.refworld.org/docid/437c64b04.html>, E.T. 05.01.2023.

¹¹⁰ Yılmaz Eren, 67.

sonucu niteliğinde olan unsurlardır. Zira devlet koruma kapasitesinin yetersiz kalması, geçici korumayı doğuran sığınmaların kitlesel akınlar halinde gerçekleşmesidir¹¹¹.

Dördüncü ve son unsur ise bireysel usullerin yetersiz kalmasıdır. Bireysel olarak tek tek sığınma prosedürlerinin uygulanmasının mümkün olmadığı durumlar için alternatif olarak getirilen geçici koruma önemini burada hissettirmektedir¹¹². Geçici korumanın uygulanmasının mümkün olmaması halinde kişilere devlet kapasitesi, sığınmacı sayısı, menşe ülkelerindeki kriz hali sona erdiğinde geri dönmelerinin mümkün olduğu gözetilmeksizin ve niteliklerine uygun düşmemesine rağmen, mevcut hukuki düzenlemelere göre koruma sağlanacaktır. Bu durumda etkin bir korumadan bahsetmek mümkün olmayacağı gibi devletlerin sosyal, maddi ve siyasi koşulları da buna imkân vermeyecektir¹¹³.

Türkiye’de yıllar içerisinde sıklıkla sığınma ülkesi olarak tercih edilmiş ve geçici koruma ilk olarak 1979 tarihli İran Devrimi sonrasında gerçekleşen akınlar neticesinde ciddi anlamda gündeme gelmiştir¹¹⁴. Devrim sonrasında yaklaşık 1 milyon kişi sığınma talebi ile Türkiye’ye gelmiştir¹¹⁵. Son olarak ise 2011 yılında Suriye’de çıkan iç savaş nedeniyle Suriye halkına geçici koruma prosedürünün uygulanmış ve bu prosedüre ilişkin ulusal mevzuatta düzenlemeler yapılmıştır¹¹⁶. 6458 sayılı YUKK¹¹⁷ 91. Madde de geçici korumanın, çeşitli sebepler ile ülkesinden ayrılmak zorunda kalan ve ülkemiz sınırlarına gelen yabancılara sağlanan geçici bir tedbir olduğu düzenlenmiştir¹¹⁸. Aynı maddenin ikinci fıkrasında ise bu koruma yönteminin uygulamasına ilişkin düzenlemeler

¹¹¹ Yılmaz, 57; Gülise Gökce/Orhan Gökce, “Devlet Kapasitesi: Kavramın Kuramsal Çerçevesi, Bileşenleri ve Türkiye’nin Görünümü”, *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2015, 17.2, 1-34.

¹¹² Mehmet Güneş, Kamu Yönetiminde Geçici Koruma Rejimi ve Yakın Gelecekte Türk Kamu Güvenliğinde Potansiyel Bir Sorun Olarak: Suriyeli Mülteciler, 2015 <https://www.researchgate.net/publication/344321254>, E.T. 01.03.2023.

¹¹³ Kitlesel Akın Durumlarında Mültecilerin Korunması: Genel Koruma Çerçevesi UNHCR (2001) prgf. 14, Türkçe Metin, <https://www.unhcr.org/protection/globalconsult/3ae68f3c24.html>, E.T. 07.01.2023.

¹¹⁴ İran İslam Devrimi ve kitlesel akınlar için bkz.

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran_%C4%B0slam_Devrimi, E.T. 14.03.2023.

¹¹⁵ Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr/kitlesel-akinlar>, E.T. 14.07.2023.

¹¹⁶ Yılmaz Eren, 177; Süzgün Yıldırım, 27; Mehmet Fansa, Kimim Ben? Göçmen, Sığınmacı, Mülteci, Yabancı, Vatansız ve Geçici Koruma: Türkiye’deki Suriyeliler, 2021, Antakiyat, C. 4, 2, 289-306, 294.

¹¹⁷ RG. 11.04.2013-28615.

¹¹⁸ Okcu, 60; Ali Kemal Nurdoğan/Ali İhsan Burak Dur/Mustafa Öztürk, “Türkiye’nin Mülteci Sorunu ve Suriye Krizinin Mülteci Sorununa Etkileri”, *İş ve Hayat*, 2017, 217-238, 1; Cansu Kaya, *Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Hukukunda Kalıcı Bir Çözüm Olarak Yerel Entegrasyon (Yerel Entegrasyon)*, Oniki Levha Yayıncılık, 2017, 19.

yapılmıştır¹¹⁹. Geçici Korumayı düzenleyen GKY de ise geçici koruma, geri göndermeme ilkesi (*Non-refoulement*)¹²⁰ çerçevesinde hüküm altına alınmıştır¹²¹.

Türk hukuk sistemindeki dikkat çeken bir diğer husus ise, YUKK da yalnızca kitlesel olarak gelen kişilere geçici korumanın uygulanacağı vurgulanmış ise de, bireysel olarak sığınma talebinde bulunan ve diğer uluslararası koruma tedbirlerinin uygulanması kapsamına girmeyen kişiler hakkında nasıl bir koruma sağlanacağı hakkında bir düzenlemenin bulunmamasıdır¹²². Bu konuda GKY. 7/1 maddesinde düzenlenme yapılmıştır. Madde uyarınca kitlesel akın dönemlerinde bireysel olarak sığınma talebi ile gelen ve diğer uluslararası koruma yöntemleri uygulanamayan kişilerin, geçici korumanın şartlarını sağlamaları halinde bu korumadan istifade edebilecekleri düzenlenmiştir. Yönetmelikte kişilerin ülkeye giriş sayısına değil kitlesel bir hareketin sonucu olarak ülkeye gelme niteliğine önem verilmiştir¹²³. Aynı yönetmeliğin 16. maddesinde ise geçici korumanın etkin bir şekilde uygulanabilmesi için geçici korumanın devam ettiği süreçte geçici korunanların, bireysel uluslararası korunma taleplerinin dikkate alınmayacağı düzenlenerek, etkili uygulama yönünden iki koruma türü birbirinden ayrılmıştır¹²⁴.

Türk hukukunda geçici korumanın şartlarının mevcut olması tek başına korumadan faydalanabilmek için yeterli değildir. Korumanın resmi olarak tanınabilmesi için İçişleri Bakanlığının teklifi ile Cumhurbaşkanı tarafından karar verilmesi gerekmektedir. Aksi

¹¹⁹ Nuray Ekşi, Suriyelilere Toplu Olarak Türk Vatandaşlığı Verilebilir Mi?”, *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 89, 2, 196-202, 2015, 196.

¹²⁰ GKY m.6; Vahit Doğan, *Türk Yabancılar Hukuku*, Savaş Yayıncılık, Ankara, 2020, 160-161; Süzgün Yıldırım, 27; Geri Göndermeme İlkesi için bkz. Safi, 5; Ahmet İçduygu/Birce Demiryontar, Türkiye’de Devlet ve Suriyeli Mülteciler: Çelişkili Politikalar ve Araçsal Rasyonellik. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (Özel Sayı), 316-334, 321; Demir, 100; Ali Kemal Nurdoğan ve Mustafa Öztürk, Geçici Koruma Statüsü İle Türkiye’de Bulunan Suriyelilerin Vatandaşlık Hakkı, *İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 23, 3, 1163-1172, 2018, 1163.

¹²¹ GKY Tanımlar başlıklı 3. maddenin f fıkrasına göre Geçici koruma: ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan korumayı, g fıkrasında yer alan Geçici korunan ise; geçici koruma sağlanan yabancılara ifade etmektedir; İneli Ciğer, Geçici Koruma Rejimi, 66; Ergüven / Özturanlı, 1033; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 19; Gökhan Taneri, *Uluslararası Hukukta Mülteci ve Sığınmacıların Geri Gönderilmemesi (Non-Refoulement) İlkesi*, Ankara, Bilge Yayınevi, 2012, 115; Aydoğmuş, 6; Alice Edwards, Temporary Protection, Derogation and the 1951 Refugee Convention, Melbourne Journal of International Law, S: 13, 2012, 5-6 http://law.unimelb.edu.au/__data/assets/pdf_file/0005/1687379/Edwards.pdf (İngilizce metin), E.T. 13.01.2023.

¹²² Süzgün Yıldırım, 28.

¹²³ Ekşi, Geçici Koruma, 72; Ekşi, Uluslararası Koruma, 167; Aydoğmuş, 6; Süzgün Yıldırım, 28; Demir, 100.

¹²⁴ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 19.

halde sığınmacılar tüm şartları sağlasalar dahi geçici korumadan ve bu koruma kapsamında sağlanan haklardan faydalanamayacaklardır¹²⁵.

1.2. KALICI ÇÖZÜM TÜRÜ OLARAK GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ

Yukarıda niteliklerinden ve özelliklerinden detaylıca bahsetmiş olduğumuz üzere geçici koruma, bu koruma ihtiyacını ortaya çıkaran durumun sona ermesine veya diğer sona erme nedenlerinden birinin gerçekleşmesi anına kadar uygulanan geçici nitelikteki bir koruma yöntemidir¹²⁶.

Geçici korumanın süreklilik kazanmaması, kitlesel akınlar sonucu gelen bireylerin ikamet ve yerleşmelerinin göç edilen ülkede uzun süreli bir hal almaması için çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Bu doğrultuda BMMYK tarafından koruma sırasında ve sonrasında sığınanların haklarını korumak ve hayatlarının geri kalan kısmında güvenli ve makul şartlarda yaşamlarını devam ettirebilmeleri için kalıcı çözüm (*durable solution*) olarak adlandırılan çözüm önerileri öngörülmüştür¹²⁷. Aksi durum sığınan ülkeyi ve ülke vatandaşlarını zor durumda bırakacağı gibi çeşitli insan hakkı ihlallerinin de doğmasına sebebiyet verecek ve korumanın anlam ve önemine aykırılık teşkil edecektir. Ulusal korumadan mahrum kalan kişilere, uluslararası anlamda sağlanan korumanın, insan haklarına ve hukuka uygun olarak sona ermesinden bahsedebilmek ise ancak sağlanacak kalıcı bir çözüm ile mümkün olacaktır¹²⁸. Zira korunan bireylerin korunma ihtiyaçları ve insan haklarının güvenceye alınması zorunluluğu geçici koruma sona erdikten sonra da devam eden bir ihtiyaçtır¹²⁹.

¹²⁵ Süzgün Yıldırım, 28; Ekşi, Uluslararası Koruma, 156.

¹²⁶ Yıldırım Yücel, 22.

¹²⁷ Yıldırım Yücel, 23; BMMYK; Protracted Refugee Situations, 2004, 2, (İngilizce Metin) <https://www.unhcr.org/40c982172.pdf>, 1, E.T. 31.12.2022; Office of the UNHCR (2005a). An introduction to international protection protecting persons of concern to UNHCR self-study module 1. Cenevre, 137 (İngilizce Metin) <https://www.unhcr.org/3ae6bd5a0.pdf>, E.T. 24.01.2023; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 26; Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 347; UNHCR, Framework For Durable Solutions For Refugees and Persons of Concern, (Durable Solutions), Cenevre 2003, 5, <https://www.unhcr.org/partners/partners/3f1408764/framework-durable-solutions-refugees-persons-concern.html>, E.T. 25.01.2023; Okcu, 24; Watan Derneği, 2021 Yerelleşme Savunuculuk Raporu. Kalıcı Çözüm Önerileri, 2021, <https://www.stgm.org.tr/e-kutuphane/yerellesme-savunuculuk-raporu-politika-onerileri-kalici-cozumler>, E.T. 26.02.2023, 2.

¹²⁸ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 20; Çiçekli, Yabancılar Ve Mülteciler, 347; Okcu, 10; Öztürk, Hukuki Statü, 33.

¹²⁹ 2021 Yerelleşme Savunuculuk Raporu. Kalıcı Çözüm Önerileri, 2.

Geri gönderilen kişiler ülkelerinde hayatlarını bıraktıkları yerden devam ettirememeye, ikamet ettikleri ülkede koruma sonrası sağlık, eğitim, gıda gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma düşme veya üçüncü bir ülkeye yerleştirme durumunda, bulundukları yere uyum sorunu ve dışlanma gibi sorunlarla karşılaşabileceklerdir. Bu sebeple kalıcı çözümler tam anlamıyla kişilerin nerede bulunurlarsa bulunsun asgari yaşam standartlarının sağlandığı uygulamalar olmalıdır¹³⁰. Tüm bu uygulamaları tek bir ülkenin üstlenmesi ve gerçekleştirmesinin mümkün olmaması ve tarihsel süreçte kalıcı çözümlere verilen önemin artmasına binaen uluslararası anlamda sözleşmeler ve çeşitli düzenlemeler yapılması yoluna gidilmiştir¹³¹.

BMMYK tarafından kalıcı çözüm olarak öngörülen 3 tür; gönüllü geri dönüş (*voluntary repatriation*), üçüncü ülkeye yerleştirme (*resettlement*) ve yerel entegrasyondur (*local integration*)¹³². Ancak bu çözüm türleri arasında herhangi bir hiyerarşik sıralama söz konusu olmayıp BMMYK, uygulanacak çözüm türü belirlenirken bu türlerin birbirleri ile etkileşim içinde olduğu unutulmadan ve her biri aynı anda dikkate alınarak bir belirleme yapılmasını öngörmektedir¹³³. Uygulamada bu çözüm türlerinden en sık rastlanılan ve tercih edilen çözüm türü ideal ve kolay uygulanabilir olması sebebi ile gönüllü geri dönüştür¹³⁴. Gönüllü geri dönüşün en çok tercih edilen çözüm türü olarak uygulanmasında ki bir başka neden ise teoride hâkim olan kişinin kendi milleti ile, kendi

¹³⁰ 2021 Yerelleşme Savunuculuk Raporu. Kalıcı Çözüm Önerileri, 2.

¹³¹ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 512.

¹³² Öztürk, Hukuki Statü, 33-34; Çiçekli, Yabancılar Ve Mülteciler, 347; Okcu, 10-11; BM: Genel Kurul Kararı 428 (V), 14.12.1950, <https://www.unhcr.org/3b66c39e1.pdf>, E.T. 25.01.2023; UNHCR: Executive Committee Conclusion No. 22 on Protection of Asylum-Seekers in Situations of Large-Scale Influx, 21.10.1981, <https://www.unhcr.org/excom/exconc/3ae68c6e10/protection-asylum-seekers-situationslarge-scale-influx.html>, E.T. 25.01.2023; UNHCR, Durable Solutions, 5-6; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 512-515; Yılmaz Eren, 298.

¹³³ Gökçe Arıkan, 10 Yıla Yaklaşan Geçici Korumada Geçiciliğin Sonu ve Kalıcı Çözümler (Kalıcı Çözümler), *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 29.2: 1435-1475, 1445; UNHCR, Department of International Protection, Resettlement Handbook, 2004, (İngilizce Metin) <https://www.unhcr.org/46f7c0ee2.pdf>, 28, E.T. 28.01.2023.

¹³⁴ Yıldırım Yücel, 23; Barry N. Stein, “Durable Solutions for Developing Country Refugees”, *International Migration Review*, Volume 20, Issue 2, 1986, 264-282, JSTOR, (İngilizce Metin) <https://doi.org/10.2307/2546035>. Accessed E.T. 23.01.2023, 269; Gil Loescher/James Milner/Alexander Betts, BMMYK ve Mültecilerin Küresel Yönetişimi, Küresel Göç Yönetişimi, Oxford Akademik, 1.01.2011, (İngilizce Metin) <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199600458.003.0008>, E.T. 31.12.2022.

benzerleri ile birlikte yaşama isteği ve ihtiyacıdır¹³⁵. Ancak bu mutlak bir kural olmayıp çözümler arasındaki denge ve işbirliği somut durum gözetilerek belirlenecektir¹³⁶.

Bu sebeple aşağıda öncelikle kısaca kalıcı çözüm türlerine değinilecek ve sonrasında asıl çalışma konumuz olan gönüllü geri dönüşten bahsedilecektir.

1.2.1. Kalıcı Çözüm Kavramı

1.2.1.1. Kalıcı Çözüm Kavramının Tarihsel Gelişimi

Kalıcı çözüm kavramı, uluslararası koruma türlerinin veya geçici korumanın sona ermesi durumunda sığınanlara, bulundukları yerde aynı standartlar dâhilinde haklarının korunmaya devam etmesi için ortaya çıkmış bir kavramdır¹³⁷. Kavram sığınanlara ev sahibi ülkede, üçüncü bir ülkede veya menşe ülkelerinde sağlanabilecek çeşitli koruma sonrası uygulamalara göre şekillenmiştir¹³⁸. Niteliği itibariyle geçici olan uluslararası korumayı sona erdirip, bireylerin korunma ihtiyacı doğuran hak ihlallerinin önüne geçmek ve sona erme sonrası mahrum kalınan ulusal korumayı kalıcı olarak yeniden sağlamak amacı ile öngörülen tedbirler kalıcı çözüm olarak adlandırılmıştır¹³⁹.

Uluslararası hukukta kalıcı çözüm türlerinin uygulanması, türleri, uygulanma sıklığı, zaman içerisinde ihtiyaçlar doğrultusunda değişiklik göstermiştir. Bu değişikliklerin temelinde dönemin siyasal, ideolojik, toplumsal yapısı ve devletlerarası ilişkiler gibi birçok faktör etkili olmuştur¹⁴⁰.

Kavramın tarihsel gelişimine bakıldığında tarih boyunca, savaşlar, ülkesel ve bölgesel krizler gibi çeşitli sebepler ile insanlar ülkelerinden ayrılmak zorunda kalmıştır¹⁴¹. Bu kişilerin korunması ise dönemin şartları içerisinde sınırlarına gittikleri ve sığınmak istedikleri devletlerin takdirine bırakılmış ve ne bu sığınma ne de sığınma

¹³⁵ G. Coles “The Relationship of Protection to Solution in the Refugee Situation”, unpublished report prepared for UNHCR round table in San Remo, 16-19 July 1985, (Naklen Yıldırım Yücel), 222.

¹³⁶ Arıkan, Kalıcı Çözümler, 1447.

¹³⁷ Yıldırım Yücel, 6.

¹³⁸ Katy Long, ‘State, Nation, Citizen: Rethinking Repatriation’, Working Paper Series No: 48, 2008, (İngilizce Metin) <https://www.rsc.ox.ac.uk/files/files-1/wp48-state-nation-citizen-2008.pdf> s. 1, E.T. 24.01.2023.

¹³⁹ Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 347; Okcu, 24; UNHCR, International Protection, 137; UNHCR, Resettlement Handbook, 28; Öztürk, Hukuki Statü, 33.

¹⁴⁰ Yıldırım Yücel, 6.

¹⁴¹ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 512.

boyunca sağlanacak haklar konusunda bir bağlayıcı düzenleme söz konusu olmamıştır¹⁴². Ancak iki savaş arası dönemde kişilerin artık geçici, kapsamı belirlenmemiş ve her ülkenin kendi takdirine bırakılmış koruma yöntemleriyle korunmalarının mümkün ve etkili olmadığı gözlemlenmiştir. Bunun üzerine uluslararası anlamda yeknesak ve bağlayıcılığı olan düzenlemeler yapılmaya başlanılmıştır¹⁴³.

Kalıcı çözüm kavramının tarihsel gelişimini 1921 yılı ile İkinci Dünya Savaşı arası dönem ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında günümüze kadar olan dönem olmak üzere ikiye ayırarak incelemek mümkündür¹⁴⁴. İlk olarak 1921 senesinde Milletler Cemiyeti tarafından Rus Mülteciler Yüksek Komiserliği kurularak kişilerin korunma, ikamet, gönüllü geri dönüş ve üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeleri gibi konularda çalışma ve düzenlemeler yapılmıştır¹⁴⁵. Yapılan bu düzenlemeler ve çalışmalar 1930 yılına kadar devam etmiştir¹⁴⁶. 1947 yılında mülteci kavramından bahseden ve menşe ülkeye gönderme kalıcı çözümüne alternatif olarak yeni bir ülkeye yerleştirme fikrini benimseyen ve uygulayan Uluslararası Mülteci Örgütü kurulmuştur. Ancak bu örgütün çalışmaları da 3 yıl süreyle kurulmuş olması sebebiyle uzun vadede etkili olmamıştır¹⁴⁷. Sistematik anlamda tüm sığınmacılar yönünden kalıcı çözüm konusunda genel bir düzenleme yapılmak üzere 1950 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından BMMYK kurulmuştur¹⁴⁸. BMMYK tarafından hazırlanan kuruluş tüzüğü'nün ilk maddesinde kalıcı çözümlerden bahsedilmiştir¹⁴⁹. Buna göre BMMYK, gerekli korumayı sağladıktan sonra sığınanların ülkelerine gönüllü geri dönüşüne ilişkin çalışmalar yürütecektir. Dönüş sırasında diğer uluslararası kuruluşlar ve ülkelerden yardım alarak

¹⁴² C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 512.

¹⁴³ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 512.

¹⁴⁴ Mehmet Özcan, *Avrupa Birliği Sığınma Hukuku: Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Usak Yayınları, 2005, 5.

¹⁴⁵ Elif Uzun, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK'nın Yapısı, Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri" (BMMYK'nın Yapısı), *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2016, C.2, S.2, 60-85, 63; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 512.

¹⁴⁶ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 21; Özcan, 6.

¹⁴⁷ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 21; Özcan, 8.

¹⁴⁸ Peter Gatrell, *The Making of the Modern Refugee*, 2013, 90-108 (İngilizce Metin) https://www.academia.edu/708089/The_Making_of_the_Modern_Refugee, E.T. 26.01.2023; Uzun, BMMYK'nın Yapısı, 60-85; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 22; BM Genel Kurulu (1950). BMMYK Tüzüğü A/RES/428(V). <https://www.unhcr.org/4d944e589.pdf>, E.T. 26.01.2023.

¹⁴⁹ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 22; BM Genel Kurulu (1950). BMMYK Tüzüğü A/RES/428(V). <https://www.unhcr.org/4d944e589.pdf>, E.T. 26.01.2023.

çözümün kalıcılığını ve etkinliğini artıracak¹⁵⁰, sığınanların üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeleri, uyum sağlamaları konusunda ilgili ülkeler olan sığınma ülkesi, menşe ülke ve STK'lar ile irtibat kurup ortak organizasyonlarda bulunarak, kalıcı çözümler üretecek ve uygulayacaktır¹⁵¹. Böylelikle BMMYK burada çift aşamalı bir görev üstlenecek ve öncelikle koruma statüsü tanınması gereken kişilere dâhil oldukları koruma statüsü kapsamında haklarının tanınmasını sağlayacak, ikinci olarak ise koruma sona erdikten sonra kişilere tanınan hakların ve korumaların devamlılığını temin için sığınma ülkesine gerekli yardımı yapacaktır¹⁵².

1945- 1980 yılları arasında her ne kadar en çok tercih edilen çözüm türü olarak gönüllü geri dönüş kabul edilmiş ise de, uygulanan çözüm türlerine bakıldığında sığınanların bulundukları ülkeye yerleşim izinleri verilmesi ve bu kapsamda korunmaları ile entegrasyon teşvikleri daha çok uygulanmıştır¹⁵³. 80'li yıllara yaklaşıldığında mülteci sayılarında önemli bir artış meydana gelmiş ve başarılı bir şekilde gönüllü geri dönüş sürecinin tamamlanması hem maddi külfetler hem de zaman açısından elverişsiz bir hal almıştır¹⁵⁴. Aynı zamanda sığınma ülkesi de, meydana gelen bu artış karşısında nüfus ve ekonomik anlamda problemler yaşamaya başladığından, menşe ülkeye yerleştirme çözümüne sıcak bakmamıştır. Sığınanların geçici olarak ülkede bulundukları anlayışıyla hareket edilerek, üçüncü ülkeye yerleştirme çözümü önem kazanmıştır¹⁵⁵.

BMMYK yönünden bakıldığında ise en çok uygulanan çözüm türü yine gönüllü geri dönüş olmuştur. Geri dönüş sürecinin başarılı bir şekilde tamamlanması görevini üstlenen BMMYK, dönemin koşulları, geri dönüş için gerekli hazırlığın ve şartların

¹⁵⁰ BM Ülke Temsil Heyeti (UNCT), Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), ikili kalkınma ortaklıkları, BM kardeş kuruluşları, UNICEF, Dünya Gıda Programı (WFP), BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi kuruluşlar ile ortak bir çalışma içerisinde çözümlerin gerçekleştirilebileceğine ilişkin bkz. Arıkan, Kalıcı Çözümler, 1447; Özkan, 390; UNHCR, Durable Solutions, (İngilizce Metin) <https://www.unhcr.org/en-lk/5bbb2e9c4.pdf> s. 6, E.T. 28.01.2023.

¹⁵¹ BMMYK Tüzüğü A/RES/428 (V). <https://www.unhcr.org/4d944e589.pdf>, E.T: 26.01.2023; EXCOM, Agenda for Protection, 43. Session, A/AC.96/965/Add.1, 26.06.2002, 18, <https://www.refworld.org/docid/3d4fd0266.html> E.T. 28.01.2023; Arıkan, Kalıcı Çözümler, 1447.

¹⁵² Office of the UNHCR, An Introduction to International Protection Protecting Persons of Concern to UNHCR, Self-Study Module 1, Cenevre, 2005a, 7, <https://www.unhcr.org/publications/legal/3ae6bd5a0/self-study-module-1-introduction-international-protection-protectingpersons.html>, E.T. 26.01.2023; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 515; Özcan, 10.

¹⁵³ Yıldırım Yücel, 6; BS Chimni, The Geopolitics of Refugee Studies: A View from the South (Refugee Studies), *Journal of Refugee Studies*, Cilt 11, Sayı 4, 1998, 350–374, <https://doi.org/10.1093/jrs/11.4.350-a> E.T. 31.12.2022.

¹⁵⁴ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 23.

¹⁵⁵ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 23.

mevcut olmaması sebepleri ile tercih ettiği bu çözüm yolunu çoğu zaman başarıyla sonuçlandıramamıştır¹⁵⁶.

Yukarıda da bahsedildiği gibi dönemin şartları ve diğer etkileyici faktörler tercih edilen kalıcı çözüm türünde de etkisini göstermiştir¹⁵⁷. İkinci Dünya Savaşı sonrası sığınanların bulundukları ülke için ucuz işgücü kaynağı niteliğinde olduklarından, bulundukları ülkede yeniden yerleşim daha fazla uygulanan bir çözüm türü olarak ortaya çıkmıştır¹⁵⁸. Ancak İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra ülkeler, kendi iş gücü kaynaklarını kendi vatandaşları ile karşılamaya başlamıştır. Ülkelerinde bulunan sığınmacılar artık işgücünden ziyade ekonomik, sosyal, eğitim, sağlık gibi birçok yönden yük gibi görülmüş ve bu defa menşe ülkeye geri dönüş uygulanması daha fazla tercih edilen bir çözüm türü olarak yeniden yerleştirmenin önüne geçmiştir¹⁵⁹.

1.2.1.2. Kalıcı Çözüm Türleri

Geçici koruma statüsü kesin bir çözüm türü olmayıp, korumayı gerektirecek haklı sebeplerin gerekliliği olarak ortaya çıkan geçici bir çözüm türüdür¹⁶⁰. Bu koruma sonrası sığınanların insan haklarının korunması ve asgari yaşam standartlarının sağlanması, sürekli olarak sürgün durumunda kalmalarının önlenmesi amacı ile gerek BMMYK gerek ise diğer uluslararası düzenlemeler ve kuruluşlar tarafından kalıcı çözüm türleri öngörülmüştür¹⁶¹. BMMYK'ya göre, gerçek bir koruma, kişinin güvenliğinin tehlike ve tehdit altında olduğu ülkeden ayrılarak o ülkeye geri gönderilmemesi ile başlamakta ve

¹⁵⁶ UNHCR (2012a). The politics and practice of refugee protection, (Ed: G. Loescher / A. Betts / J. Milner), New York: Routledge Yayınları, 2. Baskı, https://www.researchgate.net/publication/292933552_UNHCR_The_politics_and_practice_of_refugee_protection_second_edition, 115, E.T. 31.01.2023; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 23.

¹⁵⁷ Yıldırım Yücel, 80.

¹⁵⁸ Yıldırım Yücel, 7; Salımya Ganiyeva, *Türklerin Avrupa Ülkelerine Göç Etmesinin Türk Hukukundaki Etkileri*, Avrupa Ve Uluslararası Göç Hukuku içinde, (Ed. Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik/Elçin Aktan), 411-442, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022, 248.

¹⁵⁹ Yıldırım Yücel, 7; B.S. Chimni, From Resettlement To Involuntary Repatriation: Towards A Critical History Of Durable Solutions To Refugee Problems (Involuntary Repatriation). Refugee Survey Quarterly, 23(3), 55-73, 2004 <http://www.jstor.org/stable/45053831> E.T. 31/12/2022, 56; B. S. Chimni, *International Journal of Refugee Law (International Journal)*, Cilt 5, Sayı 3, 1993, 442-460, <https://doi.org/10.1093/ijrl/5.3.442>, E.T. 31.12.2022; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 23; L. Barnett, Global governance and the evolution of the international refugee regime. Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları, 2002, <https://www.unhcr.org/research/working/3c7529495/global-governance-evolution-international-refugee-regime-laura-barnett.html> E.T 31.01.2023, 249.

¹⁶⁰ Yılmaz Eren, 297.

¹⁶¹ Yılmaz Eren, 297; Yıldırım Yücel, 79.

kendisine kalıcı çözümler ¹⁶² uygulanarak güvenliğinin temin edilmesi ile sağlanmaktadır¹⁶³.

Tarihsel süreç içerisinde gelişen ve değişen bu çözüm türlerinin uygulanma sıklığı ve uygulanan çözüm türünün belirlenmesinde dönemin siyasal ve sosyal faktörleri etkili olmuştur ¹⁶⁴. Genel itibariyle yapılan düzenlemeler ve tercihler gönüllü geri dönüş (*voluntary repatriation*), yeniden yerleştirme (*resettlement*) ve yerel entegrasyon (*Integration*) olmak üzere üç çözüm türünü karşımıza çıkarmıştır. Bu çözüm türlerinden aşağıda detaylı olarak bahsedilecektir¹⁶⁵.

1.2.1.2.1. Yeniden Yerleştirme

Yeniden yerleştirme (*Resettlement*), sığınanın transit geçiş yaptığı veya ilk sığındığı ülkeden, kendisine daimi oturma izni verilecek başka bir üçüncü ülkeye yerleştirilmesidir¹⁶⁶. Bu çözüm türünün sığınılan ülke yönünden tercih edilmesinde artan nüfus, ekonomik ve sosyal anlamda yetersiz kalma ve yükü tek başına üstlenmeme gibi sebepler etkili olmaktadır. Koruma altındaki kişi yönünden ise üçüncü bir ülkede yaşam şartlarının daha elverişli olması halinde bu çözüm türü tercih edilmektedir¹⁶⁷.

Üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme kalıcı çözüm türleri arasında en az tercih edilen çözüm türüdür. Zira bu çözüm türünde sığınanlar ne sığınma ülkesinde ne de kendi menşe ülkelerinde değil, tamamen yabancı oldukları bir toplum içerisinde yaşamaya mecbur kalmaktadırlar ¹⁶⁸. Kişilerin, tehdit, baskı veya koruma statülerinin sona ermesi gibi sebeplerle sığınma ülkesinde kalamadığı, aynı zamanda menşe ülkelerinde ki koşullar

¹⁶² UNHCR (2005a), 137; Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 347; Demir, 59.

¹⁶³ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 20; UNHCR (2005a), 7; Erika Feller/Volker Türk/Frances Nicholson, Refugee protection in international law: an overall perspective. Refugee protection in international law. UNHCR's global consultations on international protection, refugee protection in international law, 2003, (İngilizce Metin) <https://www.unhcr.org/419c73174.html>, E.T. 31/01/2023, 6.

¹⁶⁴ Yıldırım Yücel, 80.

¹⁶⁵ Yılmaz Eren, 315; Öztürk, Hukuki Statü, 33-34; Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 347; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 20; Ekşi, Uluslararası Koruma, 162; UNHCR, Resettlement Handbook, 28; UNHCR, Durable Solutions, 5-6; Kalıcı Çözümlerin geri dönüş (repatriation), gönüllü yeniden yerleştirme (voluntary reestablishment), yeniden yerleştirme (resettlement) ve vatandaşlığa kabul (naturalization) şeklinde dörtlü bir ayrıma tabi tutulması yönündeki görüş için bkz. Özkan, 387-395.

¹⁶⁶ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 33; Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 351; UNHCR, International Protection, 137; Okcu, 26; Göç Terimleri Sözlüğü [https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/goc_terimleri_sozlugu\(1\).pdf](https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/goc_terimleri_sozlugu(1).pdf), 65 E.T. 19.02.2023.

¹⁶⁷ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 33.

¹⁶⁸ Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 351; UNHCR, Resettlement Handbook, s. 37; Okcu, 26.

nedeni ile geri dönüş yapmalarının da söz konusu olmadığı durumlar oluşabilmektedir¹⁶⁹. Bu durum sığınmacıların haklarını korumak amacı ile üçüncü ülkeye yerleştirme kalıcı çözüm türünü gündeme getirmiştir¹⁷⁰.

Sığınma ülkesi üzerinde kurulan uluslararası baskı ve müdahalelerin yarattığı sakıncalı durumun ortadan kaldırılarak, yükümlülüğün paylaşılması ihtiyacı da yeniden yerleştirme çözüm türünün ortaya çıkışında ve uygulanmasında etkili olmuştur¹⁷¹. Bu çözüm türü 1951 Cenevre Sözleşmesinin 30 ve 31. maddelerinde düzenlenmiştir. Her iki madde uyarınca da mültecilerin üçüncü bir ülkeye sığınmaları konusunda kısıtlama uygulanamayacağını ve bu konuda gerekli kolaylığın sağlanması gerektiği düzenlenmiştir¹⁷².

Üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme konusunda her ülkenin kendisine özgü belirlemiş olduğu şartlar mevcuttur. Örneğin ABD, Bosna Hersek Vatandaşlarının kitlesel olarak göç ettikleri ve geçici korumadan yararlandıkları dönemde bu kişileri üçüncü ülke sıfatıyla ülkesine kabul etmek için aile birleşmesi, yabancı biriyle evlilik, zulme veya işkenceye maruz kalmak, işkence görmesi neticesi hayatını kaybeden birinin eşi olmak gibi şartlar aramıştır¹⁷³.

Kişilerin ne sığınma ülkesi ne de menşe ülkelerinde barınma imkânlarının olmaması durumunda üçüncü ülkeye yerleşme alternatif ve uygun bir çözüm türü olmakla birlikte, bu çözüm türüne yönelik çeşitli eleştiriler ve çözüm türünün uygulanabilirliğini etkileyen faktörler mevcuttur¹⁷⁴. Bunlardan en önemlisi üçüncü ülkenin genellikle, nitelikli elemanları, çalışan ve işgücü potansiyeli yüksek olan kişileri tercih etmesinin üçüncü ülkeye yerleştirme çözüm türünü beyin göçüne çevirmesidir. Bu tercih yaşanan savaş, kriz veya bölgesel nedenler ile yıkılmış olan menşe ülkenin, tüm nitelikli vatandaşlarını da kaybetmiş olması nedeni ile kendisini yeniden inşa, gelişim ve toparlanma sürecini sekteye uğratmaktadır. Dolayısıyla menşe ülkenin kısa sürede eski

¹⁶⁹ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 33; Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 352.

¹⁷⁰ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 33; Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 351.

¹⁷¹ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 34.

¹⁷² C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 33.

¹⁷³ U.S. Department of State, Justice and HHS, Report to the Congress on Proposed Refugee Admissions for Fiscal Year 1997, 1998, (İngilizce Metin) <http://www.state.gov/www/global/prm/fy97.refugees.html>, E.T. 30.01.2023; Yılmaz Eren, 314-315.

¹⁷⁴ IOM Göç Terimleri Sözlüğü-2014

[https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/goc_terimleri_sozlugu\(1\).pdf](https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/goc_terimleri_sozlugu(1).pdf), 65 E.T. 19.02.2023.

haline dönmesi ve vatandaşların ülkeye dönüşünün hızlanması yerine, yeni göçler ve ülkede barınma anlamında sürekliliğin sağlanamaması gündeme gelmektedir¹⁷⁵. Yine yerleştirme ülkesi kendi üzerinde de uluslararası baskı kurulması ve yükümlülük alacak olması endişeleriyle yeniden yerleşmeyi kabul etmekten çekinebilmektedir¹⁷⁶. Bir başka eleştiri ise mültecilerin kalacakları yeri seçme şans ve imkânlarının olmaması ve aynı zamanda yerleştirme talep edilen üçüncü ülkenin de sığınanları ülkeye kabul etme zorunluluğunun bulunmamasıdır. İzah edilen sebepler kalıcı çözüm türünün uygulanabilirliğini kısıtlamaktadır¹⁷⁷.

BMMYK, 1990 yılında yapmış olduğu düzenlemelerde yeniden yerleştirmeyi kalıcı çözüm türleri arasında en son başvurulması gereken bir çözüm türü olarak kabul etmiştir¹⁷⁸. Ancak BMMYK aynı metin içerisinde tehlikede olan kadınlar, işkence mağdurları, engelliler gibi özel korunma gereksinimi duyan kesimler yönünden bu çözüm türünün etkin olarak uygulanmasını öngörmüştür¹⁷⁹. Buna göre, menşe ülkesine geri gönderilmesi halinde fiziksel ve ruhsal anlamda tehlike altında olacak kişilerin, sığınma ülkesinde kalmaları halinde de aynı tehdit altında olmaları söz konusu ise, güvenliklerinin sağlanması için yeniden yerleştirme kalıcı çözüm türü etkin ve gerekli bir çözüm türü olacaktır¹⁸⁰.

1.2.1.2.2. Yerel Entegrasyon

Yerel entegrasyon (*Integration*), sığınan kişiye sığındığı ülkede sürekli olarak kalabilmesi için verilen statüdür¹⁸¹. Yerel entegrasyon çözüm türü ile sığınanların, sığınma ülkesinde geçici ve her an ayrılma tereddüdü yaşamadan hukuki, iktisadi ve sosyal alanda bulunduğu ülkeye aşamalı olarak entegre olmalarını sağlamak

¹⁷⁵ Yılmaz Eren, 315.

¹⁷⁶ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 34; Brian Keeley, (2009), International Migration The Human Face of Globalisation [Elektronik Sürüm], OECD.(İngilizce Metin) <https://doi.org/10.1787/9789264075740-de>, 83; Janet Phillips, Asylum seekers and refugees: what are the facts, Parliament of Australia, 2011 (İngilizce Metin) <https://www.aph.gov.au/binaries/library/pubs/bn/sp/asylumfacts.pdf>, E.T.02.03.2023.

¹⁷⁷ Demir, 61.

¹⁷⁸ UNHCR (1991). Resettlement as an Instrument of Protection Resettlement as an Instrument of Protection No. 67 (XLII). (İngilizce Metin), <http://www.unhcr.org/excom/exconc/3ae68c4368/resettlement-instrument-protection.html>, E.T. 31.01.2023; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 35.

¹⁷⁹ Özkan, 391-392; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 35.

¹⁸⁰ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 35.

¹⁸¹ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 35; Demir, 60.

hedeflenmiştir. Sığınanların haklardan yararlanmaya başlamaları, ekonomik anlamda sığınma ülkesine olan bağımlılıklarını azaltarak ekonomiye katkı sağlar duruma gelmelerini ve toplumsal anlamda bulundukları ülkeye adapte olmalarını sağlamıştır. Böylelikle sığınanlar ev sahibi ülkede aktif olarak rol almaya başlamıştır¹⁸². Bu çözüm türü sığınanların bulundukları ülkede toplum içerisinde dışlanmalarını önlemiştir¹⁸³.

1960 ve 1980 yılları arasında çok tercih edilen bir çözüm türü olmakla birlikte sığınanların sayısının dönemin toplumsal olayları neticesinde gün geçtikçe artması neticesinde çözüm türü beklenen faydayı sağlamayarak başarısız olmaya başlamıştır¹⁸⁴. Buna sığınan ülkenin daimi ikamet vermekte isteksiz olması, yerel halk ile sığınanlar arasında uyum sorunları yaşanması, sığınanların makul yaşam standartlarının sağlanamaması, topluma entegre olmaları için gerekli ekonomik, sosyal ve iktisadi şartların sağlanamıyor olması gibi durumlar sebep olmuştur¹⁸⁵.

Yerel entegrasyon, yalnızca kişinin sığınma ülkesinin toplumsal düzen ve şartlarına adapte olmasını kapsamamakta, aynı zamanda gönüllü geri dönüş halinde menşe ülkesine de yeniden uyum sağlamasını kapsamaktadır. Böylelikle ülkesine geri dönen bireyler menşe ülkelerinin kültürel ve sosyal yapısına yeniden adapte olacak, yeniden çevre edinecek ve ekonomik anlamda sığınma ülkesinde öğrendiklerini menşe ülkelerinde de uygulayarak hem adapte olup hem ülkelerinin gelişimine katkı sağlayacaklardır¹⁸⁶. Ancak bu durum sığınma ülkeleri yönünden tereddüt oluşturmakta ve güvenlik konusunda yaşanan bu tereddütler kalıcı çözüm türünün uygulanabilirliği konusunda devletlerin çekimser davranmasına yol açmaktadır. Ülkeler, sığınan kişilere sağlanan koruma statüsünün, belirsiz bir süre boyunca devam etmesi fikrine olumlu yaklaşmamaktadırlar. Bu durum tarihsel süreçte gönüllü geri dönüş çözüm türüne olan ilgiyi artırmıştır¹⁸⁷. Yine menşe ülkede yaşayan halk ile sığınanlar arasında bu kalıcı çözüm türü dolayısıyla

¹⁸² C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 35; Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 350; Öztürk, Hukuki Statü, 33; UNHCR, Resettlement Handbook, 28; Okcu, 25; IOM Göç Terimleri Sözlüğü -2014 (Türkçe Metin) [https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/goc_terimleri_sozlugu\(1\).pdf](https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/goc_terimleri_sozlugu(1).pdf), 65, E.T. 19.02.2023; Buz/Korç, 200.

¹⁸³ Özkan, 394.

¹⁸⁴ Demir, 60.

¹⁸⁵ Demir, 60.

¹⁸⁶ IOM Göç Terimleri Sözlüğü -2014

[https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/goc_terimleri_sozlugu\(1\).pdf](https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/goc_terimleri_sozlugu(1).pdf), 65 E.T 19.02.2023.

¹⁸⁷ Ashraful Azad/Fareha Jasmin, "Durable Solutions to The Protracted Refugee Situation: The Case Of Rohingyas In Bangladesh", *Journal of Indian Research*, 1(4), 2013, 25-35, s.29.

yaşanan çatışmaları önleme konusunda ev sahibi ülkenin başarısız olması durumu da bu çözüm türüne yönelik bir başka eleştirel yaklaşımdır¹⁸⁸.

Yukarıda izah edilmiş olduğu üzere menşe ülkeye geri gönderme ancak menşe ülkedeki kitlesel veya bireysel akınlara sebebiyet veren durumun iyileşmesi ve kişilerin asgari yaşam şartlarının hukuka uygun olarak sağlanabilmesi halinde mümkündür. Bu defa geçici korumanın sona ermesine rağmen, menşe ülkeye geri dönüşün halen mümkün olmaması halinde, geçici korunanlara sağlanacak hakların hangi statü dâhilinde tanınacağı sorunu gündeme gelmiştir. Korunanları, statüleri belirsiz bir grup olarak sığınma ülkesinde bulundurmamak mümkün olmadığı gibi, asgari yaşam şartlarının mevcut olmadığı bir durum içerisinde menşe ülkelerine göndermek de uluslararası kurallar gereği söz konusu olmayacaktır. Bu çerçevede, kişilerin belirsizlik içerisinde bulundukları toplum tarafından dışlanarak, bir azınlık olarak kalmaları ve sırf bu sebeple baskı görmelerini önlemek amacı ile yerel entegrasyon çözümü öngörülmüştür¹⁸⁹. Çözüm türü menşe ülkedeki şartların hiçbir şekilde düzelmemesi halinde korunanlara, koruma ülkesinde sürekli ikamet hakkı tanıyan ve mali, sosyal, sağlık gibi haklardan koruma ülkesi vatandaşları ile aynı ölçüde yararlanma imkânı sağlayan bir çözüm türüdür¹⁹⁰.

1951 Cenevre Sözleşmesinin 1/C-3 Maddesinde, kişinin sığındığı ülkede yerel entegrasyon kapsamında bulunması ve vatandaşlık alması, vatandaşların hak ve yetkilerinden yararlanması durumunda kendisine tanınan korumanın sona ereceği düzenlenmiştir¹⁹¹. Bu kapsamda yerel entegrasyon korumayı sona erdiren kalıcı bir çözüm olarak varlığını göstermiş ve kişi sığındığı ülkede yerel entegrasyon kapsamında daimi kalma hakkını kazandığı an artık kendisine tanınan koruma statüsünden çıkmış olacaktır¹⁹². Doktrinde kabul edilen görüş ise yerel entegrasyon sonrası korumanın sona ermesi ancak sığınma ülkesi vatandaşlığının kazanılması ile mümkün olacağı yönündedir¹⁹³. Ancak diğer bir görüş ve 1951 Cenevre Sözleşmesindeki düzenleme uyarınca daima oturma izni hakkının sağlanmasının kalıcı çözüm sürecinin

¹⁸⁸ Buz/Korç, 199.

¹⁸⁹ Buz/Korç, 199.

¹⁹⁰ Yılmaz Eren, 315.

¹⁹¹ Özkan, 394; (Türkçe Metin) <https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> m. 1, E.T. 01.02.2023.

¹⁹² C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 36.

¹⁹³ Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 350; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 102; Okcu, 25.

tamamlanması bakımından yeterli olduğu kabul edilmiş, ayrıca vatandaşlık bağının kurulmasına gerek olmadığı vurgulanmıştır¹⁹⁴.

1.2.1.2.3. Gönüllü Geri Dönüş

Gönüllü geri dönüş (*Voluntary Repatriation*), sığınanların kendi ülkesine güvenli ve onurlu bir şekilde geri dönüşünü ve ülkelerinin sağladığı ulusal korumadan yeniden faydalanmaya devam etmesini kapsayan bir kalıcı çözüm türüdür¹⁹⁵. Bu kalıcı çözüm türünü diğerlerinden ayıran en önemli husus gönüllülük unsurudur¹⁹⁶. Bunun yanında gönüllü geri dönüş, içerisinde güvenlik ve sürdürülebilirlik unsurlarını da barındırmalıdır¹⁹⁷.

İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında savaş ortamının yarattığı güvensizlik ortamı ve insan hakkı ihlalleri göç eden insan sayısında önemli bir artışa sebebiyet vermiştir¹⁹⁸. Bu sebepler ile kendi ülkeleri dışındaki ülkelerin korumalarından faydalanan bireylerin, sağlanan korumanın bireysel veya genel sebepler ile sona ermesi sonrasında da korunma ihtiyaçları devam etmiştir. Ancak bu korumanın sürekli olarak sığınılan ülke tarafından sağlanması elbette mümkün olmamaktadır. Bunun doğal sonucu olarak sığınanlar, savaş halinin sona erdiği menşe ülkelerine geri dönüş konusunda BMMYK ve diğer uluslararası örgütler tarafından teşvik edilmiştir¹⁹⁹. Zira gönüllü geri dönüş çözümü neticesinde sığınma ülkesi tarafından sağlanan koruma ve bu korumanın getirdiği yükümlülükler sona ermektedir²⁰⁰. Bireyin kendi devleti ve kendi benzerleri ile bir arada olma ihtiyacı da bireylerin bu yönde tercihte bulunmaları üzerinde etkili olmuş ve yapılan teşvikler başarıyla sonuçlanarak kişilerin menşe ülkelerine geri dönüşü sağlanmıştır. Bu sebeple çözüm türleri arasında en çok tercih edilen en etkili sonuç alınan çözüm türü gönüllü geri dönüş olarak kabul edilmektedir²⁰¹.

¹⁹⁴ Okcu, 25.

¹⁹⁵ Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 348; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 35; UNHCR, Durable Solutions, s. 5; Okcu, 26; UNHCR, International Protection, 140-141; UNHCR, Voluntary Repatriation, 2-4; IOM Göç Terimleri Sözlüğü -2014 [https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/goc_terimleri_sozlugu\(1\).pdf](https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/goc_terimleri_sozlugu(1).pdf), 65 E.T 19.02.2023.

¹⁹⁶ Buz/Korç, 208-209; Okcu, 26.

¹⁹⁷ Azad/Jasmin, 30; Buz/Korç, 201.

¹⁹⁸ Yılmaz Eren, 298.

¹⁹⁹ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 25.

²⁰⁰ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 25.

²⁰¹ Buz/Korç, 200.

Gönüllü geri dönüş önemine binaen insan hakları boyutuyla da ele alınmış ve İHEB 9 ve 13. Maddeleri²⁰² uyarınca kişilerin ülkelerine dönmek istemelerinin en doğal ve gerçekleştirilmesi gereken hakları olduğuna vurgu yapılmıştır²⁰³.

BMMYK da yapmış olduğu teşvik çalışmalarında geçici koruma ve diğer koruma türlerini sona erdiren etkili çözüm türünün gönüllü geri dönüş olduğuna değinmiştir²⁰⁴. Değişen şartlar, kitlesel akınlar, ekonomik kriz dönemleri ve ev sahibi ülkenin sığınanları ülkede barındırmak istemeyerek sürekli olarak uluslararası örgütler üzerinde baskı oluşturması da BMMYK'nın gönüllü geri dönüş yönündeki çalışmaları ve teşviklerini artırmıştır²⁰⁵.

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinin 1/C-4 maddesinde sığınanlara sağlanan korumanın kişilerin kendi ülkelerine yerleşmek amacıyla geri dönmeleri halinde sona ereceği düzenlenmiştir²⁰⁶. Bu geri dönüş çoğunlukla sığınanların kendi rızaları ile olmakla birlikte her zaman için bu durum mümkün olmamaktadır. Bazen geri dönüş zorla²⁰⁷ veya menşe ülkede gerçekleşen çeşitli sebepler neticesinde sığınanların kendi isteğiyle de gerçekleşebilmektedir²⁰⁸. Koruma sona erdikten sonra sığınma ülkesi menşe ülkedeki koşulların değiştiği ve hak ihlaline sebebiyet vermeyecek bir duruma kanaat

²⁰² RG. 27.05.1949-7217, Bildirge Türkçe Metin için bkz. http://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html E.T. 02.02.2023.

²⁰³ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 26.

²⁰⁴ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 26; Demir, 61.

²⁰⁵ Demir, 62.

²⁰⁶ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 27.

²⁰⁷ AİHM, Akkad/Türkiye Kararı, no. 1557/19, 21.06.2022 "... Başvuran, Hatay'da içeriğini bilmediği ancak daha sonra kendi ülkesine gönüllü geri dönüş formu olduğu ortaya çıkan bir belgeyi imzaladıktan sonra, kendi isteği dışında ve herhangi bir sınır dışı edilme kararı olmaksızın Suriye'ye sınır dışı edilmiştir. Söz konusu belgeyi imzalarken Başvurana bir avukat veya mevzuatta adı geçen kuruluşlardan birinin temsilcisinin yardımı sağlanmamış ve olayın akışı sırasında tercüman yardımından yararlanıp yararlanmadığına dair de net bir bilgi bulunmamaktadır. Bu kapsamda Mahkeme, Başvuranın, Sözleşme'nin 3. maddesinin sağladığı korumadan açıkça, yani bilinçli ve aydınlatılmış olarak, feragat ettiğinin tespit edilmediği kanaatindedir. Ayrıca, 19 Haziran 2018'de, Yunanistan sınırı yakınındaki Meriç'te tutuklanmasından, Hatay/Cilvegözü sınır karakolunda Suriye'ye dönüşüne kadar başvuran özgürlüğünden yoksun bırakılmış, hareket etme veya seyahat etme özgürlüğüne sahip olamamıştır. Ayrıca Mahkeme, başvuranın ayrıntılı açıklamaları ile dosyaya dahil ettiği ve Hükümet tarafından özel olarak itiraz konusu edilmeyen fotoğrafların ışığında, başvuranın Edirne'den Hatay/Reyhanlı'ya otobüsle nakli sırasında, diğer bekar Suriyeliler gibi yemek ve tuvalet molaları haricinde ikişer ikişer kelepçelendiğini tespit etmiştir." Case Of Akkad V. Turkey [Turkish Translation] by İstanbul Bar Association.pdf E.T. 16.07.2023.

²⁰⁸ Bazen bu geri dönüşler sığınanların kendi rızaları ile olmakla birlikte sığındıkları ülke yardımı olmadan gerçekleşmektedir. Buna "kendiliğinden"ya da "yardımsız geri dönüş" adı verilmektedir. Bu duruma en yakın ve güncel örnek ise ülkemizi derinden sarsan ve yaralayan "Asrın Felaketi" olarak tanımlanan 06.02.2023 tarihli Merkez üssü Kahramanmaraş olan 10 ilimizi ciddi anlamda etkileyen deprem felaketidir. Bkz. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/suriyeliler-ulkelerine-donuyor-6905800>, E.T. 19.02.2023.

getirdikten sonra kendi ülkesine geri dönme isteği olmasa dahi korunanları zorla geri gönderebilecektir²⁰⁹. Ancak temel olan, geri göndermeme yasağı da göz önüne alındığında sığınanların menşe ülkelerindeki mevcut durum hakkında objektif olarak bilgi sahibi olmaları ve bu bilgi doğrultusunda özgür iradeleri ile geri dönüş kararını vermeleridir²¹⁰.

1.2.1.3. Kalıcı Çözüm Türlerinin Birbirlerine Etkileri

Kalıcı çözümlerin her birini ortak bir payda da birleştiren bir unsur vardır ki bu da *self-reliance* olarak adlandırılan kendine yetebilme unsurudur²¹¹. Kendine yetebilme olarak adlandırılan *self-reliance* terimi bireylerin, toplulukların veya kitlesel akın halinde gelen kişilerin yeme, barınma, yaşama, güvenlik, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarının sürekli ve insan onuruna yaraşır bir şekilde kullanabilmelerini ifade etmektedir²¹². Bu haklar kullanılırken de bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda desteklenmelerini ve uzun vadede bu ihtiyaçlarının asgari yaşam standartlarında sağlanmasını temel almaktadır. Bu yönüyle kendine yetebilme terimi kalıcı çözüm türlerinin ortaya çıkışlarındaki temel yapı taşı niteliğindedir²¹³. Kavram kendisini en çok yerel entegrasyon kalıcı çözüm türünün ortaya çıkışında göstermekte ise de diğer kalıcı çözüm türlerinde de etkisi yadsınamayacak kadar çoktur²¹⁴. Kişinin ilk sığındığı ülkeden başka bir üçüncü ülkede kendine yetebilme olanağının daha fazla olacağı ve ülkeye bağlılığının daha az hale geleceği görülüyorsa bu durumda kalıcı çözüm türü olan yeniden yerleştirme tercih edilmiştir. Gönüllü geri dönüş çözüm türünde ise bu husus dönüşün sürdürülebilir, güvenli ve onurlu bir şekilde gerçekleştirilmesinde etkisini göstermiştir²¹⁵.

²⁰⁹ Yılmaz Eren, 305.

²¹⁰ Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 350; UNHCR: Voluntary Repatriation, 2-3; UNHCR, Resettlement Handbook, 32; Okcu, 26; Buz/Korç, 200; Ahmet İçduygu/Enes Ayaşlı, Geri Dönüş Siyaseti: Suriyeli Mültecilerin Dönüş Göçü İhtimali Ve Gelecek Senaryoları. MiReKoc Çalışma Notları, 2019, 1-17.

²¹¹ UNHCR: Handbook for Self-reliance, Book 1, Cenevre 2005, <https://www.unhcr.org/44bf7b012.pdf>, E.T. 20.02.2023, 2; Okcu, 29.

²¹² UNHCR: Handbook for Self-reliance, Glossary and Abbreviations, E.T. 20.02.2023, 7; Okcu, 29.

²¹³ UNHCR, Self-reliance Book 1, 1-7; UNHCR, Resettlement Handbook, 29; UNHCR, International Protection, 121; Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 348; Okcu, 29.

²¹⁴ UNHCR, Self-reliance Book 1, 7; Okcu, 30.

²¹⁵ UNHCR: Handbook for Self-reliance: Appendix 1-References (essential information), E.T. 21.02.2023, 14-15.

Çözüm türleri arasındaki etkileşim kendine yetebilme unsuru çerçevesinde değerlendirme yapıldığında daha açık bir şekilde anlaşılabilecektir²¹⁶. Yukarıda değinilen üç çözüm türü arasında herhangi bir hiyerarşi bulunmamakta olup her biri aynı önem derecesine sahiptir. Somut olayın özelliğine, bireylerin menfaatlerine ve özel durumlarına göre değerlendirme yapılarak uygulanabilir olan çözüm türü tespit edilmekte ve uygulanmaktadır²¹⁷. Dönemler içerisinde göçün nedenleri, sığınma politikaları, ülkelerin sosyo-ekonomik durumları, ulusal ve uluslararası düzenlemeler ve kalıcı çözüm türlerinin uygulanmasını gerektirecek çeşitli etkenlerde meydana gelen değişimler zaman içerisinde uygulanan çözüm türünün de değişkenlik göstermesi sonucunu doğurmuştur²¹⁸.

Kalıcı çözümlerin amacının kişinin sürgün durumuna son vermek olduğu gözetildiğinde uygulanma tercihi bakımından ülkelerin öncelikle gönüllü geri dönüşe yöneldiği görülmektedir. Ancak izah edilmiş olduğu üzere bu çözüm her zaman mümkün olmamakta ve kişinin menşe ülkesinin içinde bulunduğu şartlar geri dönüşü imkânsız kılmaktadır. Bu süreçte bulunduğu ülkeye adapte olan bireyler için yerel entegrasyon çözümü gündeme gelmektedir. Bazen ise kişi ne kendi ülkesine dönebilmekte ne de sığınma ülkesinde kalabilmektedir işte burada da uygulanma tercihi yeniden yerleştirme üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yani içinde bulunulan şart ve durumlar uygulanacak çözüm türünün belirlenmesinde esas nokta olmaktadır²¹⁹.

1947 yılında kurulan Uluslararası Mülteci Örgütü (*International Refugee Organization-IRO*)²²⁰ yerinden edilmiş kişileri üçüncü bir ülkeye yerleştirmek için çalışmalar yapmıştır²²¹. Soğuk savaş dönemi olan 1949 yılında da ülkelerine geri dönmek istemeyen sığınmacılar kendilerini kabul edeceklerini bildiren ülkelere

²¹⁶ Okcu, 30.

²¹⁷ UNHCR, *International Protection*, 137; UNHCR: Executive Committee Conclusion No. 104 on Local Integration, (ExCom 104), (İngilizce Metin), <https://www.unhcr.org/excom/exconc/4357a91b2/conclusion-local-integration.html>, E.T. 20.02.2023.

²¹⁸ II. Dünya Savaşı sonrasında en çok uygulanan çözüm türü yeniden yerleştirme olmuştur. 1980 li yıllara gelindiğinde ise yeniden yerleştirmenin yerini gönüllü geri dönüş çözüm türü almış ve en çok tercih edilen çözüm türlerinden olmuştur. Okcu, 31; C. Kaya, *Yerel Entegrasyon*, 29; Mehmet Özcan, *Avrupa Birliği Sığınma Hukuku*, Usak Yayınları, Ankara 2005, 8; Alexander Betts/Gil Loeschers/Jasmin Milner, UNHCR: *The Politics and Practice of Refugee Protection*, (İngilizce Metin) <https://www.rsc.ox.ac.uk/publications/the-united-nations-high-commissioner-for-refugees-unhcr-the-politics-and-practice-of-refugee-protection-2nd-edition> E.T.23.02.2023, 87.

²¹⁹ C. Kaya, *Gönüllü Geri Dönüş*, 516.

²²⁰ http://madde14.org/index.php?title=Uluslararası%C4%B1_M%C3%BCltesi_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC, E.T. 16.07.2023.

²²¹ Uzun, *BMMYK'nın Yapısı*, 65; C. Kaya, *Gönüllü Geri Dönüş*, 517.

yerleştirilmişlerdir²²². Bazı dönemlerde ise bireylerin içinde bulunduğu şartlar göz önüne alınarak birden fazla kalıcı çözüm türünün uygulanmasına başvurulmuştur²²³. BMMYK ise en insani çözüm türünün gönüllü geri dönüş olduğunu kabul ederek buna ilişkin teşvik ve çalışmalarda bulunmuştur²²⁴.

BMMYK Yürütme Komitesinin 2005 yılında yapmış olduğu açıklama da çözüm türleri arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi açısından rehber niteliğindedir²²⁵. Buna göre; kalıcı çözüm türleri uygulanış biçimi, uygulandıkları dönem itibariyle ayrı ayrı önemlidir. Birinin diğerine göre bir üstünlüğü bulunmamaktadır. Ancak gelişen ve globalleşen dünya üzerinde sağlanan fayda, uygulanan çözümden elde edilen sonuçlar ve geri dönüşler dikkate alınarak gönüllü geri dönüşün en çok tercih edilen çözüm türü olduğu görülmüştür. Bu çözümün her olayda uygulanması mümkün olmadığından somut olayın özellikleri ve kalıcı çözüme ihtiyaç duyan bireyin içinde bulunduğu şartlar dikkate alınarak uygulanacak çözüm türünün belirlenmesi kalıcı çözüm türlerinin amacına riayet edecektir²²⁶.

Kalıcı çözüm türlerini tamamen birbirinden ayrı olarak düşünmek de mümkün değildir. Örneğin yeniden yerleştirme ancak bireylerin yerleştirildikleri üçüncü ülkedeki toplumsal düzene ayak uydurmaları halinde başarı ile sonuçlanacaktır. Bu durum yeniden yerleştirmenin yerel entegrasyon ile doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir²²⁷.

Kalıcı çözümler her ne kadar uluslararası korumanın veya geçici korumanın sona ermesinde mutlak bir çözüm yolu olarak kabul edilse de her biri içerisinde bulundurdıkları ve uygulamalarını güçleştiren sebepler dolayısıyla eleştirilmişlerdir²²⁸. Gönüllü geri dönüş, menşe ülkenin içinde bulunduğu şartların insan hakları ve asgari yaşam standartları yönünden her zaman uygun olmaması, yerel entegrasyon da sığınma ülkesindeki toplumsal düzen ile uyum güçlükleri yaşanması ve bireylerin topluma adapte olamaması, son olarak yeniden yerleştirmenin ise üçüncü ülkelerin tepkileri dolayısıyla

²²² C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 517.

²²³ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 517.

²²⁴ Niklaus Steiner/Mark Gibney/Gil Loescher, 2003, Koruma Sorunları: BMMYK, Mülteciler ve İnsan Hakları, 1. B, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203954867> E.T. 26.02.2023.

²²⁵ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 516.

²²⁶ UNHCR, Executive Committee Conclusion No.104 on Local Integration, Report of the 56th Session, A/AC.96/1021, 2005b, <https://www.unhcr.org/excom/exconc/4357a91b2/conclusion-local-integration.html> E.T 26.02.2023; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 516.

²²⁷ UNHCR, Resettlement Handbook, 54; Okcu, 33.

²²⁸ Okcu, 32.

nadir uygulanabilir olması eleştirilerin başında gelmektedir. Bunun yanında diğer bir eleştirel bakış açısı ise devletlerin bir kalıcı çözüm uygulama yükümlülüklerinin bulunmaması bu hususun devletlerin kendi takdir yetkilerinde bulunmasıdır²²⁹. Ancak elbette bu takdir yetkisi sınırsız olarak yorumlanmamalıdır. Devletlerin takdir yetkisi hukuk devleti ilkesi, uluslararası sözleşmeler ve ulusal düzenlemeler ile sınırlandırılmıştır.

1.2.2. Gönüllülük ve Gönüllü Geri Dönüş Kavramı

1.2.2.1. Genel Olarak

İnsanlar tarih boyunca çeşitli sebepler ile yaşadıkları toplumdan, vatanlarından, ülkelerinden istekleri ile veya zorla ayrılmak durumunda kalabilmektedir²³⁰. Ülkelerinden ayrılan bu bireyler sığınma, barınma ve güvenlik unsurları arayışı içerisinde çeşitli ülkelere sığınma talebinde bulunmakta ve bu sığınma talebini kabul eden ülkeler bünyesinde kendilerine belirli bir yaşam standardı sunulmaktadır²³¹. Ancak uzun süre sığınma durumunun devam etmesinin mümkün olmaması, korunanların kendilerinden olan bireyler ile bir arada ve alıştıkları topraklarda yaşama isteği, sığınma ülkesinin yaşayacağı sıkıntılar, köken ülkedeki şartlar olgunlaştıktan sonra geriye doğru bir geri dönüş göçü başlatmaktadır²³². Geri dönüş göçü gönüllü geri dönüşü de içerisinde barındıran bir üst kavramdır²³³.

Gönüllü geri dönüş, kişilerin ülkelerinden ayrılmalarına neden olan sebebin sona ermesi durumunda koruma statüsünü sona erdiren bir çözüm türüdür. BMMYK El Kitabının 1. Bendinde de ülkelerin sağladığı korumanın bireylerin vatandaşları oldukları ülkelerin korumasından kendi istekleri ile yeniden yararlanmayı talep etmeleri halinde son bulacağına yer verilmiştir. Görüldüğü üzere BMMYK kapsamında düzenlenen bir

²²⁹ Okcu, 32.

²³⁰ Süleyman Ekici/Gökhan Tuncel, "Göç ve insan", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, 5.1: 9-22, 12; Abdurrahman Yılmaz, "Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri Ve Etkileri", *Turkish Studies (Elektronik)*, 2014, 9.2: 1685-1705, 1696 vd.

²³¹ A. Yılmaz, 1696 vd.

²³² Dönüş göçü (return migration); başka bir ülkede belirli bir süre kalan kişilerin menşei ülkesine veya mutad ikamet yerine gitmesidir. Gönüllü veya istek dışı olabilir. Gönüllü geri dönüşü de kapsamaktadır. IOM-Göç Terimleri Sözlüğü 2. B. https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf, E.T. 01.03.2023, 24.

²³³ IOM-Göç Terimleri Sözlüğü, 24.

gönüllü geri dönüşten bahsedebilmek için en önemli ve temel unsur sığınanların gönüllülük (*voluntariness*) esasına dayalı olarak yani herhangi bir zorlama olmaksızın geri dönüş sürecini tercih etmeleridir. Gönüllük ilkesinin doğal bir sonucu olarak gönüllü geri dönüş yapmak isteyen kişilerin bu konuda kendi istekleri ve vatandaşı olunan ülkenin korumasından (*intention*), yeniden yararlanma (*reavailment*) taleplerinin bir arada bulunması gerekmektedir²³⁴.

Uluslararası anlamda yapılan çalışmalardan AB Komisyon Tasarısı²³⁵ ve BMMYK Raporunda²³⁶ gönüllü geri dönüşün gerçekleştirilmesi ve bu kapsamda sığınma ülkesinin tanıdığı korumanın sona ermesi için gönüllü geri dönüşün uluslararası politikalar çerçevesinde ve uluslararası kuruluşların gözetimi altında gerçekleşmesi gerektiği kabul edilmiştir. Bireylerin vatandaşı oldukları ülkeye gönüllü olarak geri dönebilmeleri için menşe ülkede temel hak ve hürriyetlerinin güvence altında olması, ayrımcılık tehlikesinin olmaması, fiziksel ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, asgari yaşam standartlarını sağlayabilecekleri bir ortama geri dönüş yapıyor olmaları gerekmektedir²³⁷. Ancak bu şartların mevcut olması halinde güvenli, onurlu ve etkili bir gönüllü geri dönüşten söz etmek mümkün olabilecektir. Aksi halde bireylerin hak ve hürriyetleri tehlikeye atılamayacağından kişilerin ülkelerine geri gönderilmesinden gönüllü de olsa bahsetmek mümkün olmayacaktır.

Çalışmamızın bu kısmında gönüllü geri dönüş, gönüllü geri dönüş için gerekli olan unsurların kapsamında nelerin olduğu, etkili bir gönüllü geri dönüşün ne şekilde gerçekleştiği, sonuçları, hukuki dayanağı ve uygulamada karşılaşılan zorluklara değinilecektir.

²³⁴ BMMYK, Handbook on Procedural Standarts, (İngilizce metin)

<https://www.unhcr.org/publications/legal/5ddfc47/handbook-procedures-criteria-determining-refugee-status-under-1951-convention.html>, 1992, s. 119, E.T.01.03.2023; Yılmaz Eren, 48.

²³⁵ Proposal to the Council for Joint Action Based on Article K 3 (2) (b) of the Treaty on European Union Concerning Temporary Protection of Displaced Persons, COM (97) 93 final, madde 4/1 para. 16. (İngilizce metin), <https://www.refworld.org/docid/47fd410.html>, E.T. 02.03.2023.

²³⁶ UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Progress Report on Informal Consultations on the Provision of International Protection to All Who Need It, 30 May 1997, EC/47/SC/CRP.27, (İngilizce metin), <http://www.refworld.org/docid/4a54bc290.html>, E.T.02.03.2023.

²³⁷ Yılmaz Eren, 48.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 13. Maddesinde mültecilerin diledikleri zaman kendi ülkelerine veya istedikleri üçüncü bir ülkeye geri dönüş yapma haklarının olduğunu düzenlemiştir²³⁸.

Ülkelerinden savaş, siyasi ve etnik olaylar, ekonomik kriz gibi çeşitli sebeplerle kitlesel veya bireysel olarak ayrılmak durumunda kalan bireyler başka bir ülkeye sığınarak korunma talep etmekte ve sığınma ülkelerinin kabul etmesi halinde kendilerine koruma sağlanmaktadır²³⁹. Bu koruma süresince ülkelerinde ayrılmanın vermiş olduğu umutsuzluk, alışmış oldukları hayattan ve toplumsal düzenden kopmalarından kaynaklı olarak uyum problemleri yaşamaları sebebiyle, sığınma talep eden bireyler ve sığınma ülkesi ekonomik, sosyal ve toplumsal birçok alanda olumsuz etkilenmiştir. Sürecin idaresi ise tamamen sığınma ülkesine düşmüş ve sığınma ülkesinin sağladığı korumalar, meydana gelen sorunları gidermeye yönelik belli bir sistemi olmayan uygulamalar olmuştur²⁴⁰. Ancak yirminci yüzyılda yaşanan savaşlar sonucu gerçekleşen kitlesel akınlar, sağlanan korumaların sistematik ve bağlayıcı bir düzene oturtulmasında etkili olmuştur²⁴¹. Milletler Cemiyeti tarafından 1921 senesinde Dr. Fridtjof Nansen başkanlığında kurulan Mülteciler Yüksek Komiserliği de ülkelerinden ayrılan kişilerin statülerinin tespiti, sığınma ülkesinde korunmalarının sağlanması, menşe ülkelerine geri dönüş konularında tüm ülkelere yol gösterici çalışmalar yapmıştır²⁴².

Ülkelerin sağlamış oldukları uluslararası ve geçici korumalar sonrası yaşadıkları sıkıntılar, ülkeleri yeni çözüm arayışları bulmaya yönlendirmiş ve sığınmacılar ve sığınılan ülkeleri zor durumda bırakmayacak şekilde çalışmalar yapılmıştır²⁴³. İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan gönüllü geri dönüş ve diğer çözüm türü arayışları, savaş bitinceye kadar devam etmiş ancak sistematik anlamdaki çalışmalar BM tarafından yapılmıştır²⁴⁴.

²³⁸ Buz/Korç, 210.

²³⁹ Buz/Korç, 199; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 514.

²⁴⁰ Demir, 59; UNHRC, (2003), Framework for Durable Solutions for Refugees and Persons of Concern, (İngilizce Metin), <http://www.unhcr.org/3f1408764.html>, E.T.02.02.2023; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 514.

²⁴¹ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 514.

²⁴² Uzun, BMMYK'nın Yapısı, 63.

²⁴³ Demir, 60; Michale Barnett, (2001), UNHCR and Involuntary Repatriation: Environmental Developments, the Repatriation Culture and the Rohingya Refugees (Involuntary Repatriation), (İngilizce Metin) <https://ciaotest.cc.columbia.edu/isa/bam01/>, E.T. 02.03.2023.

²⁴⁴ Uzun, BMMYK'nın Yapısı, 63-64; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 515; Jülide Karakoç/Duygu Ersoy, "Suriyeli Mültecilerin Geri Dönüş Olanakları Ve Sınırlarına Dair Bir Değerlendirme (An Evaluation On

1950 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından uluslararası korumayı belli bir sistematığa ulaştırmak ve kalıcı olarak çözüm bulmak için BMMYK kurulmuştur²⁴⁵. BMMYK kuruluş tüzüğüne ilk maddesinde kalıcı çözüm türlerine yer verilmiş ve şu şekilde düzenlenmiştir: "...bu Tüzüğün kapsamı içine giren mültecilere uluslararası koruma sağlamak ve bu tür mültecilerin gönüllü olarak geri dönüşlerini ya da onların yeni ülkelerinin toplumları ile kaynaşmalarını hızlandırmaları için Hükümetlere ve ilgili hükümetlerin onay vermesi koşuluyla özel kuruluşlara yardım ederek mültecilerin sorunlarına kalıcı çözümler aramak görevini üstlenecektir"²⁴⁶. Bu düzenleme uyarınca BMMYK kalıcı bir çözüm sağlarken birbirinin tamamlayıcısı olan iki görevi üstlenmektedir:

1. Öncelikle ülkelerinden ayrılmak mecburiyetinde kalan insanlara koruma sağlayacaktır.
2. Uluslararası korumayı sağlayacak ev sahibi ülkeye gerekli yardım ve destekleri sağlayacak ve korunanların kalıcı bir çözüme ulaşması için gerekli çalışmaları yapacaktır²⁴⁷.

1951 yılında kurulan Uluslararası Göç Örgütü (IOM) de üçüncü ülkeye yerleştirme, gönüllü geri dönüş, maddi destek ve yasal göç konularında çalışmalar yapan uluslararası bir örgüt olup gerek diğer çözüm türleri gerek ise gönüllü geri dönüş sürecinin başarıyla uygulanmasında etkin bir rol oynamaktadır²⁴⁸.

Sığınma durumunun uzun sürmesinin yarattığı sorunları aşmak için yardım odaklı ve uluslararası örgütlerin özellikle BMMYK'nın aktif rol oynadığı, kalıcı çözüm odaklı

The Return Opportunities And Limits Of Syrian Refugees)". *Reflections on International Relations & Politics & History & Law*, 65.

²⁴⁵ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 515.

²⁴⁶ BM Genel Kurulu (1950). BMMYK Tüzüğü A/RES/428 (V). (İngilizce Metin) <https://www.unhcr.org/4d944e589.pdf>, E.T. 13.03.2023.

²⁴⁷ Office of the UNHCR, An Introduction to International Protection Protecting Persons of Concern to UNHCR Self-Study Module 1, Cenevre, UNHCR, 2005a, 7. İngilizce Metin, <https://www.unhcr.org/publications/legal/3ae6bd5a0/self-study-module-1-introduction-international-protection-protecting-persons.html> E.T. 13.03.2023.

²⁴⁸ 1951 yılında Intergovernmental Committee for European Migration (ICEM) adıyla II. Dünya Savaşı ile birlikte ülkelerinden göç eden insanlara yardım için kurulan örgüt daha sonra isim değiştirerek IOM olarak kullanılmaya başlanılmıştır. (Türkçe Metin) https://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası%C4%B1_G%C3%B6%C3%A7_%C3%96rg%C3%BC%C3%B C E.T. 15.03.2023.

politikalar geliştirilmiştir²⁴⁹. Bu kapsamda üç kalıcı çözüm türü üzerinde mutabakat sağlanmış ve mülteci ya da geçici korunanlara yönelik gönüllü geri dönüş, yeniden yerleştirme ve yerel entegrasyon çözüm türleri belirlenmiştir²⁵⁰. Bireyin içinde bulunduğu şartlara göre en etkin ve kalıcı olan çözüm türünün belirlenmesi ve uygulanması amaçlanmıştır²⁵¹.

Son yıllarda en çok tercih edilen gönüllü geri dönüş çözüm türü, kaynağını sığınanların gönüllü olarak kendi ülkelerine geri dönmelerini ve bu sürecin ulusal ve uluslararası örgütler tarafından yürütülerek hak kaybının oluşmamasını ilke edinen bir çözüm türüdür²⁵². Korunanların yaşadıkları sorunların son bulması açısından en uygun çözüm türü olarak nitelendirilen gönüllü geri dönüş aynı zamanda uygulanması bakımından en az sorunla karşılaşılacak ve sonuç itibarıyla de en etkin çözüm türü olarak değerlendirilmektedir²⁵³.

Ülkelerin göç politikaları ve sığınma taleplerinin değerlendirilmesinde kritik ve etkili bir unsur olarak karşımıza çıkan gönüllü geri dönüş,²⁵⁴ ulusal ve uluslararası şartların mevcudiyeti halinde korunma statüsünü sona erdiren bir çözüm türü olduğundan önem arz etmektedir²⁵⁵. Ancak kalıcı bir çözüm türü olarak gönüllü geri dönüşü sadece bir sona erme sebebi olarak düşünmek mümkün değildir²⁵⁶. Her iki kavramın kapsadığı anlam ve içerikleri farklılık arz etmektedir. Zira sona erme sebepleri yalnızca kişinin koruma statüsüne son vermekte ve sığınma devletinin bu konudaki yükümlülüklerini ortadan kaldırmaktadır. Kalıcı çözüm türlerinde de koruma statüsü ve aynı zamanda devletin koruma sağlama yükümlülüğü sona ermektedir. Burada farklılık arz eden nokta ise kalıcı çözüm neticesinde sığınma devletinin koruma konusundaki yükümlülüğü sona ermiş olsa da, kişinin makul şartlarda yeni bir yaşam kurması için gerekli şartların

²⁴⁹ İçduygu/Ayaşlı, 4; Demir, 59; M. Barnett, Involuntary Repatriation, 14; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 515; UNHCR (2005), 137; Uri Dadush, Mülteci dönüşünün ekonomik etkileri ve politika sonuçları, Dünya Bankası Politika Araştırması Çalışma Belgesi, 2018, 8497, 2.

²⁵⁰ UNHCR, Executive Committee Conclusion No.104 on Local Integration, Report of the 56th Session, A/AC.96/1021, 2005b. (İngilizce Metin) <https://www.unhcr.org/excom/exconc/4357a91b2/conclusion-local-integration.html>, E.T. 13.03.2023.

²⁵¹ Guillaume Nicaise, Voluntary Repatriation: A Comparative Study on the Impact of Political and Legal Agreements, (İngilizce Metin) <http://guillaumenicaise.com/Essais/Voluntary%20Repatriation.pdf>, E.T.03.02.2023; Dadush, 2; Öztürk, Hukuki Statü, 33-34; Özkan, 387-395.

²⁵² Demir, 61.

²⁵³ Yıldırım Yücel, 23.

²⁵⁴ Buz/Korç, 195-230.

²⁵⁵ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 25.

²⁵⁶ Okcu, 44.

oluşturulması ve bu çerçevede sorumluluğunun devam etmesidir²⁵⁷. Aksi durum korunanların koruma statüsü sona erdikten sonra belirsiz bir statü içerisinde kalmasına sebebiyet verecektir²⁵⁸. Bu sebeple bu iki kavram birbirini kapsamamakta, kalıcı çözüm olarak gönüllü geri dönüş uluslararası koruma çeşitlerinin sona ermesi sonucu ulaşılmak istenen son hedef olarak kabul edilmektedir²⁵⁹.

Gönüllü Geri Dönüş (*Voluntary Repatriation*) kavramı uluslararası metinler olan 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde ya da 1967 Protokolünde düzenlenen bir kalıcı çözüm türü değildir. Ancak 1951 Cenevre Sözleşmesinde yer alan geri göndermeme ilkesi çerçevesinde gelişen bir kavram olduğu kabul edilmiştir²⁶⁰. Bu çözüm türü açık bir şekilde öncelikle BM Genel Kurul Kararı olarak bilinen BMMYK kurucu metninde, icra komite kararlarında ve bağlayıcı olmayan diğer metinlerde yer almaya başlamıştır²⁶¹. BMMYK kurucu metni ve komite kararları incelendiğinde gönüllü geri dönüş ve diğer kalıcı çözüm türlerine atıf yapılırken bu çözüm türleri arasında uygulanması yönünden en çok tercih edilen ve tercih doğrultusunda teşvik edilen çözüm türünün gönüllü geri dönüş olduğu vurgulanmıştır²⁶².

1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolünde ise gönüllü geri dönüş açık bir şekilde düzenlenmemiştir. Ancak bu metinlerin korumanın sona erme nedenleri ve sonuçlarını düzenleyen ilgili hükümlerinde dolaylı olarak da olsa gönüllü geri dönüş çözüm türüne değinilmiştir. Sözleşmenin 1C(4) maddesi uluslararası korumanın gönüllü geri dönüş halinde sona ereceğini düzenlemektedir²⁶³. Ancak Sözleşmeden her ne kadar sadece uluslararası korumanın sona erme sebebi olarak düzenlenmiş ise de geçici korumanın sona ermesi durumunda da gönüllü geri dönüş çözüm türü gündeme gelmekte ve uygulanmaktadır²⁶⁴.

²⁵⁷ Okcu, 44.

²⁵⁸ Feller/Türk/Nicholson, Refugee protection in international law: UNHCR's global consultations on international protection. Refugee Survey Quarterly, 2003, 549 (İngilizce Metin) <https://www.unhcr.org/en-my/419b79970.pdf> E.T.17.03.2023.

²⁵⁹ Okcu, 44.

²⁶⁰ Karakoç/Ersoy, 65.

²⁶¹ Yılmaz Eren, 299.

²⁶² UNHCR, Executive Committee Conclusion No. 89, Conclusion on International Protection, 55th, (2000), (İngilizce Metin) <https://www.unhcr.org/protection/globalconsult/3b9388e94/89-li-conclusion-international-protection-2000-unhcr-excom-meeting.html> E.T. 07.03.2023.

²⁶³ Yılmaz Eren, 300; Okcu, 40; Öztürk, Sona Erme, 423.

²⁶⁴ Yılmaz Eren, 300.

1951 Cenevre Sözleşmesinin 1C(4) maddesi incelendiğinde korunanların ülkesine geri dönmesini sadece koruma statüsünün sona erdiren bir hal olması yönüyle ele alındığı görülmektedir²⁶⁵. Kalıcı çözüm türü olarak ayrıca düzenlenen gönüllü geri dönüş ise sadece korumanın sona ermesi yönüyle ele alınmamakta aynı zamanda kişilerin yeniden menşe ülkelerinde bir hayat kurmaları boyutuna da değinmektedir²⁶⁶. Sözleşmenin yalnızca 1C(4) maddesinde gönüllü geri dönüşe atıf yapıldığı ya da dolaylı olarak değinildiğinden bahsedilse de sözleşmenin 1C(5) ve(6) bentlerinde çözüm türüne değinilmiştir. İlgili bentler incelendiğinde gönüllü geri dönüşe ilişkin menşe ülkedeki şartların elverişli hale getirilmesi hususlarında bu bentlerde de düzenlemelerin olduğu ve gönüllü geri dönüşe ilişkin benzer hükümler barındırdıkları görülmüştür²⁶⁷. Bu haliyle gönüllü geri dönüşün yalnızca koruma statüsünün sona erme sebebi olmasından daha geniş bir anlam ifade ettiği, güvenli ve onurlu bir şekilde ülkelerine dönmeleri ile birlikte aynı zamanda menşe ülkelerinde insan onuruna yakışır bir yaşam sürmelerini de kapsadığı anlaşılmıştır²⁶⁸.

İnsan hakları sözleşmelerinde işkence ve kötü muamelenin yasak olması ve bireylerin bu saldırılara karşı korunmaları için gerektiğinde ev sahibi ülke her ne kadar zorlu şartlar altında olsa da sınır dışı etme yasağı getirilmiştir.²⁶⁹ Bu yasağın doğal bir sonucu olarak da yine alternatif çözüm yolları gündeme gelmiş ve şartlar oluştuğunda gönüllü geri dönüş çözüm türünün uygulanması tercih edilmiştir²⁷⁰.

Bu özellikleri nedeniyle en etkin ve kalıcı çözüm türü olarak nitelendirilen gönüllü geri dönüş hem AB tasarı metni hem BMMYK tarafından en çok tercih ve teşvik edilen çözüm türü haline gelmiştir²⁷¹. Geri dönüşün sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için kişilerin temel insan hakları, güvenlik ihtiyaçları, menşe ülkelerinde ayrımcılığa uğramamaları için sürecin uluslararası örgütlerin gözetim ve denetiminde gerçekleşmesi gerektiğine değinilmiştir. Ancak bu şekilde güvenli ve onurlu bir geri dönüş gerçekleştirilecek ve sığınma ülkesinin koruması sona erecektir²⁷². Bu düzenlemeler

²⁶⁵ Okcu, 41.

²⁶⁶ Okcu, 41; Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 349.

²⁶⁷ Okcu, 42.

²⁶⁸ Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 348; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 35; UNHCR, Durable Solutions, 5.

²⁶⁹ Karakoç/Ersoy, 65.

²⁷⁰ Yılmaz Eren, 300.

²⁷¹ UNHRC, (2001), Refugee Protection: A Guide to International Refugee Law, 21 (İngilizce Metin) <http://www.unhcr.org/3d4aba564.html>, E.T. 03.03.2023; Yılmaz Eren, 300.

²⁷² Yılmaz Eren, 300.

ışığında gönüllü geri dönüşün en eski örneği olarak kabul edilebilecek Eski Yugoslavya örneği incelendiğinde de dönemin gerekliliklerine göre geri dönüş şartlarının burada gündeme geldiği görülecektir. Savaşın sona ermesi sonrası imzalanan Dayton Barış Anlaşmasında “Mülteciler ve Yerinden Edilmiş Kişilere ilişkin Anlaşma” başlıklı 7. Ek’te savaş bittiği için artık sığınanların korunmalarını gerektirecek sebebin de ortadan kalktığı gerekçesi ile ülkelere geri dönmelerinin ne şekilde ve hangi şartlar altında gerçekleşeceği düzenlenmiştir. Antlaşmada dikkat çeken hususlar, geri dönüşün ancak gönüllülük esasına dayalı olarak, insan onuruna yaraşır, bireylerin haklarının ve fiziki bütünlüklerinin güvenliğinin sağlanması ile mümkün olabileceğidir²⁷³.

BMMYK tarafından gönüllü geri dönüş çözüm türünün en çok teşvik edilen çözüm türü haline gelmesindeki bir başka etken ise artan kitlesel ve bireysel akınlar, ev sahibi ülkelerin ekonomik anlamda kriz eşiğine gelmeleri ve çevresel koşullar sebebiyle ülkelerin bu durumlara bir çözüm bulunması talepleridir²⁷⁴. Bu talepler doğrultusunda ev sahibi ülkeler bireylerin ülkelerinden ayrılmalarına sebep olan olayın sona ermesi ve ülkelerinin yeniden yaşanabilir bir hale gelmesi sonrasında, ülkelere geri dönmeleri konusunda BMMYK üzerinde oluşturdıkları baskı ortamı gönüllü geri dönüşe olan ilgiyi artırmıştır²⁷⁵. Menşe ülkenin gönüllü geri dönüş için elverişli hale gelmesi ise rejim değişikliği, kanun ve anayasa değişiklikleri, af ve barış anlaşmaları gibi göçe sebep olan olgunun ortadan kaldırıldığını gösteren köklü bir değişiklik ile mümkün olacaktır²⁷⁶. Anlaşılmıştır ki gönüllü geri dönüş ne olursa olsun korunanların ülkelere geri dönmelerini sağlamayı amaçlayan bir çözüm türü olmayıp, uygun koşullar sağlandıktan sonra kişilerin ülkesine geri dönüşünü teşvik eden bir çözümdür²⁷⁷.

BMMYK’nın gönüllü geri dönüş uygulamasının artmasında etkili olan bu sebepler doğrultusunda, son yıllarda bu çözüm türüne ilişkin yapmış olduğu çalışmalar ve çalışmalar neticesinde ülkesine geri dönenlerin sayısında ciddi bir artış meydana gelmiştir²⁷⁸.

²⁷³ Mehmet Dalar, Dayton Barış Antlaşması Ve Bosna- Hersek'in Geleceği Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mayıs 2008, 16(16):91-91 DOI: 10.11616/AbantSbe.232.

²⁷⁴ Yılmaz Eren, 300; Sönmez/ahin, 39.

²⁷⁵ Demir, 61; Karakoç/Ersoy, 65; Okcu, 41.

²⁷⁶ Karakoç/Ersoy, 66.

²⁷⁷ Okcu, 41.

²⁷⁸ M. Barnett, Involuntary Repatriation, 4-7.

Tüm unsurların olduğu sağlıklı bir gönüllü geri dönüş süreci teşvik yöntemleri ile mümkün olabilmektedir. Geri dönüş yardımı bu teşviklerden biri olup geri dönüş başvurusunda bulunan kişilerin kendilerine veya geri dönecek kişilerin menşe ülkelerine yapılan yardımları ifade etmektedir²⁷⁹. Örneğin uygulanan gönüllü geri dönüş prosedürlerinin birçoğunda geri dönüş yapacak olan kişilere, süreç içerisindeki ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için ödenmesi kararlaştırılan bir miktar taksitler halinde ödenerek geri dönüş sürecinde maddi tereddüt yaşamaları engellenmeye çalışılmıştır²⁸⁰. Bazen ise bu teşvik bireyler menşe ülkelerine döndükten sonra yapılmış ve bireylere teminat olarak menşe ülkelerine yeniden uyum sağlayamamaları durumunda sığınma ülkesine dönüş bileti alınarak gönüllü geri dönüşte kendilerini güvence altında hissetmeleri sağlanarak teşvik edilmiştir²⁸¹. Bir başka teşvik yöntemi ise korunan bireylerin ülkelerine döndüklerinde daha önce sahip oldukları mal varlıklarının kendilerine verilmesidir²⁸². Teşvik yönteminin gerçekleştirilmesi için de BMMYK kurulmuş ve bu komisyona mülkiyete ilişkin hususlarda karar alma yetkisi tanınmıştır²⁸³. Ancak komisyonun kararları kesin ve bağlayıcı olmadığından etkin karar alma yetkisi eleştirilmiştir²⁸⁴.

Yapılan yardımların sonuçlarının sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi ve geri dönüş sonrası sağlanan korumaların uygulandığının denetlenebilirliği için ülke bazlı olarak gelişmelerin takip edilmesi gerekmektedir. Böylelikle gönüllü geri dönüş çözüm türünün ne kadar etkin bir çözüm türü olduğunun, başarıyla sonuçlanıp sonuçlanmadığının gözlemlenebilmesi de mümkün hale gelecektir²⁸⁵. Bu hususların incelemesi ise geri dönüş sonrası BMMYK ve diğer uluslararası kuruluşların görev alanında olup bireylerle doğrudan görüşerek sığınma ülkesinin vaatlerinin yerine getirilip getirilmediği, menşe ülkede herhangi bir hak ihlali yapıp yapılmadığı hususlarının araştırılması ile mümkün olacaktır²⁸⁶.

²⁷⁹ Yılmaz Eren, 300; Yardımlı geri dönüş; menşe ülkelerine gönüllü olarak geri dönmek isteyen kişilere sağlanan maddi manevi ve lojistik destek ile yürütülen geri dönüş sürecidir. IOM Uluslararası Göç Terimleri Sözlüğü, 98.

²⁸⁰ Yılmaz Eren, 302; Sönmez/Şahin, 39.

²⁸¹ Yılmaz Eren, 302.

²⁸² Dalar, 108.

²⁸³ Dalar, 108.

²⁸⁴ Dalar, 108.

²⁸⁵ Yılmaz Eren, 305.

²⁸⁶ Yılmaz Eren, 305.

Bazen ise bireylerin ülkelerine dönüşü sığınma ülkesi tarafından uygulanan yaptırımlar neticesinde gerçekleşmektedir. Sığınma ülkesi korunanlara sağladığı destekleri azaltarak dönüşü mecbur bırakmaktadır²⁸⁷. Ancak böyle bir durumda gönüllük unsurundan bahsetmek söz konusu olmayacak, gönüllü geri dönüşü oluşturan güvenlik ve onurlu geri dönüş unsurlarının varlığında çeşitli tereddütler oluşacaktır. Bu şartlar altında yapılan geri dönüşün gönüllü geri dönüş kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir.²⁸⁸.

Gönüllü geri dönüşü olan ilgi ve tercih oranları sığınma ülkesi ile menşe ülkedeki şartların kıyaslanması durumunda da değişkenlik göstermektedir²⁸⁹. Bu sebeple geri dönüş sürecinde korunanların ülkelerini ziyaret etmesi “gönüllü” bir geri dönüşten bahsetmek için önem arz etmektedir. Korunanlar gelişmiş bir sığınma ülkesinden az gelişmiş bir menşe ülkeye geri dönüş yapmak konusunda çoğu zaman isteksiz davranmaktadırlar. Korunma ülkesindeki refah düzeyi, sosyal hak ve statüler karşısında menşe ülkelerinde bu haklardan mahrum kalacaklarını gözlemleyen ve bilen korunanlar sığınma ülkesinde kalma konusunda ısrarcı olmaktadır²⁹⁰. Bu sebeple sürecin başlangıcında önem arz eden ilk husus korunanların ikna edilmesidir²⁹¹.

Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) 2022 Dünya Göç Raporu'na göre Türkiye 3.6 milyon ile dünyadaki en kalabalık mülteci nüfusuna ev sahipliği yapmaktadır²⁹². Türkiye'nin hak temelli yaklaşımı ve haklara erişim konusundaki kolaylıklar, refah düzeyinin yüksekliği, korunanlar tarafından Türkiye de kalıcı olarak bulunma talebini gündeme getirmiştir. Ülkelerindeki şartlar ile kıyaslandığında bu durum onlar için kaçınılmaz bir fırsat olmaktadır. Ancak sığınma ülkesi ve ülke vatandaşları tarafından korunma talep edenlerin kalıcı olarak ülkede bulunmaları birçok problemi de beraberinde getireceğinden gönüllü geri dönüş teşvik edilmektedir²⁹³.

²⁸⁷ Zorla geri gönderme; Bir kişinin idari ya da yargısal bir karar neticesinde menşei ülkesine, transit ya da üçüncü ülkeye zorla gönderilmesini ifade etmektedir. IOM Uluslararası Göç Terimleri Sözlüğü, 103.

²⁸⁸ BMMYK, Dünya Mültecilerinin Durumu Bir İnsanlık Sorunu, New York, 1997, Oxford University Press, 147-148.

²⁸⁹ Buz/Korç, 198.

²⁹⁰ Buz/Korç, 198.

²⁹¹ Sönmez/Şahin, 39.

²⁹² IOM (2021). “World Migration Report 2022”, (İngilizce Metin) <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>, E.T. 12.03.2023.

²⁹³ Buket Özdemir Dal, Türkiye’de Mültecilerle Çalışan Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlet İle İlişkisi. *Journal of International Relations and Political Science Studies*, (5), 2022, 83-110, 100, Türkçe Metin <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jirps/issue/72241/1150073> E.T. 12/03/2023.

Gönüllü geri dönüş bireylerin korunma statüsünü sona erdiren ve onlara alışkın oldukları kendi ülkelerinde yeniden bir yaşam kurma imkânı sunduğundan en çok tercih edilen çözüm türüdür. Bunun yanında tek başına bu hususun varlığı çözüm türünü uygulanabilir kılmamaktadır²⁹⁴. Aksine, korunanların sığınma ülkesine göç etmesine sebep teşkil eden olayların değişmemiş olması, menşe ülkedeki şartların yeniden yaşam kurmak için elverişli olmaması, şartların kötüye gitmesi durumlarında gönüllü geri dönüş çözüm türünün uygulanması mümkün olmayacaktır. Bu durum korunanların da ülkelerine dönme konusunda çekingen davranmalarına sebep olacaktır²⁹⁵.

İdeal ve hukuka uygun bir geri dönüş, öncelikle gönüllük esasına dayalı olmalı ve bununla birlikte güvenlik ve sürdürülebilirlik unsurlarını da bir arada bulundurmalıdır²⁹⁶. Güvenli, gönüllülük temelli ve sürdürülebilir bir geri dönüşün entegrasyon ile desteklenmesi ile birlikte korunanlar için kalıcı ve uzun süreli bir çözüme ulaşılmış olacaktır²⁹⁷. Bunun yanında menşe ülkeden ayrılmaya sebep olan faktörlerin ortadan kalkmış olması, bu durumun süreklilik kazanması ve menşe ülkenin yeniden koruma sağlayacak duruma gelmesi gerekmektedir²⁹⁸. Hem bu hususların tespiti hem de gönüllü geri dönüş çözüm türünün etkin bir şekilde uygulanabilmesi için menşe ülke ile sığınma ülkesi arasındaki irtibatın koparılmaması ve bireylerin ülkelerinden göç etmesine temel teşkil eden sebebin çözümü için işbirliği içerisinde hareket edilmesi gerekmektedir²⁹⁹. Göçe sebep olan olguların temeline inilerek çözümlenmesi uluslararası ve ulusal koordinasyonların sağlanması gönüllü geri dönüşü tercih eden kişi sayısında da artış meydana getirecektir. Aksi halde ise sığınma ülkelerinde kalma talepleri artacak ve dönüş yapmayı tercih eden kişi sayısında ciddi bir azalma meydana gelecektir³⁰⁰.

Gönüllü geri dönüş üzerine yapılan çalışmaların başında gelen ve Coles tarafından yapılan çalışmalarda, bu çözüm türünün en etkin ve kalıcı çözüm olarak nitelendirilmesinde etkili olan hususların “ev” ve “toplum” unsurları olduğu

²⁹⁴ İçduygu/Ayaşlı, 5.

²⁹⁵ Buz/Korç, 200; Sönmez/Şahin, 40.

²⁹⁶ Buz/Korç, 202.

²⁹⁷ Buz/Korç, 203; Sönmez/Şahin, 40.

²⁹⁸ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 522.

²⁹⁹ Watan Derneği, 2021 Yerelleşme Savunuculuk Raporu, 2021, Türkçe Metin, https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2022-02/ysg-rapor_tr_0_0.pdf, E.T. 15.03.2023, 4.

³⁰⁰ 2021 Yerelleşme Savunuculuk Raporu, 4.

vurgulanmıştır³⁰¹. Bireylerin korunma, güvenlik, sağlık gibi temel ihtiyaçları kadar ait olduğu yerde mensubu olduğu toplumla bir arada yaşama ihtiyacı da bir o kadar önemli ve temel bir ihtiyaçtır. Kişilerin vatanları ve toplumları ile olan bu derin bağlılık gönüllü geri dönüş çözüm türünün öncelikli olarak uygulanmasında temel teşkil eden sebeplerdendir³⁰².

Yukarıda izah edilen şartlar oluşmadan yapılacak bir gönüllü geri dönüş geri göndermeme ilkesinin ihlaline sebebiyet vereceği gibi kalıcı bir çözüm sunmak yerine aksine telafisi imkânsız problemler yaratacaktır³⁰³. 1980’li yıllarda gönüllü geri dönüşe olan ilginin artması ile birlikte Afganistan, Liberya gibi ülkelerden henüz şartlar oluşmadan ve güvenlik unsuruna aykırı yollarla ülkelere gönderilen bireylerde gönüllü geri dönüş çözüm türü başarıyla sonuçlanmamıştır³⁰⁴. Bu durum da yalnızca sığınma ülkesinin yapacağı çalışmaların etkili bir geri dönüş için yeterli olmadığını, uluslararası anlamda işbirliği yapılmasının zorunluluk arz ettiğini göstermiştir. İşbirliği için çalışmalar yürüten BMMYK, çalışmamızın 2. kısmında detaylı olarak bahsedeceğimiz “4R” politikasına yönelmiştir. Buna göre: kalıcı bir gönüllü geri dönüş için dönüş menşe ülkeye yapılmalı, menşe ülkeye dönen bireyin entegrasyonu sağlanmalı, uyum için rehabilitasyon ve yeniden yapılanma gerçekleştirilmelidir³⁰⁵. Programın asıl amacı gönüllü geri dönüşün tek başına kalıcılığının olmayacağı aynı zamanda menşe ülkedeki şartların da geri dönüş için elverişli hale getirilmesidir. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için uluslararası işbirliği yapılması zorunlu olarak görülmüş ve BMMYK Dünya Bankası (*World Bank Group*)³⁰⁶ ve BM Kalkınma Programı (*United Nations Development Programme*)³⁰⁷ gibi kurumlarla, ev sahibi ülke ve menşe ülke ile işbirliği yapma yoluna gitmiştir³⁰⁸. Zira geri dönüş süreci tek başına ev sahibi ülkenin gerçekleştirebileceği bir süreç değildir. Üçüncü devletler, BMMYK gibi devlet dışı kuruluşlar ve organizasyonların menşe ülkede gözlem yapabilme, süreci kolaylaştırma, sorumluluk

³⁰¹ G. Coles, “The Relationship of Protection to Solution in the Refugee Situation”, unpublished report prepared for UNHCR round table in San Remo, 16-19 July 1985-Yıldırım Yücel s. 65 den naklen alınmıştır.

³⁰² Yıldırım Yücel, 65.

³⁰³ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 522.

³⁰⁴ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 522.

³⁰⁵ Özkan, 390.

³⁰⁶ II. Dünya Savaşı'nın ardından 1945 yılında Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası adıyla kurulmuştur. (Türkçe Metin) https://en.wikipedia.org/wiki/World_Bank_Group E.T.15.03.2023.

³⁰⁷ UNDP, 22 Kasım 1965'te Genişletilmiş Teknik Yardım Programı (EPTA) ile Özel Fon'un 1958'de birleştirilmesiyle kurulmuştur, (Türkçe Metin), <https://www.undp.org/> E.T.15.03.2023.

³⁰⁸ Özkan, 390; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 522.

alma nitelikleri itibariyle sağlıklı bir geri dönüş sürecinde etkisinin büyük olduğu ve ancak bu şekilde yürütülecek bir geri dönüş sürecinin başarıyla sonuçlanabileceği görülmüştür³⁰⁹.

1.2.2.2. Geri Dönüş Çeşitleri

Kişilerin ülkelerinden ayrılmaları baskı, zulüm, haklı nedenle korku gibi çeşitli sebeplerden kaynaklanıyorsa, ev sahibi ülkeden ayrılmaları da çeşitli dinamiklere dayanabilmekte ve geri dönüş tek bir şekilde değil birçok farklı yönüyle gerçekleşen bir süreç haline gelmektedir³¹⁰. Zira geri dönüşlerin birbirinden farklılık göstermesinde geri dönen kişi sayısı, dönüş sürecinin gerçekleşme süresi, gönüllü geri dönüş sürecinin başarıyla sonuçlanma derecesinin her somut olayda değişkenlik göstermesi etkili olmaktadır³¹¹. BMMYK da bu etmenlere göre geri dönüş süreçlerini, kendiliğinden geri dönüş, kolaylaştırılmış gönüllü geri dönüş, teşvik edilen gönüllü geri dönüş, tehdit altında geri dönüş ve çatışmalar sırasında geri dönüş olmak üzere sınıflandırmıştır³¹².

1.2.2.2.1. Kendiliğinden Geri Dönüş

Korunanların, ülkelerine geri dönme konusunda, ev sahibi ülke uluslararası kuruluşlar, uluslararası organizasyonlar, ulusal ve uluslararası sözleşmelerin hiçbir etkisi olmadan kendi iradeleri ile aldıkları karar doğrultusunda organize olarak ya da bireysel olarak gerçekleştirdikleri geri dönüş sürecini ifade etmektedir³¹³. BMMYK, geri dönüş sürecine verdiği önem dolayısıyla bireylerin ya da toplulukların organize olarak

³⁰⁹ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 523.

³¹⁰ Anwar Alam, "Barriers to Repatriation of Afghan Refugees", *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, (2012), C. 2, 3, 59-69, 60, (Türkçe Metin) https://hrmars.com/papers_submitted/8817/barriers-to-repatriation-of-afghan-refugees-a-case-study-of-afghan-community-at-shah-and-khusar-colony-board-area-peshawar.pdf, E.T. 04.03.2023.

³¹¹ Demir, 68; Gönüllü geri dönüş çeşitleri bazı yazarlar tarafından tam gönüllü geri dönüş, devletlerin planladığı dayatılan geri dönüş ve kendiliğinden gelişen dönüş olmak üzere üç şekilde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmaya ilişkin bkz. İbrahim İrdem/Ülkü Nur Zengin/Betül Biçen Gören/Murat Uzun, *Türkiye'deki Suriyeliler ve Sınır Ötesi Güvenli Bölge*, Polis Akademisi Yayınları, 2020, https://www.pa.edu.tr/Upload/editor/files/Tu%CC%88rkiyedeki%20Suriyeliler_Dijital.pdf, E.T. 04.03.2023.

³¹² Demir, 68.

³¹³ UNHRC Voluntary Refugee Repatriation: Typology and Terminology, 2013, (İngilizce Metin) <https://reliefweb.int/report/world/voluntary-refugee-repatriation-typology-and-terminology> E.T. 04.03.2023, 32; İçduygu/Ayaşlı, 4; Demir, 69; Niels Harild/Asger Christensen/Roger Zetter, Sustainable Refugee Return. New York: *The World Bank Group*, 2015, 10; IOM, Assisted Voluntary Return and Reintegration 2018 Key Highlights, 2019, 34.

kendiliğinden geri dönmelerine de aynı şekilde önem vererek bu şekilde yapılan dönüşleri de desteklemiştir³¹⁴. BMMYK tarafından bu alanda yapılan istatistik çalışmaları sonucunda da geri dönüşlerin yaklaşık %70'inin ulusal veya uluslararası hiçbir kuruluşun yardımı olmadan gerçekleştiği görülmektedir³¹⁵. Son yıllarda gerçekleşen geri dönüşlerin çoğu da bu şekilde gerçekleşmiştir³¹⁶. Özellikle ülkemiz açısından yıkıcı ve asrın felaketi olarak adlandırılan, birçok insanımızın mal ve can kaybı yaşadığı Kahramanmaraş-Pazarcık merkezli deprem sonrası Suriyeli sığınmacıların gruplar halinde ülkelerine gerçekleştirdikleri dönüşler kendiliğinden geri dönüş örneği olarak gösterilmektedir³¹⁷.

Hiçbir kurum ve kuruluştan yardım almadan kendi imkânları ile geri dönüş kararı veren mülteciler ve geçici korunanlar bu dönüş için sermayeyi ev sahibi ülkede çalışarak sağlamaktadırlar. Bunun yanında geri döndükten sonra menşe ülkelerine yeniden uyum sağlayıp sağlayamayacaklarını, menşe ülkede ki şartların geri dönüş için elverişli olup olmadığını gözlemlemek ve geri dönmeleri halinde ülkelerinde geçim standartlarının ne durumda olduğunu, mal varlıklarının korunup korunmadığını gözlemlemek için menşe ülkeye kısa sürelerle gidip gelmektedirler. Böylelikle gönüllü geri dönüş sürecinde ulusal veya uluslararası kuruluşların yerine bizzat kendileri geçerek geri dönüş sürecini gözlemlemek sureti ile karar vermektedirler³¹⁸.

1.2.2.2.2. Kolaylaştırılmış (Organize) Gönüllü Geri Dönüş

Bu geri dönüş türünde korunanların menşe ülkelerindeki maddi, ekonomik ve hukuki yaşam koşullarının geri dönüş için uygun bir düzeye gelmesi durumunda BMMYK ve ev sahibi ülke tarafından korunanların bireysel veya organize olarak ülkelerine geri dönüşleri için çalışmalar yapılmaktadır. Yapılan çalışmalar ile

³¹⁴ UNHRC, 2013, Voluntary Refugee Repatriation: Typology and Terminology, 3.

³¹⁵ Guillaume Nicaise, Voluntary Repatriation: A Comparative Study on the Impact of Political and Legal Agreements, <http://guillaumenicaise.com/Essais/Voluntary%20Repatriation.pdf>, E.T.04.03.2023, 9.

³¹⁶ İçduygu/Ayaşlı, 4.

³¹⁷ <https://tr.euronews.com/2023/02/17/turkiyede-depremden-etkilenen-suriyelilerin-bir-kismi-ulkelerine-geri-donuyor> E.T.04/03/2023; <https://www.afad.gov.tr/kahramanmaras-pazarcikta-meydana-gelen-deprem-hk-basin-bulteni-9>, E.T. 04.03.2023.

³¹⁸ BMMYK, Dünya Mültecilerinin Durumu Bir İnsanlık Sorunu, New York, 1997, Oxford University Press, 150; Demir, 69.

korunanların tereddüt ettikleri yönler ve unsurlar kolaylaştırılarak geri dönüş sürecinin tercih edilebilir bir hale getirilmesine kolaylaştırılmış geri dönüş adı verilmektedir³¹⁹.

1.2.2.2.3. Teşvik Edilen Gönüllü Geri Dönüş

Korunanların menşe ülkelerindeki maddi, ekonomik ve hukuki yaşam koşullarının geri dönüş için uygun bir düzeye gelmesi durumunda, korunanların onurlu ve güvenli bir şekilde ülkelerine geri dönüşlerinin gerçekleştirilmesi için BMMYK tarafından teşvik edilmeleri sonucu gerçekleşen geri dönüş sürecidir³²⁰. Bu geri dönüş türünde korunanlar ülkeler arası imzalanan sözleşmeler, geri dönmeleri durumunda sağlanacak korumalar ve imkânlar ile ilgili doğrudan bilgi sahibi olabilmekte, istedikleri an BMMYK'ya ulaşabilmektedirler. Aynı şekilde BMMYK da korunanlara ulaşarak geri dönüş süreci konusunda bilgilendirip gönüllü geri dönüş hakkında korunanların akıllarındaki soru işaretlerini gidererek onları geri dönüş konusunda teşvik etmektedir³²¹. Ancak bu teşvikler uygulanırken gerek uluslararası kuruluşlar gerek ise sığınma devletinin dikkatli olması gerekmektedir. Aksi durum korunanların ülkeden çıkmaya mecbur bırakılarak geri gönderilmeme ilkesinin ihlaline sebebiyet verecek bir hal alabilecektir³²².

1.2.2.2.4. Tehdit Altında Geri Dönüş

Bu geri dönüş türü korunanların iradelerine önem atfedilmeksizin sığınma ülkesi tarafından gerçekleştirilen geri dönüş türüdür. En sık rastlandığı yıllar 1990'lı yıllarda gerçekleşen geri dönüşlerdir³²³. 90'lı yıllarda ev sahibi ülkeler menşe ülkede ki şartların elverişli hale gelip gelmediğini ve korunanların iradesini önemsemeden ülkelerine geri dönüş için zorlamış ve bu zorlama altında geri göndermiştir³²⁴. Çalışmamızın son kısmında detaylı olarak izah edecek olduğumuz geri göndermeme ilkesine aykırılık teşkil

³¹⁹ Demir, 69; UNHRC Voluntary Refugee Repatriation: Typology and Terminology, 3; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 25.

³²⁰ Demir, 70.

³²¹ UNHRC Voluntary Refugee Repatriation: Typology and Terminology, 3.

³²² Safi, 135; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 25.

³²³ Demir, 70.

³²⁴ İçduygu/Ayaşlı, 3.

eden bu geri dönüş türünde güvenlik, gönüllük, onurlu bir yaşam sürme unsurları ihlal edildiğinden uygulanabilirliği kısa sürmüştür³²⁵.

1.2.2.2.5. Çatışmalar Sırasında Geri Dönüş

Dünya genelinde ülkeler arasında yaşanan çatışmalar ve bu çatışmaların uzun sürmesi kitlesel akınların bir başka sebebidir. Çatışmaların uzun sürmesi sebebiyle sığınma ülkesinde kalmak istemeyen korunanlar ülkelerine dönmek için geri dönüş yoluna başvurmaktadır. Çatışma döneminde meydana gelen geri dönüşler sonucunda korunanların birçoğu menşe ülkelerine döndüklerinde zorlu bir süreçle karşılaşmakta ve bekledikleri ya da bıraktıkları ortamı bulamamaları sebebiyle uyum problemleri yaşamaktadırlar. Bu da sığınma ülkesine tekrar geri dönme zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır³²⁶.

Türk hukukunda ise gönüllü geri dönüş GKY'nin³²⁷ 9. bölümünde yer alan “Gönüllü Geri Dönüş ve Üçüncü Ülkeye Çıkış” başlıklı 42. maddesinde ve YUKK 60/A maddesinde düzenlenmiştir. Türk Hukukunda gönüllü geri dönüşle ilişkin detaylı açıklamalar çalışmamızın üçüncü bölümünde yapılacağından burada kısaca değinilecektir³²⁸. Bu kapsamda ilgili mevzuatta kişilerin kendi istekleri ile ülkelerine dönebilecekleri ve dönmeleri halinde sağlanacak imkânlar ve alınacak tedbirler düzenlenmiştir. Ayrıca devletlerin geri dönüş sürecini kolaylaştırmak için üzerlerine düşen yükümlülükler hüküm altına alınmıştır³²⁹. Yine korunanların geri dönüş öncesinde ülkelerinde ki şartları görebilmeleri için bu konuda bilgi sahibi olmalarının sağlanması ve gerektiğinde ülkelerine geçici olarak ziyaret edip gözlem yapabilmelerine yardımcı olunması hususunda da düzenlemeler mevcuttur. Böylelikle korunanların ülkelerindeki şartları görebilmeleri sağlanacak, geri dönüş yapmaları halinde eski yaşamlarına kaldıkları yerden devam edip edemeyeceklerini görerek bu doğrultuda bir karar vermeleri ve geri dönüş yapacaklarsa da gönüllülük temelli bir dönüş yapmaları sağlanmış

³²⁵ BMMYK, Dünya Mültecilerinin Durumu Bir İnsanlık Sorunu, New York, 1997, Oxford University Press, 147-148.

³²⁶ Demir, 71; UNHRC Voluntary Refugee Repatriation: Typology and Terminology, 4.

³²⁷ GKY m. 42 “ Bu Yönetmelik kapsamındaki yabancılardan gönüllü olarak ülkesine dönüş yapacaklara gerekli kolaylık gösterilir ve imkânlar ölçüsünde destek sağlanabilir.”

³²⁸ Yılmaz Eren, 121.

³²⁹ Yılmaz Eren, 122; GKY m. 21-22.

olacaktır³³⁰. Sık sık menşe ülkeye ziyaretlerin yapılması sığınma ülkesi ile menşe ülke arasındaki bağlantının kopmamasını, sorunun kaynağından çözülmesini sağlamıştır. Böylelikle uzun süren korunma durumu neticesinde korunanların ülkelerinden tamamen uzaklaşmaları, korunma ülkesine uyum sağlayarak düzenlerini bozmak istememeleri sebebi ile sığınma ülkesinde kalma konusunda ısrarcı olmaları gibi sakıncalı durumlar da engellemiştir³³¹. Yakın tarihte yaşanan Suriye iç savaşı sonrası ülkemize sığınan ve kendilerine geçici koruma statüsü tanınan bireylerin, menşe ülkelerinde, Türkiye Cumhuriyeti tarafından güvenli bölgeler oluşturulmuştur. Öncelikle bu bölgelerin acil ve insani ihtiyaçları karşılanmış, akabinde politik, siyasi, ekonomik, sosyal ve psikolojik anlamda bireylerin yaşayabilecekleri ortamlar inşa edilerek bu bölgelere gönüllü geri dönüş teşvik edilmiştir. Güvenli bölgelerin sayısındaki artışla doğru orantılı olarak gönüllü geri dönüş ile güvenli bölgelere ve ülkelere dönen göçmen sayısında da ciddi bir artış meydana gelmiştir³³². Bu durum da göstermiştir ki sağlıklı ve hukuka uygun bir gönüllü geri dönüş için öncelikle menşe ülkedeki şartlar iyileştirilmelidir. Bu şartlar iyileştirilirken menşe ülke ile sığınma ülkesi, sığınma ülkesi ve üçüncü ülkeler, uluslararası kuruluş ve organizasyonlar bir bütün olarak hareket etmelidirler.

1.2.2.3. Gönüllü Geri Dönüşün Hukuki Dayanağı

Ulusal ve uluslararası alanda yapılan hukuki düzenlemeler incelendiğinde bazılarında gönüllü geri dönüşün ayrıca ve açık bir şekilde düzenlendiği, bazı metinlerde dolaylı olarak yer verildiği bazılarında ise hiçbir şekilde değinilmediği görülmektedir³³³. Geri dönme hakkı bir insan hakkı olarak kabul edilmekte ve gönüllü geri dönüş kalıcı çözüm türünün de temelini oluşturmaktadır³³⁴. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 13/2³³⁵, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi 12/4³³⁶ ve Her

³³⁰ Yılmaz Eren s. 122; İrdem/Zengin/Gören/Uzun, Türkiye'deki Suriyeliler ve Sınır Ötesi Güvenli Bölge, Polis Akademisi Yayınları, 2020, 8.

³³¹ İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 8.

³³² İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 8.

³³³ Demir, 71.

³³⁴ UNHRC, 2003, Framework for Durable Solutions for Refugees and Persons of Concern, (İngilizce Metin) <http://www.unhcr.org/3f1408764.html>, E.T. 17.03.2023.

³³⁵ RG. 27.05.1949-7217, Bildirgenin Türkçe Metni için bkz. <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>, E.T. 17.03.2023.

³³⁶ RG. 18.06.2003-25142, Sözleşmenin Türkçe Metni için bkz.

https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf, E.T. 17.03.2023.

Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 5/d³³⁷ maddelerinde mültecilerin diledikleri takdirde ülkelerine geri dönüş hakkı olduğu düzenlenmiştir³³⁸.

1951 Cenevre Sözleşmesinde gönüllü geri dönüş açık bir şekilde düzenlenmemiştir. Yukarıda detaylı izah edilmiş olduğu üzere sözleşmesinin 1C(4) maddesinde mültecilerin ülkelerine geri dönmeleri halinde koruma statüsünün sona ereceği 1C(5) ve(6) bentlerinde ise menşe ülkede yapılacak iyileştirmelerin koruma statüsü üzerindeki etkileri düzenlenmiştir³³⁹. Yine gönüllü geri dönüş konusunda önem arz eden aynı sözleşmenin 33. maddesinde yer alan geri göndermeme ilkesi de gönüllü geri dönüş çözüm türünün oluşmasında temel teşkil eden ana unsurlardan biridir³⁴⁰.

Gönüllü geri dönüş çözüm türü için bir başka hukuki kaynak ise BMMYK Tüzüğüdür³⁴¹. 1951 Cenevre Sözleşmesinden farklı olarak tüzükte gönüllü geri dönüş açık bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre BMMYK, Tüzük kapsamında yer alan bireylerin uluslararası kapsamda korunmalarını sağlamalıdır. Yine bu kişilerin ülkelere gönüllü olarak geri dönüşleri veya yeni bir üçüncü ülkeye yerleşmeleri halinde oradaki halk ile uyum içerisinde yaşamaları için devletler veya uluslararası kurum ve kuruluşlar ile karşılıklı olarak organize olup kalıcı çözümler bulmalıdır³⁴².

Tüzüğün Yüksek Komiserin görevlerini düzenleyen 8. maddesinde de yine yüksek komiserin gönüllü geri dönüşleri sağlamak konusunda hükümetlere veya özel kuruluşlara yardım etmesi düzenlenerek geri dönüş konusunda BMMYK Tüzüğü'nün etkili ve gönüllü geri dönüş konusunda dayanak teşkil eden bir metin olduğunu göstermiştir³⁴³.

Bir başka uluslararası kaynak ise BM Genel Kurul ve Yürütme Komitesi kararlarıdır³⁴⁴. İlgili kararlarda BMMYK'nın geri dönüş konusundaki görev ve

³³⁷ RG. 9.4.2002-24721, Sözleşmenin Türkçe Metni için bkz.

https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093651bm_09.pdf E.T. 17.03.2023.

³³⁸ Demir, 71.

³³⁹ Okcu, 40; Demir, 71; Doğu Şimşek, Mülteci Entegrasyonu, Göç Politikaları Ve Sosyal Sınıf: Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Örneği (Sosyal Sınıf), Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 2018, 367-392, 34.

³⁴⁰ Demir, 72.

³⁴¹ BM Genel Kurulu, BMMYK Tüzüğü A/RES/428 (V), 1950. 2019.

³⁴² Demir, 72.

³⁴³ UNHCR, Handbook: Voluntary Repatriation, 6-7.

³⁴⁴ Demir, 73.

sorumluluklarına vurgu yapılmıştır³⁴⁵. Yine kalıcı çözüm olan gönüllü geri dönüşün etkinliğini artırmak için yeniden uyum, rehabilitasyon ve alınacak önlemler konusunda yapılacak çalışmalar hakkında düzenlemeler yapılmıştır³⁴⁶.

Türk hukukunda ise gönüllü geri dönüşü temel teşkil eden iki temel hukuki metin vardır. Bunlar YUKK ve GKY'dir³⁴⁷. Ancak ulusal nitelikteki düzenlemeler yalnızca bunlarla sınırlı olmayıp Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve diğer ulusal nitelikteki kanunlarda da doğrudan veya dolaylı olarak gönüllü geri dönüş çözüm türüne değinilmiştir³⁴⁸.

YUKK yürürlüğe girinceye kadar Türk hukukunda uluslararası koruma ve bu korumanın sona ermesine ilişkin hükümleri ayrıca düzenleyen bir kanun bulunmamaktaydı³⁴⁹. Ancak ilgili kanun yürürlüğe girinceye kadar farklı metinlerde bu çözüm türüne ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Gönüllü geri dönüş YUKK 87. madde de düzenlenmiş ve geri dönmek isteyen korunanlara ayni ve nakdi olarak destek sağlanacağı hüküm altına alınmıştır³⁵⁰. Aynı madde gönüllü geri dönüş sürecinin yalnızca sığınma ülkesi tarafından değil uluslararası organizasyonlar ile işbirliği içerisinde yürütüleceğine de değinmiştir³⁵¹. Kanun menşe ülkedeki şartların izlenmesi ve uyum problemleri için yapılacak çalışmalar için kılavuz niteliğindedir. Diğer ulusal metinler ve mevzuat bir bütün olarak değerlendirildiğinde gönüllü geri dönüşün hukuka uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi için birçok hüküme rastlanılmaktadır³⁵². Çalışmamızın son kısmında bu düzenlemelere değinilmiştir.

1.2.2.4. Gönüllü Geri Dönüş Unsurları

Korunanların ülkelerine gönüllü geri dönüşü kendi iradelerine dayalı olarak özgürce ve objektif olarak aldıkları karar doğrultusunda, güvenli ve onurlu koşullar içerisinde gerçekleştirilmelidir³⁵³. Bu temel tanım kapsamında göç literatüründe ve

³⁴⁵ UNHCR, Handbook: Voluntary Repatriation, 6-7.

³⁴⁶ UNHCR, Handbook: Voluntary Repatriation, 42.

³⁴⁷ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 41.

³⁴⁸ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 179.

³⁴⁹ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 524.

³⁵⁰ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 524.

³⁵¹ YUKK m. 87/f.2.

³⁵² C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 524.

³⁵³ Demir, 63; Arıkan, Kalıcı Çözümler, 1450.

BMMYK tarafından uygulanabilir bir gönüllü geri dönüşün unsurlarının gönüllülük, güvenlik ve sürdürülebilirlik olmak üzere 3 ana unsurdan oluştuğu kabul edilmiştir³⁵⁴. Bu unsurların tamamını içerisinde barındıran bir geri dönüş ancak uluslararası anlamda kabul gören ve mevzuata uygun bir geri dönüş olacaktır³⁵⁵.

1.2.2.4.1. Gönüllülük Unsuru

Bireylerin ülkelerinden ayrılmalarına sebep olan zulüm, korku yaratan unsurların sona ermesi sonrasında, vatanları, aileleri, alışkın oldukları yaşam, malvarlıkları gibi çeşitli sebepler ülkelerine geri dönmeyi talep etmelerinde etkili olmaktadır³⁵⁶. Geri dönüş sürecinin başlangıcında ve sürecin sağlıklı bir şekilde sonuçlanmasında önem arz eden ilk unsur gönüllülük unsurudur³⁵⁷. Gönüllü geri dönüşün kalıcı ve etkin bir çözüm olarak neticelenmesi de ancak geri dönüşün gönüllülük temelinde gerçekleşmesi ile olacaktır³⁵⁸.

Gönüllülük korunanların geri dönüş sürecine, geri dönüş başvurusu yapıp yapmamaya ve ne zaman döneceklerine kendi özgür iradeleri ile karar vermelerini kapsamaktadır³⁵⁹. Özgür irade, korunanların geri dönüş kararını verirken ne sığınma ülkesi ne menşe ülke ne de başka bir dış unsurun fiziksel, ekonomik, sosyal ve psikolojik etkisinde kalmadan karar vermelerini ifade etmektedir³⁶⁰. Bireylerin bu özgür karar alma sürecinde sığınma ülkesi, BMMYK ve diğer uluslararası organizasyonlara büyük görev düşmekte ve bireyler üzerinde baskı oluşturabilecek dış etmenlere engel olmak hedeflenmektedir³⁶¹. BMMYK da uluslararası koruma ve bu korumanın amacına uygun şekilde sonuçlanması için gönüllülük ilkesinin temel unsur olduğunu belirtmiştir³⁶². Bu sebeple korunanlar geri dönüş talebinde bulunduklarında ev sahibi ülkelerin bu talebi yaptırımlar ile değil olumlu teşvikler ile desteklemesi gerekmektedir³⁶³.

³⁵⁴ UNHRC, Voluntary Refugee Repatriation: Typology and Terminology, 2013, (İngilizce Metin) <https://www.unhcr.org/voluntary-repatriation-49c3646cfe.html> E.T. 18.03.2023; Mahmut Kaya, İnanç Temelli Suriyeli Mülteci Toplulukları'nda Geri Dönüş Eğilimleri (Geri Dönüş Eğilimleri), İstanbul Ticaret Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 21. Özel Sayı: 74-89, 86; Arıkan, Kalıcı Çözümler, 1450.

³⁵⁵ İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 46; İçduygu/Ayaşlı, 1.

³⁵⁶ Buz/Korç, 198.

³⁵⁷ Demir, 63; İçduygu/Ayaşlı, 16.

³⁵⁸ UNHRC: Handbook: Voluntary Repatriation, 10.

³⁵⁹ Demir, 63; Buz/Korç, 198.

³⁶⁰ Demir, 63.

³⁶¹ UNHRC, Voluntary Refugee Repatriation: Typology and Terminology, 2013, s.1.

³⁶² Buz/Korç, 198.

³⁶³ Buz/Korç, 209.

Bireylerin gönüllü olarak ülkelerine geri dönmek isteyip istemedikleri incelenirken sığınma ülkesi ve menşe ülkedeki şartlar karşılıklı olarak ele alınarak bir değerlendirme yapılmaktadır³⁶⁴. Menşe ülkedeki koşullar bireylerin bilgi sahibi olarak karar vermelerinde, sığınma ülkesinde ki şartlar ise özgür irade ile karar alınmasında etken olmaktadır³⁶⁵. Korunanların menşe ülkelerine geri dönüşü yukarıda izah edilmiş olduğu üzere yalnızca fiziki yer değişikliği anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda menşe ülkelerinde adalet, sağlık, güvenlik ve diğer temel ihtiyaçlarının karşılandığı onurlu bir yaşam süreçleri bir ortama geri dönüşlerini de kapsamaktadır. Şartlar oluşmadan yapılan bir geri dönüşün gönüllü olup olmadığı konusunda tereddüt oluşacaktır³⁶⁶. Bu sebeple bireylerin bilgi sahibi olmaları ve bu doğrultuda gönüllü olarak geri dönüş kararı vermeleri gönüllü geri dönüşün kalıcı ve etkin olarak uygulanmasını sağlayacak ve amacına riayet edecektir³⁶⁷.

Gönüllülük kavramı ekseriyetle bireylerin ülkelerine dönüşlerinde özgürce karar verebilmelerini ifade etmek için kullanılsa da yalnızca bu yönüyle ele alınmamalıdır. Gönüllülük kavramı aynı zamanda bireylerin ülkelerine zorla dönmelerinin engellenmesini de ifade etmektedir³⁶⁸. Hangi durumlarda gönüllülük ilkesinin zedelendiğinin tespiti ise BMMYK'nın ilgili metinlerinde yer almaktadır³⁶⁹. Buna göre; sığınma ülkesinin korunanları, menşe ülkedeki imkânlarla muhtaç duruma getirerek ülkesine dönmeye mecbur bırakması, temel ihtiyaçlarını karşılamaması, ülkenin en güvensiz bölgelerinde yerleşim hakkı tanınması ve halk ile aralarında uyum problemleri yaratacak nitelikte propagandalar yapılmasına müsaade etmesi durumunda gönüllülük ilkesinin varlığından bahsetmek mümkün olmayacaktır³⁷⁰. Yine gönüllü geri dönüş hakkının varlığı, gönüllü geri dönüş süreci hakkında korunanlara verilen bilgilerin yanıltıcı ve yanlış olması durumlarında da korunanların geri dönüş konusunda verdikleri kararın gönüllü ve özgür iradeye dayalı olarak verildiğinden bahsedilemeyecektir.

³⁶⁴ Demir, 64; Buz/Korç, 209.

³⁶⁵ Demir, 64.

³⁶⁶ Mahmut Kaya, Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Gruplara Yönelik Şiddet, TİHEK, 2019, 4-5, 231-243, 522.

³⁶⁷ Buz/Korç, 209; Maha Yahya/Jean Kassir/Khalil El-Hariri, Unheard voices: What Syrian refugees need to return home. Washington, DC: *Carnegie Endowment for International Peace*, 2018. (İngilizce Metin) https://carnegieendowment.org/files/Yahya_UnheardVoices_INT_final.pdf, E.T. 18.03.2023.

³⁶⁸ Demir, 64.

³⁶⁹ UNHCR, Handbook: Voluntary Repatriation, 1996, 30.

³⁷⁰ Buz/Korç, 209.

1.2.2.4.2. Güvenlik Unsuru

Gönüllü geri dönüşü tamamlayan bir diğer unsur ise güvenlidir. Güvenlik bireylerin maddi, manevi, ekonomik, sosyal ve yasal güvenliklerinin sağlanmasını ifade etmektedir³⁷¹. Dayton Barış Antlaşması; ırk, inanç, siyasi görüş konularında ayrıma uğramadan, zulüm veya tehdit korkusu altında olmadan yapılan dönüşlerin güvenli bir dönüş olduğunu kabul etmiştir³⁷². BMMYK ise güvenlik unsurunu dönüş sürecinin gözaltı, fiziki saldırı tehdidi, ya da sığınanların kendilerini rahatsız hissedecekleri bir ortam olmadan gerçekleştirilecek dönüş olarak tanımlamıştır³⁷³. Güvenli bir geri dönüşten bahsedebilmek için korunanların sığınma ülkesinde ayrılmalarından menşe ülkeye varıncaya kadar ve menşe ülkede yeniden uyum sağlayıp yeni bir yaşam kuruncaya kadar öncelikle fiziki güvenliklerinin sağlanması gerekmektedir³⁷⁴. Zayıf olan gruplara güvenlik tesisinde pozitif ayrımcılık tanınması ve aile birliği bozulmadan bireylerin kendilerini manevi anlamda da güvende hissederek hareket etmeleri amaçlanmaktadır³⁷⁵. BMMYK güvenlik unsurunu maddi, fiziki ve hukuki güvenlik olarak 3'e ayırmıştır³⁷⁶.

Fiziksel Güvenlik: geri dönüş yapacak olan bireylerin menşe ülkelerine döndüklerinde zulüm, işkence, eziyet, insanlık dışı ve küçük düşürücü muamelelere maruz kalmayacaklarından emin olmalarını ifade etmektedir³⁷⁷. Bu güvenlik devletlerin ve uluslararası kuruluşların gerekli önlemleri alması ile mümkün olacaktır. Bireylerin güvenlik güçlerine kolaylıkla erişebilmeleri de bu güvenlik kapsamındadır³⁷⁸.

Hukuki Güvenlik: Korunanların insan haklarının ihlal edilmemesini, ihlal halinde başvuru yapabilecekleri mercilerin erişilebilir olmasını, hiçbir ayrımcılığa maruz bırakılmamaları için sağlanan güvencedir³⁷⁹. Ancak geri dönüş öncesinde bu güvencenin tam anlamıyla sağlanması mümkün olmamakta, süreç içerisinde sağlanabilecek tedbirler olmaları sebebiyle geri dönüş sonrasında korunanlar tarafından hukuki güvenliklerinin

³⁷¹ UNHCR, Voluntary Refugee Repatriation: Typology and Terminology, 2.

³⁷² Dayton Barış Antlaşması, "Mülteciler ve Yerinden Edilmiş Kişilere İlişkin Anlaşma" başlıklı 7. Ek, m. 1; Yılmaz Eren, 301.

³⁷³ Yılmaz Eren, 301.

³⁷⁴ UNHRC, Handbook: Voluntary Repatriation, 11.

³⁷⁵ UNHRC, Handbook: Voluntary Repatriation, 11.

³⁷⁶ Yılmaz Eren, 301.

³⁷⁷ Demir, 65; Yılmaz Eren, 301.

³⁷⁸ İrdem/Zengin/Gören/Uzun, s. 55; Buz/Korç, 212.

³⁷⁹ Demir, 65; Yılmaz Eren, 301.

sağlanması için erişilebilir merciiler olduğunu bilmek, uluslararası mevzuat tarafından geri dönüş için yeterli kabul edilmektedir³⁸⁰.

Maddi Güvenlik: Güvenlik unsurunun diğer bir parçası olan maddi güvenlik, ülkelerine geri dönen bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel olarak haklara erişim konusunda desteklenmelerini, bu konuda yapılacak proje ve çalışmaların kolaylaştırılması ve artırılmasını içermektedir³⁸¹. Ekonomik güvenlik, kişilere malvarlıklarının iadesinin sağlanması, zorla malvarlıklarına el konulmaması için önlemler alınması ve böylelikle ekonomik hayatın canlandırılmasını ifade etmektedir.

Her ne kadar BMMYK tarafından güvenlik kavramı maddi, ekonomik ve fiziksel güvenlik yönüyle ele alınmış ise de esasen içerisinde birçok alt başlığı barındırmaktadır. Bunlara da kısaca değinmek gönüllü geri dönüşün sağlanabilmesi için gerekli olan şartların daha net anlaşılabilmesini sağlayacaktır.

Sağlık Güvenliği: Korunanların sağlık hizmetlerine kolaylıkla erişebilmeleri imkânına sahip olmalarını ifade etmektedir. Bu kapsamda hastaneler inşa edilmesi, gerekli teknik ekip ve ekipmanın sağlanması, sağlık güvenliğinin sağlanması için ilgili ülkede yapılması gereken çalışmalardır³⁸². Gönüllü geri dönüşün güvenli ve onurlu bir şekilde gerçekleştirilmesi, insanca bir yaşam için gerekli şartların sağlanması ile mümkün olacaktır. İnsanların sağlık güvenliği için kanalizasyon ve çevre güvenliği de tesis edilmelidir³⁸³. Yine özel gereksinime ihtiyacı olan bireylerin geri dönüş seyahatleri sırasında stres, seyahat şartları gibi koşullardan olumsuz etkilenmemeleri için sağlık hizmetinin kesintisiz ve kolaylıkla sağlanması da sağlık güvenliğinin bir gerekliliğidir³⁸⁴.

Gıda Güvenliği: Korunanların ülkelere dönmeleri halinde temel ihtiyaçları olan gıda sorunu ile karşılaşmamaları için yetersiz gıda sorunlarına ilişkin çözümler üretilmelidir. Gıda temini, temiz su ihtiyacının karşılanması için önlemler alınmalıdır³⁸⁵.

³⁸⁰ Demir, 65; Yılmaz Eren, 301.

³⁸¹ Demir, 65; Buz/Korç, 198.

³⁸² İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 47.

³⁸³ İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 55.

³⁸⁴ Buz/Korç, 212; IOM. (2016). Assisted Voluntary Return and Reintegration 2016 Key Highlight https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd486/files/our_work/DMM/AVRR/AVRR-2016-Key-Highlights.pdf E.T. 19.03.2023.

³⁸⁵ Beşire Korkmaz (Ed.), Yerinden edilmiş Suriyeliler (I): Geri dönüş mümkün mü? teyit.org/dosya-yerinden-edilmis-suriyeliler-i-geri-donus-mumkun-mu E.T. 19/03/2023.

Toplumsal Güvenlik: Korunanların menşe ülkelerine ve sosyal yaşantılarına yeniden uyum sağlayabilmeleri için okul, rehberlik merkezleri, halk eğitim merkezleri, meslek ve sosyal kurslar açılması korunanların yeni hayatlarına umutla ve daha kolay başlayabilmelerini sağlayacak ve menşe ülkelerine adapte olmaları daha hızlı gerçekleşecektir³⁸⁶.

İnsanların barınma, sağlık, beslenme gibi temel ihtiyaçlarının yanında güvenlik de yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerekli ve bir o kadar önemli bir ihtiyaçtır. Türkiye’de geçici koruma kapsamında korunmakta olan Suriyeli sığınmacılar ile yapılan çalışmalarda, ülkelerinden ayrılmalarındaki temel etmenin menşe ülkelerindeki güvenlik problemi olduğundan bahsetmişler ve ülkelerinde aradıkları güvenlik ortamı oluşmadığı takdirde ülkelerine dönmelerinin mümkün olmadığını ifade etmişlerdir³⁸⁷. Dolayısıyla geri dönüş sürecinin başarıyla sonuçlanması ancak korunanların kendilerini güvende hissedecekleri ve güvenliklerinden endişe etmeyecekleri bir ortamın tesisi ile mümkündür.

Geri dönüş sürecinde ve korunanlar ülkelerine döndükten sonra güvenliklerini sağlamak devletlerin ve uluslararası organizasyonların sorumluluğundadır³⁸⁸. Bu sorumluluğu yerine getirirken yapılacak ilk şey menşe ülkedeki güvenliğin ne aşamada olduğu ve yeniden tesisi için neler yapılabileceğidir³⁸⁹. Güvenli olmayan bir ülkeye korunanları göndermek, korunanları riske atarak hem güvenlik hem de gönüllük ilkesinin ihlaline sebebiyet verecektir. Böyle bir durumda gönüllü geri dönüşten bahsetmek söz konusu olmayacaktır³⁹⁰. BMMYK güvenli bir şekilde ülkelerine döndüklerinden emin olunabilmesi için korunanlar ülkelerine döndükten sonrada bir müddet daha gözlemlenmeleri gerektiğini vurgulamıştır³⁹¹.

Sığınma ülkeleri bazen de menşe ülkede tamamen güvenliği sağlayamadıkları durumda korunanların ülkelerine geri dönüş yapabilmeleri için menşe ülkedeki belli bir bölgeyi güvenli bölge haline getirerek bu bölgeye geri dönüş konusunda teşvik

³⁸⁶ İrdem/Zengin/Gören/Uzun, s. 58.

³⁸⁷ İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 55.

³⁸⁸ Buz/Korç, 211.

³⁸⁹ Buz/Korç, 211.

³⁹⁰ Buz/Korç, 211.

³⁹¹ Buz/Korç, 211.

çalışmaları yapmışlardır³⁹². Ancak ülkenin tamamında sağlanmayan güvenlik ortamı korunanların geri dönüş konusunda güvenlik unsuru yönüyle tereddüt yaşamalarına sebebiyet vermiş ve bu sebeple geri dönmek istememişlerdir³⁹³.

1.2.2.4.3. Sürdürülebilirlik Unsuru

Sürdürülebilirlik geri dönen bireylerin döndükten sonra ülkelerinde kalmaları konusunda istikrarlı olmaları, geleceğe yönelik plan yapabilmelerini ifade etmektedir³⁹⁴. Sürdürülebilir bir geri dönüşten kasıt ülkelere geri dönüş yapan korunanların dönüş sonrasında ülkelere yeniden uyum sağlayabilmeleri, malvarlıkları, sosyal ve toplumsal ilişkileri itibari ile yeniden ülkelere adapte olmalarıdır³⁹⁵. Ancak ülkelere yeniden entegre olduklarında geri dönüşünü sürdürülebilir olduğundan bahsedilecektir. Zira geri dönüş yalnızca fiziki yer değişikliği olarak kabul edilmemelidir. Ülkeye dönüş sonrası korunanların durumları fiziki, sosyal, ekonomik ve politik yönleriyle denetlenerek ülkelere uyum sağlamaları desteklenerek geri dönüş sürecine sürdürülebilirlik kazandırılmalıdır³⁹⁶. Sürdürülebilirlik yalnızca menşe ülkenin sağlayacağı bir unsur olmayıp, uluslararası organizasyonlar ile işbirliği içerisinde sağlanabilecek bir unsurdur. Menşe ülkede güvenliğin sürekliliğinin sağlanması, haklara erişim konusunda kolaylık imkânının geri dönüş sonrası da devam etmesi, sağlık, eğitim, toplumsal altyapının iyileştirilmesi, sosyal yaşamın eski haline dönmesi için çalışmalar yapılması sürdürülebilirliğin tesisi için önem arz etmektedir³⁹⁷. Görülmektedir ki sürdürülebilirlik çok boyutlu bir unsurdur³⁹⁸. Bu sebeple çeşitli ölçekler üzerinden incelemeler yapılarak sürdürülebilirlik sağlanmalıdır. Geri dönüş yalnızca geri dönenleri değil menşe ülkedeki

³⁹² Forced Migration Review Return voluntary, safe, dignified and durable? Refugee Studies Centre, (Zorunlu Göç İnceleme Geri dönüş gönüllü, güvenli, onurlu ve kalıcı mı? Mülteci Çalışmaları Merkezi), İngilizce Metin, <https://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/return/return.pdf>, 2019, E.T. 19.03.2023.

³⁹³ Forced Migration Review (2019).

³⁹⁴ Demir, 66.

³⁹⁵ Buz/Korç, 212.

³⁹⁶ UNHCR. Reintegration in the transition from war to peace. Geneva: UNHCR, 1997, 2-3.

³⁹⁷ Azad/Jasmin, Durable solutions to the protracted refugee situation: The case of Rohingyas in Bangladesh. Journal of Indian Research, 2013, 1.4: 25-35, 28.

³⁹⁸ Sonja Fransen, The socio-economic sustainability of refugee return: Insights from Burundi. Population, Space and Place, 2017, 23.1: 1976. <https://doi.org/10.1002/psp.197> E.T. 20.03.2023.

halkı ve toplumsal yapıyı da etkilediğın sürdürülebilirliğın sağılanması için yalnızca geri dönenler yönünden değıl bu kişiler yönünden de geri dönüşün etkileri incelenmelidir³⁹⁹.

1.2.3. Gönüllü Geri Dönüşün Uygulanma Usulü

Gönüllü geri dönüş sürecinin başlangıcı için öncelikle korunanlardan bir talep gelmesi ve akabinde sürecin işlemeye başlaması gerekmektedir. Bu sürecin ne şekilde işleyeceği ise korunanların bilgi sahibi olması ve bir sonraki adımı görerek daha emin ve güvenli bir şekilde süreçte ilerlemeleri açısından önemlidir. Zira şeffaf yürütölen bir süreç korunanların zihinlerinde oluşacak soru işaretlerini bir nebze de olsa giderecektir.

1.2.3.1. Geri Dönüş Süreci

Gönüllü bir geri dönüşten bahsedebilmek için ilk olarak, menşö ülkedeki mevcut durum hakkında korunanların bilgi sahibi olmaları sağılanmaktadır. Bu kapsamda öncelikle BMMYK tarafından menşö ülkedeki koşullar incelenerek, korunanların ölkelerine geri dönmeleri halinde şartların yeni bir yaşam kurmaya elverişli olup olmadığı tespit edilmektedir⁴⁰⁰. Bu tespit yapılırken menşö ölkö bilgi formu olarak adlandırılan (*COI, Country of Origin Information*) bilgi analiz formundan yararlanılmaktadır⁴⁰¹. Bu form ile toplanan bilgiler sayesinde menşö ölkedeki sosyal, ekonomik, politik ve yasal durumun analizi yapılmakta ve toplanan bu veriler doğrultusunda hukuka uygun bir geri gönüllü geri dönüş süreci için ikili anlaşmalar ve işbirlikleri organize edilmektedir⁴⁰². Bu anlaşmalar sayesinde uluslararası kuruluşların ve üçüncü devletlerin desteğı alınarak gönüllü geri dönüş sürecinin sürdürülebilirliğine de katkı sunulmuş olmaktadır⁴⁰³.

Bu aşamalar tamamlandıktan ve gönüllü geri dönüş için menşö ölkedeki şartların elverişli olduğuna kanaat getirildikten sonra, geri dönüş halinde korunanların temel

³⁹⁹ Buz/Korç, 214.

⁴⁰⁰ Demir, 76.

⁴⁰¹ COI: menşö ölkö bilgisi tanımı için bkz. (İngilizce Metin) https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/country-origin-information-coi_en E.T. 20.03.2023.

⁴⁰² Guillaume Nicaise, Voluntary Repatriation: A Comparative Study on the Impact of Political and Legal Agreements, (İngilizce Metin) <http://guillaumenicaise.com/Essais/Voluntary%20Repatriation.pdf>, E.T. 20.03.2023, 13.

⁴⁰³ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 524.

ihtiyaçları ile insan haklarının temin edileceğine dair geri dönüş anlaşması imzalanmaktadır⁴⁰⁴.

Anlaşma sonrası kişilerin aile üye sayısı, menşe ülkelerinin neresi olduğu, meslekleri ve eğitim durumlarının tespiti için korunanlara gönüllü geri dönüş formu (*VRF, Voluntary Repatriation Form*) doldurtulmaktadır⁴⁰⁵. Bu belge sayesinde geri dönüş yapacak bireylerden istenilecek belgeler, seyahat planları, pozitif ayrımcılık uygulanacak grupların tespiti mümkün olmaktadır⁴⁰⁶. Toplanan bu veriler bilgisayar ortamına aktararak kayıt altına alınmakta ve böylelikle geri dönüş sürecinin yönetimi kolaylaştırılmaktadır⁴⁰⁷.

Türk hukukunda da geri dönüş süreci ulusal mevzuat ile düzenleme altına alınmıştır⁴⁰⁸. 2013 yılından önce korunanlarla ilgili yürütülecek her türlü işlem Emniyet Genel Müdürlüğü Yabancılar Daire Başkanlığı tarafından yürütülürken, 2013 yılına gelindiğinde 6458 sayılı YUKK ile bu görev İçişleri Bakanlığı bağlı olarak kurulan Göç İdaresi Başkanlığına (GİB) devredilmiştir⁴⁰⁹.

Türkiye’de geri dönüş sürecinin ilk adımı korunanların bulundukları ildeki İl Göç İdaresi Müdürlüğüne başvuru yapmaları veya elektronik ortamdan form doldurmaları ile başlamaktadır⁴¹⁰. Başvuru üzerine korunanların sistemde kayıtlı kimlik verileri ile başvuru formundaki bilgiler kontrol edilmekte ve geri dönmeyi talep ettiği ülkedeki mevcut şartlar hakkında bilgilendirme yapılmaktadır⁴¹¹. Bilgilendirme sonrasında geri dönüş formu ve geri dönüşüne ilişkin tebliğler korunanların kendi anadillerinde anlayabilecekleri şekilde hazırlanarak, gönüllü olarak imzalamaları sağlanmakta ve böylelikle süreç resmi anlamda da başlamış olmaktadır. Gönüllülük unsurunun tespiti için bu süreçte BMMYK tarafından görevlendirilen bir yetkilinin de hazır edilmesi, bunun mümkün olmaması halinde ise Kızılay’dan bir yetkili bunun da mümkün olmaması

⁴⁰⁴ İçduygu/Ayaşlı, s. 5; Sözleşmelerde yer alan genel hükümler için bkz. UNHRC, Handbook: Voluntary Repatriation, 26-28.

⁴⁰⁵ Forma erişmek için bkz. UNHRC <https://www.refworld.org/docid/46530be82.html> E.T. 20.03.2023.

⁴⁰⁶ UNHRC, Handbook: Voluntary Repatriation, 36.

⁴⁰⁷ Demir, 76.

⁴⁰⁸ YUKK, 60/A maddesi, GKY’nin 9’uncu bölümünün (Gönüllü Geri Dönüş ve Üçüncü Ülkeye Çıkış) 42’nci Maddesi ve R.G.29/11/2017-2017/10 sayılı Bakanlık Genelgesi.

⁴⁰⁹ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü statüsünün Göç İdaresi Başkanlığı olarak değiştirilmesine ilişkin bkz. RG. 29.10.2021-31643.

⁴¹⁰ Geri dönüş süreci ve ön kayıt başvuru formu için bkz.

<https://www.gonullugeredonus.org.tr/tr/forms/Register>, E.T. 20.03.2023.

⁴¹¹ İrdem/Zengin/Gören/Uzun, s. 49.

halinde Valilik tarafından onaylanan bir sivil toplum örgütü yetkilisinin veya Valilik İnsan Hakları ve Eşitlik kurumu yetkilisinin hazır edilmesi gerekmektedir⁴¹².

Bu işlemler sonrasında kişilere gidecekleri ülkeye geçiş yapabilmesi için seyahat belgesi düzenlenmekte ve bir sonraki aşamaya ilişkin yönlendirmeler yapılmaktadır⁴¹³. Korunanlara sağlanan koruma statüsü, ülkeden çıkış yaptıkları an yapılan veri girişleri ile sona erdirilmekte ve bu statülerine ilişkin belgeler de çıkış esnasında kendilerinden teslim alınmaktadır⁴¹⁴. Ülkelerine döndükten sonra umdukları gibi bir yaşam ortamına sahip olamayan ya da yeniden entegrasyon sağlayamayan bireyler tekrar koruma talep edebilmektedirler. GKY 13. madde uyarınca geçici koruma talebi ile yeniden başvuru yapan bireylerin talepleri hemen kabul edilmemekte, gerekli araştırmalar yapıp bu hususlar değerlendirildikten sonra karar verilmektedir. Taleplerin uygun bulunması halinde ilgili Valilik tarafından yeniden kayıt oluşturulup belge verilerek Türkiye’de kalmalarına müsaade edilmektedir⁴¹⁵.

Diğer uluslararası koruma türleri yönünden de geri dönüş başvurusundan vazgeçen kişilerin statülerinin korunacağı, geri dönüş yapanların ise uluslararası koruma statüsünün sona ereceği düzenlenmiştir⁴¹⁶.

AB hukuku kapsamında yapılan geri dönüşlerde ise prosedür Geri Dönüş Yönetmeliği (2008/115/EC) ile düzenlenmektedir⁴¹⁷. Yönetmelik uyarınca, kişiler süreç içerisinde sürekli olarak bilgilendirilmeli ve bilgi erişilebilir olmalıdır. Aynı zamanda geri göndermeme ilkesine riayet edilerek, gönüllü geri dönüş unsurları sağlanmalıdır⁴¹⁸.

⁴¹² İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 49; Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 158.

⁴¹³ GKY m.43.

⁴¹⁴ İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 49.

⁴¹⁵ İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 50; GKY m.13.

⁴¹⁶ YUKKY m. 121/4.

⁴¹⁷ Gökçe Arıkan, “Sığınma Arayanların 2008/115/EC Sayılı Geri Gönderme Koşulları Avrupa Konsey Yönergesi Kapsamında Sınır Dışı Edilmelerinin Türk Yabancılar Hukuku İle Karşılaştırılması” (Geri Gönderme Koşulları), *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2022, 7.12: 35-59; DIRECTIVE 2008/115/EC Of The European Parliament And Of The Council of 16 December 2008, (İngilizce Metin) <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:348:0098:0107:en:PDF>, E.T. 21.03.2023.

⁴¹⁸ Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı. Sığınma sınırlar ve göç ile ilgili Avrupa hukuku el kitabı. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2014, (İngilizce Metin) file:///C:/Users/Acerr/Downloads/handbook-law-asylum-migration-borders_tr.pdf, 2014, E.T. 21.03.2023.

1.2.3.2. Yeniden uyum Planı

Yeniden uyum planı kendi ülkelerine geri dönüş yapan bireylerin ülkelerine, kurulacak yeni sistemlere ve düzene ayak uydurmalarını sağlamayı kapsamaktadır. Ülkede ikamet eden veya geri dönüş yapmış olan diğer gruplar ile aralarındaki birlik ve beraberliğin yeniden sağlanması hedeflemektedir. Plan, bir grubun diğer bir guruba karşı ayrımcılık yapmasını veya dışlamasını önlemeyi, kurumların sağladığı imkânlardan eşit ve adil bir şekilde kolaylıkla faydalanabilmelerini amaçlayan bir plandır⁴¹⁹. Bu birlik ve beraberliğin sağlanması ve uyum planının başarıyla neticelenmesi ise yasal düzenlemelerin iyileştirilmesi, şartlara göre güncel ve uygulanabilir politikalar geliştirilmesi, sunulan hizmetlerin erişilebilir ve sürdürülebilir kılınması ile mümkün olacaktır⁴²⁰. Uzun süre farklı toplumlarda kalmış olan grupların yeniden sosyalleşebilmeleri için eğitim, sağlık, ekonomik, kültürel, sosyal ve diğer birçok alanda çalışmalar yapılması özellikle de ortak bir dil eğitiminin verilmesi önem arz etmektedir. Böylelikle toplumdaki bireyler sosyalleşip toplum içerisindeki yerlerini daha etkin bir şekilde alacak ve uyum süreci hızlanmış olacaktır⁴²¹. Bu sebeple yalnızca geri dönenleri değil menşe ülkede bulunan vatandaşları da kapsayacak şekilde politikalar geliştirilerek uyum süreci yürütülmelidir.

1.2.3.3. Gönüllü Geri Dönüşün Uygulanması Sırasında Karşılaşılan Zorluklar

Çalışmamız içerisinde kalıcı çözüm türleri ve özellikle gönüllü geri dönüş çözüm türü anlatılırken, uygulama sırasında karşılaşılan zorluklara da kısaca değinilmiştir. Bu başlık altında bu zorluklar bir bütün halinde ele alınmıştır.

İlk problem ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan kişilerin ülkelerinin geri dönüş için uygun şartlara kavuşmaması sebebiyle sığınma durumlarının kimi zaman oldukça uzun sürmesidir. Bu zaman zarfında yaşadıkları bölgenin, faydalanabilecekleri hakların, çalışma alanlarının, diğer haklara erişimlerinin sınırlı olması sığınma durumunun uzun sürmesinin olumsuz bir etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır⁴²². Kendilerini geliştiremeyen ve sığınma ülkesine bir katkı sunmayan korunanlar çareyi kendi hallerinde veya yasa dışı

⁴¹⁹ Reintegration-Yeniden Uyum (Bütünleşme) kavramının tanımı için bkz. Demir, 80; 2021 Yerelleşme Savunuculuk Raporu, 4-5.

⁴²⁰ 2021 Yerelleşme Savunuculuk Raporu, 4-5; Buz/Korç, 212.

⁴²¹ IOM Göç Terimleri Sözlüğü, 30.

⁴²² UNHCR (2002a). Global consultations on international protection/third track: local integration, EC/GC/02/6, 5. <http://www.refworld.org/docid/3d6266e17.html> E.T: 21.03.2023.

yaşam sürmekte bulmaktadırlar⁴²³. Bu durum ise ülkelerine geri dönüş yaptıklarında sığınanların ciddi anlamda uyum problemi yaşamalarına sebep olmakta ve geri dönüş politikaları olumsuz sonuçlanmaktadır⁴²⁴.

Diğer bir sorun ise, uzun süre kalmış olmaları sebebi ile korunanların sığınma ülkesinde kendilerine yeni iş imkânları bulmaları, dil, kültür ve sosyal alanlarda adapte olmaları sonucunda, entegrasyon çözüm türüne yönelerek, ülkelerine dönüp yeniden bir yaşam kurmaya sıcak bakmamalarıdır⁴²⁵. Menşe ülkelerinde toplumsal ve psikolojik anlamda güvensiz hisseden korunanlar, yasal statülerinin belirsiz olmasından kaynaklanan güvensizlik nedeni ile de çeşitli problemler yaşamaktadırlar⁴²⁶. Vatandaşlık almaları, doğum, ikametgâh, ölüm belgesi gibi resmi belge ve evraklara sahip olamamaları da bu güvensizliği tetiklemektedir⁴²⁷. Geri döndüklerinde hemen bir iş imkânı bulmaları mümkün olmayan geri dönenlere ayni ve nakdi yardımların süresinde ve erişilebilir olarak sağlanmasının mümkün olmaması ve gerekli organizasyonun sağlanamaması durumunda da gönüllü geri dönüş çözüm türü başarısız olmakta ve tercih edilmemektedir⁴²⁸.

Bir başka olumsuzluk ise kişilerin güvenlik ve yaşadıkları sıkıntılı olayların tekrarnacağı konusundaki endişeleri sebebiyle güvenli geri dönüş çözüm türüne mesafeli olmalarıdır⁴²⁹. Örneğin, yakın geçmişte meydana gelen Suriye iç savaşında geri dönüş yapanların bir tehdit olarak görülmesi, ülke içi çatışmaların devam ediyor olması, güvenli bölgeler oluşturulsa da güvenlik durumunun tüm ülkede hakim olmaması, geçici korunanların geri dönüş yapmak istememelerine sebep olmuştur⁴³⁰. Fiziksel güvenliklerinden endişe edilmesi de gönüllü geri dönüş çözüm türünün uygulanması önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Zira böyle bir durumda gönüllü geri dönüşün ayrılmaz bir parçası olan güvenlik unsurunun varlığından bahsetmek mümkün olmamaktadır⁴³¹.

⁴²³ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 31.

⁴²⁴ UNHCR (2002a), 5.

⁴²⁵ UNHCR (2002a), 5.

⁴²⁶ Demir, 82.

⁴²⁷ Demir, 82.

⁴²⁸ Demir, 83; Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Dünya mültecilerinin durumu bir insanlık sorunu, 58.

⁴²⁹ UNHCR (2002a), s. 5; Buz/Korç, 223; Yıldırım Yücel, 169.

⁴³⁰ İçduygu /Ayaşlı, 5; Buz/Korç, 223.

⁴³¹ Demir, 81.

1.3. GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ SONUCUNDA ULUSLARARASI KORUMANIN SONA ERMESİ

Uluslararası koruma türünün ikame bir koruma türü olduğu yukarıda izah edilmiştir. Bu sebeple söz konusu koruma süresiz olmayıp kalıcı çözümler ile koruma sona ermektedir⁴³². Asıl olan kişinin vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu menşe ülkesinin sağladığı korumadan yeniden yararlanmasıdır⁴³³. Kişinin menşe ülkesinin korumasından yeniden yararlanması ise uluslararası koruma ihtiyacını ortaya çıkaran zulüm korkusunun sona ermiş olması ile mümkün olacaktır⁴³⁴. Kişinin başka bir devlete vatandaşlık bağı ile bağlanması ve bu kapsamda korunması veya menşe devlete yeniden yerleşmesi zulüm tehdidinin ortadan kalktığına tespitine dayanak teşkil eden unsurlardır. Ancak bu unsurlar yanında kişinin geri dönüş sonrası ülkesine adapte süreci, hak ve yetkilerinin temini, asgari yaşam standartlarına sahip olup olmadığı da araştırılmalıdır⁴³⁵. Bu tespitler yapıldıktan sonra uluslararası korumanın sonlandırılması uluslararası hukuk kurallarına uygunluk teşkil edecektir. Kısaca kişinin kendi menşe ülkesindeki şartların geri dönüş için elverişli hal alması sonucunda, ülkesine yeniden dönerek vatandaşlık bağının sağladığı korumadan faydalanması ile uluslararası koruma sona erecektir⁴³⁶. Menşe ülkenin sağladığı korumadan, kendi iradesi dışında gelişen olaylar neticesinde yeniden yararlanmaya başlamış olması gönüllülük unsurunu oluşturmayacağından bu durumda uluslararası koruma sona erdirilemeyecektir⁴³⁷.

1951 Cenevre Sözleşmesinin 1C maddesinde uluslararası korumayı sona erdiren haller düzenlenmiştir⁴³⁸. Buna göre kişi:

- vatandaşı olduğu ülkenin korumasından kendi isteği ile tekrar yararlanırsa
- vatandaşlığını kaybettikten sonra kendi arzusu ile tekrar kazanırsa

⁴³² Neva Övünç Öztürk, 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme Kapsamındaki Mülteci Statüsünün Sona Ermesine Yönelik Ölçütlerin İncelenmesi Ve Türk Hukuku Üzerindeki Yansımalarının Değerlendirilmesi (Sona Erme), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2016, 65.2: 393-448, 398; Kaya/Aygün, Yerel Entegrasyon, 87.

⁴³³ Gülin Güngör, *Tâbiyet Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015, 21-25.

⁴³⁴ Öztürk, Sona Erme, 399.

⁴³⁵ Öztürk, Sona Erme, 409.

⁴³⁶ UNHCR, Handbook, prgf. 119.

⁴³⁷ Öztürk, Sona Erme, 409.

⁴³⁸ Yılmaz Eren, 280.

- yeni bir vatandaşlık kazanmışsa ve vatandaşlığını yeni kazandığı ülkenin himayesinden yararlanıyorsa

-kendi arzusu ile terk ettiği veya zulüm korkusu ile dışında bulunduğu ülkeye kendi arzusu ile tekrar yerleşmek üzere dönmüşse

-mülteci tanınmasını sağlayan koşullar ortadan kalktığı için vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanmaktan sakınmaya artık devam edemezse

-Tabiiyetsiz olup da mülteci tanınmasını yol açan koşullar ortadan kalktığı için, normal (mutad) ikametgâhının bulunduğu ülkeye dönebilecek durumda ise

Bu durumda sözleşmenin tanıdığı koruma sona erecektir.

Görüldüğü üzere “kendi arzusu ile terk ettiği veya zulüm korkusu ile dışında bulunduğu ülkeye kendi arzusu ile tekrar yerleşmek üzere dönmüşse” ibaresi ile gönüllü geri dönüş çözüm türünün uluslararası korumayı sona erdirdiğine değinilmiştir⁴³⁹. Bu konuda elbette menşe ülkenin içinde bulunduğu şartların geri dönüş için elverişli olduğu ve zulüm tehdidinin ortadan kalktığı yetkili makamlar tarafından tespit edilecektir. Koruma altındaki kişinin geri dönüş için şartların elverişli olduğunu ispatlama gibi bir yükümlülüğü yoktur⁴⁴⁰.

Kanaatimizce tespitin uluslararası kuruluşlar tarafından işbirliği içerisinde yapılması yerindedir. Zira kişi bazen sırf menşe ülkesinde yeniden hayatını kurmak ve ait olduğu yere dönme isteği ile şartların kendisi için elverişli olduğundan bahisle geri dönüş talebinde bulunabilmektedir. Ancak uluslararası korumanın oluşmasında, insan haklarının güvence altına alınması temel çıkış noktası olduğundan menşe ülkenin içinde bulunduğu şartların yetkili makamlarca araştırılması gerekmektedir. Böylelikle nesnel bir araştırma yapılarak geri dönüş talebi neticesinde korunanların hak ihlaline uğramayacakları tespit edilmiş olacaktır. Aksi durum geri göndermeme ilkesinin ihlali sonucunu doğurabilecektir.

Türk hukukunda ise uluslararası korumanın sona ermesi YUKK 85. Madde de düzenlenmiştir. Maddenin 4 bendinde “Terk ettiği veya zulüm korkusuyla dışında

⁴³⁹ Öztürk, Sona Erme, 404.

⁴⁴⁰ Muhammed Çiftçi, Uluslararası Koruma Statüsünün Sona Ermesi Ve İptali, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019, 46; BMMYK, Statünün Sona Ermesi Hükümleri Hakkında Not, 1997, <https://www.unhcr.org/enk/excom/standcom/3ae68cf610/note-cessation-clauses.html>, E.T. 03.04.2023.

bulunduğu ülkeye kendi isteğiyle tekrar dönmüşse” ve e bendinde “Vatansız olup da, statü verilmesine yol açan koşullar ortadan kalktığı için önceden yaşadığı ikamet ülkesine dönebilecekse” ibarelerinden gönüllü geri dönüş yapılması halinde uluslararası koruma statüsünün sona ereceğine yer verilmiştir⁴⁴¹. Maddenin 2. fıkrasında ise geri dönüş için menşe ülkedeki şartların değişiklik gösterip göstermediğinin inceleneceği belirtilmiştir. Bu düzenleme de kişilerin geri dönüş kararı almalarının tek başına uluslararası korumayı sona erdirmediğini göstermektedir⁴⁴². Yine kişiler geri dönüş kararı verdiklerinde kendi kaderlerine terk edilmemekte menşe ülkelerindeki şartlar incelendikten sonra gönüllü geri dönüş neticesinde uluslararası koruma statüsü sona ermektedir. Aksi takdirde geri gönderme yasağı ihlal edilmiş olacağından yapılan geri dönüşün tam anlamıyla gönüllülük çerçevesinde gerçekleştiğinden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Yukarıda izah etmiş olduğumuz üzere gönüllülük unsuru, kişilerin ülkelerindeki şartlardan tam anlamıyla bilgi sahibi olduğu, hak ihlaline uğramalarının söz konusu olmadığı bir durumda verilen iradi karar ile sağlanmış olacaktır⁴⁴³.

BMMYK Tüzüğü’ne göre menşe ülkedeki şartların değişip değişmediği ve yeterliliğini değerlendirmek, BMMYK’nın görev alanındadır⁴⁴⁴.

BMMYK da uluslararası korumanın sona ermesi için gönüllülük, niyet ve korumadan fiilen yararlanma unsurlarının bir arada bulunması şartını aramıştır⁴⁴⁵. Buna göre kişi ülkesinin sağladığı korumadan tekrar yararlanma konusunda gönüllü olmalı, hiçbir etki ve baskı altında kalmadan karar vermelidir⁴⁴⁶. Kişinin niyeti menşe ülke korumasından yeniden yararlanmak olmalıdır⁴⁴⁷. Son olarak ise kişi menşe ülke korumasından fiilen yararlanmalıdır⁴⁴⁸. Aksi halde tek başına ülkesine geri dönüş yapması veya ülke korumasından yeniden faydalanmak için başvuru yapması uluslararası

⁴⁴¹ RG. 11.04.2013-28615.

⁴⁴² Çiftçi s. 46.

⁴⁴³ UNHCR (BMMYK), Guidelines on International Protection s. 5.

⁴⁴⁴ Çiftçi, 49; BMMYK, Mülteci Statüsünün Sona Ermesine İlişkin Hükümler, 1999, 35, (Türkçe Metin) <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa69054>, E.T. 13.07.2023.

⁴⁴⁵ BMMYK, Handbook on Procedural Standarts, 1992, 119, (İngilizce Metin)

<https://www.unhcr.org/publications/legal/5ddfc47/handbook-procedures-criteria-determining-refugee-status-under-1951-convention.html>, E.T. 15.03.2023.

⁴⁴⁶ Öztürk, Sona Erme, 409; UNHCR, Handbook, para. 120.

⁴⁴⁷ Niyetin değerlendirilmesinde tek başına korunan davranışları kriter olarak belirlenmelidir. Nesnel bir araştırma yapılarak davranışlar ile birlikte yorumlanması sureti ile karar verilmelidir. Bkz. Öztürk, Sona Erme, 410.

⁴⁴⁸ Öztürk, Sona Erme, 410-411.

korumayı sona erdirmeyecektir⁴⁴⁹. Aynı zamanda kişinin ülkesinin sağladığı korumadan fiilen faydalanmaya başladığının tespitinin de yapılması gerekecektir⁴⁵⁰.

1.4. GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ SONUCUNDA GEÇİCİ KORUMANIN SONA ERMESİ

Geçici koruma yukarıda detaylı olarak izah edilmiş olduğu üzere ülkelerde meydana gelen ve kitlesel akına sebebiyet veren toplumsal olayların son bulmasına değin sağlanan “istisnai” ve “geçici” bir koruma yöntemidir. Bu niteliği itibarı ile geçici koruma, süreli bir koruma yöntemi olup çeşitli sebeplerle sona ermektedir. Bunlardan en sık karşılaşılan ve ülkeler tarafından uygulanması tercih edilen sona erme yöntemi geçici korunanların ülkelerine güvenli, onurlu ve yaşanılabilir şartlarda geri dönüşünü sağlamaktır.

Geçici Korumanın sona ermesine ilişkin uluslararası hukukta yer alan düzenlemelerden ilki AB Geçici Koruma Yönergesidir⁴⁵¹. Üye ülkeler yönünden bağlayıcı olan bu Yönerge üye olmayan ülkeler yönünden de bir rehber niteliğindedir⁴⁵². Yönergenin 6/1/a. Maddesine göre geçici koruma iki sebeple sona erebilecektir. Buna göre ilk sona erme nedeni maksimum koruma süresinin tamamlanması ile birlikte herhangi bir karara gerek olmaksızın korumanın kendiliğinden sona ermesidir⁴⁵³. İkinci sona erme sebebi Yönergenin 6/1/b. maddesi uyarınca, üye devletin, Komisyondan talep etmesi veya komisyonun kendi takdiri ile Konseye öneride bulunması ve aranan nitelikli çoğunluk tarafından Konseyde karar alınması ile korumanın sona ermesidir⁴⁵⁴. Ancak Konseye, karar alma sürecinde kesin ve mutlak bir serbesti tanınmamıştır. Karar alınırken temel hak ve özgürlükler, geri gönderme yasağı, sona erme sonrası geri dönülecek ülkedeki şartların dönüş için elverişli ve yeterli olması sınır teşkil edecektir⁴⁵⁵. Bir başka sınır olarak nitelendirilebilecek husus ise Yönergenin 3/3 maddesinde yer alan geçici

⁴⁴⁹ UNHCR, Handbook, para. 121.

⁴⁵⁰ UNHCR: Note on Cessation Clauses (EC/47/SC/CRP.30), (Note), 30.05.1997, para. 4 para. 4, (İngilizce Metin), <https://www.unhcr.org/publications/note-cessation-clauses>, E.T. 10.07.2023.

⁴⁵¹ Çörtoğlu Koca/Kavşat, 350; Yılmaz Eren, 119; Özgür, 415.

⁴⁵² Kaya, 522; Elçin, 124.

⁴⁵³ Özgür, 415; Yılmaz Eren, 119; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 522; Elçin, 69.

⁴⁵⁴ Özgür, 416; Yılmaz Eren, 119; Elçin, 69.

⁴⁵⁵ AB-GKY m 6/2; Özgür, 416; İneli Cığır, Geçici Koruma Rejimi, 84.

korumanın uygulanması ve sona ermesine ilişkin kararların BMMYK ve bu alanda yapılan diğer organizasyonlar ile görüş alışverişi içerisinde yapılması gerektiğidir⁴⁵⁶.

1951 Cenevre sözleşmesinde geçici korumanın düzenlenmemiş olması sebebi ile geçici korumanın sona ermesine dair bir madde de bulunmamaktadır⁴⁵⁷. Sözleşmenin 1C maddesinde mültecilik statüsünün ne şekilde sona ereceği düzenlenmektedir⁴⁵⁸. Uluslararası korumanın sona ermesinde de bahsedildiği üzere;

Kişi ayrılmış olduğu ülkesine tekrar yerleşmek üzere geri dönüş yaparsa, mültecilik statüsü sona erecek ve kişi artık Sözleşme kapsamında tanınan korumadan faydalanamayacaktır.

Her ne kadar 1951 Cenevre Sözleşmesinin bu maddesinde geçici korumanın sona ermesine ilişkin haller düzenlenmemiş ise de genel kabul gören görüş bu hükümlerin niteliğine uygun düştüğü ölçüde geçici korumanın sona ermesi durumlarında da uygulanabileceğidir⁴⁵⁹.

Uluslararası anlamda geçici korumanın sona erme sebepleri hala üzerinde düzenlemelerin yapıldığı bir konu olup güncelliğini son dönemlerde yaşanan siyasi olaylar, ülkelerde yaşanan sıkıntılar ve göç olgusunun devamlılığı sebepleri ile korumaktadır. BMMYK Geçici Koruma Rehberinde de sona ermeye ilişkin bazı kriterler belirlenmiştir⁴⁶⁰. Zira aynı rehberde bu koruma türünün çözüm odaklı istisnai ve geçici olması nitelikleri üzerinde durulmuştur⁴⁶¹. Bu doğrultuda BMMYK tarafından geçici korumanın sona ermesi için çeşitli kriterler belirlenmiş olmakla birlikte en çok tercih edilen sona erme halinin kişilerin ülkelerine güvenli ve onurlu geri dönüşünün sağlanması

⁴⁵⁶ Yılmaz Eren, 119.

⁴⁵⁷ Yılmaz Eren, 279.

⁴⁵⁸ Yılmaz Eren, 280.

⁴⁵⁹ Yılmaz Eren, 281; Öztürk, Geçici Koruma, 235; İneli Cığır, Geçici Koruma Rejimi, 84; UNHCR (2013), 'Guidelines on International Protection No. 3: Cessation of Refugee Status under Article 1C(5) and (6) of the 1951 Convention relating to the Status of Refugees (the "Ceased Circumstances" Clauses)' 10 February 2013, HCR/GIP/03/03 (Uluslararası Koruma Rehberi No. 3: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi'nin 1C(5) ve (6) Maddesi uyarınca Mülteci Statüsüne Son Verilmesi ("Durdurulan Durumlar" Hükümleri) (HCR/GIP/03/03) E.T. 19.01.2023; Joan Fitzpatrick/Rafael Bonoan, "Cessation of Refugee Protection" E. Feller/V. Türk/F. Nicholson (Eds), *Refugee Protection in International Law* UNHCR's Global Consultations on International Protection, CUP, Cambridge, 491; Meltem İneli Cığır, *Implications Of The New Turkish Law On Foreigners And International Protection And Regulation No. 29153 On Temporary Protection For Syrians Seeking Protection In Turkey. Oxford Monitor of Forced Migration*, 2015, 4(2), 28-36. s. 33-34.

⁴⁶⁰ BMMYK, *Handbook on Voluntary Repatriation*, 1996, 11-12, <https://www.unhcr.org/uk/3bfe68d32.pdf>, (İngilizce Metin) E.T. 19.01.2023.

⁴⁶¹ Öztürk, Geçici Koruma, 240; C. Kaya, *Gönüllü Geri Dönüş*, 521.

olduğu hüküm altına alınmıştır⁴⁶². Çalışmamızın konusu itibari ile BMMYK tarafından belirlenen bu sona erme kriterleri önem arz etmektedir. Zira BMMYK yapmış olduğu çalışmada gönüllü geri dönüşün üzerinde durarak sağlıklı bir sona erme kriteri olarak belirleme yapmıştır. Buna göre onurlu ve güvenli bir geri dönüşten söz edebilmek için menşe ülkeye geri dönüşe saygı ve uyum, dönenlerin fiziki ve hukuki güvenliklerinin sağlanması, geri dönüşün sürdürülebilir olması, kişilerin yiyecek, sağlık, barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması ve altyapının yeterli olması, geri dönenlerin insan haklarının korunması ve ihlale uğramaması, kendi ülkesine geri dönüşün mümkün olmaması durumunda başka bir güvenli bölgeye dönüşün sağlanması kriterlerinin bir arada bulunması gerekmektedir⁴⁶³.

BMMYK tarafından belirlenen kriterler, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve ulusal ve uluslararası doktrinde kabul gören genel görüş uyarınca geçici korumayı sona erdiren 4 temel sebebin bulunduğu söylenebilecektir⁴⁶⁴. Bunlardan ilk ve en çok tercih edilen sona erme/kalıcı çözüm türü sığınanların ülkelerine gönüllü geri dönüşünün sağlanmasıdır⁴⁶⁵. Bunun dışında üçüncü bir ülkeye yerleşme, uluslararası koruma statüsü tanınması veya sığındığı ülke tarafından çalışma ve ikamet izni verilerek yabancılık statüsü tanınması halinde de koruma sona erecektir⁴⁶⁶.

Türk Hukukunda ise geçici korumanın sona ermesi GKY 11. Maddede düzenleme alanı bulmuştur. Madde uyarınca geçici korumanın sona erme şekline ve sona erme hususunda verilebilecek kararlara yer verilmiştir⁴⁶⁷. Buna göre; geçici koruma iki şekilde sona ermektedir⁴⁶⁸. İlk Sona erme hali olarak İçişleri Bakanlığının, Cumhurbaşkanlığına sunacağı sona erme önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından verilecek karar ile geçici

⁴⁶²Yılmaz Eren, 287; UNHCR, 'Global Consultations Lisbon Expert Roundtable Conclusions- Cessation Status' 3 -4 May 2001, prgf. 20.

⁴⁶³ UNHCR, Progress Report on Informal Consultations on the Provision of International Protection to All Who Need It, 30 May 1997, EC/47/SC/CRP.27, <http://www.refworld.org/docid/4a54bc290.html>, E.T. 19.01.2023; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 521.

⁴⁶⁴ Lâle Ayhan İzmirli, Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2017, 4.7: 43-66, 57.

⁴⁶⁵ Gönüllü geri dönüşün zorunluluk olmadığı yönündeki görüş için bkz. Ekşi, Uluslararası Koruma, 175; Elçin, 69; Ayhan İzmirli, 59.

⁴⁶⁶ UNHCR, Guidelines on Temporary Protection or Stay Arrangements, prgf. 21, <http://www.unhcr.org/protection/expert/5304b71c9/guidelines-temporary-protection-stayarrangements.html>, E.T. 20.01.2023; Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 347-352; Ayhan İzmirli, 59.

⁴⁶⁷ GKY m. 11; Doğan, 169.

⁴⁶⁸ GKY m. 11; Doğan, 169; Süzgün Yıldırım, 30; Aydoğmuş, 230.

korumanın sona ermesi halidir⁴⁶⁹. Cumhurbaşkanı sona erme kararını farklı şekillerde verebilecektir⁴⁷⁰. İlk ve en çok tercih edilen sona erme nedeni olarak şartların uygun olması halinde korunanların ülkesine dönmesi yoluyla korumanın sona erdirilmesidir. Gönüllü geri dönüş olarak düzenlenen sona erme hali, önemine binaen GKY 42. Madde de ayrıca düzenlenmiştir⁴⁷¹. Ancak bunun dışında Cumhurbaşkanı, korunanların taşıdıkları başkaca bir uluslararası koruma statüsünün mevcudiyeti halinde bu statünün tanınmasına, geçici korunanlardan uluslararası koruma başvurusunda bulunanların başvurularının değerlendirilmesine veya YUKK kapsamında koruma ülkesinde kalmalarına karar verebilecektir⁴⁷².

Madde uyarınca geçici koruma Cumhurbaşkanı tarafından sona erdirildikten sonra korunanların sığınma ülkesinden ayrılmaları gerekmektedir. Ancak bu halde dahi sığınanların insan hakları korunacak ve gözetilecektir. Sığınanların gönderilecekleri ülke nezdinde insan haklarının ihlal edileceği açık bir şekilde öngörülüyorsa bu durumda geri göndermeme ilkesi gündeme gelecek ve başka bir güvenli bölgeye gönderilmeleri hususunda çalışma yapılacak ve ilgili kurumlar tarafından idari tedbirler uygulanacaktır⁴⁷³.

İkinci sona erme hali ise geçici korumanın bireysel olarak sona ermesidir. Bu sona erme halinde korunan, kendi isteği ile ülkeden ayrılırsa⁴⁷⁴, üçüncü bir ülkenin korumasından yararlanırsa, yeniden yerleştirme kapsamında üçüncü bir ülkeye yerleştirilirse⁴⁷⁵, Türk vatandaşlığını kazanırsa, uluslararası koruma statüsüne alınırsa veya ölürse korumanın bireysel olarak sona ereceği düzenlenmiştir⁴⁷⁶.

⁴⁶⁹ Yıldırım, 30.

⁴⁷⁰ Topal, 18-19.

⁴⁷¹ Aydoğmuş, 230.

⁴⁷² Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 66; Ekşi, Geçici Koruma, s.77-78; Çörtoğlu Koca/Kavşat, Geçici Koruma, s.355; Aydoğmuş, 230.

⁴⁷³ GKY m.6; İneli Ciğer, Geçici Koruma Rejimi, 84; Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, s. 67.

⁴⁷⁴ Sığınanların kendi rızaları ile ülkeden ayrılmaları/gönüllü geri dönüş hakkında bkz. Ahmet İçduygu/Enes Ayaşlı, Geri Dönüş Siyaseti: Suriyeli Mültecilerin Dönüş Göçü İhtimali ve Gelecek Senaryoları - MiReKoc Çalışma Notları, Nisan 2019, 12-17.

https://mirekoc.ku.edu.tr/wpcontent/uploads/2019/05/Mirekoc_Rapor_GeriDonusSiyaseti.pdf, E.T. 19.01.2023.

⁴⁷⁵ UNHCR, Türkiye: Üçüncü Ülkeye Yerleştirme, Eylül 2018, (Türkçe Metin)

<https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2018/12/Resettlement-Fact-SheetSeptember-2018-TR.pdf>, E.T. 19.01.2023.

⁴⁷⁶ GKY m. 12; Yılmaz Eren, 219; Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 67; Topal, 18-19; Yıldırım, 30; Aydoğmuş, 230.

Bu iki hal dışında Yönetmeliğin 8. maddesinde düzenlenen sebeplerden birini taşımasına rağmen geçici korumanın sağladığı haklardan istifade edemeyecek olan kişilere bir şekilde bu korumanın tanınmış olması hallerinde de geçici korumanın iptal yoluyla sona erdirilebileceği düzenlenmiştir⁴⁷⁷.

Yukarıda düzenlenen tüm sona erme hallerinde esas olan korumanın sona ermesi sebebiyle sığınanların ülkeden ayrılmaları gerektiğidir. Burada karşımıza hem bir sona erme nedeni hem de bir çözüm türü olarak gönüllü geri dönüş kavramı çıkmaktadır. Ülkelerin, uygulamayı en çok tercih ettikleri çözüm türü olmakla beraber, bu konuda sınırsız bir serbestileri mevcut olmayıp, insan haklarını ihlal etmeyecek en uygun çözüm türünü belirleme sorumlulukları devam etmektedir.

⁴⁷⁷ GKY m. 8: a) Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Protokolüyle değişik 28/7/1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin 1 inci maddesinin (F) fıkrasında belirtilen fiillerden suçlu olduğuna dair ciddi kanaat bulunanlar. b) Türkiye dışında hangi saikle olursa olsun zalimce eylemler yaptığını düşündürecek nedenleri bulunanlar. c) Bu fıkranın (a) ve (b) bentlerinde belirtilen suç ya da fiillerin işlenmesine iştirak eden veya bu fiillerin işlenmesini tahrik edenler. ç) Ülkesinde silahlı çatışmaya katılmış olduğu halde bu faaliyetlerini kalıcı olarak sonlandırmayanlar. d) Terör eylemlerinde bulunduğu veya planladığı ya da bu eylemlere iştirak ettiği tespit edilenler. e) Ciddi bir suçtan mahkûm olarak topluma karşı tehdit oluşturabileceği değerlendirilenler ile milli güvenlik, kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından tehlike oluşturduğu değerlendirilenler. f) Türkiye’de işlenmesi hâlinde hapis cezası verilmesini gerektiren suç veya suçları daha önce işleyen ve bu suçun cezasını çekmemek için menşe veya ikamet ülkesini terk edenler. g) Uluslararası mahkemelerce hakkında insanlık suçu işlediğine dair karar verilmiş kişiler. ğ) 26.9.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun Dördüncü Kısım Yedinci Bölümünde yer alan suçlardan birini işleyenler.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ

2.1. GENEL OLARAK

Göç, kitlesel akın, koruma statüsü, korumanın sona ermesi kavramları uluslararası alanda etki yaratan kavramlardır⁴⁷⁸. Kişilerin ülkelerinden ayrılarak başka bir ülkeden koruma talebinde bulunmaları ile başlayıp sağlanan koruma statüsünün sona erme anına kadar devam eden sürece ilişkin, uluslararası mevzuatta da düzenleme yapılması gerekliliği doğmuştur⁴⁷⁹. Koruma statüsünü sona erdiren kalıcı çözüm türleri de önemlerine binaen uluslararası mevzuatta ayrıca düzenlenmişlerdir.

Uluslararası hukukta da kalıcı çözüm türlerinin uygulanması, bu gerekliliğin doğduğu dönemdeki şartlar, ülkelerin içerisinde bulundukları şartlar, kitlesel akınların yoğunluğu, ekonomik, sosyal, toplumsal ve dış etmenler neticesinde belirlenmektedir⁴⁸⁰. Süreç içerisinde bu etmenler gönüllü geri dönüş çözüm türünü ön plana çıkarmıştır⁴⁸¹.

Gönüllü geri dönüş çözüm türünün uygulanmasının kolay olması ve etkili sonuçlar doğurması en çok tercih edilen çözüm türü olmasını sağlamıştır⁴⁸². Elbette bu çözüm türü ile birlikte entegrasyon çözüm türünün de uygulanması sığınanların menşe ülkelerinde kalma sürecini kolaylaştırarak çözüm türünün başarı ile sonuçlanmasında etkili olmaktadır⁴⁸³.

Gönüllü geri dönüş çözüm türü birden fazla ülkeyi ilgilendiren ve birden fazla ülkenin katılımıyla gerçekleşen bir süreç olması dolayısıyla uluslararası anlamda da birçok

⁴⁷⁸ Cüneyt Telsaç, "Uluslararası ve Ulusal Mevzuata Göre Türkiye'ye Kitlesel Olarak Göç Edenler İçin Tanımlanan Hukuki Statüler." *Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2.1, 2022, 1-17; Aziz Belli, "Suriyeli Göçünün Kentleşme Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Kilis Belediyesi Stratejik Planın İçerik Analizi", Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi içinde, (Ed. Vedat Yılmaz/Yıldız Atmaca), Ekin Yayınevi, 2020.

⁴⁷⁹ Öztürk, Sona Erme, 398; Kaya/Aygün, Yerel Entegrasyon, 87; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 521.

⁴⁸⁰ Mehmet Özcan, Avrupa Birliği Sığınma Hukuku, Usak Yayınları, Ankara 2005, 8; Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 523; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 29; Yıldırım Yücel, 7; Okcu, 31.

⁴⁸¹ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 523; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 29.

⁴⁸² Özkan, 388; Yıldırım Yücel, 65.

⁴⁸³ UNHCR, Executive Committee Conclusion No. 89, Conclusion on International Protection, 55th, (2000), (İngilizce Metin) <https://www.unhcr.org/protection/globalconsult/3b9388e94/89-li-conclusion-international-protection-2000-unhcr-excom-meeting.html>, E.T. 07.03.2023.

sözleşme ve uluslararası düzenlemeye konu edilmiştir⁴⁸⁴. Dışarıdan yalnızca menşe ülke ve sığınma ülkesini ilgilendiren bir çözüm türü olarak görülse de onurlu ve güvenli bir geri dönüş süreci, sürecin gönüllü olarak başlatılıp başlatılmadığı ancak üçüncü ülkelerin ve uluslararası kuruluşların destek ve incelemeleri ile mümkün olacaktır⁴⁸⁵. Bu sebeple çalışmamızın bu kısmında gönüllü geri dönüşün tarihi gelişimine değinildikten sonra uluslararası anlamda gönüllü geri dönüşün konu edildiği başlıca sözleşmelere değinilecek ve akabinde uluslararası kuruluşların bu süreçteki rolü incelenecektir.

2.2. ULUSLARARASI HUKUKTA GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

Göç olgusu, geçmişten günümüze kadar tarihte yer almış ve birçok dış etmen neticesinde insanların bulundukları yerlerden bireysel veya kitleler halinde ayrılmalarını ifade eden bir terim olarak karşımıza çıkmıştır⁴⁸⁶. Göç eden bireylere sığınma ülkesi tarafından sağlanan koruma ve akabinde sığınma ülkelerinden ayrılmalarını ifade eden geriye göç ise tamamen bağımsız ve ayrı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁸⁷ Bu kapsamda sığınma ülkesinde uluslararası koruma veya geçici koruma ile koruma altında olan bireylerin ülkelerine dönme talepleri veya sığınma ülkesinin teşvikleri neticesinde ülkelere yaptıkları gönüllü geri dönüşlerin uluslararası anlamda tarihsel gelişimleri çalışmamızın bu bölümünde incelenecektir.

Gönüllü geri dönüşe ilişkin Birinci Dünya Savaşından sonra Rus Mültecilerin haklarını korumak amacıyla, Fridtjof Nansen'in Mülteci Komisyonu Komiseri olarak atanması atılan önemli adımlardan birisidir⁴⁸⁸. Nansen, görevde bulunduğu süreç

⁴⁸⁴ Guillaume Nicaise, Voluntary Repatriation: A Comparative Study on the Impact of Political and Legal Agreements, (İngilizce Metin), <http://guillaumenicaise.com/Essais/Voluntary%20Repatriation.pdf>, E.T. 03.02.2023; Dadush, 2; Öztürk, Hukuki Statü, 33-34; Özkan, 387-388.

⁴⁸⁵ Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, s. 316; Guidelines On Temporary Protection Or Stay Arrangements <https://www.unhcr.org/5304b71c9.html> E.T 04.01.2023; Yıldırım Yücel, 145.

⁴⁸⁶ Beyza Kasdemir, *Türkiye'de Sığınma Hareketi: Eskişehir Örneği*, Anadolu Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, 1; Ganiyeva, 239.

⁴⁸⁷ Figen Kanbir, "Geç Modern Çağda Eve Dönüş", *OPUS International Journal of Society Researches*, 15.25: 3851-3873, 3865; Sümeyye Gedikoğlu/Emrah Akbaş, "Toplumsal Hafızanın Geriye Göçü–Avrupa'dan Türkiye'ye Geri Dönen Üçüncü Kuşak Gençler Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Adam Academy Journal of Social Sciences*, 2019, 9.2: 519-547, 521.

⁴⁸⁸ Kasdemir, 19.

içerisinde, özellikle de 1920-1930 yılları arasında ülkesine geri dönüş yapmak isteyen mültecilerin geri dönüşlerinin gerçekleştirilmesinde önemli hizmetlerde bulunmuştur⁴⁸⁹.

Gönüllü geri dönüşe ilişkin çalışmaların artması ve sistematik bir hal alması İkinci Dünya Savaşından kaynaklanan kitlesel akınlar neticesinde olmuştur⁴⁹⁰. Zira yoğun, ani ve sürekli göç alan ülkelerin, sığınma talebi ile gelen kişilere, mevcut ulusal koruma çeşitleri koruma sağlamaları mümkün olmamıştır⁴⁹¹. Korunanların hangi kapsamda korunacakları ve ne zamana kadar koruma sağlanacağı uluslararası anlamda problem oluşturmıştır⁴⁹². Bu kapsamda dünya üzerinde geniş bir alanda etki yaratan bu kitlesel akınlar karşısında ülkeler yeni stratejiler ve çözümler geliştirmiş ve gönüllü geri dönüş çözüm türüne yönelmişlerdir⁴⁹³. 1943 yılında kurulan BM Yardım ve Rehabilitasyon Kuruluşu (UNRRA) zorunlu sebeplerle ülkelerinden ayrılmak durumunda kalan kişilere ihtiyaçları doğrultusunda yardım sağlarken aynı zamanda 7 milyon Sovyet vatandaşının da güvenlik içerisinde ülkelerine geri dönüşüne aracılık etmiştir.⁴⁹⁴

Uluslararası düzenlemelerde başlangıçta gönüllü geri dönüş açık bir şekilde yer almasa da, sığınma hakkını ve geri dönüşü sistematik olarak düzenleyen ilk belge 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesidir.⁴⁹⁵ Sözleşmede gönüllü geri dönüş “geri göndermeme⁴⁹⁶” ilkesi kapsamında düzenlenmiş ve bu ilke üzerinden geliştirilmeye çalışılmıştır. Geri göndermeme ilkesine göre hiçbir taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir⁴⁹⁷. İlkenin düzenlenişinden anlaşılacağı üzere bireylerin sığınma

⁴⁸⁹ Kasdemir, 19.

⁴⁹⁰ Taner Kılıç, Bir İnsan Hakkı Olarak İltica, 2005, 3, <https://multeci.net/2008/02/bir-insan-hakki-olarak-iltica/>, E.T. 28.03.2023.

Karakoç/Ersoy, 65; Kasdemir, 19.

⁴⁹¹ Kılıç, 3; Kasdemir, 20.

⁴⁹² Kılıç, 3; Kasdemir, 20.

⁴⁹³ Karakoç/Ersoy, 65; Kasdemir, 20; Mehmet Özcan, *Avrupa birliği sığınma hukuku: Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Usak Yayınları, 2005, önsöz.

⁴⁹⁴ Kılıç, 13-14; Kasdemir, 20.

⁴⁹⁵ Kılıç, 13-14; Kasdemir, 21.

⁴⁹⁶ Geri göndermeme (non-refoulement) ilkesi için bkz. Safi, 5; Esin Bozovalı, Geri Göndermeme İlkesi ve Sığınma Hakkı: Türkiye’nin Batı Sınırlarındaki Düzensiz Göçe Yönelik Uygulamaların AİHM Kararları Işığında Değerlendirilmesi (Geri Göndermeme İlkesi), Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Oniki Levha Yayıncılık, 2020, 42.

⁴⁹⁷ BMMYK, Suçluların İadesi ve Uluslararası Mülteci Koruması Hakkında Bilgi Notu, (İngilizce Metin) <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa5e334>, 2008, E.T. 10.09.2019; Safi, 5; Bozovalı, Geri Göndermeme İlkesi, 42.

lkelerinden ayrılışlarının ancak gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilebileceği, hayat ve özgürlüklerinin tehdit altında olması halinde geri dönüşe zorlanamayacakları kabul edilmiřtir⁴⁹⁸. Bu dönemde gönüllü geri dönüş çalışmaları kapsamında atılan en büyük ve önemli adımlardan biri ise 1951 yılında BM tarafından BMMYK'nın kurulması ile olmuştur. BMMYK'nın geri dönüşe ilişkin yapmış olduğu çalışmalar sonucu, mlteciilerde oluşan güven neticesinde BMMYK'ya bağlı mülteci sayısında ciddi artış meydana gelmiştir.⁴⁹⁹ BMMYK'nın gönüllü geri dönüş sürecinde menşe ülkedeki şartları incelemesi, geri dönüş sürecindeki organizasyon ve yardımlar konusunda etkili bir görev üstlenmesi, devletler dışında tarafsız ve bağımsız bir uluslararası kuruluş olması mlteciilerin BMMYK'ya olan güvenlerinin artmasında ve geri dönüş çözüm türünü tercih etmelerinde etkili olmuştur.⁵⁰⁰

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gönüllük esası, bütün geri dönüşlerde eksiksiz ve olması gerektiği gibi sağlanamamıştır. BMMYK bazen ülkelerin baskısı altında kalarak gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş temelinden uzak geri dönüşlere destek vermek durumunda kalmıřtır⁵⁰¹.

1980'li yıllarda iş gücü açığının kapatılmış olması, ülkelerin ekonomik anlamda toparlanmış olmaları ülkeler için yerel entegrasyon ve üçüncü ülkeye yerleştirme çözüm türlerini birer külfet haline getirmiştir. lkeler artık kitleler halinde ülkelerine gelen sığınmacıları ülkelerinde süresiz olarak barındırmak yerine geçici olarak korumayı taahhüt etmeyi tercih etmiştir. Bu durum gönüllü geri dönüş çözüm türünü yeniden gündeme getirmiřtir⁵⁰². Tüm lkeler tarafından gönüllü geri dönüş çözüm türüne olan ilginin artması, BMMYK'nın da bu alana odaklanarak geri dönüş çözüm türü ve geri dönüş sürecine ilişkin yaptığı çalışmalarını artırmıştır.⁵⁰³ Bu çalışmaların içerisinde

⁴⁹⁸ BMMYK, Suçluların İadesi ve Uluslararası Mülteci Koruması Hakkında Bilgi Notu, (İngilizce Metin) <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa5e334>, 2008, E.T. 10.09.2019; Safi, 5; Bozovalı, Geri Göndermeme İlkesi, 42.

⁴⁹⁹ Yılmaz Altuğ, "Devletler Hususi Hukuku Bakımından Mlteciiler", *İstanbul: İ.. Hukuk Fakültesi Yayınları* No: 277, 1967, 25-26.

⁵⁰⁰ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 523.

⁵⁰¹ Jeff Crisp/Katy Long/Safe and Voluntary Refugee Repatriation: From Principle to Practice. *Journal on Migration and Human Security*, 4(3). Thousand Oaks, SAGE, 141-147.2016, 142 (İngilizce Metin) <https://www.alnap.org/system/files/content/resource/files/main/safe-and-voluntary-refugee-repatriation.pdf>, E.T. 27.03.2023; İçduygu / Ayaşlı, 4.

⁵⁰² Crisp/Long, 143; İçduygu/Ayaşlı, 4.

⁵⁰³ Michael Barnett, UNHCR and the Ethics of Repatriation. *Forced Migration Review (Ethics of Repatriation)*, 10. Oxford, Oxford Department of International Development, 31-34, 2011, 31 (İngilizce Metin) <https://www.fmreview.org/unhcr-convention-50/barnett> E.T. 27.03.2023; İçduygu / Ayaşlı, 3-4.

gönüllü geri dönüş çözüm türünün teşvik edilmesi, süreç hakkında sığınanların bilgilendirilmesi, sağlanacak desteklerin belirlenmesi ve güvence altına alınması, dönüşün hukuka uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi için gerekli hazırlık ve çalışmaların organize edilmesi, menşe ülkedeki şartların dönüş için elverişli olduğundan emin olunması yer almaktadır.⁵⁰⁴ Bu organizasyonun sağlanması ise gerektiğinde ikili veya üçlü anlaşmalar yapılması ile mümkün olmuştur⁵⁰⁵. Zira çalışmamızın birinci bölümünde de değinmiş olduğumuz üzere bu sürecin yalnızca BMMYK tarafından yürütülmesi mümkün değildir. Değnilmesi gereken başka bir önemli husus ise BMMYK tarafından gerçekleştirilen teşvik uygulamasının doğrudan doğruya gönüllü geri dönüşü gerçekleştirmediği, yalnızca gönüllü geri dönüş uygulamasını tercih noktasında sığınanları harekete geçiren bir uygulama olduğudur. BMMYK tarafından gerçekleştirilen teşvik neticesinde eğitim, vatan özlemi, uyum problemi, akrabalık ilişkileri gibi çeşitli sebepler ile sığınanalar ülkelerine geri dönüş yapmayı tercih etmektedirler⁵⁰⁶.

Ancak tarihsel süreçte BMMYK tarafından gönüllü geri dönüşün teşviki için yapılan çalışmalar bazen ülkeler tarafından yanlış yorumlanmıştır. Sığınmacılara, geri dönüş halinde kendilerine sağlanacağı taahhüt edilen desteğin, sığınma ülkesinden ayrılmamaları halinde verilmeyeceği, sığınma ülkesinde sağlanan yardımların geri dönüş yapmamaları halinde kesileceği söylenerek, zorunlu geri dönüşü mecbur bırakılmışlardır⁵⁰⁷. Bu şekilde bir geri dönüşün gönüllülük temelinde gerçekleştiğinden bahsetmek ise elbette mümkün olmayacaktır.

Geri dönüşün güvenlik unsuruna ise ilk kez 1951 Cenevre Sözleşmesinde yer alan maddelerin yorumu ile ulaşılmıştır. Sözleşmenin yorumundan devletlerin sığınmacıları ülkelerine geri gönderirken güvenliklerini sağlamakla yükümlü oldukları sonucuna ulaşılmıştır⁵⁰⁸. Sözleşmenin yorumlanmasında gönüllülük unsurundan ziyade güvenlik unsurunun sağlanarak, sığınanların menşe ülkelerine geri dönüşlerinin sağlanması durumunda korunma statüsünün sona ereceği sonucuna ulaşılmıştır. Menşe ülkedeki

⁵⁰⁴ İçduygu/Ayaşlı, 4; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 522.

⁵⁰⁵ Karakoç/Ersoy, 66; İçduygu/Ayaşlı, 5; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 523.

⁵⁰⁶ Akbaş/Gedikoğlu, 522; Ulaş Sunata, Tersine Beyin Göçünde Sosyal Ağların Rolü: Türkiyeli Mühendislerin Almanya'dan Geriye Göç Deneyim ve Algıları. Türk Psikoloji Yazıları, 2014, 17.34: 85. s. 86.

⁵⁰⁷ Crisp/Long, 144; Dayatılmış geri dönüş kavramı için bkz. İçduygu/Ayaşlı, 3.

⁵⁰⁸ Karakoç/Ersoy, 66; İçduygu/Ayaşlı, 3.

şartların güvenli bir geri dönüş için elverişli hale gelmesi durumunda sığınanların geri dönüşünü mümkün gören bu yorum kapsamında, sığınanların düşünce ve fikirleri yok sayılmıştır⁵⁰⁹. Bu şekilde gerçekleştirilen bir geri dönüşte dayatılmış geri dönüş olarak kabul edilmelidir⁵¹⁰. Elbette menşe ülkedeki şartların geri dönüş için elverişli hale gelmesi hukuka uygun bir geri dönüş için bulunması zorunlu bir unsurdur⁵¹¹. Ancak gönüllülük unsurunu göz ardı ederek yapılacak bir geri dönüş dolaylı olarak dayatılmış bir geri dönüş olacaktır. Konuya ilişkin BMMYK temsilcilerinden McNamara, ülkelerin, sığınmacıları koruyacak veya ülkelerinde ikamet hakkı tanıyacak durumları kalmadığında, güvenlik gibi objektif şartlar mevcutsa, ayrıca gönüllük şartının aranmasının mümkün olmayacağı ve bu durumda da geri dönüşün mümkün olduğu yönünde görüş bildirmiştir⁵¹². Aksi halde BMMYK'nın ülkelerin baskısı altında kalacağı, ulusal ve uluslararası anlamda ciddi sıkıntıların oluşabileceğine değinilmiştir⁵¹³. Devletlerin zaman içerisinde menfaatlerinin değişmesi, uluslararası anlaşmalar, insan hakları ve sığınanlara tanınan hakların korunmasına yönelik yapılan yeni çalışmalar kapsamında bu görüşte de değişiklikler meydana gelmiş ve yalnızca güvenlik değil gönüllülük temelli, sürdürülebilir geri dönüşler üzerinde durulmaya başlanılmıştır⁵¹⁴.

2.3. ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER KAPSAMINDA GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ ve GERİ GÖNDERMEME İLKESİ

Gönüllü geri dönüşe ilişkin uluslararası hukukta yer alan çalışmaların bazılarında gönüllü geri dönüş çözüm türü açık bir şekilde düzenlenmişken, bazılarında ise madde metinlerinde, geri dönüş hakkına ve gönüllü geri dönüş için gerekli şartlara gönderme yapılmıştır. Uluslararası kaynaklar incelendiğinde neredeyse kaynakların tamamında kişilerin ülkelere dönme hakkı olduğundan söz edilmiştir. Bu kaynaklar içerisinde yer alan düzenlemeler gönüllü geri dönüş çözüm türünün oluşmasında ve tam anlamıyla şekillenmesinde etkili olmuştur⁵¹⁵.

⁵⁰⁹ Chimni, *Involuntary Repatriation*, 61-62.

⁵¹⁰ İçduygu/Ayaşlı, 3.

⁵¹¹ C. Kaya, *Gönüllü Geri Dönüş*, 522.

⁵¹² Chimni *Involuntary Repatriation* s. 63-66.

⁵¹³ Chimni, *Involuntary Repatriation*, 63-66.

⁵¹⁴ Crisp/Long, s. 145-147; Karakoç/Ersoy, 66.

⁵¹⁵ Demir, 71; UNHRC, 2013, 1.

1948 tarihli İHEB uluslararası anlamda yapılan sığınma hakkı ve geri dönüş ilişkili sözleşmelerin temeli olarak kabul edilmektedir⁵¹⁶. İkinci Dünya Savaşından sonra kabul edilen bildirgenin temel hedefi insan haklarını korumak ve bireylerin haklarına saygı duyulmasını sağlamaktır. Bildirgenin 14. maddesinde zulüm gören kişilerin başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakları olduğu düzenlenmiştir⁵¹⁷. Sığınma hakkına ilişkin genel bir düzenleme ihtiva eden bildirgeden hareketle kişilerin sığınma haklarını ve sığınma halinin sona ermesinden sonra ülkelere dönüşlerini detaylı olarak düzenleyen birçok uluslararası sözleşme imzalanmıştır. Uluslararası sözleşmelerin ortak özelliklerine bakıldığında sözleşmelerin temel çıkış noktalarının geri göndermeme ilkesi olduğu görülmektedir⁵¹⁸.

Bu sözleşmelerden ilki 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesidir. Bunun haricinde AB Geçici Koruma Yönergesi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme⁵¹⁹, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi⁵²⁰, Kadına Karşı Ayrımcılığın Her Türlüsünün Önlenmesine İlişkin BM Sözleşmesi⁵²¹, BM İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme⁵²², BM Çocuk Hakları Sözleşmesi⁵²³, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme⁵²⁴ gibi birçok uluslararası sözleşmede uluslararası ve geçici korumayı sona erdiren gönüllü geri dönüş kalıcı çözüm türüne değinilmiştir.⁵²⁵ Ancak çalışmamızın bu kısmında yalnızca en genel nitelikte ve diğer sözleşmelerin ortaya çıkışında etkili olan temel sözleşmelere değinilecektir.

⁵¹⁶ RG. 27.05.1949-7217.

⁵¹⁷ http://madde14.org/index.php?title=%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Evrensel_Beyannamesi E.T. 26.07.2023.

⁵¹⁸ Nuray Ekşi, “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Sığınmacı ve Mültecilerin Türkiye’den Sınırdışı Edilmelerini Engelleyen Haller” (Sınırdışı Edilmelerini Engelleyen Haller), *İstanbul Barosu Dergisi*, 2008, C.82, S.6, ss.2801-2838; Elif Uzun, “Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme” (Geri Göndermeme), *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2012, C.8, S.30, ss.25-58; Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hükümleri Uyarınca Yabancıların Türkiye’den Sınır Dışı Edilmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2013, S.108, ss.211-258; Taneri, 115; Safi, 5.

⁵¹⁹ RG. 9.4.2002-24721.

⁵²⁰ RG. 18.06.2003-25142.

⁵²¹ RG. 25.06.1985-18792.

⁵²² RG. 29.04.1988-19799.

⁵²³ RG. 09.12.1994-4058.

⁵²⁴ RG. 8.07.2004-25516.

⁵²⁵ Neva Övünç Öztürk, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartında Yer Alan Sığınma Hakkının Tahlili (Sığınma Hakkı), *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2012, 3.2: 187-229, 2; Özkan, 57; Zerrin Savaşan, AB’de sığınma Hakkı: Ortak Sığınma Sistemi Oluşturma Amacı Ve Devam Eden Kısıtlamalar. İnsan Hakları Yıllığı, 2009, 27: 13-34, 15-19; Demir, 71.

2.3.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

Gönüllü geri dönüş çözüm türü, uygulanma aşamaları ve içeriği itibarıyla insan haklarının önem arz ettiği bir çözüm türüdür. Öneme binaen çözüm türünün insan hakları boyutu ile de ele alınması gerekmektedir. Gönüllü geri dönüşü insan hakları boyutu ile ele alan ve diğer uluslararası anlaşma ve belgeler yönünden temel teşkil eden uluslararası düzenlemelerden biri de 1948 tarihli İHEB'dir⁵²⁶. İkinci Dünya Savaşı sonrasında savaşın yarattığı etkiler neticesinde Bildirge öncelikle ülkelerinden ayrılan veya savaşın etkilerinin devam ettiği ülkelerde bulunan kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin ve insan onurunun korunmasını hedef edinmiştir⁵²⁷. İHEB bağlayıcı olmaması sebebi ile bildirgeye taraf olan devletlere bir yükümlülük yüklememektedir. Ancak insan haklarının korunması noktasında önemli hükümler içeren bildiri insan haklarının korunması yönünde evrensel teamüllerin oluşmasında ve yine gönüllü geri dönüş alanında bağlayıcı uluslararası anlaşmaların yapılması sırasında etkili olmuştur⁵²⁸.

İHEB'de yer alan gönüllü geri dönüş hakkına ilişkin hükümlerde, gönüllü geri dönüş çözüm türü insan hakları yönünden ele alınmaktadır⁵²⁹. Evrensel bir bildiri olması sebebiyle tüm insanları koruma altına alacak hükümler içeren bildirge, bildiriye taraf olmayan ülke vatandaşlarını da korumaktadır⁵³⁰. Bildirgenin 9. ve 13. maddelerinde geri dönüş hakkına yer verilmiştir. Bildirgenin 9. maddesinde "Hiç kimse keyfî olarak tutuklanamaz, alıkonulanamaz veya sürülemez." ibaresine yer verilerek kişilerin bulundukları ülkeden ayrılma haklarının olduğu ve sığınma ülkesinden ayrılmayı talep etmeleri halinde zorla alıkonulamayacaklarına değinilmiştir⁵³¹. Bildirgenin 13/2. maddesinde ise açıkça gönüllü geri dönüş çözüm türünden bahsedilerek "Herkes, kendi memleketi de dahil olmak üzere, herhangi bir memleketi terk etmek ve memleketine

⁵²⁶ RG. 27.05.1949-7217 (Türkçe Metin) <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>, E.T. 02.04.2023.

⁵²⁷ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 10.

⁵²⁸ UNHCR (2005a), 32; Özkan, 57; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 519; Hurst Hannum, *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin Ulusal ve Uluslararası Hukuktaki Durumu*, 1996, (Türkçe Metin) <https://digitalcommons.law.uga.edu/gjicl/vol25/iss1/13> E.T. 02.04.2023.

⁵²⁹ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 10; Yılmaz Eren, 11; Yıldırım Yücel, 55.

⁵³⁰ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 18; Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, İstanbul, Legal Yayıncılık, 8. bs, C. 1, 2012, 638.

⁵³¹ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 519; Demir, 28.

dönmek hakkını haizdir.” hükmüne yer verilmiştir.⁵³² Bireylerin ülkelerinden ayrılma ve geri dönüş yapma hakları yasal olarak düzenlenmiştir.⁵³³

2.3.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

İnsan hakları konusunda önemli ve temel teşkil eden bir diğer sözleşme Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesidir (AİHS)⁵³⁴. AİHS içerisinde gönüllü geri dönüş terimini doğrudan düzenleyen bir hüküm bulunmamaktadır⁵³⁵. Ancak sözleşmede gönüllü geri dönüş, geri göndermeme ilkesi çerçevesinde dolaylı olarak düzenlenmiştir.

AİHS 2. ve 3. maddelerine aykırı bir eylemle karşılaşan veya karşılaşma riski olan kişilerin hiçbir şekilde ülkelerine geri gönderilmemeleri gerektiği düzenlenmiştir⁵³⁶.

AİHS 2. madde uyarınca kişinin ülkeden gönderilmesi halinde gönderileceği ülkede hayatını kaybetme riskinin bulunuyorsa bu durumda geri göndermenin mümkün olmayacağı düzenlenmiştir.⁵³⁷

Yine Sözleşmenin 3. maddesinde yer alan “İşkence Yasağı”, geri göndermeme ilkesi ve gönüllü geri dönüş çözüm türünün uygulanması konusunda önemli bir düzenlemedir⁵³⁸. Sözleşmenin 3. maddesine göre; “Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz⁵³⁹.” Maddenin ihlali halinde devletler tarafından ya da bireysel olarak, sözleşmenin denetim mekanizması olan AİHM’e başvuru yapılması mümkündür⁵⁴⁰.

AİHM tarafından verilen Soering Kararında; kişinin ülkesine gönüllülük unsuru olmadan gönderilmesi ve ülkesine dönmesi halinde sözleşmenin 3. maddesinde sayılan ihlallere uğrama riskinin bulunması halinde sözleşmenin 3. maddesinin ihlal edilmiş

⁵³² Demir, 28; M. Kaya, Geri Dönüş Eğilimleri, 80; Buz/Korç, 210; S.Yılmaz, 11.

⁵³³ Demir, 28; M. Kaya, Geri Dönüş Eğilimleri, 80; Buz/Korç, 210; S.Yılmaz, 11.

⁵³⁴ RG. 19.03.1954-8662.

⁵³⁵ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 528.

⁵³⁶ Sığınma, sınırlar ve göç ile ilgili Avrupa hukuku el kitabı, 64.

⁵³⁷ Sığınma, sınırlar ve göç ile ilgili Avrupa hukuku el kitabı, 64.

⁵³⁸ Neslihan Özkerim Güner, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Mültecilerin Haklarının Korunmasındaki Rolü”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2016, C.2, S.2, ss.212-241, 216-226; Brian Moore/Joris van Wijk, “Asylum-seekers Falsely Implicating Themselves in International Crimes: Should They be Informed of the Existence of Article 1F of the Refugee Convention?”.

DOI: 10.33182/ml.v12i1.259 E.T.02.04.2023.

⁵³⁹ Sığınma, sınırlar ve göç ile ilgili Avrupa hukuku el kitabı, 64.

⁵⁴⁰ Ebru Karaman, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kararlarının Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk”, *İÜHF*, 2014, vol. 72, 1, 411; Okcu, 99.

olduğuna karar vermiştir⁵⁴¹. AİHM tarafından verilen birçok içtihat metninde aynı yönde karar verilmiştir⁵⁴². Sözleşmede yer alan geri göndermeme ilkesinin AİHM içtihatları ile yapılan yorumundan da anlaşılacağı üzere gönüllü geri dönüş için gerekli unsurlar oluşmadan yapılacak bir geri gönderme işleminin insan hakkı ihlallerine sebebiyet vereceği kabul edilmiş ve sözleşme dolaylı olarak gönüllü geri dönüş hakkını düzenlemiştir⁵⁴³. Bu maddeye aykırı olacak şekilde kişilerin ülkeden gönderilmeleri halinde ise gönderen devletin sorumluluğu gündeme gelecektir⁵⁴⁴. AİHM'e göre kişinin ülkeden gönderilmesi halinde 3. madde uyarınca hak ihlaline uğrayacağını ispat yükü bizzat başvuru sahibine aittir. Ancak bu ispat yükü 3. maddenin uygulanmasını

⁵⁴¹ Soering v. UK, 1989: prgf. 91:” Mahkeme, tarihinde ilk kez iadesi istenen bir kimsenin iade talebinde bulunan ülkede kötü muameleye maruz kalma riski olduğu hallerde iade eden Devletin bunda bir sorumluluğu olabileceğine hükmetmiştir. Bu davada Mahkeme, başvuranın ABD'ye iadesi halinde 3. Maddenin ihlalinin söz konusu olacağına hükmetmiştir (başvuran gerçek bir "idam" riskiyle karşı karşıya idi ve bu ise 3. Maddede öngörülen sınırın ötesine geçmek anlamına gelmekteydi”; Sığınma, sınırlar ve göç ile ilgili Avrupa hukuku el kitabı, 64.

⁵⁴² Chahal v UK, 22414/93 : prgf. 114” Mahkeme, ulusal güvenlik gerekçesiyle sınırışı edilmesine karar verilen Sih davasının savunucusu olan şahsın, Hindistan'a gönderilmesi halinde kötü muamele riskiyle yüz yüze kalacağına karar vermişti. AİHM tarafından yapılan araştırmada, Hint Hükümetinin geri gönderme halinde vereceği güvenceler yeterli görülmemiştir. Bu haliyle mahkeme, Hindistan'a sınırışı kararının uygulanmasının, 3. Maddenin ihlali anlamına geleceğine hükmetmiştir”; Hirsi Jamaa ve Diğerleri / İtalya Davası, 27765/09: “Bu karar Libya'dan gelirken İtalyan makamları tarafından denizde yakalanan ve Libya'ya geri gönderilen Somalili ve Eritreli göçmenlere ilişkindir. Mahkeme, başvuranların Sözleşmenin 1. Maddesi bağlamında İtalya'nın yetki alanına girdiklerini tespit etmiştir. Başvuranlar, gemilere bindikleri zamanla Libya makamlarına teslim edildikleri zaman arasındaki süre zarfında İtalyan mercilerinin hukuki ve fiili kontrolü altında kalmışlardır. Mahkeme: 3. Maddenin iki yönden ihlal edildiğine karar vermiştir. zira başvuranlar Libya'da kötü muameleye maruz kalma veya Somali ya da Eritre'ye iade riskiyle karşı karşıya bırakılmışlardır. Mahkeme, şartlardan bütünüyle haberdar olan İtalyan makamlarının başvuranları Libya'ya göndermekle Sözleşmenin yasakladığı bir muameleye maruz kalma tehlikesine attıklarını, kendilerini keyfi şekilde menşei ülkelerine geri gönderilme riskinden koruyacak yeterli güvencelerin bulunmadığını bildiklerini veya bilmekle yükümlü oldukları yönünde karar vermiştir; Jabari v Türkiye 40035/98: “İran'da zina iddiasıyla suçlanan kadın Türkiye'ye sığınmıştır. İran'da zina suçunun cezası recmdir. Recm cezası, zina yapan evli erkek ve kadının taşlanarak öldürülmesidir. Ancak Türkiye'de yetkili makamlarca şahsın İran'a geri gönderilmesine ilişkin karar verilmiştir. İran vatandaşı olan Hoda Jabari, Türkiye aleyhine AİHM'e başvuru yapmıştır. AİHM yapmış olduğu değerlendirmede, İran'da recm cezasının kanunda yer almaya devam ettiğini tespit etmiştir. Ayrıca ülkede daha insani bir ceza uygulamasına yönelik kanuni ve fiili bir değişiklik olmadığı kaydedilmiştir. Bu verilerden hareketle başvuruçunun İran'a dönmesi halinde 3.madde kapsamına girebilecek işlem ve eylemlere maruz kalma ihtimalinin kuvvetli olduğu kanaatine varılmıştır. İnsani olmayan bir cezanın kanunda yer alması, söz konusu cezanın uygulanacağına dair gerçek bir riskin mevcudiyeti için yeterli görülümüştür. Bu kapsamda AİHM, söz konusu geri gönderme kararının uygulanması halinde sözleşmenin 3. ve 13.maddelerinin ihlal edileceğine hükmetmiştir”. <https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp>, E.T. 18.07.2023.

⁵⁴³ İneli Ciğer, Geçici Koruma Rejimi, 79; Akkad/Türkiye Kararı, Başvuru No: 1557/19, bkz. 204. dpnt, benzer yönde diğer kararlar için bkz. AİHM, Salah Sheekh/Hollanda, no. 1948/04, 11 Ocak 2007, prgf. 135; AİHM, Soering/Birleşik Krallık, no. 14038/88, 7.7.1989; AİHM, Vilvarajah ve diğeleri/Birleşik Krallık, no. 13163/87, 13164/87, 13165/87, 13447/87 ve 13448/87, 30.10.1991, AİHM, Saadi v. İtalya, Başvuru No: 37201/06, 28.02.2008.

⁵⁴⁴ Sığınma, sınırlar ve göç ile ilgili Avrupa hukuku el kitabı, 64.

güçleştirecek şekilde uygulanmayacaktır⁵⁴⁵. Ancak sözleşmede gönüllü geri dönüş hakkına ilişkin çıkarım yapılacak tek madde bu değildir. Sözleşmenin 6. maddesinde yer alan “Adil Yargılanma Hakkı”, 8. madde de yer alan “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı” ve bağlantılı olarak 13. madde de düzenlenen “Etkili Başvuru Hakkı”da gönüllü geri dönüşe ilişkin çıkarım yapılabilecek maddelerdir⁵⁴⁶. Zira ilgili maddelerin geri gönderilen ülkede ihlali durumunda kişinin temel ilke olan geri gönderme yasağı ihlal edilecek ve devletlerin sorumluluğu gündeme gelecektir. Menşe ülkede ilgili maddelerin ihlal edilme ihtimalinin kuvvetle mutemel olduğunun tespiti halinde kişinin gönüllü geri dönüş çözüm türü kapsamında gönderilmesi de söz konusu olmayacaktır⁵⁴⁷.

Sözleşmenin yanında denetim mekanizması olan AİHM’in vermiş olduğu kararlar da bağlayıcı olmaları yönünden önem arz etmektedirler. Verilen kararlar taraf olmayan devletler yönünden ise örnek teşkil etmekte ve bir anlamda gönüllü geri dönüş kalıcı çözüm türünün uygulamasında yeknesaklığın sağlanmasında etkili olmaktadır⁵⁴⁸. Üstelik AİHS de düzenlenen hakların ihlal edilip edilmediğinin, sözleşmenin maddelerinin uygulanması konusunda denetim ve koruma mekanizması olan AİHM’in varlığı, AİHS’in 1951 Cenevre Sözleşmesinden daha etkili bir koruma sağlamasında ve gönüllü geri dönüş açısından daha etkili ve tercih edilen temel metin olmasında en önemli

⁵⁴⁵ Arıkan, „Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 18-19; M.N. Ve Diğerleri/Türkiye Davası, 40462/16: “Böylelikle, bir başvuranın sistematik olarak kötü muamele uygulamasına maruz kalan bir gruba ait olduğunu iddia ettiği davalarda, Mahkeme, ilgilinin söz konusu uygulamanın varlığına ve ilgili gruba üye olduğuna inanılmasını sağlayacak ciddi ve doğrulanmış gerekçelerin bulunduğunu göstermesi halinde, Sözleşme’nin 3. maddesinin korumasının devreye girdiği kanısına varmaktadır. Bununla birlikte, belirli bir ülkede hüküm süren genel durumun değerlendirilmesine ilişkin olarak, uluslararası koruma talebini inceleyen ulusal makamların bilgilere tam erişimi bulunmaktadır. Bu nedenle, başka bir ülkedeki genel durum, göç konusunda yetkili ulusal makamlar tarafından resen tespit edilmelidir. Sözleşme’nin 3. maddesine aykırı muamelelere ilişkin gerçek bir riskin varlığına inanılmasını sağlayacak ciddi ve doğrulanmış gerekçelerin bulunup bulunmadığını belirlemek için Mahkeme, kendisine sunulan veya gerektiği takdirde, resen elde ettiği verilerin tamamına dayanmaktadır. Delil unsurlarının değerlendirilmesine ilişkin olarak, Mahkemenin içtihadı bağlamında, riskin varlığının özellikle söz konusu Devletin geri gönderme sırasında bildiği veya bilmesi gereken koşullara atıfta bulunularak, değerlendirilmesi gerektiği ortaya konulmaktadır.” Benzer yöndeki kararlar için bkz. J.K. ve Diğerleri v. İsveç, Başvuru No: 59166/12, 23.08.2016, prgf. 96-97; Khasanov ve Rakhmanov/Rusya [BD], Başvuru no. 28492/15, 49975/15, § 99, 29.04.2022; A.M./Fransa kararı, § 119, D ve diğerleri/Romanya, no. 75953/16, M.A./Belçika kararı, § 81. <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/19082022165505M.N.%20vd.pdf>, E.T. 18.07.2023.

⁵⁴⁶ Eren Karaca, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Geri Gönderme Yasağı, 2022, <https://blog.lexpera.com.tr/avrupa-insan-haklari-sozlesmesi-baglaminda-geri-gonderme-yasagi/>, E.T. 18.07.2023.

⁵⁴⁷ <https://blog.lexpera.com.tr/avrupa-insan-haklari-sozlesmesi-baglaminda-geri-gonderme-yasagi/>, E.T. 18.07.2023.

⁵⁴⁸ Karaman, 411; Okcu, 99.

etkendir⁵⁴⁹. AİHS'in 1951 Cenevre Sözleşmesine göre gönüllü geri dönüş çözüm türünün uygulanmasında daha etkili olduğunun bir diğer örneği ise, gönüllü geri dönüş çözüm türü açısından önem arz eden geri göndermeme ilkesinin Cenevre Sözleşmesinde istisnaları mevcut iken AİHS'te düzenlenmiş bir istisnasının mevcut olmamasıdır⁵⁵⁰.

2.3.3. 1951 Tarihli Mültecilerin Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi

1951 Cenevre Sözleşmesinde, düzenlendiği tarihteki yoğun kitlesel akınlar nedeniyle kalıcı çözümlere ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Uluslararası koruma türleri açısından önem arz eden Sözleşme, uluslararası korumayı sona erdiren gönüllü geri dönüş noktasında da önem arz eden temel nitelikteki belgelerdendir⁵⁵¹. Gönüllü geri dönüş çözüm türü Sözleşmede açık bir şekilde yer almamaktadır. Gönüllü geri dönüş Sözleşmenin 33. maddesinde⁵⁵² yer alan geri gönderilmeme hakkı kapsamında ele alınmış ve gönüllü olarak gerçekleştirilmeyen geri dönüşler sözleşmede dolaylı olarak reddedilmiştir⁵⁵³.

Sözleşmenin 1C⁵⁵⁴ maddesinde hangi hallerde koruma statüsünün sona ereceğine yer verilmiştir⁵⁵⁵. İlgili bendin 4. cümlesinde, kişinin çeşitli sebeplerle ayrılmak zorunda kaldığı menşe ülkesine, kendi rızası ile tekrar yerleşmek üzere geri dönüş yapması halinde artık kendisine Cenevre Sözleşmesinin uygulanmayacağı düzenlenmiştir.⁵⁵⁶

⁵⁴⁹ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 18-19.

⁵⁵⁰ Nuray Ekşi, Mahkeme Kararları Işığında Suçluların İltica Sistemi Dışında Bırakılması, İstanbul, Beta Yayınevi, 2017, 39; Levent Korkut, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Devletlerin Sığınmacıları Sınırdışı Etme Egemen Yetkisine Etkisi: Türkiye Örneği", *Ankara Barosu Dergisi*, C. 66, 4, 2008, 23.

⁵⁵¹ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 13.

⁵⁵² 33. Madde; "Hiçbir Akit devlet, ırkı, dini, uyruğu, belirli bir sosyal grubun üyeliği veya siyasi görüşü nedeniyle yaşamının tehdit altında olduğu bir bölge sınırlarına mülteciyi ihraç etmeyecek veya geri göndermeyecektir."

⁵⁵³ Buz/Korç, 215; Yıldırım Yücel, 85; UNHCR. 1951. "Convention Relating to the Status of Refugees." (İngilizce Metin) <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.html> E.T. 30.03.2023; Dalkıran, 2; Demir, 71.

⁵⁵⁴ 1951 Cenevre Sözleşmesi 1C maddesine göre; eğer bir mülteci; (1) Vatandaşı olduğu ülkenin korumasından kendi isteği ile tekrar yararlanırsa; (2) Vatandaşlığını kaybettikten sonra kendi arzusu ile tekrar kazanırsa; (3) Yeni bir vatandaşlık kazanmışsa ve vatandaşlığını yeni kazandığı ülkenin himayesinden yararlanıyorsa; (4) Kendi arzusu ile terk ettiği veya zulüm korkusu ile dışında bulunduğu ülkeye kendi arzusu ile tekrar yerleşmek üzere dönmüşse mülteci statüsü sona erecektir. (5) Mülteci tanınmasını sağlayan koşullar ortadan kalktığı için vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanmaktan sakınmaya artık devam edemezse; ... (6) Tabiiyetsiz olup da, mülteci tanınmasını yol açan koşullar ortadan kalktığı için, normal ikametgahının bulunduğu ülkeye dönebilecek durumda ise; ..Bu kişiye, işbu Sözleşme'nin uygulanması sona erecektir.

⁵⁵⁵ Demir, 71.

⁵⁵⁶ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 520; Dalkıran, 2.

Sözleşmenin gönüllü geri dönüşe ilişkin düzenleme içeren bir başka bölümü ise 1C maddesinin 5 ve 6. bentleridir⁵⁵⁷. İlgili maddeler uyarınca kişilerin mülteci olarak korunmalarını gerektirecek şartların ortadan kalkması halinde kişilerin vatandaşı oldukları ülkeye geri dönüş yapabilecekleri düzenlenmiştir. Bu durumda da kişilerin mülteci sıfatları ortadan kalkacağından artık sözleşme hükümleri uygulanamayacaktır.⁵⁵⁸ Ancak bu şartların oluşması tek başına gönüllü geri dönüşün gerçekleşmesi için yeterli olmamaktadır. Sığınanların ülkeden gönüllü olarak ayrılabilmesi ve sığınma ülkesinin de bunu talep edebilmesi için aynı zamanda geri gönderme yasağının da bulunmaması gerekmektedir.⁵⁵⁹

Sözleşme sürecinde yapılan inceleme ve gözlemlerde ülkelerini terk eden kişilerin, ülkelerinden ayrılma sebepleri olan olaylarda köklü anlamda bir iyileşme meydana gelmedikçe geri dönmek istemedikleri görülmüş ve maddeler oluşturulurken bu gözlem ve tespitlerden yararlanılmıştır. Köklü değişiklikler ile kastedilen ise, menşe ülkedeki hukuk sisteminde yenilikler yapılması, baskı rejiminin değiştirilmesi, demokratik adımlar atılması kısaca sığınanların ülkelerine dönmelerine engel teşkil eden korkularını yenmeleri için yapılması gereken değişikliklerdir⁵⁶⁰. Sözleşme uyarınca bu köklü değişimlerin geçici değil sürekli nitelikte olması gerekmektedir⁵⁶¹.

Sözleşmenin güvence altına aldığı ve gönüllü geri dönüş çözüm türünün şekillenmesinde etkili olan bir diğer husus ise, korunanların ülkelerine geri dönüş yapmaları halinde herhangi bir tehdide uğramayacakları yönünde güven verilmesidir. Bu güven yalnızca manevi anlamda değil aynı zamanda maddi anlamda da sağlanacak ayni ve nakdi destekleri de kapsamaktadır. Menşe ülkede eğitim, sağlık, çalışma, güvenlik, aile birliği, malvarlığı ve insan hakları konusunda yapılacak çalışmalar süreklilik ve güvenlik unsurunun sağlanmasında ve geri dönüş çözüm türünün kalıcı olarak uygulanmasında etkili olacaktır⁵⁶². Süreklilik ve kalıcılığın sağlanması için gerekli koşullar oluşmadan yapılan bir geri dönüşün yarattığı olumsuzluklar, 1996 yılında menşe ülkedeki şartlar oluşmadan ülkelerine geri gönderilen Ruandalı Mültecilerin birçoğunun

⁵⁵⁷ Demir, 71.

⁵⁵⁸ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 520; Dalkıran, 2.

⁵⁵⁹ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 520; Yılmaz Eren, 35.

⁵⁶⁰ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 520; Demir, 71; UNHRC 1996, 6.

⁵⁶¹ Özkan, 388.

⁵⁶² Özkan, 388.

kaybolması veya hayatını kaybetmesi olayı sonucunda görülmüştür⁵⁶³. BMMYK tarafından 2002 yılında gerekli şartlar oluştuktan ve ülkelerden teminat alındıktan sonra yapılan geri dönüşlerde ise bir sorun yaşanmamıştır⁵⁶⁴.

1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında olan kişilerin yalnızca Avrupalı Mülteciler olması sözleşmenin uygulama alanının daralttığından, 1967 yılında imzalanan New York Protokolü ile mülteci tanımına giren herkese bir bölgesel sınır olmadan sözleşmeden yararlanma imkanı tanınmıştır⁵⁶⁵. Ancak Cenevre Sözleşmesinde de 1967 Protokolünde de mülteci tanımı yine sınırlı olarak kalmış ve değişen göç sebepleri ve koşulları karşısında yetersiz kalmışlardır.⁵⁶⁶ Örneğin iklim değişikliği, doğal afetler gibi nedenlerle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan kişiler, Cenevre Sözleşmesinde mülteci olarak kabul edilebilmek için gerekli şartları sağlamadıklarından statüleri belirsiz kalmış ve hangi kapsamda korunacakları belirlenememiştir.⁵⁶⁷ Yine 1951 Sözleşmesi veya 1967 Protokolünü imzalamamış bir ülkede bulunan bireylerin sözleşme ve protokolün yer yönünden uygulama alanı dışında kalıyor olması durumunda da ne şekilde korunacağı belirsiz kalmıştır. Bu noktada BMMYK devreye girerek kuruluş tüzüğüünün bir gerekliliği ve amacı olarak bu kişilere koruma sağlamaktadır. Bu durum ise sözleşmeye taraf olmayan bir ülkede bulunan ancak korunma talep eden bireyler açısından önem arz etmekte ve korunma talepleri karşılanmaktadır.⁵⁶⁸

1951 Cenevre Sözleşmesine taraf olan devletlerin geri dönüş, sığınma, koruma türlerine ilişkin uygulamaları ile sözleşmeye taraf olmayan devletlerin ülkelerinden ayrılan kişilere yönelik uygulamalarının büyük ölçüde benzer olduğu böylelikle ani gelişen durumlarda sözleşmenin uygulanmasından daha kolay ve basit olan devlet uygulamalarının tercih edildiği görülmüştür.⁵⁶⁹ Bu durum, ani kitlesel akınlar ve sağlanan korumanın sona ermesi durumunda sözleşmenin derhal uygulanması konusunda yeni çözüm türleri, değişen ve gelişen koşullara uygun düzenlemeler yapılması gerektiğini

⁵⁶³ Amnesty International, Great Lakes Region: Still Need of Protection: Repatriation, Refoulement and the Safety of Refugees and the Internally Displaced, Doc. No. AFR/02/07/97, 1997, (İngilizce Metin) <https://www.amnesty.org/en/documents/afr02/007/1997/en/>, E.T. 30.30.2023.

⁵⁶⁴ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 522.

⁵⁶⁵ Ekşi, Sınırdışı Edilmelerini Engelleyen Haller, 2804.

⁵⁶⁶ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 14.

⁵⁶⁷ Olcay Ziya, "Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt 2, Sayı 99, 2012, 237.

⁵⁶⁸ UNHCR, Handbook, pgrf. 17.

⁵⁶⁹ Arıkan, ,Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 14; Feller/Türk/Nicholson, 81.

göstermiştir. Yeni düzenlemelerin ise yalnızca sözleşmeye taraf devlet tarafından uygulanmasının ciddi anlamda külfet oluşturacağı bu olumsuzluğun ise ancak uluslararası iş birliği ile aşılabileceği sonucuna varılmıştır.⁵⁷⁰ BM Genel Kurulu bu işbirliğinin sağlanmasına yönelik 19.09.2016 tarihinde Göçmenler ve Mültecilere İlişkin New York Deklarasyonu⁵⁷¹’nu kabul etmiş ve bu deklarasyonda BMMYK tarafından büyük kitlesel akınlara karşı uluslararası alanda etkili bir çözüm bulunması talebinde bulunulmuştur.⁵⁷² BMMYK bu talep üzerine yapmış olduğu çalışmalarla hem kitlesel akınlara çözüm bulmak hem de 1951 Cenevre Sözleşmesinin uygulama alanını genişleterek, Sözleşmenin uygulanması ve devletlerarası sorumluluk paylaşımını esas alan “Mültecilere İlişkin Küresel Mutabakat Taslağı⁵⁷³” nı hazırlamıştır. Yalnızca bu taslak değil BMMYK tarafından BMMYK El Kitabı, Kılavuz İlkeler ve çeşitli düzenlemeler⁵⁷⁴ ile 1951 Cenevre Sözleşmesinin uygulanmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Hazırlanan bu metinler görüş bildirir nitelikte metinler olup, uygulanmaları devletlerin takdirinde olmakla birlikte sözleşmenin yorumlanmasında önem arz eden belgelerdir. Oysa uygulanabilirlik, iş birliği ve kapsadığı kişiler ile ilgili çeşitli eleştiriler olsa bile, 1951 Cenevre Sözleşmesi bağlayıcı bir sözleşme olması yönüyle önem arz etmektedir.⁵⁷⁵ Bu sebeple gönüllü geri dönüş sürecine ilişkin uluslararası organizasyonlar tarafından çeşitli çalışmalar, taslaklar ve öneri metinleri hazırlanmış ise de bağlayıcı olması yönüyle gönüllü geri dönüş çözüm türünün uygulanmasında güven veren ve tercih edilen bir sözleşmedir. Cenevre Sözleşmesinin 35. maddesi ile de sözleşmenin uygulanmasında uluslararası işbirliğinin sağlanması hüküm altına alınmıştır.⁵⁷⁶

Kanaatimizce de uluslararası anlamda ele alınması gereken esas konu, bağlayıcı olan ve gönüllü geri dönüşü düzenleyen bu uluslararası sözleşmenin uygulanmasında,

⁵⁷⁰ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 14; Feller/Türk/Nicholson, 81.

⁵⁷¹ UNGA, New York Declaration for Refugees and Migrants, 19 September 2016, A/Resolution/71/1, (Çevrimiçi-Genel Kurul Toplantısı, İngilizce Metin) http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_71_1.pdf, E.T. 31.03.2023.

⁵⁷² Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 15.

⁵⁷³ UNHCR, The Global Compact on Refugees (Final Draft), 26 June 2018, (İngilizce Metin) <https://www.unhcr.org/events/conferences/5b3295167/official-version-final-draft-global-compactrefugees.html>, E.T. 31.03.2023.

⁵⁷⁴ UNHCR, Handbook and Guidelines on Procedures and Criteria for Determining Refugees Status, Under The 1951 Convention and the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees, Reissued, Geneva, December, 2011, (İngilizce Metin) <https://www.unhcr.org/publications/legal/5ddfc4dc47/handbook-procedures-criteria-determining-refugee-status-under-1951-convention.html> E.T. 31.03.2023.

⁵⁷⁵ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 15-22.

⁵⁷⁶ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 15.

devletlerarası yük paylaşımının dengeli bir şekilde dağılımının sağlanması ile çözüm türünün kalıcılığını artırmak olmalıdır. Uluslararası iş birliği yalnızca sözleşme ya da çalışmalara gönüllü geri dönüşe ilişkin hükümler koyulması suretiyle mümkün olmayacaktır. İşbirliğinin sağlanabilmesi için konulan hükümlerin usulüne uygun olarak uygulandığının da denetlenmesi gerekmektedir. Uluslararası kuruluşlar oluşturacakları denetim mekanizmaları ile bu denetimi sağlayacak ve Cenevre Sözleşmesinin ilgili hükümleri ile birlikte uygulandığında uluslararası işbirliği sağlanmış ve devletlerarası yük dağılımı gerçekleşmiş olacaktır.

2.3.4. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme

Gönüllü geri dönüş hakkına çeşitli uluslararası düzenlemelerde yer verilmiştir. Bu sözleşmelerden biri olan uluslararası belge de BM Genel Kurulu'nun 21 Aralık 1965 tarihli ve 2106 A (XX) sayılı kararıyla kabul edilen, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmedir⁵⁷⁷.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 5/d-2.c maddesinde kişilerin "... Kendi ülkesi dâhil, herhangi bir ülkeyi terk etmek ve kendi ülkesine geri dönmek hakkını..." düzenlenmiştir⁵⁷⁸. Hükümün yorumundan gönüllü olarak geri dönüş yapmak isteyen kişilerin bu haklarının engellenemeyeceğine ulaşılmaktadır⁵⁷⁹.

Sözleşmede yer alan maddelerin uluslararası alanda uygulanmasını sağlama ve bu uygulamanın denetimini yapabilmek için 1970 yılında çalışmaya başlayan Irk Ayrımının Ortadan Kaldırılması Komitesi kurulmuştur (CERD)⁵⁸⁰. Bu komite aracılığıyla gönüllü geri dönüş hakkının ihlaline sebebiyet verebilecek durumların varlığı halinde bireylerin başvuru yapma imkânı da mevcuttur. Komite sözleşmenin 5. maddesinde yer alan güvenli, gönüllü ve onurlu geri dönüş hakkının kullanımının ne şekilde gerçekleşeceğini

⁵⁷⁷ RG. 9.04.2002-24721.

⁵⁷⁸ Dalkıran, 2.

⁵⁷⁹ Demir, 54; Dalkıran, 2.

⁵⁸⁰ Irk Ayrımının Ortadan Kaldırılması Komitesi için bkz.

<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/116-her-turlu-irk-ayrimclginn-ortadan-kaldrlmasna-iliskin-uluslararası-sozlesme/> E.T. 04.04.2023.

de yorum yoluyla belirlemiştir⁵⁸¹. Komite geri göndermeme yasağını, geri dönüş halinde bireylerin toplumsal uyum için kamusal faaliyetlerde görev almaları gerektiğini, eşitlik ve ayrımcılık ilkelerine uygun davranılmasını ve geri dönüş halinde ülkelerinde bırakıp gittikleri malvarlıklarını yeniden almalarının mümkün olması halinde malvarlıklarının yeniden temin edilmesi gerektiğini belirlemiştir⁵⁸².

2.3.5. BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi

Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (MSHS)⁵⁸³ İHEB’de yer alan hakların daha geniş kapsamlı olarak düzenlendiği uluslararası bir belgedir⁵⁸⁴. MSHS de gönüllü geri dönüş hakkı diğer temel belgelerde olduğu gibi geri göndermeme ilkesi kapsamında değerlendirilmek sureti ile düzenlenmiştir⁵⁸⁵. Sözleşmenin “Yabancıların Sınırdışı Edilmelerine Karşı Usulü Güvenceler” başlıklı 13. maddesi uyarınca bir yabancı ancak, hukuka uygun olarak verilmiş bir sınırdışı etme kararı gereğince ülkeden gönderilebilecektir. Doğrudan geri dönüş hakkını düzenlememekle birlikte kişilerin ülkeden zorla ve hukuka aykırı olarak gönderilemeyeceğini güvence altına alması itibarı ile madde önem arz etmektedir. Ayrıca maddenin devamında sınırdışı kararının denetlenebilir olmasına da değinilerek hukuka aykırı sınırdışı işlemlerinin önüne geçmek hedeflenmiştir⁵⁸⁶. Gönüllü geri dönüş hakkının ihlal edilmemesi için AİHS’te olduğu gibi MSHS ‘de de denetim mekanizması kurulmuş ve BM Genel Sekreterliği aracılığıyla İnsan Hakları Komitesine bildirim yapılabilmesi imkânı sağlanmıştır⁵⁸⁷.

Yine sözleşmenin 12/f.4 maddesinde ise kişilerin ülkelerine geri dönme hakkı düzenlenmiştir⁵⁸⁸. Hüküm uyarınca “Hiç kimse, kendi ülkesine girme hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz.” Böylelikle kişilerin diledikleri zaman ülkelerine dönme haklarının olduğu sözleşme ile hüküm altına alınmıştır. Ancak dikkat edilmesi gereken husus bu hakkın keyfi olarak engellenmeyeceğidir. Kişilerin ülkelerine geri dönmelerinin

⁵⁸¹ Gökçen Alpkaya, “BM’de Irksal Ayrımcılık Yasağı, Erken Uyarı ve Soykırım Suçunun Önlenmesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2011, 66.03: 1-27, 13.

⁵⁸² CERD (1996c), General Recommendation XXII, Article 5 and refugees and displaced persons”, 24.08.1996. (İngilizce Metin), <https://www.refworld.org/docid/4a54bc340.html> E.T. 04.04.2023.

⁵⁸³ RG. 18.06.2003-25142.

⁵⁸⁴ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 10.

⁵⁸⁵ Demir, 54; Dalkıran, 2.

⁵⁸⁶ Bkz. Dpnt. 203: AİHM, Akkad/Türkiye Kararı, no. 1557/19, 21.06.2022.

⁵⁸⁷ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 11.

⁵⁸⁸ Zeynep Derya Tarman, "Gönüllü Geri Dönüş." *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13.1 2023, 1-49.

engellenmesi hukuken zorunluluk arz eden bir durumdan kaynaklanıyorsa bu durumda sözleşmeye aykırılıktan bahsedilemeyecektir.

2.3.6. Afrika Birliği Örgütü Bölgesel Sözleşmesi

1969 yılında Afrika Birliği üyesi olan ülkeler tarafından, kitlesel akınlar, mülteci tanımları, devletlerarası yük dağılımı, kalıcı çözüm türleri ve teminat sağlanmasına ilişkin düzenlemeler içeren ABÖ imzalanmıştır⁵⁸⁹. Sözleşme, 1951 Cenevre Sözleşmesinin bir nevi tamamlayıcısı niteliğinde olup mülteci sorununa bölgesel anlamda bir çözüm bulmayı amaçlamıştır⁵⁹⁰. Bunun yanında sığınma ve koruma konusunda tanımları genişletmiş olması, daha fazla kişiye koruma sağlaması yönleriyle de 1951 Cenevre Sözleşmesinin koruma alanını genişletmiştir. 2016 sonu itibariyle yoğun kitlesel akınlara maruz kalan ve yerel entegrasyon ve üçüncü ülkeye yerleştirme kalıcı çözüm türleri ile aşılamayan mülteci sorununa karşı, Afrika Birliği Üyesi devletlerin bölgesel çözüm geliştirme gerekliliği bir kez daha anlaşılmıştır⁵⁹¹. ABÖ Sözleşmesinde mültecilik statüsünün sona erme nedenleri olarak, vatandaşı olduğu ülke korumasından yeniden yararlanmak, yeni bir vatandaşlık kazanmak, gönüllü geri dönüş, mültecilik statüsünün tanınmasını gerektiren koşulların ortadan kalkmış olması kabul edilmiştir. Bu hallerin gerçekleşmesi halinde 1969 ABÖ Sözleşmesinin sağladığı koruma sona ermektedir⁵⁹².

ABÖ Sözleşmesinde yer alan sona erme sebepleri ile tamamlayıcısı olduğu 1951 Cenevre Sözleşmesinde yer alan sona erme halleri büyük oranda benzerlik göstermektedir⁵⁹³. ABÖ Sözleşmesinde geri dönüşün gönüllülük temelinde gerçekleşmesi gerektiğine önemle vurgu yapılmıştır⁵⁹⁴. Gönüllü geri dönüşe ilişkin ilk düzenleme ABÖ Sözleşmesinin 2/3 maddesidir. Buna göre; kişinin yaşamının, bedensel bütünlüğünün, özgürlüğünün ve diğer temel insan haklarının tehdit altında olduğu bir

⁵⁸⁹ 10.09.1969 tarihinde Addis Ababa'da imzalanmış 20.06.1974 yılında yürürlüğe girmiştir.; Erika Feller, International Refugee Protection 50 Years on: The protection Challenges of the Past, Present and Future, IRRC,2001, C. 83, 843, 581-606, 585.

⁵⁹⁰ UNHCR (2005a), s. 27; Özkan, 167-168; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 5; Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 308.

⁵⁹¹ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 309; UNHRC, (2001), Refugee Protection: A Guide to International Refugee Law, <http://www.unhcr.org/3d4aba564.html>, E.T. 04.04.2023, 13; Ekin Turgut/Yavuz A. Yakut, Uluslararası Göç Hukukunda Tamamlayıcı Koruma, *Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi*, 2020, 6.

⁵⁹² Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 315; ABÖ Sözleşmesi m.1/4.

⁵⁹³ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 315.

⁵⁹⁴ İçduygu/ Ayaşlı, 5; Buz/Korç, 216; Yıldırım Yücel, 85.

ülkeye geri gönderilmeme hakkı olduğu böyle bir durumun varlığı halinde geri dönmeye zorlanamayacağı düzenlenmiştir. Yine geri gönderilmeme ilkesi çerçevesinde gönüllü geri dönüş çözüm türüne vurgu yapılmıştır⁵⁹⁵. Yoğun kitlesel akın altında kalan Afrika Birliği üyesi devletler mültecilere sığınma hakkının sağlanması, mültecilerin ülkelerine geri dönüşleri konusunda diğer ülkelere yardım talep edebilmek veya diğer ülkelere yardım edebilmek için ABÖ'ne başvuru yapabilecekleridir. Başvuru halinde sözleşme uyarınca geri dönüş süreci uluslararası iş birliği içerisinde yürütülecektir. Böylelikle sığınma ülkesinin üzerindeki yük alınarak geri dönüş süresinin hukuka uygun bir şekilde gerçekleşmesi sağlanacaktır⁵⁹⁶.

1969 ABÖ Sözleşmesinde gönüllü geri dönüşü düzenleyen bir diğer madde sözleşmenin 5. maddesidir. 5. maddenin ilk cümlesinde geri dönüşlerde gönüllülük unsurunun varlığına özen gösterilmesine, bu unsura saygı gösterilmesi ve ihlaline sebebiyet verilmemesine, kimsenin iradesi dışında ülkeden ayrılmaya zorlanamayacağına değinilmiştir⁵⁹⁷.

2.3.7. AB Geçici Koruma Yönergesi

Avrupa Birliğine üye devletlere 90'lı yıllarda yapılan kitlesel akınlar neticesinde üye devletlerin her birinin kitlesel akınlara karşı uygulamaları birbirinden farklılık arz etmiştir. Bu durum kitlesel akınların tercih edilen uygulamaya göre belli bir ülkede yoğunlaşması, ülkeler arası farklı uygulamalar nedeniyle çatışmalar yaşanması sonucunu yaratmıştır.⁵⁹⁸ Bu durumun önüne geçmek, iş birliği yaparak etkili bir çözüm bulabilmek ve mevcut düzenlemeleri el birliği ile iyileştirmek için üye devletler bir araya gelerek ortak bir düzenleme yapma ihtiyacı duymuşlar ve AB Geçici Koruma Yönergesini⁵⁹⁹ oluşturmuşlardır⁶⁰⁰. Tamamlayıcı nitelikte olan bu yönerge yalnızca ülkelerinden ayrılan

⁵⁹⁵ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 316; Yıldırım Yücel, 85.

⁵⁹⁶ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 316; 1969 Afrika mad. 2/4.

⁵⁹⁷ Dalkıran, 3.

⁵⁹⁸ Nagihan Önder, "Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Yönelik Sağlık Politikalarının Analizi", *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2019, 5.1: 110-165, 63; İneli Cığır, Geçici Koruma Rejimi, 66.

⁵⁹⁹ 20.07.2001 tarih ve 2001/55/EC sayılı yönerge.

⁶⁰⁰ Berfin Göya, Geçici Koruma Statüsünün AB Yönergesi Ve Geçici Koruma Yönetmeliği Işığında İncelenmesi <https://bilkent.academia.edu/BerfinG%C3%B6ya> E.T 01/01/2023, 8; Öztürk, Sığınma Hakkı, 213-229; Önder, 64.

ve geri dönemeyen bireyleri değil, 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında olan kişileri de koruma altına almaktadır⁶⁰¹.

Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen 2001/55/EC Sayılı ve 20.07.2001 tarihli AB Geçici Koruma Yönergesi kural olarak yalnızca üye ülkeleri bağlamaktadır. Bu sebeple her ne kadar Türkiye yönünden bağlayıcı olmasa da gönüllü geri dönüş konusunda önemli düzenlemeler içeren bu yönerge üyelik sürecinde olan Türkiye yönünden, ulusal düzenlemelerin yapılması sırasında önemli bir örnek teşkil etmektedir⁶⁰². Geçici Koruma Yönergesinde uluslararası koruma türlerinden olan geçici koruma düzenlenmiştir. Aynı zamanda 1951 Cenevre Sözleşmesinin yalnızca uluslararası korumayı düzenlemiş olması nedeniyle uluslararası koruma şartlarını taşımayan kişiler için yönerge geçici koruma türünü de kazandırarak sözleşme kapsamında korunmaları mümkün olmayan bireylerin Geçici Koruma Yönergesi altında korunmalarını sağlamıştır. Elbette uygulandığı alan ve kişi yönüyle sınırlı olan yönerge tam anlamıyla herkesi koruma kapsamına almasa da, geçici korumanın ulusal ve bölgesel düzenlemelerde işlerlik kazanması konusunda örnek teşkil etmiştir⁶⁰³.

Yönergenin amacı 1. madde de düzenlenmiştir. Buna göre kitlesel akın halinde Avrupa Birliğine üye ülke sınırlarına gelen ve ülkelerine dönemeyecek olmaları sebebiyle koruma talep eden kişilere sağlanacak geçici koruma, koruma süresi, koruma boyunca uygulanacak tedbirler, korumanın kapsamı, yük dağılımı ve korumanın sona ermesi halinde gerekli önlemlerin alınacağı düzenlenmiştir⁶⁰⁴. Gönüllü geri dönüş geçici korumayı sona erdiren bir sebep olarak karşımıza çıktığından yönerge gönüllü geri dönüş çözüm türünün uygulanması açısından önemli bir belgedir. Yönerge aynı zamanda sona erme sürecinin işbirliği içerisinde yürütüleceğini de 3. maddesinde düzenlemiştir. İlgili maddede geçici korumanın sona ermesi sürecinde BMMYK ve diğer uluslararası kuruluşlar ile fikir alışverişi içerisinde olunacağına değinilmiştir⁶⁰⁵.

Yönerge uyarınca geçici korumanın süreli bir koruma türü olduğu ve azami sürenin dolması halinde ise geçici korumanın kendiliğinden sona ereceği hüküm altına

⁶⁰¹ Council Directive (Art. 2/c).

⁶⁰² C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 522; Göya, 16; Özkan, 231; Önder, 63.

⁶⁰³ Yılmaz Eren, 101; Önder, 63.

⁶⁰⁴ Yılmaz Eren, 101.

⁶⁰⁵ Yılmaz Eren, 101.

alınmıştır⁶⁰⁶. Yönergenin 4. maddesinde ise geçici korumanın süresi düzenlenmiştir. Buna göre geçici koruma 1 yıl süreyle sınırlı olup, bu süre uzatma süreleri ile birlikte en fazla üç yıl olarak uygulanabilecektir (m.4/2).⁶⁰⁷ 3 yıllık sürenin sonunda ise yönergenin 6/1/a. maddesinde yer alan düzenleme uyarınca koruma herhangi bir merciin kararına gerek olmaksızın kendiliğinden sona erecektir⁶⁰⁸. Koruma yalnızca sürenin sona ermesi halinde değil, Yönergenin 6/1/b. maddesi uyarınca üye devletlerden birinin talebi veya komisyonunun kendiliğinden alacağı bir karar doğrultusunda, henüz koruma süresi sona ermeden de sona erdirilebilecektir⁶⁰⁹.

Yönerge korumanın sona ermesi durumunda korunanların belirsizlik içinde kalmamaları için bir sonraki adımın ne olduğunu da düzenlemiştir. Yönergenin 20 ila 23. maddelerini kapsayan “Geçici Korumanın Sona Ermesinden Sonra Geri Dönüş ve Önlemler” başlığını taşıyan V. bölümünde sona erme hali düzenlenmiştir. 21. madde de, korumanın sona erdiği durumda, bireylerin ülkelerine gönüllü olarak geri dönmelerini sağlamaya yönelik çalışmalar yapılacağı, gönüllü geri dönüş için gerekli önlemlerin alınacağı, dönüşün insanlık onuruna uygun bir şekilde gerçekleşmesi için kişilerin ülkelerindeki mevcut durum hakkında bilgilendirilmeleri, gerektiğinde ülkelerine seyahat etmelerinin sağlanacağı düzenlenmiştir (m.21/1)⁶¹⁰. Aynı maddenin devam eden 2. fıkrasında ise ülkelere geri dönüş yapmış olan bireylerin menşe ülkelerindeki mevcut şartların tahmin ettikleri gibi olmaması, uyum sürecinde problem yaşamaları halinde, sığınma ülkesi üye devlete geri dönüş yapmak istemeleri halini düzenlemiştir. Böyle bir durumla karşılaşan üye devletin sorumluluklarının neler olduğu ve bu durumda üye devletin geri kabul için gerekli kolaylığı sağlayacaklarına değinilerek, menşe ülkelere geri dönüş yapmak isteyenlerin tereddüt yaşamaları önlenmeye çalışılmış ve geri dönüş konusunda teşvik edilmişlerdir⁶¹¹. Zira gönüllü geri dönüş sürecine katılmak isteyen kişilerin ülkelere döndükten sonra uyum problemi yaşamaları halinde, bir daha sığınma ülkesinin korumasından da yararlanma hakkını kaybedecekleri korkusu alışmış oldukları şartları bırakıp gönüllü geri dönüş çözüm türüne sıcak bakmamalarına sebebiyet verebilmektedir. Bu olumsuzluğun önüne geçmek ise kişilerin menşe ülkelere geri

⁶⁰⁶ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 522; Göya, 50; Elçin, 69.

⁶⁰⁷ Elçin, 35; Göya, 33.

⁶⁰⁸ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 522; Elçin, 69; Göya, 50; Önder, 66.

⁶⁰⁹ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 522; Elçin, 69.

⁶¹⁰ Elçin, 69; Yılmaz Eren, 121; Çörtoğlu Koca/Kavşat, 353.

⁶¹¹ Çörtoğlu Koca/Kavşat, 353; Aydoğmuş, 244.

döndükten sonra da sığınma ülkesi olan üye devlet tarafından gözetilecekleri ve gerektiğinde tekrar üye devlete sığınabilme güvencesini hissedecekleri düzenlemeler ile mümkün olabilecektir.

Komisyon tarafından alınan bir kararla geçici korumanın sona erdirildiği durumlarda geri göndermeme ilkesi, menşe ülkedeki şartların geri dönüş için elverişli olduğundan emin olunması hususları dikkate alınarak korumanın sona erdirilmesi mümkün olacaktır⁶¹². Benzer durum sürenin sona ermesi durumunda koruma statüsünün kendiliğinden sona ermesi halinde de geçerli olmalı ve korunanların geri dönüşleri teşvik edilirken menşe ülkelerindeki şartların elverişli olması ve geri göndermeme ilkesinin gereklilikleri göz önünde bulundurulmalıdır⁶¹³. Geri göndermeme ilkesinin uygulanma zorunluluğu Yönergenin 3. maddesinde açık bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre; “ üye devletler, geçici korumayı uygularken temel hak ve özgürlüklere ve geri göndermeme konusundaki yükümlülüklerine saygı içinde hareket edeceklerdir.” hükmüne yer verilmiştir.⁶¹⁴ Ancak böyle bir düzenlemeye yer verilmemiş olsa dahi üye ülkeler teamül bir kural haline gelen geri göndermeme ilkesine uygun olarak geri dönüşleri sağlayacaklardır.

Yönergede önem arz eden bir başka husus ise gönüllü geri dönüşün yalnızca koruma süresi sona eren ya da komisyon kararı ile koruma statüsü sonlandırılan kişilere uygulanmayacağıdır. Yönerge kapsamında koruma statüsü devam etmesine rağmen ülkelerine kendi istekleri ile geri dönüş yapmak isteyen kişiler için de gönüllü geri dönüşün sağlanması için gerekli önlemler alınacaktır⁶¹⁵. Bu doğrultuda kendi istekleri ile ülkelerine geri dönüş yapmak isteyen kişilerin dönüşlerinin gönüllük çerçevesinde gerçekleştirmesini sağlamak için menşe ülkelerindeki durum hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanacak ve bu bilgilendirme sonrasında hâla istekli olmaları halinde geri dönüş prosedürü işletilecektir.

Geçici korumanın sona erdiği tarihten bireylerin ülkelerine gönüllü olarak geri dönecekleri tarihe kadar geçen süre içerisinde de, korunanlar koruma süresince üye devlet

⁶¹² Yılmaz Eren, 119; Çörtoğlu Koca/Kavşat, 353.

⁶¹³ Yılmaz Eren, 119; Aydoğmuş, 244.

⁶¹⁴ İrem Bilgen, “Geçici Koruma Yönetmeliği ve AB Geçici Koruma Yönergesi Çerçevesinde Geçici Koruma”, (Türkçe Metin)

<https://www.igamder.org/haberler/gecici-koruma-yonetmeliği-ve-ab-gecici-koruma-yonergesi-çerçevesinde-gecici-koruma/> E.T. 01.04.2023, 20; Göya, 38; Önder, 66.

⁶¹⁵ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 522; Elçin, 69; Yılmaz Eren, 121.

tarafından sağlanan imkânlardan bireysel olarak faydalanmaya devam edebileceklerdir. Yönergenin 21/3. maddesi uyarınca yönergenin korumaya ilişkin ilgili maddelerinin geri dönüş gerçekleşene kadar devam edeceğine ilişkin düzenleme ile de bu durum hüküm altına alınmıştır⁶¹⁶. Yönerge, ülkesine gönüllü geri dönüş yapmak isteyen ancak sağlık, eğitim vb. zorunlu gerekçelerle bir süre daha üye devlette kalma mecburiyeti olan kişiler için de geri dönüşü kolaylaştırmak adına bir müddet daha koruma statüsünün sağlanacağını düzenlemiştir⁶¹⁷. İlgili hükümden de anlaşılacağı üzere kişileri bir anda mevcut koruma statülerinden ve bu statünün getirilerinden mahrum bırakmak onlarda belirsizlik duygusu yaratacak ve yeniden korunma talebi içerisine giren bireylere yönelik birçok insan hakkı ihlali gerçekleşebilecektir. İnsanlık onuruna yaraşır bir geri dönüş ise yönergede düzenlendiği üzere aşamalı olarak ve herkesin mevcut durumu gözetilerek yapılmalı, kişilerin bir anda sığınma ülkesi üye devletten çıkarılmaması gerekmektedir. Aksi halde, geri göndermeme ilkesi ile gönüllü geri dönüş şartları ihlal edilmiş olacak ve kişiler gönüllü geri dönüş çözüm türünü tercih etmeyeceklerdir. Yönerge incelendiğinde insan hakları ve hukuki boyutuyla her iki devlet tarafından da en uygulanabilir çözüm türünün gönüllü geri dönüş olduğu görülmüştür. Elbette 1951 Cenevre Sözleşmesinde olduğu gibi hükümlerin yerine getirilip getirilmediği, ne şekilde uygulandığı, uygulama sonuçları ve çözüm türünün kalıcılığı, denetlenip gözlemlenerek tespit edilebilecek ve ihlal halinde yaptırım uygulanabilecektir.

2.3.7.1. Geri Kabul Anlaşmaları

AB üyesi devletler 1970’li yıllardan itibaren yoğun göç akınına maruz kalmıştır⁶¹⁸. Ülkelerinden ayrılan ve yeni bir hayat kurma gayesi ile hareket eden kişilerin ilk yöneldiği alan AB üyesi devletler olmuştur⁶¹⁹. BM verileri incelendiğinde kişiler yalnızca yasaya

⁶¹⁶ Yılmaz Eren, 121.

⁶¹⁷ Çörtoğlu Koca/Kavşat, 353.

⁶¹⁸ Kerem Batır, "Avrupa Birliği’nin Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye İle AB Arasında İmzalanan Geri Kabul Anlaşması Çerçevesinde Hukuki Bir Değerlendirme." *Yönetim Bilimleri Dergisi* 15.30, 2017, 585-604, 586; Violeta Moreno-Lax, "The Legality of the “Safe Third Country” Notion Contested: Insights from the Law of Treaties”, içinde (Ed. G.S. Goodwin-Gill/P. Weckel), *Migration&Refugee Protection in the 21st Century: Legal Aspects - The Hague Academy of International Law Centre for Research* (Leiden: Martinus Nijhoff, 2015), ss.663-665. <https://www.unhcr.org/media/legality-safe-third-country-notion-contested-insights-law-treaties> E.T. 29.07.2023.

⁶¹⁹ Batır, 586.

uygun olarak değil yasa dışı yollarla da AB ülkelerine geçiş yapmaktadır⁶²⁰. Avrupa ülkelerine gelen düzensiz göçmen sayısı, Avrupa ülkelerinde refah seviyesinin yüksekliğine bağlı olarak sürekli artış göstermiş ve 2000’li yıllarda artık müdahale edilmesini gerektirecek düzeyde artmıştır⁶²¹. Yapılan bu düzensiz göç dalgalarının önüne geçmek ve sınır güvenliğini sağlamak için AB çözüm arayışı içerisine girmiş ve bu alana yoğunlaşmıştır⁶²². Bu çözümlerden birisi de geri kabul anlaşmalarıdır⁶²³. AB, ortak bir göç politikası geliştirmek için, Amsterdam Antlaşması⁶²⁴ ile birlikte geri kabul anlaşmaları yönünden yetkilendirilmiş, Lizbon Antlaşması⁶²⁵ ile verilen yetki kesinlik kazanmıştır.

Geri kabul anlaşmaları bir ülkeye yasa dışı yollardan giriş yapmış veya yasaya uygun giriş yapmasına rağmen vize süresinin bitmesi nedeniyle artık ülkede kalmak için gerekli şartları taşımayan kişilerin vatandaşı oldukları veya güvenli üçüncü ülkeler ile transit ülkelere gönderilmesini amaç edinen anlaşmalardır⁶²⁶. Başlangıçta sadece düzensiz göçün kaynağı olan ülkeler ile bu anlaşmalar imzalanmış ise de bazen kişilerin bu ülkelere geri dönüşü geri göndermeme ilkesini ihlal etmiştir⁶²⁷. Bu sorunun önüne geçmek için ise sadece göçün kaynağı olan ülkeler ile değil kişilerin göç ederken kullandığı transit geçiş ülkeleri ve üçüncü ülkeler ile de geri kabul anlaşmaları yapılması yoluna gidilmiştir⁶²⁸. “Üçüncü Nesil Geri Kabul Anlaşmaları” adı verilen bu anlaşmaları

⁶²⁰ BBC, “EU border team arrives in Greece to tackle migrants”, BBC News, <http://www.bbc.com/news/world-europe-11664354>, E.T. 29.07.2023.

⁶²¹ Türker Saliji, "Avrupa Birliği geri kabul anlaşmaları: Türkiye örneği", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, 49.

⁶²² Fahrettin Tepealtı, "Avrupa Birliği'ne yönelik Türkiye geçişli (transit) göç hareketleri ve Türkiye'nin düzensiz göçle mücadelesi." *Doğu Coğrafya Dergisi* 24.41, 2019, 125-140; Saliji s. 33.

⁶²³ Batır, 586; Saliji s. 32.

⁶²⁴ Amsterdam anlaşması ve geri kabul anlaşmaları için bkz. Ercüment Tezcan, "Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları çerçevesinde Avrupa Birliği ve Batı Avrupa Birliği ilişkileri." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 54.01, 1999; Batır, 590-592.

⁶²⁵ <https://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa> E.T. 29.07.2023.

⁶²⁶ Tepealtı, 126; Melih Özsöz, Batı Balkan Ülkelerinde Vize Serbestliği Süreci: Vize Kolaylaştırma, Geri Kabul, Yol haritası ve Vize Serbestliği, İstanbul: İktisadi ve Kalkınma Vakfı, 2013, 15 https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/kitap_261_web.pdf, E.T. 29.07.2023; Saliji s. 33; Batır, 587.

⁶²⁷ AIHM, Ghorbanov ve Diğerleri/Türkiye, http://madde14.org/index.php?title=Ghorbanov_ve_Di%C4%9Ferleri/_T%C3%BCrkiye, E.T. 29.07.2023, 28-35; Saliji, 71.

⁶²⁸ Melike Akkaraca Köse, “Geri Kabul Anlaşması ve Vizesiz Avrupa: Türkiye’nin Dış Politika Tercihlerini Anlamak”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C. 3, 2, 2015, 195-220; Batır, 590-592; Cansu Güleç, "Avrupa Birliği'nin göç politikaları ve Türkiye'ye yansımaları." *Journal of TESAM Akademy*, 2015, 81-100; Üçüncü ülke teriminin AB üyesi olmayan ülkeleri ifade ettiğine ilişkin bkz. Saliji s. 2-7; European Commission Green Paper on a Community Return Policy on Illegal Residents, COM,

daha önce yapılan anlaşmalardan ayıran bir diğer temel nokta da bu anlaşmalar üye devletler tarafından değil doğrudan AB tarafından imzalanmaktadır⁶²⁹. Düzensiz göçün önüne geçmek için AB bugüne kadar 18 ülke ile geri kabul anlaşması yapmıştır⁶³⁰.

AB üyesi devletlerde, her yıl yaklaşık 400 bini aşkın yasa dışı giriş yapan kişi tespit edilmektedir⁶³¹. Geri kabul anlaşmaları ile ülkeye yasa dışı giriş yapan kişilerin %40'ı menşe ülkelerine veya anlaşma yapılan transit ülkelere geri gönderilmektedir. Bu sayı geri kabul anlaşmalarının iyileştirilmesi ve bu anlaşmaların üzerine yoğunlaşması ile birlikte her yıl artmaktadır. Etkin geri dönüşlerin yapılmasında geri kabul anlaşmalarının büyük katkısı olmuştur⁶³².

Geri kabul anlaşmaları geri dönüş süreci gözetildiğinde anlaşmanın tarafı devletlere ciddi külfetler yüklemektedir. Taraf devletler bu konuda AB tarafından finansal destek almayı teklif etmişlerdir⁶³³. Ancak AB bütçesi incelendiğinde her taraf devlete verilebilecek böyle bir fon bulunmamaktadır. Yalnızca Türkiye ile imzalanan geri kabul anlaşmasının⁶³⁴ 23. maddesinde “Teknik Destek” başlıklı maddeye yer verilmiştir. Ancak diğer sözleşmelerde böyle bir ibare yer almamaktadır⁶³⁵. AB bu sebeple devletlerin geri kabul anlaşmalarına çekimser yaklaşmamaları ve anlaşmaları teşvik etmek için çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Bunlardan en önemlisi de geri kabul anlaşması yapan devletlere seyahat ve vize serbestisi tanınması uygulamasıdır⁶³⁶. Böylelikle geri kabul

10.04.2002, Madde 4.2, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:52002DC0175>, E.T. 29.07.2023.

⁶²⁹ Marion Panizzon, Readmission Agreements of EU Member States: A Case For EU Subsidiarity or Dualism?, Refugee Survey Quarterly, Vol. 31, No. 4, s.131.

⁶³⁰ European Commission, 2022, <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/T%C3%BCrkiye%20Report%202022.pdf>, E.T. 29.07.2023.

⁶³¹ European Commission, 2019f, https://commission.europa.eu/publications/2019-european-semester-country-reports_en E.T. 29.07.2023; Stéphane de Tapia, “New patterns of irregular migration in Europe”, Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) France, 2002, 29. https://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/documentation/Migration%20management/5300-0_New_patterns_of_irregular_migration_in_Europe_en.pdf E.T. 29.07.2023.

⁶³² Franck Düvell, “Paths into Irregularity: The Legal and Political Construction of Irregular Migration,” European Journal of Migration and Law 13, no. 3, 2011, 275, https://www.researchgate.net/publication/233667390_Paths_into_Irregularity_The_Legal_and_Political_Construction_of_Irregular_Migration, E.T. 29.07.2023.

⁶³³ Batır, 595; Saliji, 43.

⁶³⁴ “Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma” RG. 02.08.2014-29076.

⁶³⁵ Saliji, 30.

⁶³⁶ Jean-Pierre Cassarino, “Informalising Readmission Agreements in the EU Neighbourhood”, The International Spectator C. 42, 2, 2007, 179, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/droi/dv/67_cassarinoarticle_/67_cassarinoarticle_en.pdf, E.T. 29.07.2023.

anlaşmalarına yönelik ilgiyi artırırken, düzensiz göçün de önüne geçilmiş ve geri dönüşler hızlandırılmıştır.

Türkiye ise AB ile geri kabul anlaşmasını 2013 yılında imzalamış ve bu tarihten itibaren anlaşma kapsamında çok sayıda vatandaş geri dönüş yapmıştır⁶³⁷. Vatansızlar ve üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulü ise 2016 yılında yürürlüğe girmiştir⁶³⁸. Ancak bu maddenin yürürlüğe girmesi ile birlikte geri dönüş yapan kişi sayısında düşüş yaşanmıştır⁶³⁹. Türkiye ile imzalanan geri kabul anlaşmasının 3. maddesinde vatandaşların geri kabulü, 4. maddesinde ise üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızların geri dönüşü düzenlenmiştir⁶⁴⁰. Anlaşmanın 3. maddesi vatandaşların, doğum yeri ve vatandaşlık bağlarına bakılmaksızın bekar çocukları ile eşlerini de kapsamaktadır. 4. madde kapsamında yer alan kişilerin geri kabulü ise ancak madde kapsamında yer alan ikamet izni, transit geçiş veya konaklama ve vize şartlarından birisini sağlaması halinde mümkün olabilecektir⁶⁴¹. Tek başına geri kabul anlaşmalarının yapılması geri kabul zorunluluğu doğurmamaktadır. Sözleşmeler kapsamında kişilerin gönderilecekleri ülkede insan onurlarının korunması da gerekmektedir⁶⁴².

Geri kabul anlaşmaları uluslararası alanda bağlayıcılık arz eden anlaşmalar olup, yaşanabilecek olası aksiliklerde taraf devletlerin aralarında yer alan bağlayıcı diğer düzenlemelerden üstün kabul edilmektedirler. Bu yönüyle geri kabul anlaşmaları uygulamada önem arz eden anlaşmalardır.⁶⁴³

Kanaatimizce geri kabul anlaşmaları geri dönüş süreçlerinin etkinliğinin artırılmasın da büyük rol oynamaktadır. Sözleşmelerin getirmiş olduğu yükümlülükler devletler açısından imza ile bağlayıcılık kazanmakta ve uluslararası yaptırımlarla karşılaşma tehlikesi sözleşmeye uyma konusunda itici güç olmaktadır. Geri kabul anlaşmalarının teşviki ile çok sayıda geri dönüşün gerçekleşmesi düzensiz göçün

⁶³⁷ T.C. AB Bakanlığı, "Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtlar", 2013, 1, <https://www.ab.gov.tr/49332.html>, E.T. 29.07.2023.

⁶³⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss298.pdf>, E.T. 29.07.2023.

⁶³⁹ Meltem Bulur ve Furkan Naci Top, AB Göçmen Mutabakatında Sözlerini Tutmadı, Anadolu Ajansı Analiz Haber, <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/ab-gocmen-mutabakatindasozlerini-tutmadı/775348>, E.T. 29.07.2023.

⁶⁴⁰ Saliji, 69; Batır, 598.

⁶⁴¹ Saliji, 69; Batır, 598.

⁶⁴² Ümit Kılınç, "Geri Kabul Anlaşması'nın uygulanmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi açısından değerlendirilmesi." *Ankara Barosu Dergisi* 2, 2020, 2-35; AİHM, Ghorbanov ve Diğerleri/Türkiye, 28-35.

⁶⁴³ İlke Göçmen, "Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki geri kabul anlaşmasının hukuki yönden analizi." *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 13.2, 2014, 21-86, 65; Saliji, 36.

azaltılması yönünde etkili bir araç olması bu anlaşmaların olumlu yönlerini oluşturmaktadır.

Ancak geri kabul anlaşmalarının daha etkin sonuç vermesi için taraf devletlerin geri kabul sürecinde finanse edilmesi için destek sağlanması ve taahhütlerin süresinde yerine getirilmesi anlaşmaların başarıyla sonuçlanmasında etkili olacaktır. Yine kişilerin ülkeler arasında pazarlık konusu haline gelmesi de anlaşmaların uygulanmasını ve başarısını tehlikeye sokabilecektir. Başka bir eleştiri hususu ise sözleşmelerde taraflardan biri ülke iken sözleşmenin diğer tarafı AB üyesi devletlerden biri olmayıp doğrudan AB'dir. Taraflar arası denge olmadığından yük dağılımının da adaletli gerçekleşmemesi söz konusudur. Bu durumun, anlaşmanın yüklediği külfetler karşısında ülkelere gerekli finansal desteğin sağlanamaması halinde, ülkelerin geri kabul anlaşmalarına çekimser yaklaşımlarına sebebiyet vereceğini düşünmekteyiz.

2.3.7.2. AB Yeni Göç ve İltica Paktı

AB, üye devletlere yönelik yoğun göç ile mücadelede, tarihi süreç içerisinde birçok anlaşma ile göç politikaları geliştirmiştir⁶⁴⁴. Ancak 2010 yılında Arap Baharının etkisi ve akabinde yaşanan toplumsal olaylarla artan sığınma krizi AB'nin mevcut göç ve iltica politikalarında değişiklik yapması zorunluluğunu gündeme getirmiştir⁶⁴⁵. 2017-2020 yılları arasında mevcut göç politikalarının yetersiz kalması ve son olarak Yunanistan'daki mülteci kampı olan Moria'da⁶⁴⁶ çıkan yangın sonucu göç politikası ele alınmıştır⁶⁴⁷. Bu zorunluluk doğrultusunda 23 Eylül 2020 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından "Yeni Göç ve İltica Paktı" ilan edilmiştir⁶⁴⁸. Pakt üye ülkeler yönünden bağlayıcılık arz

⁶⁴⁴ Mertcan Turan, *Avrupa Birliği Güvenlik Odaklı Göç Politikalarının İnsan Haklarına Etkisi: Frontex'in Operasyonları Ve Yapısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021, 26.

⁶⁴⁵ Müjge Küçükkeleş, "AB'nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı." Seta Analiz, 4-25, 4; Muzaffer Akdoğan, "Avrupa Birliği'nin Sınırlarına Dayanan Mülteci Krizi ve Yönetimi." Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi, 1(1), 2018, 48-74, 49; T. Spijkerboer, 'I Wish There Was a Treaty We Could Sign', The EU Pact on Migration and Asylum in light of the United Nations Global Compact on Refugees içinde, (Ed. S. Carrera/A. Geddes), 61-71, 61, European University Institute, <https://research.vu.nl/en/publications/i-wish-there-was-a-treaty-we-could-sign-leonard-cohen-2016> E.T. 31.07.2023.

⁶⁴⁶ <https://www.evrensel.net/haber/413566/midillideki-moria-multeci-kampinda-yanigin-13-bin-multeci-ortada-kaldi>.

⁶⁴⁷ Sinem Abka/Zühal Ünalp Çepel, "Avrupa Birliği Göç Politikalarında 'İnsan Onuru'nun Yeri." *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3.2, 63-72, s.67; Spijkerboer, 61.

⁶⁴⁸ European Commission, 2020, <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20%20Europe%2>

etmemektedir. Bu durum göç politikalarında kalıcılığı sağlamak için yukarıda izah edilen geri kabul anlaşmalarına verilen önemi artırmıştır⁶⁴⁹. Göç ve İltica paktında da geri kabul anlaşmalarının daha etkin yürütülmesine yönelik düzenlemelere yer verilmiş ancak geri kabul anlaşmalarının uygulanması sürecinde sığınmacıların haklarının ne şekilde korunacağı belirtilmemiştir⁶⁵⁰.

Pakt içerisinde üç ana konu ele alınmıştır⁶⁵¹. İlk olarak menşe ülke ve transit ülkelere yapılacak mali destekler ele alınmıştır⁶⁵². İkinci olarak Frontex'e ayrılan bütçenin artırılarak sınırların korumasının artırılması düzenlenmiştir. Son olarak ise "kalıcı ve etkin dayanışma sistemi" kurulmasına yer verilmiştir⁶⁵³. Paktta önem arz eden konulardan birisi de geri dönüş desteği ile geri dönüş süreçlerinin hızlandırılmasının hedeflenmesidir⁶⁵⁴.

Pakt ile ülkeye AB sınırlarına giriş yapmak isteyen kişilerin parmak izi, sağlık, kimlik ve güvenlik kontrollerini içerir bilgiler sisteme kaydedilip, ülkeler arası veri paylaşımı hızlandırılarak yasa dışı göçün önüne geçmek hedeflenmiştir⁶⁵⁵. Ancak gönüllü geri dönüş noktasında önem arz eden husus, AB sınırlarına giriş yaparken henüz o aşamada kendi ülkesine geri dönmek isteyen kişilerin, bu taleplerinin incelenmesine öncelik verilerek geri dönüş bizzat AB sınır yönetimi çerçevesinde ilgili kuruluşlar tarafından gerçekleştirilecektir⁶⁵⁶. Kanaatimizce bu durum geri dönüş süreçlerinin hızlandırılmasında etkili olmakla birlikte göçmen kaçakçılığının önüne geçilmesinde de etkili bir yoldur. Ancak taleplerin çok hızlı değerlendirilerek geri dönüş kararı verilmesi, menşe ülkedeki şartların yeterince araştırılmamasına ve geri göndermeme ilkesinin ihlaline sebebiyet verebilecektir. Bu noktada dengenin gözetilmesi önem arz etmektedir.

02020%20-%20EN%20version.pdf; E.T. 01.08.2023; Abka / Çepel s. 67; Gülşen Şeker Aydın, "Suriye Savaşı'nda Avrupa Birliği (AB)'nin Mülteci ve Sığınmacı Siyaseti." *Liberal Düşünce Dergisi*, 2022, 107-134, 123; Müge Palancı, "Avrupa Birliği Göç Politikası Tarihsel Süreci Bağlamında Göç ve İltica Paktını Anlamak." *The Different Approaches of Academic Disciplines to the Phenomenon of Migration* içinde, (Ed. Meryem Bulut/Ceren Aksoy Sugiyama/Kadriye Şahin), 240-248.

⁶⁴⁹ Palancı, 240.

⁶⁵⁰ Abka/Çepel s. 69.

⁶⁵¹ European Commission, 2020; Palancı, 245; Şeker Aydın, 124.

⁶⁵² European Commission, 2020; Palancı, 245; Şeker Aydın, 124.

⁶⁵³ European Commission, 2020; Palancı, 245; Şeker Aydın, 124; Turan s. 26-49.

⁶⁵⁴ European Commission, 2020; Palancı, 245; Şeker Aydın, 124; Turan s. 26-49.

⁶⁵⁵ European Commission, New Pact on Migration and Asylum: A fresh start on migration in Europe, 2020c https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/new-pact-migration-and-asylum_en E.T. 31.07.2023.

⁶⁵⁶ Turan, 45-46.

Yine geri dönüşe ilişkin AB üyesi devletlerin kuracakları dayanışma ile ülkede kalma hakkı sona eren kişilerin menşe ülkelerine geri gönderilmeleri noktasında ortak çalışma yürütülmesi ve bu süreçte gerekli ihtiyaçların AB ajansları tarafından karşılanması düzenlenmiştir⁶⁵⁷. Geri dönüşün etkinliğinin sağlanması için AB dış güvenlik kurumu olan Frontex'in süreçte aktif görev alması ve geri dönüş sürecini üstlenmesi gerektiği kabul edilmiştir⁶⁵⁸. Ancak paktta her ne kadar geri dönüş süreçleri üzerinde durulmuş ise de asıl amacın kale Avrupa'sı yaratarak insanların içeriye girmesini zorlaştırmak olduğu ifade edilmiştir⁶⁵⁹. Kanaatimizce uluslararası kuruluşlar, Frontex'in aktif kılınması, mali destekler geri dönüş yapan kişi sayısını artırıp, dönüşlerin başarıyla sonuçlanmasını sağlayacak unsurlardır⁶⁶⁰. Ancak kişilerin ülkelere dönmeleri kadar sığınma talebinde bulunma hakları da vardır. Böyle bir durumda güvenlik adı altında kişilerin ülkeye girişini zorlaştıracak çalışmalar içerisine girilmiş olması sığınmayı kısıtlayacaktır. Aynı zamanda paktta geri dönüş sürecine bu kadar odaklanılmış olması da diğer ülkeler yönünden tereddütlere yol açacak bir husustur. Zira ortak göç politikası oluşturulurken AB tarafından gerçekleştirilen geri dönüşlerde birçok insan hakkı ihlali yaşanmıştır. Buna karşılık Paktta geri dönüş sürecinin hızlandırılacağı belirtilmesi aynı ihlallerin yaşanmasının kaçınılmaz olması kanaatiyle devletlerin bu duruma tereddütle yaklaşmasına sebep olacaktır.

Pakt içerisinde yalnızca geri dönüş sürecinde değil göçe müdahale için üye ülkelerin düzensiz göçmenleri kabul etmesi durumunda da mali destek sağlanacağı düzenlenmiştir⁶⁶¹. Tamamen göç odaklı yaklaşılması ve ülkelerin sırf mali destek almak amacıyla düzensiz göçmenleri kabulü sebebiyle insan onuru ve hakların korunması göz ardı edilmiştir⁶⁶².

⁶⁵⁷ European Commission, 2020; Turan, 46; Palancı, 240.

⁶⁵⁸ European Commission, 2020; Turan, 46; Palancı, 240.

⁶⁵⁹ Turan, 51; Kemal Kirici/M. Murat Erdoğan/Nihal Eminolu, AB'nin Yeni Göç Ve İltica Anlaşması'nın Gerçek Bir Temeli, Brookings Enstitüsü, Amerika Birleşik Devletleri, 2020, <https://policycommons.net/artifacts/4144276/the-eus-new-pact-on-migration-and-asylum-is-missing-a-true-foundation/4952131/> E.T. 31.07.2023; Şeker Aydın, 127; Ludovic Voet, EU migration and asylum pact abandons compassion and human rights. Social Europe, 2021, <https://socialeurope.eu/eu-migration-and-asylum-pact-abandons-compassion-and-human-rights> E.T. 01.08.2023.

⁶⁶⁰ Turan, 59; Palancı, 240.

⁶⁶¹ Abka/Çepel s. 67.

⁶⁶² Abka/Çepel s. 69; European Commission, 2020.

2.3.8. Uluslararası Sözleşmeler Kapsamında Geri Göndermeme İlkesi

Geri gönderme yasağı, hukuki olarak devletlerin gönüllü geri dönüş konusunda uymaları gereken uluslararası teamül kuralı olarak nitelendirilmektedir⁶⁶³. Yasak bu haliyle uluslararası alanda emredici bir norm olarak kabul edilmektedir⁶⁶⁴. Geri göndere yasağı genel tanımı itibariyle, sığınma talebiyle gelen bir kişinin “yaşam ve özgürlüğünün tehlike altında olacağı varsayılan bir ülkeye geri gönderilmemesidir⁶⁶⁵.

İkinci Dünya Savaşından sonra yaşanan mülteci krizinde ülkelerin kişiler hakkında vermiş olduğu sınır dışı kararları ciddi insanlık dramlarının yaşanmasına sebebiyet vermiştir⁶⁶⁶. BM Genel Kurulu, artan mülteci sayısı sonucu, geri gönderme yasağını içerir birçok karar yayınlamıştır. 1946 tarihli bu kararların birçoğunda sığınma ülkesinin şartları elverişli olduğu müddetçe yerinden edilmiş kişilerin ülkelerine geri gönderilemeyeceğine yer verilmiştir⁶⁶⁷.

Geri gönderme yasağı yönünden önem arz eden temel metinlerden birisi AİHS'tir⁶⁶⁸. Zira her ne kadar teamül kuralı olsa da yapılan bazı geri gönderme ve sınır dışı işlemleri telafisi imkânsız insan hakkı ihlallerine sebebiyet vermiştir. Bu durum uluslararası alanda da büyük tepki toplamış ve uluslararası sözleşme ve belgelerde geri gönderme yasağına yer verilmesi zorunlu hale gelmiştir. AİHS geri gönderme yasağı yönünden temel kaynaklardan birisi olarak kabul edilmekle birlikte sözleşme içerisinde açık bir şekilde yasak düzenlenmemiştir. Ancak Sözleşmenin 3. maddesinde yer alan işkence yasağının geri gönderme yasağını da kapsadığı şeklinde değerlendirme yapılmıştır⁶⁶⁹. Yine yukarıda AİHS kapsamında geri dönüşlere ilişkin yapılan açıklamalarda belirtildiği üzere sözleşmenin 8. ve 13. maddeleri de geri gönderme

⁶⁶³ Tarman, 13.

⁶⁶⁴ Elçin Aktan, *Türk yabancılar hukuku ve AİHM içtihadı doğrultusunda geri gönderme yasağı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, 7; Öztürk, Sığınma Hakkı, 110.

⁶⁶⁵ Ergüven/Özturanlı, 1024-1025; Tarman, 13.

⁶⁶⁶ Cansu Güleç, "Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları Ve Türkiye'ye Yansımaları." *TESAM Akademi Dergisi* 2.2, 83-84.

⁶⁶⁷ Elçin s. 8; Executive Committee, Conclusion No. 25 (XXXIII), 1982, <https://www.unhcr.org/publications/general-conclusion-international-protection-17> E.T. 03.08.2023; Bir kuralın teamül kural olması için sadece devletlerin yerleşik eyleminin yeterli olduğu görüşü için bkz. Hans Kelsen, *General Theory of Law and State*, 1939, 253-266.

⁶⁶⁸ Eren Karaca, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Geri Gönderme Yasağı*, 2022, <https://blog.lexpera.com.tr/avrupa-insan-haklari-sozlesmesi-baglaminda-geri-gonderme-yasagi/> E.T. 03.08.2023.

⁶⁶⁹ Tarman s. 14.

yasağına ilişkin değerlendirmelerde dikkate alınan hükümlerdir⁶⁷⁰. İlgili hükümler çerçevesinde yapılan sınır dışı işlemleri ve geri gönderme işlemlerinde AİHM tarafından verilen kararlar geri gönderme yasağına ilişkin kriterlerin belirlenmesinde etkili olmuştur⁶⁷¹. AİHM yaptığı değerlendirmelerde tarafın soyut iddialarına değil başvurucunun geri gönderilmesi halinde hak ihlaline uğrayacağına dair somut gerekçelere dayanmaktadır⁶⁷². Kişi gönderileceği ülkede insan hakkı ihlaline uğrayacağını, ülkesindeki mevcut yaptırımların neler olduğunu ve zulüm tehlikesi altında kalabileceğini gösterdiği takdirde bulunduğu ülkenin geri göndermeme yükümlülüğünü gündeme gelecektir⁶⁷³. Sığınma ülkesinin bu yükümlülüğünü ihlali ise AİHS'in ihlaline sebep olacak ve dolayısıyla AİHM tarafından yaptırım uygulanacaktır⁶⁷⁴.

Geri gönderme yasağına bütün unsurları ile açıkça yer veren düzenleme 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi olmuştur. Sözleşmenin 33. maddesi uyarınca “Hiçbir taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir”. Madde metninden de açıkça anlaşılmaktadır ki geri gönderme yasağı kişilerin insan onurunu ve temel haklarını koruyan önemli bir normdur. Böylelikle kişiler sebebi ne olursa olsun sığınma ülkesi tarafından, tehdit altında olacakları ülkelere gönderilemeyeceklerdir⁶⁷⁵.

⁶⁷⁰ Levent Korkut, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Devletlerin Sığınmacıları Sınırdışı Etme Egemen Yetkisine Etkisi: Türkiye Örneği”, Ankara Barosu Dergisi, C. 66, 4, 2008, 24; Bayata Canyaş, 80; Kazım Sedat Sirmen, “Yabancıların Türkiye’den Sınırdışı Edilmesine İlişkin Temel Düzenlemeler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Türkiye Hakkında Verdiği Örnek Kararlar”, Ankara Barosu Dergisi, 3, 2009, 38.

⁶⁷¹ AİHM Soering/Birleşik Krallık kararı Başvuru No: 14038/88; Jabari/Türkiye Başvuru No: 40035/98: AİHM yapmış olduğu değerlendirmede, İran’da recm cezasının kanunda yer almaya devam ettiğini tespit etmiştir. Ayrıca ülkede daha insani bir ceza uygulamasına yönelik bir gelişme olmadığı belirlenmiştir. Bu verilerden hareketle başvurucunun İran’a dönmesi halinde 3.madde kapsamına girebilecek işlem ve eylemlere maruz kalma ihtimalinin kuvvetli olduğu kanaatine varılmıştır. Sonuç olarak AİHM, söz konusu geri gönderme kararının uygulanması halinde sözleşmenin 3. ve 13.maddelerinin ihlal edileceğine hükmetmiştir.

⁶⁷² Bayata Canyaş, 79.

⁶⁷³ Abdolkhani ve Karimnia v. Türkiye, Başvuru No: 30471/08.

⁶⁷⁴ Bader ve Diğerleri v. İsveç Başvuru No: 13284/04 “..sığınma talebinde bulunan kişinin adil yargılanma hakkının yok sayıldığı bir ülkeye gönderilmesi durumunda yine sözleşmenin “Yaşama Hakkı” ve “İşkence Yasağı” başlıklı 3.maddelerinin ihlal edilmiş sayılacağına hükmedilmiştir.

⁶⁷⁵ Elçin s. 11.

1951 Sözleşmesi sonrası BMMYK tarafından geri dönüşe ilişkin yayınlanan kararlarda da geri gönderme yasağına ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir⁶⁷⁶. Ancak burada belirtmemiz gereken bir husus vardır ki sözleşme metninde yer almasa dahi geri gönderme yasağı teamül normu olup uygulamalar neticesinde oluşan uluslararası bir hukuk kuralıdır. Herhangi bir yazılı metin içerisinde yer almasa bile ülkeler tarafından uyulması zorunluluk arz etmektedir⁶⁷⁷. Geri gönderme yasağını içeren sözleşmelere taraf olmayan devletlerin bu normu uygulamadaki dikkat ve özenleri ve aksi halde karşılaşacakları yaptırımlar göz önüne alındığında normun uygulamadaki önemi daha iyi anlaşılmaktadır⁶⁷⁸. BMMYK tarafından yayınlanan kararlarda kişilerin sığınma ülkesi içerisinde bulunduğu veya henüz ülkeye giriş aşamasında olduğu, hangi koruma statüsü kapsamında korunduğu fark etmeksizin kendi ülkelerine geri gönderilmesi halinde zulme uğrama tehlikesi varsa geri gönderme yasağının devreye gireceği vurgulanmıştır⁶⁷⁹. Verilen kararlar geri gönderme yasağının uygulamada şekillenmesinde ve diğer ülkeler açısından da örnek teşkil etmesinde büyük rol oynamıştır.

Geri gönderme yasağına ilişkin önem arz eden temel metinlerden arasında BM anlaşmaları da yer almaktadır. BM anlaşmalarından 1984 tarihli “İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme”nin⁶⁸⁰ 3. maddesinde geri gönderme yasağına yer verilmiştir. İlgili madde uyarınca “.. *işkenceye tabi tutulacağı tehlikesinde olduğuna dair esaslı sebeplerin bulunduğu kanaatini uyandıran başka devlete geri göndermeyecek, sınır dışı etmeyecek veya iade etmeyecektir*”. Sözleşme uygulama itibarıyla bir kişi sınırlaması öngörmemektedir⁶⁸¹. Bu itibarla sözleşmenin 1951 Sözleşmesinden daha geniş bir kitleyi kapsadığı kabul edilmiştir⁶⁸². Aynı doğrultuda bir diğer sözleşmede MSHS’dir⁶⁸³. MSHS, İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmeye

⁶⁷⁶ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Rapor – Sınır Dışı Edilen Yabancılar ve Geri Gönderme Yasağı, Ajans Düş Pınarı, Ankara, 2022, 20-35.

⁶⁷⁷ Tarman s. 15.

⁶⁷⁸ Tarman, 16.

⁶⁷⁹ <https://www.unhcr.org/publications/legal/41b041534/compilation-conclusions-adopted-executive-committee-international-protection.html>, E.T. 03.08.2023.

⁶⁸⁰ RG. 29.05.1988/19799.

⁶⁸¹ Brian Gorlick, Sözleşme Ve İşkenceye Karşı Komite: Mülteciler İçin Tamamlayıcı Bir Koruma Rejimi, *Uluslararası Mülteci Hukuku Dergisi*, C. 11, 3, Temmuz 1999, 479–495, <https://doi.org/10.1093/ijrl/11.3.479> E.T. 03.08.2023.

⁶⁸² Gorlick, 484.

⁶⁸³ Elçin, 17.

göre daha geniş kapsamlıdır. Sözleşme geri göndermeme yasağının uygulanması için sadece işkence ve zalimane davranış değil insan onurunu kırıncı davranışları da yasak kapsamında değerlendirmiştir⁶⁸⁴.

AB düzenlemelerinde de geri gönderme yasağına yer verilmiştir. Sınır güvenliği için kurulan Frontex düzensiz göçle mücadelede gönderme yasağını uygulamak için de çeşitli çalışmalar yürütmüştür⁶⁸⁵. Bu çalışmalar içerisinde kişilerin güvenliklerinin tehdit altında olması halinde geri gönderilmemeleri ve güvenlik altında olacaklara ortamlarda tutulmalarını sağlamıştır⁶⁸⁶. AB ortak bir sığınma sistemi oluşturmak için yapmış olduğu çalışmalar ve yayınladığı yönergeler ile de geri gönderme yasağına yer vermiştir⁶⁸⁷. 2004 Vasıf Yönergesinde de geri gönderme yasağının önemine tekrar yer verilmiş ve sadece yabancının menşe ülkesine gönderilmesinde değil yerinden edilen kişilerin entegrasyon çalışmalarında da bu yasağın uygulanması gerektiği vurgulanmıştır⁶⁸⁸.

Tüm bu düzenlemeler dikkate alındığında geri göndermeme ilkesinin gönüllü geri dönüş çözüm türü ile olan bağlantısı da anlaşılmaktadır. Gönüllü geri dönüş çözüm türü teşvik edilirken bu ilkenin gözetilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde her ne kadar gönüllü geri dönüş usule uygun bir şekilde gerçekleştirilse de, kişinin gönderildiği ülkede zulüm görmesi çözüm türünü başarısız kılacak ve ilkenin telafisi imkânsız şekilde ihlaline sebebiyet verebilecektir⁶⁸⁹.

Kanaatimizce geri gönderme yasağı teamül bir hukuk kuralı olması sebebiyle yazılı bir metinde açıkça düzenlenmese dahi uygulanması gereken bir normdur. Ancak yazılı metinler, yasağın içeriği ve uygulamasının belirgin hale gelmesinde önem arz etmektedir. Yine yazılı metinler ile yasağın ihlali halinde uygulanacak yaptırımların belirlenmesi de devletlerin norma riayet etmesinde ayrıca etkili olmaktadır. Geri gönderme yasağının ihlali halinde denetim mekanizmalarının kurulması da yasağa riayet edilmesinde devletlerin daha özenli davranmasını sağlamaktadır.

⁶⁸⁴ Elçin s. 18.

⁶⁸⁵ Elçin, s.19.

⁶⁸⁶ Elçin, s.19.

⁶⁸⁷ http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.html E.T. 03.08.2023.

⁶⁸⁸ Minimum Standards for the Qualification and Status of Third Country Nationals or Stateless Persons as Refugees or as Persons Who Otherwise Need International Protection and the Content of the Protection Granted” 29.09.2004, 2004/83/EC <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0083&from=EN> E.T. 03.08.2023; Elçin, s.19.

⁶⁸⁹ Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 527-528. Ekşi, Uluslararası Koruma, 138.

2.4. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ ÜZERİNDEKİ ROLÜ

2.4.1. Uluslararası Göç Örgütü(IOM)

Uluslararası göç süreci hakkında önemli bir role sahip olan Uluslararası Göç Örgütü (IOM- *International Organization for Migration*), diğer uluslararası örgütler ile işbirliği halinde çalışarak göç olgusunun ve sonuçlarının belirli standartlar dahilinde gerçekleşmesi amacıyla kurulmuş bir örgüttür⁶⁹⁰. Merkezi Cenevre’de bulunan IOM’un temelleri 1951 yılında Brüksel’deki Uluslararası Göç Konferansında atılmıştır⁶⁹¹. İlk önce “*Intergovernmental Committee for European Migration*”, adıyla kurulan bu örgüt, 1989 yılında “*International Organization for Migration*” ismini almıştır⁶⁹².

IOM kurucu devletler tarafından İkinci Dünya Savaşı sonrasında da Avrupa’da yerlerinden edilen insanların Avrupa dışındaki diğer ülkelere yerleştirilmelerini sağlamak amacıyla kurulmuştur⁶⁹³. Kuruluş amacına binaen kurucu devletler tarafından IOM’un amaçla sınırlı olarak kurulduğu ve geçici bir örgüt olduğu, İkinci Dünya Savaşının yarattığı göç sürecinin sona ermesi halinde örgütün tasfiye edileceğine karar verilmiştir⁶⁹⁴. Ancak zaman içerisinde IOM’un görevinin yalnızca göçmen ve mülteci gruplarına göç sırasında duydukları yardımları sağlamak olmadığı, mültecilerin yeni ülkeye yerleştirilmeleri, gönüllü geri dönüşlere yardım, göçmen sağlığı, para yardımı,

⁶⁹⁰ Elif Çetin, “Türkiye’de Göç Yönetişiminde Uluslararası Göç Örgütü (IOM)’nın Rolü ve Etkisi”, *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, 2.26,2022, 221-241, 226.

⁶⁹¹ Gonca Oğuz Gök, “Kimin Güvenliği? Uluslararası Göç-Güvenlik İlişkisi ve Uluslararası Örgütlerin Rolü”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 2016, 65-82, 75, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kosbed/issue/25688/271101>, E.T. 06.04.2023; Deniz Orman, *Geçici Koruma Statüsünde Olan Sığınmacı Çocukların Sosyal Hizmet Bağlamında Karşılaştıkları Güçlükler, Sorunlar Ve Gereksinimleri: Mardin-İzmir İl Örnekleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2019, 10.

⁶⁹² 1951 yılında “Provisional Intergovernmental Committee for the Movement of Migrants from Europe (PICMME)” adıyla kurulan örgütün ismi 1952 yılında “Intergovernmental Committee for European Migration (ICEM)” olarak değiştirilmiş, son olarak 1989 yılında “International Organization for Migration (IOM)” adını almıştır, IOM, 2016 yılının Aralık Birleşmiş Milletler çatısı altına girmiştir. Bu üyelikten sonra BM Göç Kurulu olarak da anılmaktadır. bkz. IOM, *World Migration Report 2020*, (Türkçe Metin), <https://publications.iom.int/books/world-migrationreport-2020> E.T. 06.04.2023; Şeyma Saylak, *Türkiye’nin Göç Yönetiminin Dönüşümü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2021, 192; Çetin, 226-227.

⁶⁹³ Çetin, 226-227.

⁶⁹⁴ Antoine Pécoud, What do we know about the International Organization for Migration? *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44, (10), 2018, 1621–1638, 1626.

yasal göç yardımlarının yanında aynı zamanda göçe ilişkin ortaya çıkabilecek sorunların görüşülüp tartışıldığı bir örgüt olduğu görülmüştür⁶⁹⁵. IOM'un bu çalışmaları incelendiğinde nitelik itibariyle geçici bir örgüt olmadığı ve uluslararası anlamda yapmış olduğu katkılarının yadsınamayacağı, bu sebeple örgütün tasfiyesinin mümkün olmadığı görülmüştür.

IOM ise kuruluş amacını “göçmen bireylere ve toplumlara faydalı olacak insancıl ve düzenli göçü desteklemek olarak” açıklamaktadır⁶⁹⁶. IOM ‘un kurulduğu tarihten itibaren yapmış olduğu faaliyetlere bakıldığında örgütün ciddi insani yardımlarda bulunduğu görülmüştür⁶⁹⁷. Doğal afetlerin olumsuz etkilediği birçok ülkede konut inşası, iç göçe maruz bırakılan kişilerin yerel entegrasyonunun sağlanması, ülkelerine geri dönmek isteyen kişilere yardım edilmesi göç sürecinde IOM tarafından yapılan yardımların sadece birkaçına örnektir⁶⁹⁸.

IOM sığınmacılara bulundukları ülkelerde de barınma, giyim, gıda, eğitim, sosyal ve ekonomik hayata ilişkin birçok destek sunmuştur. Ancak çalışma konumuz itibariyle IOM’un yapmış olduğu çalışmalardan “Herkesin Yararına Göç Yönetimi (*Managing Migration for the Benefit of All*)” adı altında istekleri halinde sığınmacıların ülkelerine geri dönüşüne yönelik yürütmüş olduğu faaliyetlere değinilmiştir⁶⁹⁹. İnsan Hakları İzleme Örgütü’nün⁷⁰⁰ yayınlamış olduğu raporda da IOM tarafından mültecilerin kendi ülkelerine gönüllü geri dönüşleri konusunda yardım ve çalışmalar yapıldığı belirtilmiştir⁷⁰¹.

⁶⁹⁵ Çetin, 227; Orman, 10.

⁶⁹⁶ International Organization for Migration. (2021b). Mission, <https://www.iom.int/mission>. E.T. 21.07. 2022; Oğuz Gök, 76.

⁶⁹⁷ Ishan Ashutosh, Alison Mountz, Migration management for the benefit of whom? Interrogating the work of the International Organization for Migration. *Citizenship Studies*, 15(1), 21–38, 2011, https://www.researchgate.net/publication/254242997_Migration_management_for_the_benefit_of_whom _Interrogating_the_work_of_the_International_Organization_for_Migration, 22.

⁶⁹⁸ International Organization for Migration, Report of the director general on the work of the organization for the year 2008. 2009, https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/2019-01/MC_2278_1.pdf E.T. 15.06.2022, 9-10.

⁶⁹⁹ IOM 2009, 9-10.

⁷⁰⁰ Human Rights Watch (HRW) 1978 yuunds ABD merkezli olarak kurulmuştur. Detaylı bilgi için bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_%C4%B0zleme_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC, E.T. 05.04.2023.

⁷⁰¹ Human Rights Watch, The international organization for migration (IOM) and human rights protection in the field: current concerns, submitted by human rights watch IOM governing council meeting. 86th session, November 18–21, Geneva, 2003, <https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/migrants/iom-submission-1103.html>, E.T. 03.08. 2022, 10-11; Çetin, 234; Dönmez Kara, 306.

IOM yaptığı çalışmalarda ülkelerine geri dönmek isteyen ancak bunun için gerekli araç, mali güç ve geri dönüş sonrası yaşamlarını devam ettirebilme konusunda çekinceleri olan bireylere, maddi-manevi yardım, iş bulma, dil eğitimi, tıbbi yardım, danışmanlık ve psiko-sosyal gibi birçok alanda destek vermektedir. Bu destekleri sağlayabilmek için diğer uluslararası örgütler ile işbirliği yaparak süreci yürüttüğünü ifade etmiştir⁷⁰². Üstelik sağladığı tüm bu desteklerin ücretsiz olması yardımlardan çok geniş bir kesimin faydalanabilmesinde de etkili olmuştur. Ancak çoğu zaman IOM'un bu beyanları ve yaptığı çalışmalar eleştirilmiştir. Eleştirilere dayanak olarak ise, IOM'un her ne kadar gönüllü geri dönüş süreci için destek sağlasa da, menşe ülkedeki şartları yeterince araştırmadığı için dönüşün gönüllük içerisinde gerçekleşip gerçekleşmediğinin belirgin olmadığı gösterilmiştir⁷⁰³.

Kanaatimizce yapılan eleştiri yerinde bir eleştiridir. Zira tek başına kişilerin asgari bir yaşam için gerekli tüm şartlara sahip olması gönüllü bir geri dönüş için yeterli değildir. Zira gönüllü geri dönüşü oluşturan temel husus kişilere maddi manevi yardım sağlanması değildir. İlk olarak gönüllülük, güvenlik ve sürdürülebilirlik unsurlarının sağlanması gerekmektedir. Aksi halde kişiler temel ihtiyaçlarına sahip ancak hak ihlallerine uğramaları muhtemel şekilde ülkelere gönderilmiş olacaklardır. Bu ise gönüllü geri dönüş çözüm türüne ve uluslararası insan haklarına aykırılık teşkil edecektir. Bu durumda hukuka uygun bir geri dönüş sürecinden bahsetmek de mümkün olmayacaktır. Bu sebeple IOM'un geri dönüş konusunda menşe ülkedeki şartların araştırılması ve bu konuda korunanların bilgi sahibi olmasının sağlanması konusundaki çalışmalarına ağırlık vermesi yerinde olacaktır.

Türkiye yönünden IOM'a yönelik eleştiri ise son yıllarda ülkemizde sayıca çok olan Suriyeli mülteciler yönünden yapılmıştır. Buna göre Suriyeli mültecilerin geri dönüş formlarını imzalamaları halinde kendilerine tanınan koruma sona ermektedir. Ancak buna rağmen ülkelerinde geri dönüşe elverişli ortam tam anlamıyla oluşmamış, yalnızca güvenli bölge olarak adlandırılan belirli ve kısıtlı imkânların olduğu bölgeler mevcutken, geri dönüşü kabul etmeleri konusunda IOM'un nasıl bir çalışma yürüttüğüne şüphe ile

⁷⁰² Health World News, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Tarihçesi Ve Türkiye İle İlişkileri, 2019, <https://www.healthworldnews.net/uluslararasi-goc-orgutu-iom-tarihcesive-turkiye-ile-iliskileri/> E.T. 06.04.2023, prgf. 14; Dönmez Kara, 306; Orman, 11.

⁷⁰³ Zeynep Şahin Mencütek, Encouraging Syrian Return: Turkey's Fragmented Approach. Forced Migration Review, 2019, 30.

yaklaşılmıştır. Bu konuda diğer uluslararası örgütler ve özellikle BMMYK tarafından ve göçe ilişkin oluşturulan ulusal kurum ve kuruluşlar tarafından gönüllük temelli geri dönüşlerin denetiminin yapılması gerektiğine değinilmiştir⁷⁰⁴.

Kanaatimizce, her ne kadar mültecilerin veya geçici koruma altında korunanların ülkelerinde geri dönüş için gerekli şartlar tam anlamıyla mümkün olmasa bile, menşe ülkede güvenli bölgeler oluşturulabilmektedir. Bu güvenli bölgelerin sayısı arttırıldıkça yapılan geri dönüşler ve bu bölgelerde insan hakkı ihlallerinin gerçekleşmemesi için gerekli tedbirler üst düzeyde alınmaktadır. Yalnızca buna dayanılarak dönüşlerin gönüllülük çerçevesinde gerçekleşmediğinin söylenmesi mümkün değildir. Yahut bireylerin geri dönüş yapmalarında uluslararası veya ulusal kurum ve kuruluşların baskısının etkili olduğu çıkarımı da yapılamayacaktır. Bakıldığı zaman korunanların çoğunlukla ülkelerinde tam anlamıyla bir barış ortamı olmasa dahi, sığındıkları ülkede uyum problemi yaşamaları, toplum tarafından dışlanmaları, ülkelerindeki malvarlıkları, ailevi gerekçeler dönüşlerinde etkili olmaktadır. Bu sebeplere dayanılarak sığınmacıların kendi talepleri doğrultusunda güvenli bölgelere gitmek istemelerinin olumsuz yorumlanması mümkün değildir. Elbette bu şartların mevcudiyeti durumunda da yine, güvenli bölge olarak adlandırılan yerlerdeki şartlarında incelenmesi ve ısrarla geri dönüş yapmak isteseler dahi şartların uygunluğunun araştırılması gerekmektedir. Aksi halde geri göndermeme ilkesinin ihlali gündeme gelebilecektir. Bu sorun ise denetim mekanizmalarının sağlamaştırılması yoluyla aşılacaktır.

IOM yalnızca geri dönüş sürecine destek olmak ve bu süreçte gerekli yardımları sağlamak görevini de üstlenmemiştir. Aynı zamanda hazırlık süreci olarak da nitelendirilebilecek gönüllü geri dönüş kararının alınması sürecinde de büyük katkıları olmuştur. Korunanların ülkelerine dönüş konusunda sağlıklı ve tarafsız bir karar verebilmeleri için menşe ülkedeki şartlar, geri dönüş sonrası yaşanabilecek olumsuzluklar, sağlanacak psiko-sosyal destek ve asgari yaşam standartları için gerekli yardım organizasyonları gibi geri dönüş kararının verilmesinde etken olan hususlarda da gerekli bilgilendirmelerin yapılması için aracılık etmiştir⁷⁰⁵. IOM yaptığı çalışma ve teşvikleri yalnızca bireylere yönelik olarak yapmamaktadır. Aynı zamanda sığınma ülkesi

⁷⁰⁴ Çetin, 235.

⁷⁰⁵ Richard Black/Khalid Kose/Karen Munk/Gaby Atfield/Lisa D'onofrio/Richmond Tiemoko, *Gönüllü Dönüşü Anlamak*. Londra: İçişleri Bakanlığı Çevrimiçi Raporu 50/04, 2004, 2.

konumunda olan veya olabilecek durumlardaki ülkeleri ve uluslararası organizasyonları de sağladıkları yardımlar ve destekler konusunda bilgi vererek gönüllü geri dönüşün uygulaması konusunda fikir alışverişi yapmakta, görüş ve deneyimlerini paylaşarak, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşları da harekete geçirmektedir⁷⁰⁶.

Gönüllü geri dönüş sürecini tek başına üstlenmesi mümkün olmayan IOM diğer uluslararası örgütler, STK'lar, ulusal kurum ve kuruluşlar ile yapmış olduğu işbirlikleri neticesinde gönüllü geri dönüş sürecine etkili bir şekilde katılabilmektedir⁷⁰⁷. Ülkeler ile yapmış olduğu iş birliklerinde IOM daha çok proje bazlı öneriler sunmakta ve bu doğrultuda hareket edilmektedir⁷⁰⁸. Bu projeler ile hedeflenen gönüllü geri dönüşün devletler üzerinde oluşturacağı yükümlülükleri hafifleterek etkili bir kalıcı çözüm türü olan gönüllü geri dönüşü sürdürülebilir kılmaktadır. Zira ancak böylelikle gönüllü geri dönüş çözüm türünün uygulanmasına devam edilebilecektir. Aksi takdirde geri dönüş konusunda sağlanacak yardımlar ile ülkeye dönüş sonrasında tanınacak imkanları yalnızca gönderen devletin üstlenmesi, çözüm türünün uygulanması konusunda devletlerin çekimser kalmasına sebebiyet verecektir⁷⁰⁹.

IOM yapmış olduğu Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon (AVRR) programlarının da katkısı ile sadece 2021 yılında 50.000'den fazla korunan kişinin güvenli ve onurlu bir şekilde ülkelerine dönmelerine yardımcı olmuştur⁷¹⁰. Ancak uluslararası alanda IOM'un niteliği itibarıyla daha büyük organizasyonlar gerçekleştirmesi mümkün iken ülkelere sunduğu ve kabul edilip desteklenen projeler temelinde ilerlemesi, çalışmaların proje bazlı ve belirli ülkeler ile sınırlı kalması sebebiyle eleştiri konusu olmuştur⁷¹¹.

IOM aracı olduğu gönüllü geri dönüşlerin tamamen kişilerin kendi rızaları ile gönüllü geri dönüş unsurlarına uygun ve insan onurunu koruyan bir şekilde

⁷⁰⁶ Yılmaz Eren, 12; Orman, 11.

⁷⁰⁷ Saylak, 193; Canan Öykü Dönmez Kara, *Göç Bağlamında Uluslararası İşbirliği Ve Türkiye'nin Politikaları*, 18 Mart Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015, 306; Orman, 11.

⁷⁰⁸ Oğuz Gök, 76.

⁷⁰⁹ 2021 Yerelleşme Savunuculuk Raporu, 6.

⁷¹⁰ Zeynep Aca, *Sosyal Hizmeti Farklı Boyutlarıyla Tanımak, Covid-19 Salgını: Göçmenlerin Yaşam Koşulları Bakımından Etkileri Ve Sosyal Koruma Tedbirleri: Bazı İyi Uygulama Örnekleri*, Nobel Yayınları, 2022 ss. 63-96, 87.

⁷¹¹ Kathleen Newland, *Uluslararası Göçün Yönetimi: Mekanizmalar, Süreçler Ve Kurumlar*, GCIM, 2005, 8, https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/policy_and_research/gcim/tp/TS8b.pdf, E.T. 06.04.2023.

gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Ancak bu geri dönüşlerin IOM'un belirtmiş olduğu üzere gönüllük temelli mi yoksa baskı altında mı gerçekleşip gerçekleşmediğini denetleyecek bir denetim mekanizması mevcut değildir⁷¹². İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından IOM'un bütün gönüllü geri dönüşlerin hukuka uygun şekilde gerçekleştiği yönündeki beyanları da eleştirilmiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü her ne kadar gönüllü geri dönüş konusunda IOM tarafından yardım önerilmiş ve yapılmış ise de bu yardımların yeterli olmadığını eleştirmiştir. Yine geri dönüşler neticesinde birçok insan hakkı ihlalinin meydana geldiğini ve menşe ülkedeki şartlar elverişli olmamasına rağmen gönüllülük adı altında geri dönüşlerin gerçekleştirildiğini, bunların ise uluslararası örgüt tarafından göz ardı edildiği hususlarını da eleştirmiştir⁷¹³. İnsan Hakları İzleme Örgütü hazırlamış olduğu raporlarda IOM'un korunanların gönüllü geri dönüşlerini sağlamaktan ziyade yalnızca sığınma ülkesinden geri gönderme odaklı bir çalışma içerisinde olduğuna değinmiştir⁷¹⁴. Bu eleştirilere dayanak olarak ise ilk olarak IOM tarafından Pasifik Çözümü olarak adlandırılan politika gösterilmiştir. Bu politika süresince sığınmacıların gözetimi ve gönüllü geri dönüşlerinin IOM tarafından yürütüldüğü ancak bu esnada kişilerin insan haklarının göz ardı edildiği, IOM'un ise bu hak ihlallerini görmezden gelerek yapmış olduğu çalışmaları “insancıl ve kontrollü göç” olarak adlandırmak suretiyle yasal bir zemine oturtmaya çalıştığı gösterilmiştir⁷¹⁵.

Uluslararası göç yönetimi ve gönüllü geri dönüş uygulamalarında önemli bir role sahip olan IOM Türkiye açısından da önemli bir örgüttür. Türkiye de bulunan ofisini Körfez Savaşı'ndan sonra 1991 yılından açmış olan IOM'un resmi üyeliği ise 2004 yılında olmuştur⁷¹⁶. 1995 yılında ise IOM ile imzalanan “IOM'un Türkiye'deki Hukuki Durumu, Ayrıcalıkları ve Dokunulmazlıkları” sözleşmesi ile Türkiye IOM yönünden yalnızca gözlemci bir ülke olmaktan çıkmış ve çalışmalara aktif olarak katılmaya

⁷¹² Ashutosh / Mountz, 22; Human Rights Watch, 11.

⁷¹³ Ashutosh/Mountz, 29; Oğuz Gök, 77.

⁷¹⁴ HRW, 2003, 4; Oğuz Gök, 77.

⁷¹⁵ Avustralya Sınır Güvenliği (Australian Border Force), Operation Sovereign Borders monthly update: March 2019, (İngilizce Metin), <https://newsroom.abf.gov.au/releases/operation-sovereign-borders-monthly-update-march-2019> E.T. 10.06.2022; Ashutosh ve Mountz, 23- 24; No Border Network, Campaign to combat global migration management, 2009, <http://www.noborder.org/iom/index.php.html> E.T.06.04.2023; Saylak, 193.

⁷¹⁶ International Organization for Migration Türkiye. (2018a). MCOF: göç krizi operasyonel çerçevesi- IOM Türkiye 2018-2019, (İngilizce Metin), <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1492> E.T. 27.03.2023; Dönmez Kara, 307.

başlamıştır⁷¹⁷. Aktif katılım sonrası IOM Türkiye tarafından hazırlanan 2018 tarihli raporda mülteci ve insan ticareti mağduru olan kişilere gönüllü geri dönüş konusunda yapılan yardımlar ve süreç boyunca sağlanan psiko-sosyal, maddi ve manevi desteklerden söz edilmiştir⁷¹⁸. Çocuklar için ise ayrıca eğitim, sağlık, gıda yardımlarına yer verilmiştir. Bu çalışmalar yapılırken yerel kurum ve kuruluşlardan destek alınmış özellikle GİB ile entegre bir şekilde çalışılmıştır⁷¹⁹. Ulusal ve uluslararası anlamda işbirliğinin sağlanması ve kurumlar ile gönüllü geri dönüş sürecine ilişkin ortak bir paydada buluşmak ise süreçte görevli olan birimlere gerekli eğitimlerin verilmesi sureti ile gerçekleştirilmiştir⁷²⁰.

IOM Türkiye⁷²¹ web sitesinde yayımlanan raporlara bakıldığında da IOM'un kurulduktan sonra henüz ilk yıllarında dahi 1.7 milyona yakın göçmenin ülkesine gönüllü olarak geri dönüş yapmalarında etkili olduğu görülmüştür⁷²². IOM Türkiye tarafından insan ticareti, doğal olaylar, ülkesel krizler nedeni ile ülkemizde bulunan birçok kişinin yardımlı ve gönüllü geri dönüşü gerçekleştirilmiştir⁷²³. Üstelik yapılan geri dönüşlerde seyahat belgelerinin düzenlenmesinde, geri dönüş sürecinde, IOM tarafından bir eşliğin refakat etmesi sağlanarak dönüşün güvenli bir şekilde gerçekleşmesi ve süreklilik arz etmesi amaçlanmıştır⁷²⁴. IOM Türkiye'nin ülkemizde yapmış olduğu güncel

⁷¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi Nezdinde Daimî Temsilciliği. (2022). Uluslararası göç örgütü (IOM), (Türkçe Metin) <http://cenevreofisi.dt.mfa.gov.tr/Mission> E.T. 06.04.2023; Dönmez Kara, 307.

⁷¹⁸ International Organization for Migration Türkiye. (2018b). IOM göçmen koruma ve destekleme birimi: insan ticaretiyle mücadele 2018 yılsonu değerlendirmesi. (Türkçe Metin) https://turkey.iom.int/sites/turkey/files/CT_Fact_Sheet_TR_nocropmarks.pdf. E.T. 06.04.2023, 2; Şermin Yıldız Çınar, International organizations and human rights: the case of international organization for migration (IOM) as part of counter trafficking efforts in Turkey, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, 51.

⁷¹⁹ T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020, Türkiye İnsan Ticaretiyle Mücadele Yıllık Raporu. <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/Kitapcik-Raporlar/2020-Tu%CC%88rkiye-I%CC%87nsan-Ticaretiyle-Mu%CC%88cadele-Yillik-Raporu.pdf>, E.T.06.04.2023 s. 49; Saylak, 193.

⁷²⁰ IOM, 2018b, 2.

⁷²¹ IOM Türkiye Birleşmiş Milletler Göç Kuruluşu, Türkiye'deki ofislerini ilk olarak Körfez Savaşı'nın ardından 1991 yılında açmıştır, (Türkçe Metin), <https://turkiye.iom.int/tr/iom-turkiye-hakkinda> E.T. 06.04.2023; IOM'nin OM'in Ankara'daki merkez ofisine ek olarak İstanbul, İzmir, Şanlıurfa, Gaziantep ve Hatay'da irtibat ofisleri bulunmaktadır, (Türkçe Metin), <http://cenevreofisi.dt.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/353795>, E.T.06.04.2023; Saylak, 193; Dönmez Kara, 307.

⁷²² International Organization for Migration Türkiye. (2022b). Göç yönetimi, (Türkçe Metin) <https://turkiye.iom.int/tr/goc-yonetimi>, E.T. 25.10.2022; Saylak, 193.

⁷²³ Ahmet İçduygı/Damla B. Aksel, Türkiye'de Düzensiz Göç. Uluslararası Göç Örgütü Türkiye, 2012, 57; Kübra Ergün, The impact of uncertainty and institutional design: UNHCR and IOM's competing discourses on climate change-related mobility, Koç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022, 67.

⁷²⁴ İnsan Ticaretine Karşı İletişim Ağı, İnsan Ticareti ile Mücadelede: Karşılaşılan Güçlükler ve Öneriler. 2007, 63.

ve önemli çalışmalara örnek olarak 2011 yılında Van Depremi sonrası örgüt acil durum müdahale programlarını başlatmıştır. Bu program özellikle 2012 Suriye krizi ve 2015 Akdeniz mülteci krizinden sonra bölgesel çatışmalara ve krizlere müdahale alanında da etkili olacak şekilde geliştirilmiştir. Covid-19 döneminde sürecin karmaşıklığı nedeni ile birçok sığınmacının ülkelerine onurlu bir şekilde geri dönüşleri için Covid-19 Dönüş Görev Gücü birliği oluşturulmuş ve sağlık yardımı, nakdi yardım, barınma, tedavi yardımı gibi birçok destek sağlanmıştır. Son olarak ülkemizde meydana gelen ve asrın felaketi olarak nitelendirilen 06.02.2023 tarihli merkez üssü Kahramanmaraş/Pazarcık olan depremde ve deprem sonrasında yaşanan sel felaketinde ülkemizde geçici koruna statüsünde olan Suriyeli vatandaşların gönüllü geri dönüşlerinde ciddi manada artış meydana gelmiştir⁷²⁵. IOM yaşanan felaket sonrası afetten olumsuz etkilenen vatandaşlar için ihtiyaçlarının temini konusunda ciddi manada yardım sağlamıştır. Bunun yanında ülkemizin Güneydoğusunda ikamet etmekte olan geçici korunan Suriyeli vatandaşların gönüllü geri dönüş taleplerinin değerlendirilmesi ve geri dönüş sürecinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için de sürecin takipçisi olmuş ve bu felaket ortamında ülkemize destek vererek geri dönüşlerin hukuka uygun bir şekilde gerçekleşmesinde etkin bir rol oynamıştır. Anlaşılmaktadır ki dönemin koşullarına göre IOM geri dönüş için sağladığı desteklere yenilerini eklemiştir⁷²⁶. IOM'un programları ve projelerinin kapsamını dönemin gereklilikleri doğrultusunda geliştirmiş ve gereksinim duyulan ihtiyaçları karşılamaya yönelik yeni yardım çalışmaları devreye konulmuştur⁷²⁷.

IOM yalnızca geri dönüş sürecinin uygulanmasında değil geri dönüş sürecine ilişkin yapılan uluslararası ve ulusal mevzuatın oluşmasında da etkili olmuştur. Bu kapsamda Türkiye de YUKK'un oluşumunda da IOM'un büyük katkısı olmuş ve bu katkılarının sürekliliğini sağlamak için Türkiye ile IOM arasında "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Arasında Örgüt ve Ofisin Türkiye'deki Yasal Statüsü, Ayrıcalıkları ve Bağışıklıklarına İlişkin Anlaşmayı Tadil Eden Anlaşma"sı

⁷²⁵ <https://turkiye.iom.int/tr/news/iom-turkiyenin-guneydogusunda-depremden-etkilenen-ve-sellerle-mucadele-eden-topluluklara-acil-yardim-ulastiriyor>, E.T. 06.04.2023.

⁷²⁶ Aca, 87.

⁷²⁷ Birleşmiş Milletler Göç Kuruluşu (IOM) Türkiye Misyonu, (Türkçe Metin) <https://www.healthworldnews.net/uluslararasi-goc-orgutu-iom-tarihcesi-ve-turkiye-ile-iliskileri/>, E.T. 06.04.2023.

imzalanmıştır⁷²⁸. Bu anlaşma ile birlikte IOM'un Türkiye de yapmış olduğu çalışmaları resmîyet kazanmıştır. Görülmektedir ki IOM kusursuz olmamakla birlikte, eksikliklerini uluslararası işbirliği ile tamamlayarak, gönüllü geri dönüş sürecine önemli katkı sunan etkili bir örgüttür.

2.4.2. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)

İkinci Dünya Savaşı sonrası artan kitlesel akınlara çözüm bulmak için çeşitli organizasyonlar tarafından mülteci akınına kalıcı çözüm bulmak için çalışmalar yapılmıştır. Sistematiik anlamda çözüm bulmak için 1950 yılında BM Genel Kurulu tarafından Cenevre'de BMMYK kurulmuştur⁷²⁹. BMMYK ilk kurulduğu tarihte 3 yıl süre ile kurulmuş iken 1956 yılında alınan bir kararla bu süre 5 yıl olarak uzatılmış ve BMMYK statüsü kabul edilmiştir⁷³⁰. BMMYK ulusal korumanın ancak bir kalıcı çözüm ile sona ereceğini kabul eden ve kalıcı çözüm türlerinin uygulanması konusunda devletlere yardımcı olan uluslararası örgütlerden birisidir⁷³¹. Bu çözümlerden biri olan ve devletler tarafından en çok tercih edilen gönüllü geri dönüş sürecinde BMMYK önemli çalışmalar yapmıştır⁷³². BMMYK ilk kurulduğu yıllarda yalnızca 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında yer alan kişilerin korunması amacına hizmet ederken, yıllar içerisinde görev tanımı ve sorumluluk alanı da genişlemiştir⁷³³. Uluslararası koruma türlerine geçici korumanın eklenmesi, kitlesel akınların artması ve devletlerin bu akınlarla mücadele etmede yetersiz kalması durumları BMMYK'nın görevinin belli bir alan ve belli bir koruma statüsü ile sınırlandırılmayacağını göstermiştir⁷³⁴.

⁷²⁸ IOM, 2018a, 8; Saylak, 193; Dönmez Kara, 308; Birleşmiş Milletler Göç Kuruluşu (IOM) Türkiye Misyonu <https://www.healthworldnews.net/uluslararasi-goc-orgutu-iom-tarihcesi-ve-turkiye-ile-iliskileri/> E.T. 06.04.2023.

⁷²⁹ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu, 14 Aralık 1950'de Birleşmiş Milletler Genel Meclisi tarafından kurulmuştur; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 515; Nuray Ekşi, "Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin Türkiye'deki Faaliyetleri ve Türk İltica Sisteminde Değişen Rolü" (BMMYK), *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 2019, 77.1: 343-370, 343; S. Yılmaz, 27.

⁷³⁰ Yılmaz Eren, 12.

⁷³¹ Bülent Çiçekli, Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar (Uluslararası Hukuk), Ankara: Seçkin Yayınevi, 2009, 19; Çetin, 224; S.Yılmaz, 27.

⁷³² Çiçekli, Uluslararası Hukuk, 19; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 515; UN General Assembly, Note on international protection, A/AC.96/830, 1994, <http://www.refworld.org/docid/3f0a935f2.html> E.T. 09.04.2023.

⁷³³ Ekşi, BMMYK, 349; S. Yılmaz, 17.

⁷³⁴ Ekşi, BMMYK, 349; S. Yılmaz, 30.

BMMYK'nın görev alanına ve sorumluluklarına BMMYK tüzüğünde yer verilmiş ve bu hususların tüzükte düzenlenmiş olmasının gönüllü geri dönüş çözüm türünün geleneksel boyutunu ifade ettiği kabul edilmiştir⁷³⁵. BMMYK Tüzüğü⁷³⁶, Komiserliğin geri dönüş sürecindeki rolüne ilişkin gerekli bilgileri içeren önemli kaynaklardan birisidir⁷³⁷. BM Genel Kurulun yetkisi altında çalışmalarını sürdüren BMMYK'nın, Tüzük kapsamında görevinin iki aşamalı olduğu belirtilmiştir. İlk aşamada korunması gereken kişilere gerekli korumayı sağlamak yer almaktadır. İkinci aşamada ise korumanın sona ermesi halinde gönüllü geri dönüş sürecini yürütmek, menşe ülkeye ve topluma uyumlarını sağlamak, kalıcı çözümler aramak ve uygulamak yer almaktadır⁷³⁸. Tüzüğün 8. maddesinde yer alan BMMYK Komiserinin görevleri arasında da BMMYK'nın gönüllü geri dönüşlere yardım etme görevi düzenlenmiştir. Madde uyarınca BMMYK gönüllü geri dönüş sürecinde uluslararası koruma için gerekli anlaşmaların yapılmasını teşvik edecektir. Yine korunanların sayılarını azaltmak için menşe ülke ile sığınma ülkesi arasında anlaşmalar yapmak ve bunları teşvik etmek, gönüllü geri dönüş sürecinde devletlere destek olmak ve korunanları teşvik etmek, mülteci sayısını tespit ve kayıt için yerel kuruluşlar ve STK'lar ile işbirliği içerisinde hareket etmek ve koordinasyonu sağlamak görevlerini üstlenecektir⁷³⁹. Yalnızca BMMYK Tüzüğü değil BM Genel Kurulu, Yürütme Komitesi kararları gibi birçok uluslararası düzenlemede de BMMYK'nın gönüllü geri dönüş sürecindeki fonksiyonuna değinilmiştir⁷⁴⁰. İlgili düzenlemelerde BMMYK'nın gönüllü geri dönüş sürecinde aktif rol oynayan bir örgüt olduğu ve çalışmalara katılması gerektiğine değinildiği gibi çeşitli sorumluluklar da yüklenmiştir⁷⁴¹.

⁷³⁵ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 519; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 26.

⁷³⁶ BMMYK Tüzüğü A/RES/428(V). m.1.

⁷³⁷ Ekşi, BMMYK, 343; S. Yılmaz, 29-30.

⁷³⁸ Demir, 72; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 516; Office of the UNHCR, An Introduction to International Protection Protecting Persons of Concern to UNHCR Self-Study Module 1, Cenevre, UNHCR, 2005a, 7. (İngilizce Metin) <https://www.unhcr.org/publications/legal/3ae6bd5a0/self-study-module-1-introduction-international-protection-protectingpersons.html>, E.T. 09.04.2023; Özcan, 10; S. Yılmaz, 30; Erdinç Yazıcı/Hıdır Düzkaya, Misafirlikten Vatandaşlığa Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü: Türkiye Ve Avrupa Birliği Mevzuatı Ekseninde Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme, 2017, C. 6, 16, 419 - 456, 424.

⁷³⁹ BMMYK Tüzüğü A/RES/428(V). m.1; İçduygu / Ayaşlı, 4; Ekşi, BMMYK, 348-349; S. Yılmaz, 28.

⁷⁴⁰ UNHCR, Conclusion on legal safety issues in the context of voluntary repatriation of refugees, No. 101 (LV), 2004, (İngilizce Metin) <http://www.refworld.org/docid/417527674.html> E.T. 09.04.2023.

⁷⁴¹ UNHCR, Handbook: Voluntary Repatriation, 6-7.

BMMYK Geçici Koruma Rehberinin⁷⁴² 21. maddesinde de geçici korumanın sona erme hallerine değinilmiş ve bunların başında da gönüllü geri dönüş çözüm türüne yer verilmiştir. Rehberde menşe ülkeden ayrılmayı gerektiren durumun sona ermesi, ülkeye geri dönüşün insan onuruna uygun bir şekilde gerçekleşmesinin mümkün olması durumunda korumanın sona ereceği düzenlenmiştir⁷⁴³. Yine BMMYK El Kitabının birinci bendinde kişinin vatandaşı olduğu ülkenin korumasından tekrar yararlanabilmesi düzenlenmiş ve geri dönüş şartlarına yer verilmiştir⁷⁴⁴.

Tüm bu düzenlemeler ışığında BMMYK'nın geri dönüş sürecinde ki görevini şu şekilde özetlemek mümkündür. BMMYK öncelikle kalıcı çözüm türleri hakkında bilgilendirme ve bunların kişilerin içinde bulundukları duruma göre en uygun olanının teşvik edilmesi ile görevine başlamaktadır. Daha sonra gönüllü geri dönüş sürecinin teşviki ve karar verilmesi halinde geri dönüşün kolaylaştırılması olarak görevi devam etmektedir⁷⁴⁵.

BMMYK'nın gönüllü geri dönüşün teşviki için yapmış olduğu çalışmaların ilki, dönüş yapılacak menşe ülkeden ayrılmaya sebep olan problemlerin çözümü için yapılan çalışmalara katkı sunmaktır. Daha sonra korunanların geri dönüş süreci içerisinde ne tür bir beklenti içerisinde olduğunun tespiti için birebir görüşmeler ve fikir alışverişleri yapılmaktadır. Taleplerin yerine getirilmesi için çalışmalara başlanılmakla birlikte güvenli bir şekilde geri dönüş için tedbir almak, çalışma yapmak ve bu bilgilendirmeler dâhilinde gönüllü olarak ülkelerine geri dönmek isteyen kişilerin kayıtlarını tutmaktadır. Kişilerin dönüş sonrası güvenliklerinin sağlanması için de BMMYK etkili olmakta ve menşe ülke ile bağlayıcı sözler almak için görüşmeler yapılmasında etkili olmaktadır⁷⁴⁶. Sürdürülebilir bir geri dönüş yalnızca sürecin yürütülmesinde değil geri dönüş sonrası menşe ülkeye uyum konusunda da gerekli çalışmalar yapılması ile mümkündür. BMMYK uyum sürecinde, menşe ülkedeki gıda, barınma, sağlık, temel yaşam ihtiyaçları ve insan haklarının temini ve bu haklara erişimin kolaylaştırılması sürecinde gerekli

⁷⁴² UNHCR Guidelines on Temporary Protection and Stay Arrangements.(İngilizce Metin)
<https://www.unhcr.org/protection/expert/5304b71c9/guidelines-temporary-protection-stayarrangements.html>, 2014, E.T: 29.07.2019.

⁷⁴³ Öztürk, Geçici Koruma, 240; S.Yılmaz, 30.

⁷⁴⁴ Yılmaz Eren, 43.

⁷⁴⁵ Demir, 74; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 28.

⁷⁴⁶ Yılmaz Eren, 287; UNHCR, Progress Report on Informal Consultations on the Provision of International Protection to All Who Need It, 30 May 1997, EC/47/SC/CRP.27, <http://www.refworld.org/docid/4a54bc290.html>, E.T. 09.04.2023; İçduygu / Ayaşlı, 5.

mekanizmaları kurmakta ve denetimini yapmaktadır⁷⁴⁷. Yine geri dönüş yapan kişilerin kolay uyum sağlamaları ve kendilerini ait oldukları toplum içerisinde hissetmeleri için ulaşım ve iletişim konusunda BMMYK tarafından tedbirler alınmaktadır⁷⁴⁸. Tüm bu tedbirler kalıcı çözüm türü olan gönüllü geri dönüşün teşvik edilmesinde ve korunanların bu çözüm türüne sıcak bakmasında etkili olmaktadır.

Gönüllü geri dönüş sürecinde BMMYK'nın rol aldığı bir diğer görev ise korunanların menşe ülkeleri hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamaktır⁷⁴⁹. BMMYK gönüllü geri dönüş için gerekli olan şartları belirleyerek menşe ülke ile bu şartların kabulü hususunu resmiyete dökmekte ve bu konudaki bilgilendirmelere korunanların her daim erişebilmesi için gerekli imkânları sağlamaktadır⁷⁵⁰.

Geri dönüş çözüm türünü en etkili çözüm olarak gören ve uygulamaya çalışan BMMYK bu süreci kolaylaştırmak için de çeşitli çalışmalar yürütmüştür. Bu kapsamda, menşe ülkedeki şartlar hakkında bilgi akışının hızlı, doğru ve kesin olarak yürütülmesi, dönüş sürecinde elzem olan malzemelerin temini sağlanmıştır. BMMYK'nın dönüş sonrası yapabileceği ve yapamayacağı yardımlar hakkında detaylı bilgi verilmesi, uyum problemi yaşanması halinde sığınma ülkesine geri dönüş ve bu konuda sağlanacak yardımlar hakkında bilgi verilmesi ve bu konuya ilişkin yapılan çalışma ve anlaşmaların gösterilmesi BMMYK'nın süreçte önem arz eden diğer çalışmalarıdır⁷⁵¹.

BMMYK menşe ülkedeki mevcut durumdaki bilgi akışını daha doğru aktarabilmek için seyahat izni verilen kişilerden ülkeleri hakkındaki gözlemlerini içeren ve menşe ülke bilgi formu (*COI, Country of Origin Information*) olarak adlandırılan formu doldurmalarını istemektedir. BMMYK menşe ülke ve geri dönüş sürecinde aktif rol alan IOM, UNİCEF gibi uluslararası kuruluşlar ile irtibata geçerek işbirlikleri kurmakta ve gerektiğinde bu işbirliklerini anlaşmalar ile teminat altına almaktadır⁷⁵². BMMYK Yürütme Komitesinin (EXCOM) vermiş olduğu kararlarda da sığınma ülkesi, BMMYK ve menşe ülke arasında görüş alışverişinin yapılması, farklı görüşlerin bulunması

⁷⁴⁷ UNHCR, Progress Report on Informal Consultations on the Provision of International Protection to All Who Need It, 30 May 1997, EC/47/SC/CRP.27, <http://www.refworld.org/docid/4a54bc290.html> E.T. 09.04.2023.

⁷⁴⁸ Yılmaz Eren, 312.

⁷⁴⁹ Demir, 75.

⁷⁵⁰ Demir, 75; UNHCR, Handbook: Voluntary Repatriation, 14-15.

⁷⁵¹ Demir, 76; UNHCR, Handbook: Voluntary Repatriation, 15.

⁷⁵² Nicaise, 13.

durumunda uzlaştırma yoluna gidilmesi ve üçüncü devletler ve devlet dışı organizasyonlardan destek alınmasının süreç için önem arz ettiği belirtilmiştir⁷⁵³. Geri dönüş formlarını kendi rızaları ile dolduran mültecilerin geri dönüşünü sağlamak için BMMYK gerekli çalışmaları yapmaktadır. Menşe ülke ile irtibata geçerek dönen kişilerin karşılanması için kabul merkezleri oluşturulmakta ve ilgili bölgelere sevkleri ile ilk etapta ihtiyaç duyacakları malzemelerin teslimatı yapılmaktadır. Bu işleme düzenli geri dönüş de denilmektedir⁷⁵⁴. Görüldüğü üzere BMMYK'nın süreçteki rolü yalnızca devletler ve korunanlar arasında uzlaşmayı sağlamak değildir. Gönüllük esasını gözetmek, şartlar oluştuğunda geri dönüşü desteklemek, dönüşün güvenli ve onurlu bir şekilde gerçekleşmesi için gerekli çalışmaları yapmak gibi temel görevleri bulunmaktadır. Bu görevler yanında menşe ülkeye dönüş sonrası kişilerin durumlarının takibine devam etmek, herhangi bir tutuklanma vb. durumda bilgi sahibi olmak, uyum sürecinde destek olmak ve süreç için gerekli maddi desteği sağlamak için işbirlikleri kurmak gibi ciddi sorumlulukları da vardır⁷⁵⁵.

Gönüllü geri dönüşün başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için BMMYK çeşitli fikir ve projeler de geliştirmiştir. Bunlardan en gündemde olan ve uygulamada sıklıkla rastlanılan 4R fikrini geliştiren BMMYK, uygulamalarında bu fikirden hareket etmeye özen göstermiştir⁷⁵⁶. Çalışmamızda detaylı olarak inceleneceğinden burada yalnızca 4R fikrine değinilmekle yetinilecektir. 4R fikrinde amaç edinilen şey kişilerin ülkelerine geri dönüşü, yeniden uyumu, rehabilitasyonları ve yapılanmalarıdır⁷⁵⁷. Bu hususların gerçekleşmesi ise ancak kurulacak işbirlikleri ile mümkün olacağından BMMYK tarafından ulusal ve uluslararası kurumlar ile işbirliği yapılmıştır⁷⁵⁸.

Yapılan proje ve politikalar kapsamında BMMYK, 1950 yılından itibaren birçok uluslararası geri dönüş organizasyonu içerisinde yer almakla birlikte her geçen dönemde yetki ve çalışma alanlarını genişletmiştir⁷⁵⁹. Tarihi süreç incelendiğinde 1950'li yıllarda

⁷⁵³ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 524; UNHCR, Handbook: Voluntary Repatriation, 26.

⁷⁵⁴ İçduygu/Ayaşlı, 5.

⁷⁵⁵ İçduygu/Ayaşlı, 5; Demir, 76.

⁷⁵⁶ Demir, 72-73.

⁷⁵⁷ UNHCR (2012a), 116; Özkan, 390.

⁷⁵⁸ UNHCR (2012a), s. 116; Özkan, s. 390; UNHCR, (2004a), Handbook for Repatriation and Reintegration Activities [Elektronik Sürüm]. Cenevre: UNHRC. <https://www.unhcr.org/411786694.pdf> E.T. 08.04.2023, 36; Suna Gülfer İhlamur Öner, "Küresel Bir Göç Rejimine Doğru", Küreselleşme Çağında Göç içinde, (Ed. Suna Gülfer İhlamur Öner/N. Aslı Şirin Öner), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, 577-600, 590.

⁷⁵⁹ UNHCR, Handbook: Voluntary Repatriation, 5.

Avrupa’da gönüllü geri dönüş sürecine katılıp ülkelerine dönen kişi sayısının oldukça az olduğu görülmüştür. 1960 ve 1970 yıllarında ise Afrika da artan yoğun kitlesel göçler nedeni ile BMMYK geri dönüş politikalarını bu bölgede yoğunlaştırmıştır. 1980’li yıllarda Afrikada ki kitlesel akınlar ve bunun getirisi olan korunma talep eden kişi sayısının gün geçtikçe artması birçok ülkeyi etkilemeye başlamıştır. Bu durum BMMYK’nın yaptığı çalışmaları uluslararası alanda etkili bir konuma taşımıştır. 1990 ve 2000’li yıllara gelindiğinde ise kitlesel akınların yalnızca Afrika kıtası ile sınırlı kalmaması sebebiyle çalışmalar Asya kıtasında da yaygınlaştırılmaya başlamıştır⁷⁶⁰.

Geri dönüş sürecinde gönüllük unsuru ciddi anlamda sağlanması ve tespit edilmesi önem arz eden bir konu olup BMMYK, bu unsurun tespitinde diğer uluslararası örgütlerde olduğu gibi büyük katkısı olan bir kuruluştur⁷⁶¹. Zira BMMYK almış olduğu kayıtlar ile yalnızca hiçbir baskı altında olmadan geri dönüş yapmak isteyen kişilerin bu istekleri hakkında ikna olması durumunda süreci yürütmeye başlamaktadır. Ancak BMMYK bazen menşe ülkedeki şartlar geri dönüş için elverişli olmasa dahi, IOM’da olduğu gibi ısrarlı talep halinde sadece gönüllülük unsurunu sağlayan geri dönüş taleplerini yerine getirmiştir. Güvenlik unsuru yönüyle BMMYK’nın bu tutumu eleştirilere konu edilmiş ve çoğu zaman gönüllü geri dönüş başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁷⁶². Kanaatimizce, yukarıda detaylı olarak izah edildiği üzere geri dönüşü oluşturan unsurlar birbiri yerine uygulanabilen veya birinin mevcut olması yeterli sayılan unsurlar olmayıp hepsinin aynı anda mevcut olması gerekmektedir. Bu sebeple sadece gönüllülük ya da güvenlik unsurlarından birinin sağlanması ile yetinilerek gerçekleştirilen geri dönüşlerin hukuka uygun olduğundan bahsetmek mümkün olmayacaktır. Böyle bir geri dönüşün başarıyla sonuçlanmasını beklemek ise bireylerin geleceğini riske atmak olacaktır.

Kişiler yukarıda izah edilen çalışmalar sonucu ülkelerine geri döndükten sonra süreç içerisinde yapılan bu çalışmaların sonuçları kalıcı bir geri dönüş için izlenmektedir⁷⁶³. Bu izlemeyi de elbette BMMYK ve işbirliği içerisinde olduğu STK ve

⁷⁶⁰ Demir, 74; Julie C. Barbero, *Refugee Repatriation During Conflict: A New Conventional Wisdom*, *Refuge*, 1993, C. 12, 8, 7-11, 3 <https://www.jstor.org/stable/45411865?seq=1> E.T. 09.04.2023.

⁷⁶¹ Demir, 76.

⁷⁶² UNHCR (2012a), 115.

⁷⁶³ Yılmaz Eren, 305.

diğer uluslararası kuruluşlar yapmaktadır. BMMYK geri dönüş sonrası menşe devletin taahhüt ettiği yardımları ve anlaşmaları yerine getirip getirmediğini de izlemektedir⁷⁶⁴.

BMMYK üzerine düşen sorumlulukları yerine getirirken idari harcamalar BM bütçesinden, gönüllü geri dönüş sürecine ilişkin yapılan masraflar ise toplanan bağışlardan karşılanmaktadır⁷⁶⁵. Maddi destek finansmanı için gönüllü geri dönüş sürecine katılım sağlayacak devletlerden de gerekli destek alınmakta ve yine bu devletlerden göç eden veya bu ülkelere geri dönüş yapan kişiler lehine kullanılmaktadır⁷⁶⁶. Ancak bu durum BMMYK'nın tarafsızlığına gölge düşürme gibi bir duruma sebebiyet verebileceğinden bu sorunun önüne geçebilmek için maddi destek konusunda BMMYK'nın devletlere olan bağlılığının da azaltılması gerekmektedir⁷⁶⁷.

BMMYK uluslararası alanda olduğu gibi Türkiye'de de önemli çalışmalar yapan bir kurumdur. Türkiye ile BMMYK arasında hiçbir anlaşma bulunmamakla birlikte, kuruluş, 1960 yılından itibaren Türkiye'de çalışma yürütmeye başlamıştır⁷⁶⁸. Bu tarihten itibaren Türkiye'de göç ve gönüllü geri dönüş konularında çalışma yürüten BMMYK'nın ülke içerisinde birçok çalışma ofisi mevcuttur⁷⁶⁹. Türkiye ile BMMYK arasında ev sahibi ülke anlaşması ise 1 Eylül 2016 tarihinde imzalanmış ve bu tarihten itibaren bu sözleşme kapsamında faaliyetlerini yürütmeye devam etmiştir⁷⁷⁰. İmzalanan sözleşmenin 5. Maddesinde BMMYK'nın, gönüllü geri dönüş ve göç sürecine ilişkin görevleri ile bu görevlerini yerine getirirken hangi kaynaklardan yola çıkacağına yer verilmiştir. Aynı sözleşme içerisinde yürütülen projelerin sürecine ilişkin ülke ile kuruluş arasında sözleşme yapılacağı, Türkiye'nin gönüllü geri dönüş sürecinde BMMYK'nın yürüttüğü faaliyetlere tüm kamu kurum ve kuruluşları ile destek olacağı, haberleşme, finansman, enerji gibi ihtiyaç duyulan tüm konularda gerekli imkânların sağlanacağı düzenlenmiştir.

⁷⁶⁴ UNHCR, Executive Committee Conclusion, No. 65 (XLII), 1991, prgf. 3; Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma s. 22; Levent Korkut, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Devletlerin Sığınmacıları Sınırdışı Etme Egemen Yetkisine Etkisi: Türkiye Örneği", *Ankara Barosu Dergisi*, yıl: 66, sa. 3, 2008, 33.

⁷⁶⁵ Ekşi, BMMYK, 349; Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma s. 21; BMMYK Tüzüğü mad. s. 20-21.

⁷⁶⁶ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 21.

⁷⁶⁷ Murat Saraçlı, *Uluslararası Hukukta Yerinden Edilmiş Kişiler*, Adalet Yayınevi, 2011, 140.

⁷⁶⁸ Ekşi, BMMYK, 352; Dönmez Kara, 301.

⁷⁶⁹ Ankara, İstanbul, İzmir, Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa ve Van'da BMMYK ofisleri mevcuttur. Detay için bkz. Ekşi, BMMYK, 352; S. Yılmaz, 30.

⁷⁷⁰ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Arasında Ev Sahibi Ülke Anlaşması ile Anlaşmada Değişiklik Yapılmasına İlişkin Notaların Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, RG 7.3.2018-30353; S. Yılmaz, 30.

Türkiye BMMYK'nın diğer ülkelere nazaran daha aktif çalışma yürüttüğü ülkeler arasındadır⁷⁷¹. Aktif çalışmada Suriye krizinin meydana gelmesi, 2011 yılı sonrası ülkeye yönelen ciddi göç akımı ve bu akınlar karşısında ülkenin birçok alanda üstlendiği sorumlulukların artmış olması etkili olmuştur. Türkiye'nin bu sorumlulukların üstesinden gelebilmesi ise ancak GİB, IOM, BMMYK gibi ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile beraber hareket etmesi suretiyle mümkün olmuştur⁷⁷².

Türkiye, Avrupa'dan göç ederek ülkeye sığınma talebinde bulunan kişileri BMMYK'ya bildirerek kayıtlarının tutulmasını ve kuruluş ile görüşme yapabilmelerini sağlamaktadır. BMMYK, yapılan görüşmeler neticesinde taleplerin kabul edilebilir olup olmadığını incelemekte ve yetkili kişi ve kurumlara görüş bildirmektedir⁷⁷³. BMMYK kaydını yapmış olduğu kişilere bir kayıt belgesi düzenlemekte ve görüşme ayarlanarak statü belirlemesi yapılmaktadır. Ancak bazen BMMYK tarafından belirlenen statü ile Türk makamlarının başvurucuya tanıdığı statü birbirinden farklılık arz edebilmektedir⁷⁷⁴. BMMYK tarafından belirlenen statünün sağladığı imkânların daha fazla olması ancak Türk makamlarının tanıdığı statünün daha az hak ve yetki sağlaması halinde bu farklılık uluslararası anlamda eleştiri konusu yapılabilmektedir⁷⁷⁵. Çünkü bu farklılık karşısında kişilerin seçme hakkı bulunmamaktadır. Türk makamlarının vermiş olduğu kararlar bağlayıcı olup BMMYK tarafından tanınan statü bağlayıcılık taşımamaktadır⁷⁷⁶. Avrupa dışından gelen kişiler ise hem BMMYK hem de İçişleri Bakanlığına başvuru yapabilmektedirler. Ancak her iki kuruma başvuru haline sürecin birbiri ile benzer yürütülmesi için işbirliği yapılmış ve “paralel prosedür” geliştirilmiştir⁷⁷⁷.

Kanaatimizce başvuru prosedürleri arasında Avrupadan gelen ve Avrupa dışından gelen kişiler şeklinde bir ayırım yapılması yerinde değildir. Zira Avrupadan gelen kişiler için şeklen BMMYK'ya başvuru ile Türk makamlarına başvuru arasında seçim hakkı mevcut gibi gözükse de esasen böyle bir tercih hakları bulunmamaktadır. Çünkü bağlayıcı olan Türk makamlarının tanımış olduğu statüdür. Ayrıca ülkeye kabul ve geri dönüş

⁷⁷¹ Ekşi, BMMYK, 361; S. Yılmaz, 30.

⁷⁷² Ekşi, BMMYK, 361; S. Yılmaz, 30.

⁷⁷³ Ekşi, BMMYK, 362; BMMYK Türkiye Temsilciliği ve Türk İçişleri Bakanlığı, İltica ve Göç Mevzuatı, Şubat 2005, 13; Dönmez Kara, 301.

⁷⁷⁴ Ekşi, BMMYK, 362.

⁷⁷⁵ Acer/Kaya/Gümüş, 77-79.

⁷⁷⁶ Dönmez Kara, 302; Acer/Kaya/Gümüş, 77- 79.

⁷⁷⁷ Çiçekli, Uluslararası Hukuk, 162; Ekşi, BMMYK, 362; Korkut, 33; S. Yılmaz, 28.

aşamasında tek bir kurum üzerinde yığılmanın yaşanmaması ve işbirliği ile sürecin daha iyi yönetilebilmesi için de prosedürler arasında hem uygulama hem mevzuat açısından yeknesaklığın sağlanması yerinde olacaktır. Böylelikle bireylerin koruma ve geri dönüşün getirdiği tereddütlerinin yanına tercih konusunda yeni bir tereddütün eklenmesinin de önüne geçilmiş olacaktır.

Kişilerin Türk makamlarına başvurmadan BMMYK'ya başvuru yapmaları halinde, BMMYK, ulusal anlamda kayıt altına alabilmek için hangi şehirlere başvuru yapacaklarını düzenlemekte ve Türkiye'ye sağlayacağı koruma için bütçesinden katkı sunmaktadır⁷⁷⁸. BMMYK'nın Türkiye ile yapmış olduğu işbirliği 6458 sayılı YUKK'dan da anlaşılmaktadır. Kanunda yer alan Göç Danışma Kurulu Üyeleri arasında IOM ve BMMYK temsilcilerinin de yer alacağı düzenlenmiştir. Böylelikle süreç yürütülürken, BMMYK'nın ve diğer uluslararası örgütlerin de katılımına yer verilerek sürdürülebilir ve kalıcı bir geri dönüş süreci gerçekleştirilmiştir⁷⁷⁹. Çeşitli projeler ile Türkiye'ye olan desteklerini sürdüren BMMYK ulusal kurum ve kuruluşlar ile işbirliği yapmış, kayıtların tutulması, geri dönüş talebinde bulunanların taleplerinin değerlendirilmesi konusunda fikir alışverişinde bulunmuştur. Bu işbirliği doğrultusunda BMMYK, geri dönüşlerin gerçekleştirilebilmesi için bilgisayar, yazıcı, fotokopi makinası gibi çeşitli ekipman bağışında bulunmuştur⁷⁸⁰.

2.5. GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ POLİTİKALARI VE PROJELERİ

Gönüllülük temelli geri dönüşlerin dünya çapından yaygın bir hal almasında etkili olan BM, IOM, AB, BMMYK gibi birçok uluslararası kurum, kuruluş ve organizasyonlar ile korunanların ülkelerine geri dönüşü sağlanmıştır⁷⁸¹. Güvenli ve insan onuruna uygun bir gönüllü geri dönüş için dönemin gereklilikleri gözetilerek çeşitli geri dönüş programları geliştirilmiş ve proje ve programlar dahilinde çalışmalar yapılmıştır. Çalışmamızın bu kısmında uluslararası anlamda önem arz eden bazı projelere değinilecektir.

⁷⁷⁸ Dönmez Kara, 302.

⁷⁷⁹ 6458 Sayılı Kanun md. 92 ve md. 114; Ekşi, BMMYK, 362.

⁷⁸⁰ Dönmez Kara, 304.

⁷⁸¹ Duygu Altunoğlu, Uluslararası geri dönüş programları çerçevesinde Suriyeli mültecilerin geri dönüş eğilimleri ile ilgili inceleme: Adana ili örneği, 2019, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1.

Geri dönüş programları incelendiğinde karşımıza çıkan ilk program mültecilerin siyasi ve güvenlik endişelerinin önüne geçmeyi hedefleyen “Araştır ve Hazırla” Programıdır⁷⁸². İngiltere’de yer alan Kosovalı ve Afganistanlı mülteciler bu program kapsamında ülkelerine geri dönüş yapmışlardır. Programın getirisi olarak ise herhangi bir güvenlik açığının oluşmaması ve kendilerini tehdit altında hissetmemeleri için mültecilere İngiltere’ye geri dönüş hakkı tanınmıştır⁷⁸³. Kendilerine tanınan bu güvence sayesinde mültecilerin kendi ülkelerine uyum sağlamaları ve daha rahat hareket ederek yaşadıkları travmaları rahat atlatabilmelerine imkân tanınmıştır⁷⁸⁴.

BMMYK tarafından 1990 yılında geliştirilen ve gönüllü geri dönüş sürecinde sıklıkla uygulanan 4R programıda sürece büyük katkı sunmuştur. Kuruluş 4R programı ile kitlesel akınlara yönelik geliştirilen kalıcı çözümleri belli bir sistematığa oturtmayı ve her birini belli bir plan dâhilinde en kısa sürede ve sürdürülebilir olarak gerçekleştirmeyi amaçlamıştır⁷⁸⁵. BMMYK’nın 4R fikrini benimsemesinde ülkeler tarafından belirlenen ve klasik anlamda uygulanan geri dönüş yöntemlerinin artık yetersiz kalması sebep olmuştur⁷⁸⁶. Ortaya çıkan yeni ve güncel şartlara uygun gönüllü geri dönüş programları uygulama ihtiyacı sonucu yapılan çalışmalar neticesinde 2003 yılında BM Kalkınma Programı (UNDP) ve BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ile işbirliği yapılmıştır⁷⁸⁷. Bu uluslararası kuruluşların katılımı ile de 4R olarak adlandırılan ve içerisinde, Repatriation-Gönüllü Geri Dönüş, Reintegration-Yeniden Uyum, Rehabilitation-İyileştirme ve Reconstruction-Yeniden İnşa unsurlarını barındıran program geliştirilmiştir⁷⁸⁸.

⁷⁸² Altunoğlu, 16; Franches Webber, How voluntary are voluntary returns? Race and Class, 52(4), 98-107, 2011, DOI:10.1177/0306396810396606, file:///C:/Users/ASUS/Downloads/how_voluntary_are%20voluntary_returns%20(1).pdf, E.T. 27.07.2023.

⁷⁸³ Altunoğlu, 16.

⁷⁸⁴ Altunoğlu, 16.

⁷⁸⁵ UNHCR, (2004a), Handbook for Repatriation and Reintegration Activities [Elektronik Sürüm-İngilizce Metin]. Cenevre: UNHRC. <https://www.unhcr.org/411786694.pdf> E.T. 12.04.2023, 41; UNHCR, The Politics and Practice of Refugee Protection, 2012, (Ed: G. Loescher/A. Betts/J. Milner), 115; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 523.

⁷⁸⁶ Dan Tyler, Reframing Solutions for Afghan Refugees, Forced Migration Review, 2014, 46, 18-21, 19 (İngilizce Metin) <https://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/afghanistan/tyler.pdf> E.T. 12.04.2023; UNHRC, (2003), Framework for Durable Solutions for Refugees and Persons of Concern, (İngilizce Metin) <http://www.unhcr.org/3f1408764.html>, E.T. 12.04.2023, 19.

⁷⁸⁷ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 523; UNHCR, 2012, 116.

⁷⁸⁸ UNHCR, (2004a), 31; Demir, 79; UNHCR, 2012, 115.

4R programı kitlesel akına sebebiyet veren kriz sonrası gönüllü geri dönüş sürecinde görev alacak kurum ve kişileri, dönüş sürecinin farklı aşamalarını düzenlemekte, aşamalar arasında bağlantı kurarak çözümü kalıcı hale getirmekte ve geri dönüş sürecindeki koşulları iyileştirerek mültecilerin haklarını güvence altına almaktadır⁷⁸⁹.

Programın uygulanabilmesi için BMMYK öncelikle uzun süreli olarak koruma sağlayan sığınma ülkelerine destek olmakta ve mültecilerin haklarını iyileştirmek için ülkelere kalkınma yardımları yapmaktadır⁷⁹⁰. Yardımlar sonrası kriz halinin sona ermesini müteakip 4R programı devreye sokulmakta ve dönemin, bölgenin ve korunanların ihtiyaçları gözetilerek program uygulanmaktadır. Aynı zamanda menşe ülkede de eş zamanlı olarak yürütülen denetim ve izleme, uyum sürecinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için devam ettirilmelidir⁷⁹¹. Programın daha net anlaşılabilmesi için içeriğindeki unsurlarında incelenmesi gerekmektedir⁷⁹²:

Repatriation-Gönüllü Geri Dönüş: Bu unsur korunanların ülkelerine dönüşlerinde gönüllülük unsurunun sağlanmasını ve dönüşlerin insan onuruna yaraşır şekilde gerçekleştirilmesini ifade etmektedir.

Reintegration-Yeniden Uyum (Bütünleşme):Geri dönenlerin dönüş sonrası insan hakları, ekonomik, sosyal ve politik haklarının güvence altına alınarak, asgari yaşam standartlarının sağlanması ve korunanların ülkelere uyum süreçlerinin hızlandırılmasıdır.

Rehabilitation-İyileştirme: Menşe ülkedeki kriz halinin sona ermesi sonrasında ülkede zarar gören eğitim, okul, hastane, su, kanalizasyon, ev, kamu kurum ve kuruluşları gibi normal bir hayat için gerekli olan altyapı faaliyetlerinin iyileştirilmesi ve bunun için gerekli işbirlikleri ve çalışmaların yapılmasıdır.

Reconstruction-Yeniden İnşa: Program kapsamındaki bu unsur ile hedeflenen altyapının iyileştirilmesinden farklı olarak üretimin de sağlanmasıdır. Sürdürülebilir ve kalıcı bir çözüm için tek taraflı olarak iyileştirme yeterli olmayacak aynı zamanda

⁷⁸⁹ Demir, 79; Nicaise, 8.

⁷⁹⁰ Demir, 80.

⁷⁹¹ Demir, 80.

⁷⁹² UNHRC, 2004a: s. 41-43.

ihtiyaçların temini, kişilerin sosyal hayata adapte olması için kalkınmaya yönelik eylemler ve finansal fon tesisi için işbirliği ile mümkün olacaktır⁷⁹³.

4R programının ilk uygulaması Eritre, Sierra Leone, Sri Lanka ve Afganistan'da yapılmıştır. Program kapsamındaki unsurların en iyi şartlarda gerçekleştirilmesi için UNDP, UNICEF ve Dünya Gıda Programı (WFP) gibi uluslararası kuruluşlar, devletler ve ulusal kurumlar ile işbirlikleri yapılmış, program hakkında gerekli bilgilendirilmelerde bulunulmuştur⁷⁹⁴.

Ancak programının başarı ile yürütülmesi ve sonuçlandırılması yalnızca işbirlikleri ve programın içeriğinin iyileştirilmesi ile mümkün olmayacaktır. Aynı zamanda devletlerin programı uygulama konusunda istekli olmaları ve özümsemeleri gerekmektedir. Ülkelerin programı benimsemeleri ve üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirebilmeleri ise BM uzmanları tarafından ülke bazlı incelemeler yapılması suretiyle mümkün olacaktır. Zira program kısa süreli ve ani bir program olmayıp, uygulaması uzun bir süreye yayılmaktadır. Bu süreç içerisinde karşılaşılan zorlukların başarı ile aşılması ise ancak uzmanların görüş ve önerileri, gösterdikleri çaba ve uzmanların kurmuş olduğu güçlü işbirliklerinin katkısı ile mümkün olmaktadır. Değindiği üzere örgütlerin, kurum ve kuruluşlarının gönüllü geri dönüş sürecinde rol alması programdan beklenen faydanın fazlasıyla alınması, sürdürülebilir ve kalıcı bir çözümün gerçekleşmesi için zorunluluk arz etmektedir⁷⁹⁵.

Geri dönüş sürecini kolaylaştıran ve tercih edilmesinde etkili olan bir başka program Yardımlı Gönüllü Geri Dönüş Programı (AVRR)'dir. IOM'e göre AVRR gönüllü geri dönüşlerin yapılması konusunda uyulması gereken önemli bir programdır⁷⁹⁶.

Program geri dönüş yapmak isteyen kişilere maddi anlamda kaynak temini ve geri dönüş sonrası entegrasyon sürecinde destek verecek işbirlikleri kurmayı hedeflemektedir⁷⁹⁷. Bu program gönüllü geri dönüş sürecini daha çok finansal boyutuyla

⁷⁹³ Demir, 81.

⁷⁹⁴ UNHRC, 2003, 5.

⁷⁹⁵ UNHRC, 2003, 18.

⁷⁹⁶ İbrahim Soysüren, Kavramsal Bir Tartışma ve Alternatif bir Tanım için Notlar, Sınır ve Sınırdışı: Türkiye'de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar içinde, (Ed. Didem Danış/İbrahim Soysüren), Ankara: Notabene, 153-181, 163.

⁷⁹⁷ Buz/Korç, 214; IOM, Assisted Voluntary Return and Reintegration 2018,2019, Key Highlight; Soysüren, 163.

ele almakta ve bu konuda yapılması gereken destekleri düzenlemektedir⁷⁹⁸. Ulaştırma, barınma, gıda, maddi destek gibi yardımları kapsayan program ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından işbirliği içerisinde uygulanmaktadır. Program geri dönüş yapan bireylerin ülkelerindeki şartların eskisi gibi olmadığını gördüklerinde dönüş kararından vazgeçmemeleri ve dönüşün kalıcı olmasını hedef edinmiştir⁷⁹⁹. IOM'un programın uygulanması konusunda topladığı destek ve verdiği önem neticesinde programın uygulama alanı zaman içerisinde artmıştır. IOM tarafından desteklenen ve 1979 yılından itibaren uygulanan AVR programı kapsamında her yıl yaklaşık olarak 25-30.000 kişi ülkelere geri dönüş yapmıştır⁸⁰⁰.

Önem arz eden başka bir husus ise program kapsamında olan bireyler arasında korunma statüsü açısından bir ayrımın gözetilmemiş olmasıdır. Statüye bakılmaksızın herkesin güvenli ve insan onuruna yakışır bir şekilde dönüşünü gerçekleştirmek ve dönüş sonrası menşe ülkedeki şartların ülkede kalmak için yeterli seviyede olması için çalışılmaktadır⁸⁰¹. IOM gönüllü geri dönüş için devletlerin uyması gereken ilkeleri de belirlemiştir. Buna göre gönüllülük, göçmen merkezli yanıt, güvenlik, yeniden entegrasyon, sürdürülebilirlik, gizlilik, diyalog-ortaklık ve kanıta dayalı programlama ilkelerine uyularak geri dönüşlerin yapılması gerektiği vurgulanmıştır⁸⁰².

Geri dönüş sürecinde dönüş talebinde bulunan kişilerin statüleri, menşe ülkedeki malvarlıkları, cinsiyetleri, yaşları gibi geri dönüşü etkileyecek unsurlar dikkate alınarak belirleme yapılmakta ve bu belirlemeler ışığında geri dönüş için yapılacak yardımlar tespit edilmektedir⁸⁰³. Belirlemeler sonrasında dönüşün güvenlik riski taşıması durumunda duruma göre iptal ya da erteleme seçenekleri değerlendirilmektedir. Zira programın temel noktası geri dönüşü sürdürülebilir kılmaktır.

AVR programının sonuçları ise içerdiği ilkelerden biri olan kanıta dayalı programlama yöntemi ile belirlenmektedir. İlkeye göre program analizlerini yapabilmek

⁷⁹⁸ Dadush, 32.

⁷⁹⁹ Soysüren, 163.

⁸⁰⁰ Soysüren, 163.

⁸⁰¹ Buz/Korç, 205; IOM. Assisted Voluntary Return and Reintegration 2016 Key Highlights, 2016; Soysüren, 163.

⁸⁰² IOM 2016.

⁸⁰³ Buz/Korç, 205.

için veri kayıt sistemleri, izleme ve değerlendirme raporları tutulacak, geri dönenlerin geri bildirimleri kayıt altına alınacak ve bunlar için sistemler oluşturulacaktır⁸⁰⁴.

Program kapsamında her ne kadar kanıta dayalı programlama yöntemi gereğince veri kayıt ve izleme sistemlerinin kurulması gerekliliğine değinilmiş ise de maddi anlamda destek sağlayan ülkeler, dönüş sonrası uyum sağlanıp sağlanmadığı hususunda gerekli izleme ve değerlendirmeler yapılmamıştır. Danimarka Mülteci Konseyinin 2009 yılında yapmış olduğu araştırmada da program kapsamında geri dönüş yapan bireylerin menşe ülkelerinde baskı ve hak ihlallerine uğradıkları görülmüştür⁸⁰⁵. Bu sebeple programın içeriğinde yer alan ilkelerin tam anlamıyla gerçekleştirilmesine, veri toplama ve analizlerin yapılarak uyum sürecinde desteğin devam ettirilmesine önem verilmelidir.

AVRR geri dönüş programının genel adı olmakla birlikte bazen bu program içerisinde bölgesel veya bireysel olarak aynı amaçla kurulmuş yeni program türleri oluşabilmektedir. 2003 yılında Avrupa ülkelerinden Afganistan'a geri dönüş yapan kişilere özel olarak AVRR programı içerisinde üretilen Afgan Vatandaşlarının Afganistan'a Dönüşü, Kabulü ve Entegrasyonu (RANA) Programı bölgesel olarak yapılan ve geri dönüş ve dönüş sonrası entegrasyonu bölgesel olarak artırmayı hedefleyen bir çalışmadır. 2007 yılından çalışma sona erdiğinde 2100 Afgan Vatandaşının 12 Avrupa ülkesinden gönüllü olarak Afganistan'a geri döndükleri görülmüştür⁸⁰⁶. Yine AVRR programı içerisinde çıkan bir başka program ise Norveç Göçmenlik Müdürlüğü tarafından kurulan ve Irak vatandaşlarının geri dönüşünü hedef alan Irak Vatandaşlarının Irak'a Geri Dönüşü ve Yeniden Entegrasyon Hakkında Bilgilendirilmesi (IRRINI) programıdır⁸⁰⁷.

Yardımlı gönüllü geri dönüş programı kısa süreli ve belirli aralıklarla uygulanmaktadır. Zira izleme ve denetlemenin yapılabilmesi de ancak bu şekilde mümkün olacaktır. Ancak geri dönenleri yalnızca maddi anlamda finanse eden bu

⁸⁰⁴ Buz/Korç, 205; IOM 2016.

⁸⁰⁵ Buz/Korç, 207.

⁸⁰⁶ Arghawan Akbari, Torunn Wimpelmann Chaudhary, Kristian Berg Harpviken, Akbar Sarwari ve Astri Suhrke, 2008, Return with Dignity, Return to What? CMI Reports: Bergen, (İngilizce Metin) <https://www.cmi.no/publications/file/3055-return-with-dignity-return-to-what.pdf>, E.T. 05.04.2023, 4-5.

⁸⁰⁷ Arne Strand, Synnøve Bendixsen, Erlend Paasche ve Jessica Schultz, Between two societies: Review of the Information, Return and Reintegration of Iraqi Nationals to Iraq (IRRINI) Programme. CMI Reports, 2011, <https://www.cmi.no/publications/file/4155-between-two-societies-review-of-the-information.pdf>, E.T. 10.01.2023, 13 -27.

program menşe ülkedeki adalet ve siyasi düzenin oturmasında etkili olmamaktadır⁸⁰⁸. Bu sebeple dönüş sonrası menşe ülkeye uyum konusunda sıkıntılar devam etmekte program bu yönüyle eleştirilmektedir.

Geri dönüş sürecine katkı sunan güncel bir projede, Türkiye’de Geri Dönüş Danışmanlığı Kapasitesinin Geliştirilmesinin Desteklenmesi Projesi (ReConnect)’dir. Proje ismini içinde barındırdığı Geri dönüş danışmanlığı, kapasite geliştirme, Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş (UDGGD) ve Yeniden Uyum Yönetici Özetinden almaktadır⁸⁰⁹. Proje ile korunanların Türkiye’de Ulusal Gönüllü Geri Dönüş (UDGGD) ve Yeniden Uyum sistemine diledikleri zaman kolaylıkla ulaşabilmeleri ve geri dönüşün güvenli şartlar içerisinde gerçekleşmesi için kurumlar arası ulusal işbirliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Projenin uygulanması Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMPD) tarafından gerçekleştirilmekte ve proje uygulanırken GİB ile işbirliği içerisinde çalışılmaktadır. UDGGD organizasyonunun oluşturulmasında ICMPD başta olmak üzere ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile toplantı ve görüşmeler yapılmış, deneyim ve fikir alışverişinde bulunulmuş, çalıştaylar yapılmıştır. ICMPD, korunanların büyük bir kesiminin geri dönüş sistemine kolaylıkla erişebilmeleri için Türkçe, İngilizce, Farsça, Peştuca, Rusça ve Arapça olmak üzere 6 dilde hizmet veren ve ön başvurunun yapılmasının mümkün olduğu UDGGD online erişim sitesinin kurulmasında etkili olmuştur. Sitede başvurunun ne şekilde yapılacağı da gösterilmiştir. ReConnect projesi menşe ülkeye dönüş ve dönüş sonrası yapılacak destekler, dönüş sonrası uyum sürecinde danışmanlık hizmeti verilmesi konularında gerekli sistemlerin kurulmasını sağlayacaktır. Hedeflenen geri dönüş politikalarının uygulanması için, korunanlara geri dönüş konusunda bilgi verilmiş, teşvik edilenler için dönüşe ilişkin danışmanlık hizmeti verilmiş ve kurumsal işbirlikleri konusunda kapasite artırımı yapılmıştır. Korunanlar ile olan iletişimin artırılması ve geri dönüşe ilişkin program ve projelere erişimin kolaylaştırılması için sosyal medya, internet sitesi, kurum ve kuruluşlarda gönüllü geri dönüş başvuruları için özel birimler kurulmuştur. Projenin süresi 24 ay olup 30 Nisan 2023 yılında projenin uygulaması sona ermiştir⁸¹⁰. Kanaatimizce proje gönüllü geri dönüş

⁸⁰⁸ Buz/Korç, 207.

⁸⁰⁹ International Migration Policy Development
https://www.icmpd.org/file/download/53506/file/TR_ReConnect_Factsheet.pdf, E.T. 15.04.2023.

⁸¹⁰ International Migration Policy Development.
https://www.icmpd.org/file/download/53506/file/TR_ReConnect_Factsheet.pdf, E.T. 15.04.2023.

sürecine ulusal anlamda büyük katkı sunan bir projedir. Proje ile kişilerin gönüllü geri dönüş konusundaki farkındalıkları artırılmıştır. Üstelik yalnızca korunanlar değil, korunanlara geri dönüş destek danışmanlığı verenlere de proje kapsamında eğitim verilmiştir. Korunanların haklarından haberdar olmaları kadar bu hakların uygulayıcısı olan kişilerin bilgilendirilmesi de gönüllü geri dönüşlere büyük katkı sunmuştur. Proje kapsamında geri dönüş yapan kişi sayısı ve danışmanların süreçte verdiği desteğin kalitesi ve başarısı da doğru orantılı olarak artmıştır. Bu sbeepile ulusal bazlı ve süreli bu tarz projelerin uygulanması gönüllü geri dönüş sürecinde oldukça etkili yöntemlerdir. Projenin süreli olması da yapılan çalışmaların etkinliğini artıran bir dieğr esas noktadır. Görüşümüze göre proje süresinin uzaması yapılan çalışmanın niteliğini düşürdüğü gibi çoğu zaman içeriğinin de aynı düzeyde kalıp geliştirilememesine sebebiyet vermektedir.

Tüm bu programlar haricinde bölgesel olarak uygulanan birçok geri dönüş programı da mevcuttur. Özellikle kitlesel akınların belirli dönemlerde yoğun olarak gerçekleştiği yerlerde uluslararası kuruluşlar bu bölgelerde sürekli ve yeni projeler-programlar geliştirmektedir. Böylelikle kişilerin geri dönüş kararı almalarında ve menşee ülkelerinde kalmalarında etkili olacak etmenlere göre geliştirilen programlar ile çözüm türünün sürdürülebilirliği sağlanmıştır⁸¹¹.

⁸¹¹ Arzu Güler, “Uluslararası Mülteci Rejimi: Afganistan Örneği Üzerinden Bir Rejim Etkinliği Analizi”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2013, 9.36: 101-127, 115.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK HUKUKUNDA GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ

3.1. GENEL OLARAK

Türkiye, mevcut hukuk sistemi, korunanlara sağladığı imkânlar ve bulunduğu konum itibarı ile tarih boyunca kitlesel ve bireysel akınların yöneldiği başlıca ülkelerden olmuştur⁸¹². Cumhuriyet öncesi dönemde de, Cumhuriyet sonrası dönemde de ülkeye yönelen birçok kitlesel akın olmuştur⁸¹³. Türkiye'ye yönelik gerçekleşen başlıca kitlesel akınlar 5 'e ayrılmaktadır⁸¹⁴: 1) Erken Cumhuriyet Dönemi 2) Balkan Göçleri 3) 80'lerde başlayan kitlesel göçler 4) Soğuk Savaş dönemi 5) Suriye göçü.

Türk Yunan nüfus mübadelesi ile başlayan kitlesel hareketler neticesinde, 1923 yılında ülkeye çok sayıda kişi sığınma amaçlı gelmiştir⁸¹⁵. Bu süreçte artan yoğun göç dalgası ile ilgilenmek için ayrı bir teşkilatın kurulması gerekliliği ortaya çıkmış ve İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur⁸¹⁶.

1492 yılında Yahudiler İspanyadan gemilerle kurtarılaraq Osmanlıya getirilmiştir. 1709 yılında İsveç Kralı Şarl beraberindeki grupla Osmanlıya sığınmıştır. 1912 yılı Balkan savaşları, 1917 yılı Bolşevik ihtilali sonrası sığınmalar gerçekleşmiştir. 1922 ve 1938 yıllarında Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'dan çok sayıda göçmen Türkiye'ye gelmiştir. Gerçekleşen bu hareketlerin tamamı kitlesel akınların en temel ve somut örnekleridir⁸¹⁷. İkinci Dünya Savaşından sonra da birçok ülkeden Türkiye'ye göç olmuştur. Kitlesel akınların gerçekleşmesinde dönemin toplumsal

⁸¹² Celal İnce, Göçmenliğin mekânsal sosyolojisi: Şanlıurfa örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2018, 95; Saylak, 26; İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 37.

⁸¹³ Nasih Sarp Ergüven, Beyza Özturanlı, "Uluslararası Mülteci Hukuku Ve Türkiye". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 62, 4, 2013, 1007- 1061, 1011-1012; Sema Erder, "Türkiye'de Değişen Siyasal Konjonktür, Değişen Göç Ve İskân Politikaları", *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları 1923-2023 içinde*, (Ed. Ahmet İçduygu/Sema Erder/Ömer Faruk Gençkaya), İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, 2014, 82-99.

⁸¹⁴ Saylak, 26.

⁸¹⁵ Erder, 82-99.

⁸¹⁶ Erder, 82-99.

⁸¹⁷ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Türkiye ve göç. Ankara: Göç İdare Genel Müdürlüğü Yayınları, 2013, 9, (Türkçe Metin), http://www.goc.gov.tr/files/_dokuman19.pdf, E.T. 18.04.2023; İnce, 95; Saylak, 27.

olayları etkilidir. Örneğin 1988 yılından yaşana Halepçe katliamından⁸¹⁸ sonra Irak'tan Türkiye'ye yönelik yoğun göç gerçekleşmiştir⁸¹⁹. Göç eden kişi sayısının yoğunluğu sığınma ülkesi olarak Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Uluslararası anlamda da dikkat çeken bu durum karşısında BMMYK'a başvuru yapılmıştır. BMMYK yapılan başvurular sonrası Irak'ta güvenli bölgeler oluşturarak sığınanların ülkelerine geri dönüş yapmalarını sağlamıştır⁸²⁰. Yine 1991 yılında gerçekleşen Körfez Savaşı sonrasında yaşanan siyasi kriz ve baskılar neticesinde birçok insan kitleler halinde Türkiye'ye göç etmiştir⁸²¹.

Türkiye'ye yapılan en son kitlesel akın ise Suriye'de yaşanan iç savaş sonrası gerçekleşmiştir⁸²². 2011 yılında başlayan göç neticesinde ülkemize sığınan kişi sayısı günümüzde 3.447.837 kişiye ulaşmıştır⁸²³. İncelendiğinde Suriyeli sığınmacılara yönelik öncelikle vatandaşlık hakkı tanınması ve korunanlar için kalıcı ve uzun vadeli bir çözüm türünün uygulanmasının kitlesel akınlarla mücadelede daha etkili olacağı düşünülmüştür⁸²⁴. Bu düşünce doğrultusunda kalıcı çözüm türleri arasından ilk olarak yerel entegrasyon çözüm türünün uygulanması tercih edilmiştir⁸²⁵. Ancak vatandaşlık hakkının tanınması belirli şartlara tabi olduğundan yerel entegrasyon çözüm türü ile sağlanacak koruma kişi yönünden sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla bu şartları sağlamayan kişilere koruma statüsünün tanınması için ülkeler diğer çözüm türlerine yönelmişlerdir⁸²⁶. Yine toplum içerisinde korunanların uzun süreli kalması, vatandaşlık alması ve yerel entegrasyonları toplumda ciddi tepkilere yol açmış, sosyal ve toplumsal yapıda ki dengenin bozulmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum çözüm türleri arasından gönüllü

⁸¹⁸ Halepçe Katliamı, (Türkçe Metin), https://tr.wikipedia.org/wiki/Halep%C3%A7e_Katliam%C4%B1, E.T. 24.04.2023.

⁸¹⁹ Ergüven/Özturanlı, 1012; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 88; Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Göç Politika ve Projeleri Dairesi Başkanlığı, 2016, Türkiye göç raporu 2015, Yayın No: 35, Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları; Saylak, 27.

⁸²⁰ İnce, 99.

⁸²¹ Saylak, 27.

⁸²² Fikret Elma/Ahmet Şahin, Suriye'den Türkiye'ye Göç Ve Açığa Çıkan Temel Sorun Alanları. In: Turkish migration conference 2015 selected proceedings. 2015, 430-439, 432; Emel Topçu, Cumali Özbek, "Uluslararası Göçte Geçici Koruma Politikasının Politika Transferi Çerçevesinde Karşılaştırmalı Analizi: Almanya, Hollanda Ve Türkiye Örneği", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2021, 21.53: 855-886, 869; İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 37.

⁸²³ Türkiye'de ki mülteci sayısı, (Türkçe Metin) , <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/#:~:text=T%C3%BCrkiye'de%20kay%C4%B1t%20alt%C4%B1na%20al%C4%B1nm%C4%B1%C5%9F,184%20bin%20260%20ki%C5%9Fi%20azald%C4%B1>, E.T. 20.04.2023; Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2022 <https://www.goc.gov.tr/giris-cikis>, E.T. 20.04.2023.

⁸²⁴ Elma/Şahin, 432; Doğu Şimşek, "Türkiye'de Suriyeli Mülteci Entegrasyonu: Zorlukları Ve Olanakları." (Mülteci Entegrasyonu), *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi* 4.2, 2019, 172-187, 181.

⁸²⁵ Şimşek, 181.

⁸²⁶ Şimşek, 181.

geri dönüş çözüm türünün, toplumsal dengenin sağlanması ve geniş kapsamlı koruma için etkili yol olduğunu bir kere daha göstermiştir⁸²⁷.

Yaşanan kitlesel akınlar sonrası Türkiye de yaşanan toplumsal, ekonomik, sosyal sıkıntılar ve göç eden bireylerin hangi statüde korunacağı sorularını gündeme gelmiştir. Tanınan koruma statüsü sonrası sığınma durumunun sona ermesi için kalıcı çözüm türlerine duyulan ihtiyaç artmıştır. Kalıcı çözümler üretilmesi ihtiyacı yalnızca sığınma ülkesi olarak Türkiye'nin içerisinde bulunduğu durumu hafifletmek değildir. Aynı zamanda kitlesel olarak göç eden kişilerin koruma sona erdikten sonra kendilerini nasıl bir sürecin beklediğini bilmeleri ve belirsizlikler giderilerek kendilerini güvende hissetmeleri açısından da önemlidir⁸²⁸. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda Türk Hukukunda, kalıcı çözüm türleri ve özellikle toplumsal dengeyi sağlaması, belirsizlikleri ortadan kaldırması ve uygulama sonucu itibarıyla etkili çözüm olması sebebiyle gönüllü geri dönüşe ilişkin ulusal anlamda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan düzenlemelere aşağıda detaylı olarak değinilmiştir.

3.2. TÜRK HUKUKUNDA GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Türk hukukunda gönüllü geri dönüş çözüm türüne ilişkin hukuki düzenlemeler yaşanan kitlesel akınların artması ile şekillenmiş ve oluşmaya başlamıştır⁸²⁹. Zira değişen ve artan göç türleri neticesinde ülkede mevcut yasal düzenlemeler ile sürecin yürütülmesi mümkün olmamış ve yeni hukuki düzenlemeler yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır⁸³⁰. Yapılan incelemeler ve istatistikler neticesinde son 7 yılda en çok sığınmacı barındıran ülkenin Türkiye olduğu tespit edilmiştir⁸³¹.

Kalıcı çözümlere ve bunların içerisinde yer alan gönüllü geri dönüş çözüm türüne uluslararası anlamda yer veren 1951 Cenevre Sözleşmesi göç yönetimi ve gönüllü geri dönüş konusunda önemli bir çalışmadır⁸³². 1951 Cenevre Sözleşmesinin onaylanmasına

⁸²⁷ Yıldırım Yücel, 154; Şimşek, Mülteci Entegrasyonu, 181.

⁸²⁸ Yıldırım Yücel, 154.

⁸²⁹ İnce, 102.

⁸³⁰ İnce, 103.

⁸³¹ İçişleri Bakanlığı; "Göç İdaresinden Dünya Mülteciler Günü Mesajı", <https://www.icisleri.gov.tr/goc-idaresinden-dunya-multeciler-gunu-mesaji>, E.T. 24.04.2023.

⁸³² İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 40.

ilişkin kanun tasarısı ve Dışişleri Komisyon raporunun yayımlandığı tarihte, Türkiye de bulunan mülteci sayısının 1500'e yakın olduğu ve her birinin BMMYK kapsamında olduğuna yer verilmiştir⁸³³. Raporda yer alan düzenlemede mültecilerin durumlarının iyileştirilmesi için yapılacaklara yer verilmiştir. İlgili düzenlemede ülkelerin mültecilere yönelik yapacakları çalışmalar şu şekilde ifade edilmiştir: "...entegrasyonlarını temin etmek, veyahut mülteciler bizzat arzu izhar etmeleri halinde yurtlarına iade veya başka memleketlerde iskânları imkânlarını araştırmaktadır." Devam eden cümlede ise "...bunlara iş imkânları zuhur edecek ve bu suretle mülteciler bulundukları memlekete yük olmaktan çıkarak bilâkis faydalı unsurlar haline..." ifadesine yer verilmiştir. Raporda yer alan bu düzenlemeler ile mültecilerin kendilerine yetebilme ilkeleri (*self reliance*) üzerinde durulmuş ve çözüm türlerine yönelik çıkarımlar elde edilmiştir⁸³⁴. Kişilerin kendi kendine yetebilmeleri çözüm türlerinin kalıcılığının sağlanması için gereklidir. Gönüllü geri dönüş çözüm türü için de kendi kendine yetebilme ilkesinin sağlanması önem arz etmektedir. Ancak Türk hukukunda yapılan düzenlemeler bunlarla sınırlı olmayıp yapılan düzenlemelere aşağıda detaylı olarak değinilmiştir.

Türk hukukunda kalıcı çözüm türlerine ilişkin ulusal anlamda ilk kanuni düzenleme 25 Mart 2005 tarihinde "İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı"nın Başbakanlık tarafından onaylanıp yürürlüğe konulması ile olmuştur⁸³⁵. Söz konusu plan dahilinde İltica ve Göç Mevzuatı ve İdari Kapasitesini Geliştirme ve Uygulama Bürosu kurulmuştur. Büro tarafından taslak metin oluşturulmuş ve 2013 yılında TBMM tarafından 6458 sayılı YUKK kabul edilmiştir⁸³⁶. Artan kitlesel akınlar neticesinde Kanun ile Türkiye'ye yönelik göç ve bu göçler neticesinde uygulanacak çözüm türleri özellikle de geri dönüş konusunda kurumsal bir yapı oluşturulması amaçlanmıştır⁸³⁷. Zira uluslararası düzenlemeler gönüllü geri dönüş konusunda tam anlamıyla bir düzenleme içermediğinden sığınma durumunun sona

⁸³³ TC. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Sayı: 71-1448/1444- 5.5. 1961 tarihli kanun tasarısı ve Dışişleri Komisyonu raporu, (Türkçe Metin), https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM_/d00/c002/km__00002024ss0053.pdf, E.T. 18.04.2023.

⁸³⁴ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 88.

⁸³⁵ <https://www.goc.gov.tr/iltica-ve-goc-ulusal-eylem-planı>, E.T. 24.04.2023.

⁸³⁶ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 88; Mehmet Aktel, Ümmühan Kaygısız, "Türkiye'de Göç Yönetimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2018, 23.2: 579-604, 584; Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Göç Politika ve Projeleri Dairesi Başkanlığı, 2016, Türkiye göç raporu 2015. Yayın No: 35. Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları; İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 41.

⁸³⁷ Aktel/Kaygısız, 584; İnce, 103.

ermesi halinde uygulanacak hükümler konusunda boşluk bulunmaktaydı⁸³⁸. Kanun, sığınma talebinde bulunan kişilerin ülkeye girişlerini, tanınacak koruma statüsünü, statü kapsamında tanınacak imkânları, ülkede kalışlarını ve ülkeden ayrılışlarını düzenlemektedir⁸³⁹. Korunanların ülkeden ayrılmaları ve statünün sona erme sebebi olan gönüllü geri dönüş kalıcı çözüm türüne ise kanunun 87. maddesinde yer verilmiştir. Madde uyarınca, ülkeye sığınarak uluslararası koruma başvurusu yapmış olan ancak henüz başvuru durumu neticelendirilmemiş olanlar ile uluslararası koruma statüsü kapsamında korunanların, ülkelerine gönüllü olarak geri dönmek istemeleri halinde, kişilerin dönüş kararının desteklenmesi için ayni ve nakdi yardım desteği sağlanabileceği düzenlenmiştir⁸⁴⁰. Kanun kapsamında gönüllü geri dönüşle ilişkin bir diğer önemli düzenleme ise geri göndermeme ilkesidir. İlke kapsamında korunanların menşe ülkelerindeki şartlar geri dönüş için elverişli bir hal almadan Türkiye’den geri gönderilemeyecekleri ve sınır dışı edilemeyecekleri düzenlenmektedir⁸⁴¹. Aynı kanun kapsamında İçişleri Bakanlığına bağlı olarak GİB kurulmuştur⁸⁴². YUKK uyarınca uluslararası koruma başvuruları ve geri dönüş talepleri artık GİB tarafından kabul edilmeye başlamıştır⁸⁴³. GİB, gönüllü geri dönüş çalışmalarını BMMYK, ulusal ve uluslararası diğer örgütler, kamu kurum-kuruluşları ve STK’lar ile işbirliği içerisinde yürütecektir⁸⁴⁴.

Türk hukukunda YUKK’un yanında gönüllü geri dönüş süreci için önem arz eden diğer bir düzenleme, 2014 yılında kanunun 91. Maddesine dayanılarak kabul edilen GKY’dır⁸⁴⁵. GKY’de geçici koruma ve korumanın sona erme haline yer verilerek gönüllü geri dönüş sürecine değinilmiştir⁸⁴⁶. Gönüllü geri dönüş GKY’nin 9. bölümünün 42.

⁸³⁸ Süzgün Yıldırım, 21.

⁸³⁹ İnce, 103; Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), Yayın No: 4. Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, 2013, 21.

⁸⁴⁰ YUKK m. 87/f. 2.

⁸⁴¹ Süzgün Yıldırım, 21; İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 43.

⁸⁴² Göç İdaresi Genel Müdürlüğü statüsünün Göç İdaresi Başkanlığı olarak değiştirilmesine ilişkin bkz. RG. 29.10.2021-31643.

⁸⁴³ Çetin, 230; Göç İdaresi Başkanlığı. (2022a), prgf 4. Başkanlığın görevleri için bkz. <https://www.goc.gov.tr/baskanligin-gorevleri> E.T. 20.04.2023; Kaya/Yılmaz Eren, 167-168.

⁸⁴⁴ YUKK m. 92; Çetin, 230.

⁸⁴⁵ İnce, 103; İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 43.

⁸⁴⁶ Çetin, 230; İnce, 103; <http://www.goc.gov.tr/files/files/20141022-15-1.pdf>, E.T. 24.04.2023; Süzgün Yıldırım, 21; Ali Yuşa Turan, Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Kapsamındaki Yabancıların Türkiyede Çalışma Hakkı, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020, 69; Süzgün Yıldırım, 27-28.

maddesinde düzenlenmiştir. Ayrıca GKY 6. madde de düzenlenen geri göndermeme ilkesi de gönüllü geri dönüş çözüm türüne değinmektedir⁸⁴⁷.

GKY dışında, YUKK ile düzenlenen hükümlerin uygulanmasına ilişkin Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun Uygulanmasına ilişkin Yönetmelik⁸⁴⁸ ve Kabul ve Barınma Merkezleri ile Geri Gönderme Merkezleri'nin Kurulması, Yönetimi, İşletilmesi, İşlettirilmesi ve Denetimi Hakkında Yönetmelik⁸⁴⁹ kabul edilmiştir.

Yapılan bu düzenlemeler aşağıda detaylı olarak incelenecek olmakla birlikte, bu kısımda tüm bu düzenlemelerde gönüllü geri dönüş çözüm türünün ele alınış şekline değinilecektir.

Yapılan düzenlemeler incelendiğinde ulusal ve uluslararası anlamda hukuka uygun bir gönüllü geri dönüşten bahsedilebilmesi için Türk hukukunda da üç unsurunun varlığı aranmaktadır. Buna göre hukuka uygun bir geri dönüş kişilerin özgür iradesine dayalı olarak gönüllü, güvenli ve sürdürülebilir olmalıdır⁸⁵⁰.

Gönüllü olarak ülkelerine dönmek isteyen kişiler ancak ülkelerindeki güvenlik sağlandıktan sonra geri dönebilecektir. Sürdürülebilir bir geri dönüş için ise kendi yaşadıkları bölgelere, kendi malvarlıklarına sahip olarak dönmelerinin sağlanması gerekecektir. Kişiler geri dönüş kararı verirken elbette kendi evlerine ve kendilerini güvende hissedecekleri yerlere geri dönme fikri ile hareket etmektedirler. En yakın örnek olarak Türkiye'de yaşayan Suriyeli sığınmacıların ülkelerine geri dönüş yapmalarında etken olan sebepler sorulduğunda güvenlik ve aidiyet hissettikleri alanlara dönmelerinin mümkün olması halinde geri dönüş yapmayı tercih ettikleri görülmüştür⁸⁵¹.

Aşağıda Türk hukukunda gönüllü geri dönüşle ilişkin ilgili hukuki mevzuatta geri dönüş prosedürüne detaylı olarak değinileceğinden burada kısaca geri dönüşte etkili olan unsurlar ve ilgili düzenlemelerden bahsedilmiştir.

⁸⁴⁷ İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 46.

⁸⁴⁸ RG. 17.3.2016-29656.

⁸⁴⁹ RG. 22.04.2014-28980.

⁸⁵⁰ İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 46.

⁸⁵¹ İrdem/Zengin/Gören/Uzun, 46.

3.2.1. Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)

Tarihsel süreç içerisinde yoğun kitlesel akınlara maruz kalan Türkiye de, korunanların sayısındaki artış, sosyal, ekonomik, kültürel değişiklikler yanında birçok problem ve yükümlülüğü de beraberinde getirmiştir⁸⁵². Ülkenin yoğun kitlesel akınlar karşısında toplumsal ve sosyal dengesinin korunması, aynı zamanda korunanların ülkelerine hukuka uygun bir şekilde geri dönüşlerinin sağlanması için mevzuatta yeni düzenlemeler yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır⁸⁵³. Bu ihtiyaç ve artan kitlesel akınlar neticesinde ulusal mevzuatta yeni düzenlemeler yapılmıştır. 2022 yılı sonu itibari ile Türkiye’de geçici koruma altında yaklaşık 4 milyon, uluslararası koruma başvuru ve statü sahibi olan 327.418 kişi bulunmaktadır⁸⁵⁴.

Göç yönetimine ilişkin olarak ulusal anlamda ilk kanuni düzenleme YUKK’dur⁸⁵⁵. Kanunun ortaya çıkışında gönüllü geri dönüş konusunda ulusal bir düzenlemeye ihtiyaç duyulması, kamuoyu baskısı ve uluslararası örgütler ve devletlerin baskıları etkili olmuştur⁸⁵⁶. 15.10.2008 tarihinde İçişleri Bakanlığına bağlı olarak İltica ve Göç Mevzuatı ve İdari Kapasitesini Geliştirme ve Uygulama Bürosu kurulmuştur. Büro tarafından kamu kurum ve kuruluşları, STK’lar doktrin görüşleri, BMMYK, IOM ve diğer ulusal ve uluslararası göç örgütlerinin destek ve görüşleri alınarak YUKK ve GİB’in temeli atılmıştır⁸⁵⁷. Çok yönlü bir şekilde, birçok alandan görüş ve destek alınarak katılımcı bir politika ile hazırlanan kanun, ülkeye giriş ve ülkeden gönüllü olarak yapılan geri

⁸⁵² Ayhan İzmirli, 48; Okan Şahin, “Suriyeli Mültecilerin Hukuki Durumu ve Toplumumuza Etkileri”, <http://www.stratejikortak.com/2016/04/suriyelilerin-hukuki-durumu.html>, E.T. 28.04.2023, prgf. 8.

⁸⁵³ Ayhan İzmirli, 48; Ekin Turgut/Yavuz A. Yakut, Uluslararası Göç Hukukunda Tamamlayıcı Koruma, Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2020, 19.

⁸⁵⁴ UNHCR Türkiye 2022 Raporu, <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2022/11/Bi-annual-fact-sheet-2022-09-Turkiye.pdf>, E.T. 28.04.2023.

⁸⁵⁵ Tarihsel Süreçte gönüllü geri dönüş konusundaki düzenlemeler için bkz. Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 231-233; Kanuni düzenleme öncesi 94 yönetmeliği ile yapılan iadeye ilişkin düzenlemeler için bkz. S. Yılmaz, 287; Rıfat Erten, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XIX, 1, 2015, 45; Aydoğmuş, 224; Önder, 67.

⁸⁵⁶ Saylak, 69; Kanun tasarı metni için bkz. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Tasarısı, 3.5.2012, 24. Dönem 2. Yasama yılı, Esas Numarası: 1/619, (Türkçe Metin) <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0619.pdf>, E.T. 24.04.2023.

⁸⁵⁷ Mustafa Altunok, “Türkiye’nin Göç Gerçekliği Ve Örgütlenmesi Üzerine Bir Tartışma”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, 9(22), 295-311, 303; T.C. İçişleri Bakanlığı, 2015 Yılı Türkiye Göç Raporu, 2016, https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2015_yillik_goc_raporu.pdf, E.T. 24.03.2023; Çetin, 230; Önder, 68; Turgut/Yakut, 19.

dönüşlerin yönetilebilir bir boyut kazanmasında etkili olmuştur⁸⁵⁸. YUKK ile birlikte gönüllü geri dönüş konusunda uluslararası mevzuatta yer alan düzenlemelere uygun bir prosedür geliştirilmesi de mümkün olmuştur⁸⁵⁹.

YUKK'un yürürlüğe girdiği 2013 yılına kadar Türk hukukunda uluslararası koruma ve korumanın sona ermesine ilişkin ulusal anlamda kanuni bir düzenleme bulunmamaktaydı⁸⁶⁰. YUKK ile yabancıların Türkiye'ye kabulü, kalması ve ülkeden çıkışları düzenlenmiş ve sürecin yürütülmesinde etkili olan İçişleri Bakanlığına bağlı GİB'in görev tanımı yapılmıştır⁸⁶¹. Böylelikle daha önce bu alanda yapılan ulusal ve uluslararası düzenlemelerde yer alan boşluklar doldurulmuştur⁸⁶².

Kanun beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde “amaç, kapsam, tanımlar ve geri gönderme yasağı”nı düzenlenirken, İkinci bölümde “yabancılar”, üçüncü bölümde “Uluslararası Koruma”, beşinci ve son kısımda “Göç İdaresi Genel Müdürlüğü” yer almaktadır. Ancak Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne ilişkin düzenleme daha sonra ilga edilmiş, müdürlük yerine GİB ismi verilmiştir.⁸⁶³ Yabancıların ülkeye giriş, ülkeden ayrılış ve ülkede kalış süreçlerine ilişkin düzenlemeler içeren kanun uluslararası örgütlerin de desteği ile göç yönetiminde kolaylık sağlamıştır⁸⁶⁴.

Kalıcı çözüm türlerini düzenleyen 7196 sayılı Kanunun⁸⁶⁵ 81. Maddesi ile eklenen YUKK'un 60/A. Maddesinde de gönüllü geri dönüş kalıcı çözüm türüne yer verilmiştir. Madde de kanun kapsamında düzensiz göçmenlerin ülkelerine gönüllü olarak dönmek istemeleri durumunda kendilerine ayni ve nakdi destek sağlanacağı düzenlenmiştir⁸⁶⁶. Kanunun 60-A-2 maddesi uyarınca GİB tarafından düzensiz göçmenlerin geri dönüş süreci yürütülürken BMMYK, IOM gibi uluslararası örgütler, kamu kurum kuruluşları ve STK'lar ile işbirliği yapılabileceğine yer verilmiştir⁸⁶⁷. Aynı tarihte kanuna eklenen bir

⁸⁵⁸ Önder, 68; Murat Erdoğan, Can Ünver, Türk İş Dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler Konusundaki Görüş, Beklenti Ve Önerileri, Yayın No: 353, *Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu (TİSK) Raporu*. Ankara: Matsa Basımevi, 2015, 457.

⁸⁵⁹ Turgut/Yakut, 19.

⁸⁶⁰ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 524.

⁸⁶¹ Aydoğmuş, 224; Turgut/Yakut, 19.

⁸⁶² Önder, 67.

⁸⁶³ 2.7.2018-KHK-703/71. md.

⁸⁶⁴ Kanunun amacı için bkz. YUKK m. 1; Önder, 68; Saylak, 73.

⁸⁶⁵ RG. 6.12.2019-30988.

⁸⁶⁶ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 525; Yılmaz Eren, 337; Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 158; Soysüren, 162; Saylak, 77.

⁸⁶⁷ Ekşi, BMMYK, 359; Yılmaz Eren, 337; Meltem İneli Çiğer, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda Aralık 2019'da Yapılan Bazı Değişikliklerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

diğer madde olan 57/A maddesi ile getirilen geri dönüş danışmanlığı da gönüllü geri dönüş çözüm türünün sürdürülebilirliğini sağlamak konusunda etkili bir düzenleme olup idari gözetim tedbirinin de alternatifini oluşturmuştur⁸⁶⁸.

BMMYK tarafından yapılan çalışmalarda da en ideal ve etkili çözüm türünün gönüllü geri dönüş olduğu yönünde görüş bildirilmiştir⁸⁶⁹.

Kanunun 87. maddesinde geri dönüş desteğine yer verilmiş ve 87/2 maddesi uyarınca GİB tarafından geri dönüş süreci yürütülürken uluslararası örgütler BMMYK, IOM, kamu kurum kuruluşları ve STK'lar ile işbirliği yapılabileceğine değinilmiştir⁸⁷⁰. Ancak kanunun geri dönüş sürecinden en çok önem arz eden yönü 93. maddede düzenlenen menşe ülke bilgi sisteminin kurulmasıdır. Kurulan bilgi sistemi ile menşe devletten ayrılmaya sebebiyet veren durumun varlığının devam edip etmediği tespit edilmektedir⁸⁷¹.

Yabancıların uluslararası koruma statülerini düzenleyen kanun korumanın sona erme sebeplerine 85. madde de yer vermiştir⁸⁷². 85/1-ç bendinde yer alan “..Terk ettiği veya zulüm korkusuyla dışında bulunduğu ülkeye kendi isteğiyle tekrar dönmüşse” ibaresi ile gönüllü geri dönüşün uluslararası korumayı sona erdiren bir sebep olduğu anlaşılmaktadır⁸⁷³. Gönüllü geri dönüş, kanun kapsamında yer alan koruma statülerinden mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma sahibi kişiler arasında bir ayırım yapılmaksızın her biri için geçerli bir çözüm türüdür⁸⁷⁴. Kanun kapsamında gönüllü geri dönüşün uygulanamayacağı kişiler için bile 4. Madde de düzenlenen geri gönderme yasağı kapsamında gönüllü geri dönüş çözüm türünün sağladığı imkânlar dolaylı olarak tanınmıştır⁸⁷⁵. Geri gönderme yasağının kanunun genel hükümleri düzenleyen

İşığında Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 26.2: ss. 699-725, 704.

⁸⁶⁸ YUKK 57/A-1,ç.

⁸⁶⁹ Saylak, 77.

⁸⁷⁰ Ekşi, BMMYK, 359; Yılmaz Eren, 337.

⁸⁷¹ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 526.

⁸⁷² Arıkan, Uluslararası, Bölgesel Ve Ulusal Koruma, 150; Süzgün Yıldırım, 26.

⁸⁷³ Yılmaz Eren, 337; Süzgün Yıldırım, 26.

⁸⁷⁴ Ekşi, Uluslararası Koruma Türleri, 52; Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 287; Arıkan, Uluslararası, Bölgesel Ve Ulusal Koruma, 150; Ayhan İzmirli, 49.

⁸⁷⁵ Kişi bulunduğu ülkede hukuken mülteci statüsü kazanamamış olsa bile geri gönderilmeme prensibinin uygulanması için gerekli şartların bulunması halinde menşe ülkeye geri gönderilmeyecektir, Bkz. Ekşi, Uluslararası Koruma Türleri, 52-53; Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 287; Ayhan İzmirli, 49; Ruma Mandal, Protection Mechanism Outside of the 1951 Convention (“Complementary Protection”), UNHCR Legal and Protection Policy Research Series, 2005, s.2 prgf. 4, (İngilizce Metin) <http://www.unhcr.org/protection/globalconsult/435df0aa2/9-protection-mechanisms-outside-1951->

bölümünde düzenlenmiş olması da uygulama kapsamı bakımından hiçbir koruma statüsü arasında ayırım gözetilmeksizin uygulanacağını göstermektedir⁸⁷⁶. Tanınan koruma statülerinin kapsamı ve bu statü kapsamında geri dönüşle ilişkin tanınan imkânlar ile geri göndermeme yasağı, uluslararası hukukta ki anlamıyla ulusal mevzuatta ilk kez YUKK ile kanun düzeyinde yerini almıştır⁸⁷⁷.

Kanun kapsamından anlaşılmaktadır ki, kanunun hedefi olan uluslararası koruma ancak dönüşün gönüllü olması halinde sona erebilecektir. Kişinin ayrılmış olduğu ülkesine kendi rızası ile geri dönmek istemesi, geri göndermeme ilkesine uygun davranılarak kişilerin ülkelerine gönderilmesi, menşe ülkedeki şartların geri dönüş için elverişli olması durumlarında artık kanun kapsamında sağlanan korumaya ihtiyaç kalmadığı kabul edilmektedir⁸⁷⁸. BMMYK ve diğer örgütler tarafından dönüşün gönüllülüğüne ilişkin değerlendirme yapılırken, uluslararası koruma statüsünün sonlandırılması için öngörülen şartların oluşup oluşmadığı, menşe ülkedeki değişikliklerin kalıcılık boyutu, dönüş sonrası hak ihlali gerçekleşmeyeceği hususları incelenmektedir⁸⁷⁹. Böylelikle kişilerin geri dönüş sonrası statüsüz ve korumasız kalmasının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

Kanun uluslararası anlamda olduğu gibi ulusal anlamda da kişilerin geri dönüşünün gönüllü olarak gerçekleşmesine önem vermiştir. Bunu temin etmek için ise kişilerin geri dönüş kararını alması yeterli görülmemiştir. Aynı zamanda geri dönüş kararı sonrasında, kişilerin menşe ülkelerinde temel ihtiyaçlarına ve sunulan hizmetlere eriştiklerinden ve menşe ülkelerine uyum sağladıklarından emin olunması gerektiği de vurgulanmıştır⁸⁸⁰. Tüm bu unsurların tespitini yapan BMMYK ve diğer ulusal ve uluslararası kuruluşlar gönüllü geri dönüşün sürdürülebilirlik unsurunu sağlamak için geçici olarak ülkeye yapılan ziyaretlerde koruma statüsünün sona erdirilmemesini ancak menşe ülkeye uyum sağlanması durumunda korumanın sona erdirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir⁸⁸¹.

convention-complementary-protection.html E.T.24.04.2023; Özkan, 321; Sir Elihu Lauterpacht, Daniel Bethlehem, “The Scope and Content of the Principle of Non-Refoulement: Opinion”, s.116 vd. <http://www.unhcr.org/419c75ce4.pdf>, E.T. 24.04.2023.

⁸⁷⁶ Ekşi, Uluslararası Koruma Türleri, 66; Önder, 68; Saylak, 73.

⁸⁷⁷ Saylak, 74; Süzgün Yıldırım, 26.

⁸⁷⁸ UNHCR, Handbook, prgf. 114.

⁸⁷⁹ UNHCR, Guidelines on International Protection No. 3: Cessation of Refugee Status under Article 1C(5) and (6) of the 1951 Convention relating to the Status of Refugees (the “Ceased Circumstances” Clauses), HCR/GIP/03/03, 10.02.2003, prgf. 6 <https://www.refworld.org/pdfid/4f33c8d92.pdf> E.T. 24.03.2023.

⁸⁸⁰ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 158.

⁸⁸¹ UNHCR, Handbook, paragraf 134; Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 158.

Kanunun “Ortak Hükümler” başlıklı dördüncü kısmında yer alan 96. madde ile kişilerin gönüllü olarak ülkelerine döndükten sonra ait oldukları toplum ile karşılıklı olarak uyum süreçlerinin kolaylaştırılacağına yer verilmiştir⁸⁸². Uyum ile kişilerin aracısız bir şekilde toplum ve sosyal hayatla bütünleşmeleri hedeflenmektedir. Uyum sürecinin hızlandırılmasında “kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği halinde çalışılacağı ve kişilerin sosyal hayata adapte olabilmeleri ve gündelik yaşamlarına kaldıkları yerden devam edebilmeleri için kurslar açılarak bu kurslara istekleri dahilinde katılabilecekleri” kanun ile güvence altına alınmıştır⁸⁸³.

Kanun kapsamında sınır dışı işlemlerinin gerçekleştirilmesi, düzensiz göçlerin önüne geçilmesi için idari alanda Geri Gönderme Merkezlerinin kuruluşu düzenlenmiştir. YUKK 59/1-c maddesi uyarınca geri gönderme merkezlerinde sağlanacak hizmetlere yer verilmiş ve bunların arasında yabancılara BMMYK yetkilileri, menşe ülke konsolosluk yetkilileri ve diledikleri ziyaretçi ile görüşebilme imkanı tanınmıştır. Böylelikle kişinin menşe ülkesi hakkında doğrudan bilgi sahibi olması da sağlanmıştır⁸⁸⁴. Yine yukarıda da değinilmiş olduğu üzere YUKK 50-51. maddelerinde vatansız kişilerin korunması hususu da ulusal anlamda ilk kez YUKK ile düzenlenmiş ve göç türleri tek bir hukuki mevzuatta birleşmiştir⁸⁸⁵. Kanun ile getirilen önemli ve ilk sayılan diğer yenilikler ise yukarıda kanun maddeleri ile açıklanmış olan gönüllü geri dönüş (m.60/A), geri dönüş desteği(85), geçici koruma statüsü ve ülkeye giriş yapan kişilerin kaydının alınmasıdır⁸⁸⁶.

YUKK’un gönüllü geri dönüş konusunda yer vermiş olduğu düzenlemeler yalnızca kanun kapsamında koruma altına alınan kişiler ile sınırlı kalabilmekte veya uygulama yöntemi konusunda tereddütler oluşabilmektedir. Bu eksikliklerin giderilebilmesi ve kanunun uygulanması konusunda yeknesaklığın sağlanabilmesi için YUKK’a ek olarak Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik ve Geçici Koruma Yönetmeliğinde ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştır⁸⁸⁷.

⁸⁸² Saylak, 77.

⁸⁸³ Saylak, 79.

⁸⁸⁴ Ekşi, BMMYK, 360.

⁸⁸⁵ Ekşi, Uluslararası Koruma Türleri, 43; Önder, 68.

⁸⁸⁶ Ekşi, Uluslararası Koruma Türleri, 11-12; Yeşer Yeşim Özer, “Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Çalışma Alanı Olarak Uluslararası Göç: Yasalaşma ve İdari Yapılanma Sürecinin Değerlendirilmesi”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2011, No 45, 80; Soysüren, 162.

⁸⁸⁷ Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 266-267; Ayhan İzmirli, 49.

3.2.2. Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (YUKKY)

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (YUKKY)'in “Amaç ve Kapsam” başlıklı 1. maddesinde yabancıların Türkiye’ye girişleri, kalışları ve çıkışları ile yabancılara tanınacak korumanın kapsamına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar düzenlenmektedir. Gönüllü geri dönüş yönetmeliğinin 4. maddesinde yer alan geri gönderme yasağı çerçevesinde dolaylı olarak ve 121. maddesinde düzenlenmekle birlikte, muhtelif maddelerinde de gönüllü geri dönüş çözüm türüne değinilmiştir.

Yönetmeliğin 121. maddesi incelendiğinde, YUKK 60/A kapsamında düzenlenen gönüllü geri dönüş kavramına göre yönetmelikteki geri dönüş kavramının konu ve kişi bakımından daha geniş tanımlandığı görülmektedir⁸⁸⁸. Kanun, gönüllü geri dönüş düzenlemesinde başvuruda bulunmuş kişi ve koruma kapsamındaki kişiler şeklinde ikili ayrım yaparak konuyu incelemektedir. Yönetmelik ise hem geri dönüş hem üçüncü ülkeye yerleştirmeyi düzenlerken kanun kapsamındaki bütün kişilere ilgili yönetmelik maddesinin uygulanacağına ifade etmiştir⁸⁸⁹. YUKKY 121. madde uyarınca yönetmelik kapsamında yer alan kişilerin ülkelerine geri dönüş yapmak istemeleri halinde ülkelerine uyum sağlamaları ve bu sürecin hızlı bir şekilde ilerlemesi için geri dönüş desteği verilebileceğinden bahsedilmiştir⁸⁹⁰. Geri dönüş desteği valiliğin teklifi üzerine YUKK ile birlikte kurulan GİB tarafından verilecektir (m.121/1(a)). Desteğin türü başvuru yapanın durumu değerlendirilerek ayni, nakdi veya mesleki anlamda olabilecektir (m. 121/1(b))⁸⁹¹. Mesleki eğitim desteği ister menşe ülke ister sığınma ülkesi olarak Türkiye’de verilebilecektir⁸⁹². Mesleki eğitim ile kişilerin ülkelerine geri dönüş sonrası kendi eğitim alanlarında mesleki yaşantılarına devam edebilmeleri veya iş bulma arayışında olan kişilerin ülkelerine geri dönüş sonrası aldıkları eğitim doğrultusunda iş sahibi olmalarını sağlamak amaçlanmaktadır.

⁸⁸⁸ RG. 17.03.2016 YUKKY m.1; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 89; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 527.

⁸⁸⁹ YUKKY m.121; C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 89; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 527.

⁸⁹⁰ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 89.

⁸⁹¹ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 89; Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 159; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 527.

⁸⁹² Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 159; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 527.

Yönetmeliğin 121. Maddesin YUKK ve uygulama yönetmeliği kapsamında geri dönüş yapan kişilerin Türkiye'ye geri dönmek istemeleri halinde ülkeye giriş yasağı kararı alınmayabileceğine yer verilmiştir(m. 121/f. 1-c). Böylelikle geri dönüş yapmaları halinde ülkelere uyum sağlayamamaları durumunda hem bireylerin statüsüz kalmasının önüne geçilmiş olmakta, hem de bireyler, gönüllü geri dönüş çözüm türünü tercih etme konusunda tereddüt yaşamamaktadırlar. Yönetmelik, gönüllü geri dönüş talebinde bulunan kişinin hâlihazırda idari gözetim altında olan bir kişi olması durumunda, geri dönüş sürecinin tercih edilen bir yöntem olması sebebiyle süreci teşvik etmek ve kolaylaştırmak için idari gözetimi sonlandırılabilir (m. 121/f. 2). Kanunda yer alan düzenlemeyle benzer bir düzenleme yönetmelikte de yer almıştır. Yönetmelik uyarınca GİB geri dönüş sürecini ulusal ve uluslararası kuruluşlar, STK'lar ile işbirliği içerisinde yürütecek ve bu kuruluşların tecrübe ve maddi kaynaklarından istifade edecektir (m. 121/f. 3). Tarihi süreç içerisinde gönüllü geri dönüş sürecinin işbirliği olmaksızın yürütülmesi durumunda maddi ve manevi anlamda yaşanan eksiklikler sebebi ile süreç yarım kalarak olumsuz neticelenmiştir. Bu sebeple işbirliği hususu önem arz etmiş ve ulusal mevzuatta birçok kez işbirliği yapılması gerektiğine değinilmiştir⁸⁹³.

Gönüllü geri dönüş uluslararası örgütler tarafından desteklenen bir çözüm türü olup ulusal anlamda da yoğun ilgi görmüştür. Ancak kişiler menşe ülkelerindeki şartlardan emin olmamaları sebebi ile tereddüt yaşayıp, kısa süreli seyahatler sonrası vermiş oldukları geri dönüş kararından vazgeçebilmektedirler. Dönüşün gönüllülüğünden bahsedebilmek için dolaylı olarak da olsa kişilerin iradesi baskı altına alınmamalıdır. Bu sebeple kişilerin kararlarından serbestçe geri dönebilmeleri sağlanmalıdır. Yönetmelik uyarınca, geri dönüş talebinden vazgeçen kişi ülkede hangi koruma statüsü kapsamında korunuyorsa aynı şekilde korunmaya devam edecektir. Bu hakkın ne zamana kadar kullanılacağı yönünde yönetmelikte ve kanunda bir düzenleme bulunmamaktadır(m. 121/f. 4). Ancak kanun maddesinde tanınan bu hakkın kötüye kullanılmasının önüne geçmek için uygulamada, geri dönüş talebinin geri alınmasının, haklı sebebin ortaya çıkması halinde derhal bildirilmesinin makul olacağına karar verilmiştir⁸⁹⁴. Yönetmelik, kanun maddesine paralel olarak gönüllü geri dönüş halinde koruma statüsünün sona ereceğine de yer vermiştir (m. 121/f. 5).

⁸⁹³ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 90; Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 159.

⁸⁹⁴ C. Kaya, Yerel Entegrasyon, 90; Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 160.

Yukarıda Türkiye'nin gönüllü geri dönüş sürecini yürütürken ulusal ve uluslararası kuruluşlarla koordinasyon halinde çalışılacağına değinilmiştir. Süreçte Türk Kızılay'ına da büyük görevler düşmektedir. Türk Kızılay'ı, Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü, Türk Kızılay'ı Şube Başkanlıkları arasında koordinasyonu sağlayarak gönüllü geri dönüş istek formunun imzalanması ve taleplerin toplanması sırasında hizmet yöneticileri görevlendirerek rol almaktadır⁸⁹⁵. İlgili formları yetişkinler kendileri bizzat, 18 yaşından küçük olanlar ise velileri vasıtasıyla doldurmaktadırlar. Ülkemizde korunan yabancıların anlayabileceği dillerde geri dönüş formları düzenlenmektedir. Dönüşün gönüllülüğünün resmi anlamda tespiti için formda geri dönüş talebinde bulunan kişinin, işlemleri yürüten kamu görevlisinin, tercüman bulunuyorsa tercümanın ve BMMYK yetkilisinin imzası bulunmaktadır. BMMYK yetkilisinin imza sırasında hazır bulunamaması durumunda form altına Türk Kızılay'ı tarafından görevlendirilen bir yetkili, bunun da mümkün olmaması halinde STK veya valilik insan hakları ve eşitlik biriminden bir görevli imza atacaktır. İlgili kişilerin ülkelerine geri dönüşlerinin sağlanması halinde koruma statüleri sona erecek ve kayıt sistemindeki bilgilerde dönüş sürecinin ne şekilde neticelendiğine dair güncelleme yapılacaktır⁸⁹⁶.

Yönetmelik ve kanun uyarınca dönüşün gönüllülük çerçevesinde gerçekleştirilmemesi, dönüş sonrası kişilerin insan hakkı ihlaline uğramaları veya böyle bir hak ihlali ile karşılaşma tehlikelerinin bulunması halinde Türkiye AİHS 3. Madde⁸⁹⁷ uyarınca tazminata mahkûm edilecektir⁸⁹⁸.

⁸⁹⁵ İlgili formları yetişkinler kendileri bizzat 18 yaşından küçük olanlar ise velileri vasıtasıyla doldurmaktadırlar. Ülkemizde korunan vatandaşların anlayabileceği dillerde geri dönüş formları düzenlenmektedir. Dönüşün gönüllülüğünün resmi anlamda tespiti için ulusal ve uluslararası kuruluşlara büyük rol düşmektedir.

⁸⁹⁶ Türk Kızılayı Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü, Göç İstatistik Raporu, Mayıs 2017, Çevrimiçi, https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/88360142_goc-istatistik-raporu-mayis-2017.pdf, E.T. 20.05.2023.

⁸⁹⁷ Madde 3: "Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya işlemlere tabi tutulamaz"; Akkad/ Türkiye Kararı, Başvuru No: 1557/19, bkz. Dpnt. 204.

⁸⁹⁸ Uluslararası Af Örgütü, Savaş Bölgesine Geri Gönderildiler: Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Hukuka Aykırı Sınır Dışı Uygulamaları, 2019, (Çevrimiçi-Türkçe Metin) <https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/Savas-Bolgesine-Geri-Gonderildiler.pdf>, E.T. 30.04.2023; Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 160.

3.2.3. Geçici Koruma Yönetmeliği

Türk hukukunda gönüllü geri dönüşü düzenleyen önemli bir düzenleme de 6203 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği'dir⁸⁹⁹. Yönetmelik 63 madde ve 11 bölümden oluşmaktadır. Yönetmeliğin amaç ve kapsamına yer verilen 1. maddesinde yönetmeliğin ülkesinde ayrılmak zorunda kalan ve geri dönüş yapamayan, ani gelişen bir durum ile kitlesel olarak sınırlarımıza akın eden ve YUKK kapsamında koruma altına alınamayanlara sağlanacak geçici korumayı düzenlemektedir. Yönetmelik geçici koruma kapsamında kitlesel olarak ülkemize sığınan kişilere sağlanacak korumanın kapsamı, nitelikleri, korunanların ülkede kalışı, ülkeden ayrılışı halinde yapılacak işlemler ve bu işlemler için yapılacak işbirliklerini düzenlemektedir⁹⁰⁰.

Yönetmeliğin 11 ve 12. Maddelerinde geçici korumanın sona erme şekline değinilerek içerisinde gönüllü geri dönüş çözüm türüne yer verilmiştir. 11. madde geçici korumanın, İçişleri Bakanlığının teklifi ile Cumhurbaşkanı tarafından sona erdirilmesidir⁹⁰¹. GKY 11/2-a maddesi uyarınca Cumhurbaşkanının sona erme kararında geçici korumayı tamamen durdurarak geçici korunanların ülkelerine dönmesine karar verebileceği düzenlenmiştir⁹⁰². Yönetmeliğin 14. maddesinde de geçici korumanın sona ermesi sonrasında kişilerin koruma ülkesinden ayrılmalarının esas olduğu vurgulanmıştır. Ancak elbette sona erme kararından sonra kişilerin ülkelerine geri dönmeleri esas ise de bu geri dönüş zorlayıcı ve kişilerin iradesini yok sayan bir geri dönüş olmayacaktır. Geçici koruma kararının sona erdirilmesi sonrasında menşe ülkeye geri dönüş yapılması yönünde bir karar verilmemişse kişiler koruma ülkesi olarak Türkiye'de kalmaya devam edebileceklerdir⁹⁰³. Yine geçici korumanın sona erdirilmesi sonrası kişilerin ülkelerine

⁸⁹⁹ Ali Nurdoğan, Mustafa Öztürk, "Geçici Koruma Statüsü İle Türkiye'de Bulunan Suriyelilerin Vatandaşlık Hakkı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2018, 23.3: 1163-1172, 1164-1167; Elçin, 18; Ekşi, Geçici Koruma, 68; Fansa, 302.

⁹⁰⁰ Topçu/Özbek, 869; Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019, Geçici Koruma Kanunu ve Yönetmeliği, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma-kanunu-ve-yonetmeliği> E.T. 30.04.2023.

⁹⁰¹ Ekşi, Uluslararası Koruma, 175-178; Aydoğmuş, 229; T.C. Anayasasının Geçici 21/G. maddesi uyarınca "Kanunlar ve diğer mevzuat ile Başbakanlık ve Bakanlar Kuruluna verilen yetkiler, ilgili mevzuatta değişiklik yapılmaya kadar Cumhurbaşkanı tarafından kullanılır." RG, 11.02.2017-29976; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 529.

⁹⁰² Ekşi, Geçici Koruma, 68; Doğan, Yabancılar Hukuku, 169-170; Ekşi, Uluslararası Koruma, 175-178; Topal, 18; Hakan Bostan, "Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık Ve İskân Sorunu". *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2018, 4.2: 39-88, 64; Fansa, 302; Dikran M. Zenginkuzucu, "Türkiye'de Geçici Koruma Rejiminin Uluslararası Ölçütler Çerçevesinde Bir Değerlendirmesi". *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, 2018, 1: 37-62, 57.

⁹⁰³ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 529; Ekşi, Geçici Koruma, 78.

geri dönmesine karar verilmiş ancak ülkelerine dönmeleri halinde insan hakkı ihlallerine maruz kalacakları kesin veya muhtemel ise bu durumda yönetmeliğin 6. maddesinde düzenlenen geri gönderme yasağı devreye girecek ve kişiler yine menşe ülkelerine geri dönüş yapmaya zorlanamayacaklardır⁹⁰⁴. Her iki durumda da geri dönüşün gönüllü olarak gerçekleştirilmesine özen gösterildiği görülmektedir. GKY 12. maddesinde ise geçici korumanın bireysel olarak sona erme türlerine yer verilmiş⁹⁰⁵ ve maddenin 1-a bendi uyarınca kişinin kendi isteği ile sığınma ülkesinden ayrılması durumunda geçici korumanın geri dönüş yapan birey hakkında sona ereceğine yer verilmiştir⁹⁰⁶. Yönetmeliğin 11 ve 12. maddelerinde dolaylı olarak gönüllü geri dönüş çözüm türüne yer verilmiş ise de tam anlamıyla gönüllü geri dönüş çözüm türü düzenlenmemiştir. Gönüllü geri dönüş çözüm türü tam anlamıyla yönetmeliğin 42. maddesinde düzenlenmektedir⁹⁰⁷.

Kişilerin ülkelerine seyahat amaçlı ve gözlem yapmak niyetiyle kısa süreli olarak gidip dönmeleri halinde geçici koruma statüsü sona ermeyecektir⁹⁰⁸. Böyle bir durumda gönüllü geri dönüş çözüm türünün gerçekleştiğinden bahsetmek de mümkün değildir. Gönüllü geri dönüş ancak kişilerin özgür iradesi ile kalıcı olarak ülkelere geri dönüş yapma kararı vermeleri ve GİB tarafından başvurularının kabul edilmesi halinde mümkündür⁹⁰⁹.

Gönüllü geri dönüş çözüm türü yönetmeliğin 42. maddesinde düzenlenmiştir. Madde kapsamında geri dönüş sürecinin, yapılacak yardımların ve uygulanacak hükümlere ilişkin usul ve esasların GİB tarafından belirleneceği ve valilik tarafından uygulanacağı düzenlenmiştir⁹¹⁰. Gönüllü geri dönüş başlıklı 42. madde de, yönetmelik uyarınca kendilerine geçici koruma tanınan kişiler gönüllü olarak ülkelere geri dönmek istediklerinde kendilerine kolaylık sağlanacak ve imkânlar dâhilinde geri dönüş desteği sağlanacaktır⁹¹¹. GİB de geri dönüş sürecini kolaylaştırmak için kamu kurum ve

⁹⁰⁴ GKY m.6; Ekşi, Uluslararası Koruma, 175; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 529.

⁹⁰⁵ Geçici korunanların, kendi isteğiyle Türkiye'den ayrılması; üçüncü bir ülkenin korumasından faydalanması; üçüncü bir ülkeye insani nedenler veya yeniden yerleştirme kapsamında kabul edilmesi; üçüncü bir ülkeye çıkış yapması, ölmesi, YUKK'nda yer alan diğer yasal kalış türlerinden birisini elde etmesi; Türk vatandaşlığını kazanması durumlarında geçici koruma bireysel olarak sona erer (GKY mad. 12); Aydoğmuş, 229.

⁹⁰⁶ Topal, 18; Fansa, 302; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 529.

⁹⁰⁷ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 530.

⁹⁰⁸ Arıkan, Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, 67; (Çevrimiçi) <http://www.kilis.gov.tr/oncupinar-kara-hudut-kapisi-bayramlasma-iznii>, E.T. 30.04.2023.

⁹⁰⁹ Ekşi, Uluslararası Koruma, 161-162; Doğan, Yabancılar Hukuku, 164.

⁹¹⁰ Aydoğmuş, 229; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 530.

⁹¹¹ Aydoğmuş, 230; Yılmaz Eren, 339; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 530.

kuruluşları, STK'lar ve uluslararası örgütler ile işbirliği kuracak ve geri dönüş sürecine ilişkin plan ve projeler geliştirerek insan haklarına uygun bir geri dönüş gerçekleştirilmesini sağlayacaktır⁹¹². Örneğin Kosova Krizi döneminde ülkemize sığınanların birçoğu GİB'in desteği ile kendi ülkelerine gönüllü olarak geri dönüş yapmışlardır⁹¹³.

GKY uyarınca kişilerin geri dönüş sonrası ülkelere uyum süreçleri önem arz etmektedir. GKY de uyum hususu ayrı bir başlık altında düzenlenmemiş ise de YUKK 96. Madde de düzenlenen uyum kıyasen uygulanmaktadır⁹¹⁴. GİB, idarenin ve ülkenin imkânları doğrultusunda, geri dönüş sürecinde olduğu gibi kişiler ülkelere döndükten sonra ülkelere uyum sağlamaları için de işbirliği içerisinde çeşitli faaliyetlerde bulunacaktır⁹¹⁵. Uyum süreci için GİB, BMMYK ile işbirliği kurarak kişilerin ülkelere geri döndükten sonra geri dönüşün kalıcılığını sağlamayı amaçlamaktadır⁹¹⁶.

Türk Kızılayı tarafından korunanların geri dönüş süreci ve yapılacak işlemlerin neler olduğu hususunda bilgilendirilmeleri için 2016 yılında bir rapor yayımlanmıştır. Rapor uyarınca, geri dönüş sürecinin başlangıcı için geçici korunanlar İl Göç İdaresine başvurarak geri dönüş formlarını dolduracaklardır⁹¹⁷. Başvuru sonrası formun bir örneği ve yol izin belgesi düzenlenerek korunanlara teslim edilecektir⁹¹⁸. Geri dönüş formunda dönüşün gönüllülük temelli gerçekleştiğini göstermek için işlemi yapan görevli, varsa tercüman ve BMMYK yetkilisi tarafından imza altına alınacaktır⁹¹⁹. Kişilerin geri dönüş çözüm türünü tercih etmeleri sebebi ile korumanın sona ererek statüsüz kalmaları ve geleceklerinden endişe etmelerinin önüne geçmek için çeşitli güvenceler sağlanmaktadır. Bunlardan birisi de kişilerin geri dönüş sonrası uyum sağlayamamaları halinde yeniden Türkiye'ye geri dönmek istemeleri halinde gerekli kolaylığın sağlanmasıdır. Kişiler

⁹¹² Yılmaz Eren, 339; Ekşi, Uluslararası Koruma, 177; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 530.

⁹¹³ Yılmaz Eren, 340.

⁹¹⁴ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 529.

⁹¹⁵ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 529.

⁹¹⁶ Çevrimiçi bkz: <https://www.goc.gov.tr/faaliyet>, E.T. 30.04.2023; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 530.

⁹¹⁷ Türk Kızılayı Göç ve İstatistik Raporu, 2016, 19, https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/49523293_goc-istatistik-raporu-kasim-2016.pdf, E.T. 30.04.2023.

⁹¹⁸ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 531.

⁹¹⁹ BMMYK yetkilisinin bulunmaması halinde Kızılay yetkilisi tarafından imza atılacağına dair bkz. Türk Kızılayı, 2016, 19.

Türkiye’ye yeniden dönmek istemeleri durumunda geri dönüş hakkının kötüye kullanılıp kullanılmadığını ve ülkeye kabul konusunda karar verme yetkisi GİB’e aittir⁹²⁰.

3.3. TÜRK HUKUKU KAPSAMINDA GERİ GÖNDERME YASAĞI İLE GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ İLİŞKİSİ

Her ne kadar kişilerin gönüllü geri dönüş hakları bulunsun da bu hakkın kullanımı insan haklarının korunması ilkesi ile dengeli bir şekilde kullanılmalıdır⁹²¹. Korunanların temel insan haklarının tehlikede bulunduğu ülkelere geri gönderilmemelerini güvence altına alan geri göndermeme (*non-refoulement*) ilkesi gönüllü geri dönüş çözüm türünün teminatı ve temelidir⁹²². İlke uluslararası anlamda teamül kuralı olarak karşımıza çıkmış daha sonra ulusal mevzuatta da çeşitli düzenlemelerde yer almıştır⁹²³. İlke hem yabancıların ülkeye kabulünde hem de sınır dışı edilmeleri sürecinde uygulamaktadır⁹²⁴. Ancak ilkenin başlangıçta teamül kuralı olarak ortaya çıkmış olması, ilkenin yer aldığı bir sözleşmeye taraf olunmaması halinde dahi kurala uyulmasının gerekli olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır⁹²⁵. Geri göndermeme ilkesi daha sonra birçok ulusal ve uluslararası sözleşme ve belgede yer almıştır⁹²⁶. Bunların başında 1951 Cenevre Sözleşmesi gelmektedir, sözleşmenin 33. Maddesinde geri gönderme yasağı, korumanın ve gönüllü geri dönüş çözüm türünün temel ilkesi olarak kabul edilmektedir⁹²⁷. İlke kapsamında ulusal ve uluslararası anlamda kimsenin dini, ırkı, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle temel haklarının, özgürlüğünün tehdit altında olacağı ülkelere her ne sebeple olursa olsun geri

⁹²⁰ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 531.

⁹²¹ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 518; Uzun, Geri Göndermeme, 30; Taneri, 94; Ekşi, Sınırdışı Edilmelerini Engelleyen Haller, 2801-2838; Bayraktaroğlu Özçelik, 211-258.

⁹²² Çiçekli, Yabancılar ve Mülteciler, 67; Bülent Peker, Mithat Sancar, Mülteciler ve İltica Hakkı: Yaşamın Kıyısındakilere Hoş geldin Diyebilmek, İHD Yayınları, 2001, 30.

⁹²³ UNHCR (2005a), 28; Uzun, Geri Göndermeme, 25-58; Aslı Bayata Canyaş, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AİHM Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2015, C. 5, 1, 73-90, 78; Acer/Kaya/Gümüş, 34.

⁹²⁴ Neşe Baran Çelik, Türk hukukunda uluslararası koruma başvurusunda bulunan veya uluslararası korumadan yararlanan yabancıların hak ve yükümlülükleri. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2015, 6.3: 67-148, 87.

⁹²⁵ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş s. 518; Öztürk, Geçici koruma, 221.

⁹²⁶ Taneri, 49-54; Uzun, Geri Göndermeme, 38-39; ABÖ, BMMYYK El Kitabındaki düzenlemeler için bkz. S. Yılmaz, 40.

⁹²⁷ Çiçekli, Uluslararası Hukuk, 80; Esin Bozovalı, Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler, “Güvenli Bölge” ve Geri Göndermeme İlkesi (Suriyeli Mülteciler), <https://anayasagundemi.com/2019/10/21/turkiyedeki-suriyeli-multeciler-guvenli-bolge-ve-geri-gondermeme-ilkesi/> E.T. 30.04.2023; Çelik, 87.

gönderilememesi teminat altına alınmaktadır⁹²⁸. İlke hiçbir yabancıya statüsü arasında ayırım yapmaksızın uygulanmaktadır. Yani uluslararası koruma, geçici koruma kapsamında olanlar veya henüz bu statüleri kazanamamış herkes hakkında bu ilke uygulanacaktır⁹²⁹.

Geri gönderme yasağının, gönüllü geri dönüş çözüm türü ile ilişkisi ise devletin gönüllü geri dönüşte, üstlendiği görevin kolaylaştırma mı yoksa teşvik mi olduğu hususunda ortaya çıkmaktadır⁹³⁰. Devletin üstlendiği görevin kolaylaştırma olması durumunda kişi menşe ülkesine geri dönüş kararı vermiş ve bu süreçte devlet dönüş sürecini kolaylaştırmak için imkânlar sunmaktadır. Teşvik rolünü üstlendiğinde ise henüz geri dönüş kararı verilmemiş olup, devlet korunanların bu kararı almasında görev almaktadır⁹³¹. Her iki durumda da geri gönderme yasağına uygun davranılmalıdır. Aksi durum hem sığınma ülkesi olarak Türkiye'nin uluslararası anlamda sorumluluğunu doğuracak hem de geri gönderme yasağına aykırı olarak ülkeden gönderilen bireylerin hayatında telafisi güç zararların doğmasına sebebiyet verecektir. İlke kapsamında koruma devleti olarak Türkiye'nin sorumluluğu yalnızca kendi ülkesinde gerçekleşen eylemlerden kaynaklı olmayıp menşe ülkede gerçekleşecek eylemlerden de sorumluluğu doğmaktadır⁹³². Örnek olarak AİHM'in Loizidou v. Turkey kararı sözleşmedeki haklar ve sorumlulukların yalnızca devletlerin kendi ülkesel sınırları ile sınırlı kalmadığına ilişkin verilmiş bir yargı kararıdır⁹³³.

Ülkelerinden kitlesel olarak ayrılmak zorunda kalanların geri gönderilmesi durumunda zararın boyutu daha büyük olacaktır. Kitlesel akınların sebebi çoğunlukla savaş, ülkesel krizler gibi büyük çaplı toplumsal olaylardır. Dolayısıyla kitleler halinde geri dönüşler gerçekleştirilirken ülkedeki mevcut durumun kişilerin yeni bir hayat kurmaları için elverişli olduğundan ve geri dönüş sonrası hak ihlali ve ayrılmaya sebebiyet veren olayların devam etmeyeceğinden emin olunması gerekmektedir⁹³⁴.

⁹²⁸ Çiçekli, Uluslararası Hukuk, 81-82; Nuray Ekşi, *Yabancılar Hukukuna İlişkin Temel Konular*, Beta Yayınları, 2012, 79; C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 518; Öztürk, Geçici Koruma, 221; S. Yılmaz, 39; Uzun, Geri Göndermeme, 31.

⁹²⁹ S. Yılmaz, 40.

⁹³⁰ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 518.

⁹³¹ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 518.

⁹³² Çiçekli, Uluslararası Hukuk, 81; Taneri, 55-56.

⁹³³ Çiçekli, Uluslararası Hukuk, 81; S. Yılmaz, 40.

⁹³⁴ C. Kaya, Gönüllü Geri Dönüş, 529.

Türkiye kurala yalnızca teamül kuralı olduğu için değil tarafı olduğu uluslararası sözleşmeler dolayısıyla da uygun davranmak zorundadır. Aksi halde Türkiye'nin tarafı olduğu sözleşmeler dolayısıyla da sorumluluğu doğacaktır. Örneğin AIHS kapsamında geri gönderme yasağı açık bir şekilde düzenlenmemiş ise de 3. Maddesinde “Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.” İfadesi ile geri gönderme yasağı dolaylı olarak düzenlenmiştir⁹³⁵. Uluslararası sözleşmeler yanında ulusal hukuk düzeninde de YUKK m.4 ile de detaylı olarak geri gönderme yasağına ilişkin düzenlemeye yer verilmiştir⁹³⁶. Kanunda yer alan geri gönderme yasağı kişiler ve korunanlar arasında geçici ya da uluslararası koruma sahibi ayrımı yapmaksızın uygulanmaktadır⁹³⁷. Madde uyarınca hiçbir yabancı işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemeyecektir (YUKK m.4).

Yukarıda değinilmiş olduğu üzere GKY ‘de de geri gönderme yasağına ilişkin hüküm bulunmaktadır⁹³⁸. YUKK da yer alan maddeyi tamamlayıcı nitelikte olan bu düzenlemede geçici koruma kapsamında korunan hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez. Geçici koruma kapsamında olan kişinin ülkeden gönderilmesi gerekirse ve kişi geri gönderme yasağı kapsamında yer alıyorsa yine gönderilmez ve hakkında ülke içinde idari tedbirler alınabilir (GKY m.6/f.2).

YUKK 54. Madde de sınır dışı işlemleri düzenlenmiş olup kamu güvenliği kamu sağlığı gibi içeriği belirsiz olan kavramlar ile yabancıların sınır dışı edilebileceği ifade edilmiştir. Madde kapsamında sınır dışı edilen birçok kişiye gönüllü geri dönüş formları zorla imzalatılmaya çalışılmış ve imzalatılmıştır⁹³⁹. Bu durum da geri dönüşün gönüllü olduğundan bahsedilemeyeceği gibi geri gönderme yasağını ihlal ettiği de bir gerçektir. Hukuka uygun bir geri dönüşten bahsedebilmek için kişilerin dönme isteklerinin

⁹³⁵ Neslihan Özkerim Güner, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Mültecilerin Haklarının Korunmasındaki Rolü”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2016, C. 2, 2, 212-241, 216-226.

⁹³⁶ Bozovalı, Suriyeli Mülteciler; Çelik, 87.

⁹³⁷ Çelik, 87.

⁹³⁸ Bozovalı, Suriyeli Mülteciler; Çelik, 89.

⁹³⁹ HRW, “Turkey Forcibly Returning Syrians to Danger”, İngilizce metin için bkz.

<https://www.hrw.org/news/2019/07/26/turkey-forcibly-returning-syrians-danger> E.T. 30.04.2023.

nedenleri araştırılmalı, dönmek isteyenlere ülkeleri hakkında detaylı bilgi verilmeli, gerektiğinde kısa süreli seyahat, bayram izni uygulamaları ile menşe ülkeyi bizzat gözlemlene imkânı tanınmalıdır. Kişilerin geri dönüş sürecindeki yasal hakları ve yasal başvuru mercilerini öğrenebilmeleri için adli yardım ve STK bürolarına erişimleri konusunda kolaylık sağlanmalıdır. Bu büroların tarafsız denetçiler tarafından denetlenmesi sağlanarak yaşanabilecek hak ihlallerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır⁹⁴⁰.

Yukarıda izah edilmiş olduğu üzere devlet gönüllü geri dönüş çözüm türünü uygularken geri göndermeme ilkesi uyarınca kişilerin hayat ve özgürlüklerinin tehlike altında olduğu ülkelere yabancıları geri gönderemeyecektir⁹⁴¹.

3.4. DEPREM SONRASI GERİ DÖNÜŞLER

6 Şubat 2023 tarihinde merkez üssü Kahramanmaraş-Pazarcık olan ve asrın felaketi olarak adlandırılan deprem felaketinde birçok vatandaşımız ile birlikte ülkemize sığınan çok sayıda yabancı ve özellikle Suriye uyruklu geçici korunanlar hayatını ve yakınlarını kaybetmiştir⁹⁴². 7.7 büyüklüğündeki bu deprem ülkemizde yarattığı yıkım felaketi nedeni ile 11 ili, manevi anlamda ise bütün ülkeyi derinden yaralamıştır. Yalnızca ülkemize değil, birçok ülkede hissedilen deprem felaketi Suriye'yi de etkilemiş ve birçok yıkım ve can kaybı bu ülkede de gerçekleşmiştir.

Çalışmanın 1. Bölümünde gönüllü geri dönüş çözüm türünün tercih edilmesinde etkili olan sebeplere detaylı olarak değinilmiştir. Bu çözüm türünün tercih edilmesinde koruma ülkesinde yaşanan olaylar ve değişen şartlar etkili olduğu gibi, menşe ülkede yaşanan olaylar, menşe ülke ve ülkede bulunanlar ile aradaki manevi bağlılık, aidiyet duygusu, kişinin zor zamanlarında beraber yaşadığı ve alışkın olduğu toplum içerisinde bulunma isteği gibi unsurlar etkili olmaktadır. Yaşanan felaket sonrası birçok kişi hayatını kaybetmiş ve yakınları tarafından kendi ülkelerinde ve kendi topraklarında defnedilmek istenilmiştir. Yine Suriye'de ki yakınlarının da içerisinde bulundukları zor şartlar ve yakınlarını kaybetmiş olmanın derin üzüntüsü ülkemizin dört bir yanında yer alan ancak daha çok deprem bölgesindeki Suriyeli vatandaşların ülkelerine gönüllü olarak geri

⁹⁴⁰ Bozovalı, Suriyeli Mülteciler.

⁹⁴¹ Çiçekli, Uluslararası Hukuk, 84.

⁹⁴² <https://www.haberturk.com/depremin-ardindan-geri-goc-iste-ulkesine-donen-suriyeli-sayisi-son-dakika-deprem-haberleri-3568301> E.T. 04.05.2023.

dönmelerinde etkili olmuştur. Yaşanan süreçte yaklaşık 42.000 geçici korunan Suriye vatandaşı ülkesine gönüllü olarak geri dönmüş bunun dışında büyük bir çoğunluk da izinli olarak çıkış yapmışlardır⁹⁴³. İzinli çıkış, gönüllü geri dönüş çözüm türünün tercih edilmesinde başlangıç noktası sayılabilecektir. Zira izinli çıkış, ülkelerindeki şartları gören kişilerde geri dönüş tercihinin yapılmasında, yaşanabilecek tereddütlerin önüne geçilmesinde de etkili olmuştur.

Halen daha gönüllü geri dönüş süreci devam etmektedir. Gerçekleştirilen geri dönüşlerin gönüllü, onurlu, güvenli ve sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Kişilerin ülkeden zorla değil kendi rızaları ve istekleri doğrultusunda ayrıldıkları ifade edilmektedir

2 milyondan fazla mültecinin ikamet ettiği deprem bölgesinde GİB tarafından tahliye süreçlerine ilişkin genelge yayınlanmıştır. Bu süreçte Suriyeli mültecilerin 6 ay süreyle ülkelerine geçiş yapmalarına izin verilmiştir. Geçiş izinleri ve gönüllü geri dönüş toplumsal olayların yaşanmasının önlenmesinde de etkili olmuştur. Yaşanan felaket sonrasında toplumsal destek, iş imkânları, eğitim, sağlık gibi birçok alan olumsuz etkilenmiş bu sebeple mülteciler ve geçici korunanlar için kendi ülkelerindeki güvenli bölgelere geri dönüş yapmaları daha makul bir seçenek haline gelmiştir. Ülkenin, yaşanan felaket sonrası ekonomik anlamda yaşayacağı sıkıntılar nedeni ile toplumsal infial oluşmaması açısından birçok kişinin kendi ülkesine geri dönmesine ilişkin başvuruların alınması ve sürecin kolaylaştırılması sığınma ülkesi açısından da önem arz etmiştir⁹⁴⁴.

Kanaatimizce, deprem sonrası yapılan geri dönüşler tam anlamıyla gönüllülük çerçevesinde gerçekleşmemektedir. Zira kişilerin, ülkedeki yaşam standartlarının tamamen elverişli olduğu, üzerlerinde doğal afet, sosyal, toplumsal hiçbir baskı olmadan karar vermeleri halinde gönüllülük unsurunun varlığından söz edilebilecektir. Deprem felaketinden sonra insanlar yuvalarını yaşam yerlerini kaybettiklerinden bir nevi dönüş için kendilerini, mecburi hissetmişlerdir. Dolayısıyla bu sürecin bir geri dönüş süreci

⁹⁴³ <https://www.haber7.com/guncel/haber/3305687-42-bin-suriyeli-gonullu-geri-donus-yapti> E.T. 04.05.2023.

⁹⁴⁴ İrfan Tatlı, Deprem Sonrası Göç ve Mültecilerin Yeniden Yerleşimi Meseleleri, <https://www.insamer.com/tr/deprem-sonrasi-goc-ve-multecilerin-yeniden-yerlesimi-meseleleri.html> E.T. 04.05.2023.

olduğu muhakkaktır. Ancak tam anlamıyla gönüllü geri dönüş olduğundan bahsetmek ise kanaatimizce mümkün olmayacaktır.

SONUÇ

Bireyler vatandaşlık bağı ile bağlı oldukları devletin birer parçasıdır. Kişiler vatandaşı oldukları ülkede huzur, güven, sosyal, ekonomik kültürel anlamda refah içinde yaşamayı arzu ederler. Bunu sağlamak ise bireylerin sahip oldukları insan haklarını korumak konusunda devletin üzerine düşen pozitif ve negatif yükümlülükleri yerine getirmesi ile söz konusu olabilecektir. Ancak bazı durumlarda devletler bu yükümlülükleri yerine getirmediğinde, vatandaşlar başka bir devletin korumasından faydalanmayı talep etmektedirler. Çünkü bireyler kendilerini güvende hissetmedikleri ortamda kalamayacaklar ve ülkelerinden ayrılarak güvenli bölgelere sığınmak için hareket edeceklerdir. Ülkelerinden ayrılan bu kişileri kendi kaderlerine terk etmek elbette söz konusu olmayacaktır. İnsan haklarının korunması yalnızca ulusal anlamda değil evrensel anlamda da önem arz eden bir konudur. Bu durumun doğal sonucu olarak kişilerin vatandaşı oldukları ülkenin korumasının sona ermesi halinde ikame koruma türleri devreye girecektir. Bu ikame koruma türleri geçici koruma ve uluslararası korumadır. Ancak çalışmamızın içerisinde de değinildiği üzere geçici koruma bir ülkenin kendi vatandaşına sağladığı koruma ile aynı ölçüde etkili ve geniş yetkiler tanıyan bir koruma türü değildir. Dolayısıyla kişiler bu koruma türünün kalıcı olmasından ziyade korumanın bir an önce sona ermesini ve ülkelerine geri dönmeyi istemektedirler. Aynı şekilde uluslararası koruma geçici korumaya nazaran daha fazla hak ve yetki tanıyan bir koruma statüsü olsa da amaç kişilerin süresiz ve sınırsız bir şekilde sığınma ülkesinde kalmalarını sağlamak değildir. Bu sebeple koruma türlerini sona erdiren haller ülkeler açısından önem arz etmektedir. Koruma türlerini sona erdiren birden fazla sebep vardır. Bunlar geçici korumayı sona erdirip yeni bir düzen içerisinde korunanların haklarına ulaşmasını hedefleyen kalıcı çözüm türleridir.

Gönüllü geri dönüş çözüm türü vatandaşların alışkın oldukları menşe ülkelerine geri dönmelerini sağlamaktadır. Aynı zamanda çok sayıda kişinin kendi ülkesine geri dönmesinin hem sığınma ülkesini hem diğer ülkeler tarafından tercih edilmesinde etkili olduğuna değinilmiştir. Geri dönüş sürecinin ulusal düzenlemeler yanında birden fazla ülkeyi ilgilendiren ve birden fazla ülkenin katılımıyla gerçekleşen bir süreç olması dolayısıyla, uluslararası anlamda da birçok sözleşme ve uluslararası düzenlemeye konu edilmiştir. Doğrudan yer almamakla beraber 1951 Cenevre sözleşmesinin geri

göndermeme ilkesi ile dolaylı olarak gönüllü geri dönüşe yer verilmiştir. Yine doğrudan bir hüküm içermemekle beraber insan haklarının korunması noktasında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi önemli hükümler içermektedir. Sürece ilişkin insan haklarının korunması yönünde evrensel teamüllerin oluşmasında ve yine gönüllü geri dönüş alanında bağlayıcı uluslararası anlaşmaların yapılması sırasında etkili olmuştur. Zira bahsedildiği üzere geri dönüş sonrası hak ihlallerinin gerçekleşmesi kalıcı bir geri dönüş için temel şartlardandır. Görüldüğü üzere birçok ulusal ve uluslararası düzenlemelerde gönüllü geri dönüş çözüm türü doğrudan düzenlenmemiştir. Dolaylı olarak ve geri göndermeme ilkesinin içeriğinden gönüllü geri dönüş ilkeleri hakkında çıkarım yapılmıştır. Bu sbeepile çözüm türünün şekillenmesi uluslararası teamül kuralı olarak nitelendirilen geri göndermeme ilkesinin de büyük etkisi bulunmaktadır.

Uluslararası metinlerden AİHS'e göre 2. ve 3. maddelere aykırı bir eylemle karşılaşan veya karşılaşma riski olan kişilerin hiçbir şekilde ülkelerine geri gönderilmemelerine yer verilmiştir. ABÖ de 1951 Cenevre Sözleşmesinin bir nevi tamamlayıcısı niteliğinde olup mülteci sorununa bölgesel anlamda bir çözüm bulmayı amaçlamıştır. Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen 2001/55/EC Sayılı AB Geçici Koruma Yönergeside konuya ilişkin önemli belgelerdendir. Yönergenin 1. maddesinde kitlesel akın halinde Avrupa Birliğine üye ülke sınırlarına gelen ve ülkelere dönemeyecek olmaları sebebiyle koruma talep eden kişilere sağlanacak geçici koruma, koruma süresi, koruma boyunca uygulanacak tedbirler, korumanın kapsamı, yük dağılımı ve korumanın sona ermesi düzenlenmiştir. Gönüllü geri dönüş geçici korumayı sona erdiren bir sebep olarak karşımıza çıktığından, yönerge gönüllü geri dönüş çözüm türünün uygulanması açısından önemli bir belgedir. Yönergenin 21. Maddesinde, korumanın sona erdiği durumda, bireylerin ülkelere gönüllü olarak geri dönmelerini sağlamaya yönelik çalışmalar yapılacağı, dönüşün insanlık onuruna uygun bir şekilde gerçekleşmesi için kişilerin ülkelerindeki mevcut durum hakkında bilgilendirilmeleri, gerektiğinde ülkelere seyahat etmelerinin sağlanacağı düzenlenmiştir. AB'nin 2020 yılında yayınladığı Yeni Göç ve İltica paktı ve yapılan geri kabul anlaşmaları da gönüllü geri dönüş çözüm türüne olan ilginin ve uygulamanın artmasında etkili olmuştur.

Ulusal ve uluslararası mevzuatta yer alan IOM ve BMMYK sürecin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi ve kişilerin dönüş ve sonrası durumlarının gözlemlenmesi açısından önem arz eden kurumlardır. Uluslararası işbirliğinin en önemli aktörleri olan

bu iki örgüt gönüllü geri dönüşün kalıcılığının sağlanmasında büyük görev almışlardır. Eksikliklerin tespit edilerek iyileştirilmesi ve uluslararası işbirliklerinin artırılmasını sağlamışlardır. Geri dönüş süreci için dönemin gereklilikleri ve koşullarına göre yeni proje politikalar geliştirmişlerdir. Dönüş sonrası sürecin izlenmesinde ulusal kuruluşlara büyük katkı sunmuş ve hak ihlallerinin önüne geçmişlerdir.

Türk Hukuku incelendiğinde ise kalıcı çözüm türleri, kanun düzeyinde ilk kez 2013 tarihinde YUKK ile düzenlenmiştir. Ancak uluslararası düzenlemeler, sözleşmeler ve uygulamalar ile her üç kalıcı çözüm türü de tarihsel süreçte uygulanmıştır. Kalıcı çözüm türlerini düzenleyen 7196 sayılı Kanunun 75. maddesi ile eklenen YUKK'un 60/A. maddesinde gönüllü geri dönüş kalıcı çözüm türüne yer verilmiştir. Kanun kapsamında Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından düzensiz göçmenlerin geri dönüş süreci yürütülürken uluslararası örgütler BMMYK, IOM, kamu kurum kuruluşları ve STK'lar ile işbirliği yapılabileceğine yer verilmiştir. Kanun kapsamından anlaşılmaktadır ki kanunun hedefi olan uluslararası koruma ancak dönüşün gönüllü olması halinde sona erebilecektir.

YUKK'un yanında, 2014 yılında kanunun 91. maddesine dayanılarak GKY kabul edilmiştir. GKY geri dönüş sürecinin yürütülmesi için yol gösteren önemli bir düzenleme olmuş ve koruma türlerinden geçici korumaya ve korumanın sona erme haline yer verilmiştir. Yine YUKK ve GKY'nin uygulanışını düzenleyen YUKKY 121. ve muhtelif maddelerinde gönüllü geri dönüş çözüm türüne değinilmiştir. Kanun kapsamında yer alan düzenlemelerin içeriğinin belirgin hale gelmesinde yönetmelik etkili olmuştur.

Kişilerin dönüş kararı almasında çeşitli etmenler etkili olmaktadır. Ancak gönüllü geri dönüş niteliği itibariyle kişinin sığınılan ülkede herhangi bir etki altında kalmadan vereceği karar neticesinde gerçekleştirilen dönüş türüdür. Ülkemizde "Asrın Felaketi" olarak adlandırılan 06.02.2023 tarihli Kahramanmaraş depremi sonrasında da gönüllü geri dönüş yapanların sayısında ciddi manada artış meydana gelmiştir. Her ne kadar gönüllü geri dönüş olarak adlandırılrsa da esasen bu geri dönüş ülkede yaşanan felaketin etkisi ile gerçekleştiğinden tam anlamıyla özgür bir iradeyle verilmiş bir karardan bahsetmek söz konusu olmayacaktır. İşte burada BMMYK, uluslararası, ulusal örgütler ve STK'lara gönüllülük unsurunun tespiti konusunda çok sayıda eleştiri gelmektedir. Yalnızca bu olay bağlamında değil tüm durumlarda gönüllülük, güvenlik,

sürdürülebilirlik unsurlarının varlığının temini gerekmektedir. Bu ise mevzuatta yapılacak değişiklikler ve işbirliklerinin artırılması ile mümkün olacaktır. Yapılacak değişiklikler geri dönüş sürecinde aktif rol alan kurumların görev alanlarının netleştirilmesi, hak ihlali durumunda uygulanacak yaptırım ve tedbirlerin belirlenmesi ve uygulanmaları konusundaki denetimin artırılması şeklinde olacaktır. Aynı zamanda süreç içerisinde geri dönenlerin doldurmuş olduğu formlar incelenerek sürecin iyileştirilmesi ve mevzuatta düzenleme bulunmayan hususlara ilişkin yeni düzenlemeler yapılması veya mevcut düzenlemelerin iyileştirilmesi de yapılabilecek başlıca değişikliklerdendir.

KAYNAKÇA

- AB Geçici Koruma Yönergesi 2001/55/Ec Of 20 July 2001 <https://Eur-Lex.Europa.Eu/Lexuriserv/Lexuriserv.do?uri=OJ:L:2001:212:0012:0023:EN:PDF>.
- Aca, Z., Sosyal Hizmeti Farklı Boyutlarıyla Tanımak ,Covid-19 Salgını: Göçmenlerin Yaşam Koşulları Bakımından Etkileri Ve Sosyal Koruma Tedbirleri: Bazı İyi Uygulama Örnekleri, Nobel Yayınları, 2022.
- Acer, Y., Kaya, İ., Gümüş, M., Türkiye'nin İltica Stratejisi, Ankara, Usak Yayınları, 2010.
- Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi, 1969.
http://madde14.org/index.php?title=Afrika_Birli%C4%9Fi_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC_M%C3%BClteci_Sorunlar%C4%B1n%C4%B1n_%C3%96zel_Y%C3%B6nlerini_D%C3%BCzenleyen_S%C3%B6zle%C5%9Fme.
- AİHM, A.G ve Diğerleri v. Türkiye, Başvuru No: 40229/98, 15.06.1999, http://madde14.org/index.php?title=A.G._ve_Di%C4%9Ferleri/_T%C3%BCrkiye.
- AİHM, Akkad v. Türkiye Kararı, Başvuru No. 1557/19, 21.06.2022.
[file:///C:/Users/ASUS/OneDrive/Masa%C3%BCst%C3%BC/CASE%20OF%20AKKAD%20v.%20TURKEY%20\[Turkish%20Translation\]%20by%20%C4%B0stanbul%20Bar%20Association.pdf](file:///C:/Users/ASUS/OneDrive/Masa%C3%BCst%C3%BC/CASE%20OF%20AKKAD%20v.%20TURKEY%20[Turkish%20Translation]%20by%20%C4%B0stanbul%20Bar%20Association.pdf).
- AİHM, Ghorbanov ve Diğerleri v. Türkiye Başvuru No: 28127/09, http://madde14.org/index.php?title=Ghorbanov_ve_Di%C4%9Ferleri/_T%C3%BCrkiye.
- Akbari, A., Chaudhary, T. W., Harpviken, K. B., Sarwari, A., Suhrke, A., Return with Dignity, Return to What?, CMI Reports: Bergen, <https://www.cmi.no/publications/file/3055-return-with-dignity-return-to-what.pdf>. (2008).
- Akdoğan, M., Avrupa Birliği'nin Sınırlarına Dayanan Mülteci Krizi ve Yönetimi. Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi, 1, no. 1 (2018), 48-74.
- Akkaraca Köse, M., Geri Kabul Anlaşması ve Vizesiz Avrupa: Türkiye'nin Dış Politika Tercihlerini Anlamak, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 3, no. 2, 2015.
- Aktan, E., Türk Yabancılar Hukuku Ve AİHM İçtihadı Doğrultusunda Geri Gönderme Yasağı, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (2019).
- Aktel, M., Kaygısız, Ü., «Türkiye'de Göç Yönetimi» Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23, no. 2 (2018), 579-604.

- Alam, A., Barriers to Repatriation of Afghan Refugees, https://hrmars.com/papers_submitted/8817/barriers-to-repatriation-of-afghan-refugees-a-case-study-of-afghan-community-at-shah-and-khusar-colony-board-area-peshawar.pdf. International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 2, no. 3 (2012), 59-69.
- Alpkaya, G., BM’de Irksal Ayrımcılık Yasağı, Erken Uyarı ve Soykırım Suçunun Önlenmesi Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 66, no. 03 (2011), 1-27.
- Altuğ, Y., Devletler Hususi Hukuku Bakımından Mülteciler. 277 cilt. İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, (1967).
- Altunoğlu, D., Uluslararası geri dönüş programları çerçevesinde Suriyeli mültecilerin geri dönüş eğilimleri ile ilgili inceleme: Adana ili örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2019).
- Altunok, M., Türkiye’nin göç gerçekliği ve örgütlenmesi üzerine bir tartışma, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9, no. 22 (2017), 295-311.
- Arıkan, G., Sığınma Arayanların 2008/115/EC Sayılı Geri Gönderme Koşulları Avrupa Konsey Yönergesi Kapsamında Sınır Dışı Edilmelerinin Türk Yabancılar Hukuku İle Karşılaştırılması, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7, no. 12 (2022), (Geri Gönderme Koşulları)
- Arıkan, G., «10 Yıla Yaklaşan Geçici Korumada Geçiciliğin Sonu ve Kalıcı Çözümler.» Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 29, no. 2, 1435-1475. (Kalıcı Çözümler)
- Arıkan, G., Göç Hukukunda Yabancıya Sağlanan Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma. İstanbul: On iki Levha Yayıncılık, (2020), (Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma)
- Ashutosh, I., Mountz, A., Migration management for the benefit of whom? Interrogating the work of the International Organization for Migration. 15(1), https://www.researchgate.net/publication/254242997_Migration_mana.Citizenship_Studies, 15, no. 1 (2011), 21-38.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf.
- Avustralya Sınır Güvenliği (Australian Border Force), Operation Sovereign Borders monthly update: <https://newsroom.abf.gov.au/releases/operation-sovereign-borders-monthly-update-march-2019>, (2019).
- Aydemir, S., Şahin, M. C., Zorunlu-Kitlesel Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar Örneği. Dini Araştırmalar, (2018), 121-148.

- Aydoğmuş, A., Türk Hukukuna Göre Geçici Koruma Faydalanıcılarının Sınır Dışı Edilmesi, *Milletlerarası Hukuk Ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 2, no. 37, 141-169.
- Ayhan İzmirli, L. Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4, no. 7 (2017), 43-66.
- Azad, A., Jasmin, F., «Durable Solutions to The Protracted Refugee Situation: The Case Of Rohingyas In Bangladesh.» *Journal of Indian Research*, 1, no. 4 (2013), 25-35.
- Barbero, J. C., *Refugee Repatriation During Conflict: A New Conventional Wisdom*, Refuge, C. 12, S. 8, <https://www.jstor.org/stable/45411865?seq=1>, (1993).
- Barnett, L., *Global governance and the evolution of the international refugee regime*. <https://www.unhcr.org/research/working/3c7529495/global-governance-evolution-international-refugee-regime-laura-barnett.html>. Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları, (2002).
- Barnett, M., *UNHCR and the Ethics of Repatriation*. *Forced Migration Review*, 10. <https://www.fmreview.org/unhcr-convention-50/barnett>. Oxford, Oxford Department of International Development, (2011), (Ethics of Repatriation)
- Barnett, M., *UNHCR and Involuntary Repatriation: Environmental Developments, the Repatriation Culture and the Rohingya Refugees*, <https://ciaotest.cc.columbia.edu/isa/bam01/>, (2001), (Involuntary Repatriation)
- Batır, K., Avrupa Birliği'nin Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye İle AB Arasında İmzalanan Geri Kabul Anlaşması Çerçevesinde Hukuki Bir Değerlendirme, *Yönetim Bilimleri Dergisi* 15, no. 30, (2017), 585-604.
- Bayata Canyaş, A., *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AİHM Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi*, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5, no. 1 (2015), 73-90.
- Bayraktaroğlu Özçelik, G., *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hükümleri Uyarınca Yabancıların Türkiye'den Sınır Dışı Edilmesi Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (2013), 211-258.
- BBC, "EU border team arrives in Greece to tackle migrants", BBC News.
- Belli, A., "Suriyeli Göçünün Kentleşme Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Kilis Belediyesi Stratejik Planın İçerik Analizi".» *Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi*, içinde, Ed. Vedat Yılmaz ve Yıldız, Atmaca. Ekin Yayınevi, (2020).
- Betts, A., Loescher, G., Mılner, J., *Mülteci Koruma Siyaseti Ve Pratiği*. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. Çev. Özgün Emre KOÇ. Cilt 1. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınevi, (2017).

- Bilgen, İ., “Geçici Koruma Yönetmeliği ve AB Geçici Koruma Yönergesi Çerçevesinde Geçici Koruma”, <https://www.igamder.org/haberler/gecici-koruma-yonetmeliği-ve-ab-gecici-koruma-yonergesi-cercevesinde-gecici-koruma/>.
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 10 Aralık 1948 <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>.
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf. 6 Aralık (1966).
- BMMYK Yüksek Komiserlik Programı Yürütme Kurulu <https://www.unhcr.org/excom/exconc/41751fd82.html>. (2004).
- Birleşmiş Milletler Göç Kuruluşu (IOM) Türkiye Misyonu <https://www.healthworldnews.net/uluslararasi-goc-orgutu-iom-tarihcesi-ve-turkiye-ile-iliskileri/>.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği Mültecilerin Hukukî Statüsüne İlişkin Sözleşme ve Mültecilerin Hukuk Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü. <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/yonetmelikler/Sozlesmeler/MULTECILERIN-HUKUK-STATUSUNE-ILISKIN-1967-PROTOKOLU.pdf>.
- BMMYK, Dünya mültecilerinin durumu bir insanlık sorunu. Ankara: Oxford University Press, (1997).
- Black, R., Koser, K., Munk, K., Atfield, G., D'onofrio, L., Tiemoko, R., Gönüllü Dönüşü Anlamak, İçişleri Bakanlığı Çevrimiçi Raporu 50/04, Londra, (2004).
- BM Genel Kurulu, Bölgesel Sığınma Bildirgesi , 14 Aralık 1967, A/RES/2312(XXII), <https://www.refworld.org/docid/3b00f05a2c.html>.
- BMMYK, BMMYK Kitlel Bir Akın Durumunda Geçici Koruma Sağlamak İçin Asgari Standartlara İlişkin Konsey Direktifi Konusunda Komisyon Önerisine İlişkin Özet Gözlemler (COM 2000) 24 Mayıs 2000), <https://www.refworld.org/docid/437c64b04.html>.
- BM: Genel Kurul Kararı, BMMYK Tüzüğü A/RES/428(V). 14.12.1950,< <https://www.unhcr.org/3b66c39e1.pdf> > (E.T. 25/01/2023).
- BMMYK, Handbook on Procedural Standarts, 1992, (İngilizce Metin), <https://www.unhcr.org/publications/legal/5ddfc4dc47/handbook-procedures-criteria-determining-refugee-status-under-1951-convention.html>.
- BMMYK, Handbook on Voluntary Reparation, <https://www.unhcr.org/uk/3bfe68d32.pdf>. (1996).
- BMMYK, Mülteci Statüsünün Sona Ermesine İlişkin Hükümler, (1999).

- BMMYK, Suçluların İadesi ve Uluslararası Mülteci Koruması Hakkında Bilgi Notu. <https://www.refworld.org/cgi-bin/tehis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa5e334>, (2008).
- BMMYK, Protracted Refugee Situations, <https://www.unhcr.org/40c982172.pdf>, 1. (2004).
- BMMYK Türkiye Temsilciliği ve Türk İçişleri Bakanlığı, İltica ve Göç Mevzuatı, 2005.
- Bostan, H., Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık Ve İskân Sorunu, Göç Araştırmaları Dergisi, 4, no. 2 (2018), 39-88.
- Bozovalı, E., Geri Göndermeme İlkesi Ve Sığınma Hakkı: Türkiye'nin Batı Sınırındaki Düzensiz Göçe Yönelik Uygulamaların AİHM Kararları Işığında Değerlendirilmesi, Oniki Levha Yayınları, (2020),(Geri göndermeme ilkesi)
- Bozovalı, E., Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler, "Güvenli Bölge" ve Geri Göndermeme İlkesi, <https://anayasagundemi.com/2019/10/21/turkiyedeki-suriyeli-multeciler-guvenli-bolge-ve-geri-gondermeme-ilkesi/>. (Suriyeli Mülteciler)
- Buz, S., Korç, S., Mültecilere Yönelik Kalıcı Çözümlerden Biri Olarak Gönüllü Geri Dönüş.» Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, (2021).
- Cassarino, J.P., «Informalising Readmission Agreements in the EU Neighbourhood.» The International Spectator 42, no. 2, (2007).
- CERD, General Recommendation XXII, Article 5 and refugees and displaced persons, <https://www.refworld.org/docid/4a54bc340.html>, Erişim Tarihi: 24.08.1996.
- Cenevre Sözleşmesi (1951). <https://www.Unhcr.Org/1951-Refugee-Convention>.
- CHIMNI, B.S., International Journal of Refugee Law, <https://doi.org/10.1093/ijrl/5.3.442>. Cilt 5. 3 cilt, (1993). (International Journal)
- Chimni, B.S., From Resettlement To Involuntary Repatriation: Towards A Critical History Of Durable Solutions To Refugee Problems. 23(3) <http://www.jstor.org/stable/45053831>. Refugee Survey Quarterly, (2004), 55–73. (Involuntary Repatriation)
- Chimni, B.S., The Geopolitics of Refugee Studies: A View from the South, <https://doi.org/10.1093/jrs/11.4.350-a>» Journal of Refugee Studies 11, no. 4 (1998), 350-374. (Refugee Studies)
- Coşkun, M. B., Yolcu. T., Küreselleşen Dünyada Göç Sorunları Ve Türkiye'nin Bölgesel Rolü. Bağlamında Göç Sorunu, Kilis, (2016).
- Crisp, J., Long, K., Safe and Voluntary Refugee Repatriation: From Principle to Practice. <https://www.alnap.org/system/files/content/resource/files/main/safe-and-voluntary-refugee>» Journal on Migration and Human Security, 4, no. 3 (2016), 141-147.

- Çelik, N. B., Türk Hukukunda Uluslararası Koruma Başvurusunda Bulunan Veya Uluslararası Korumadan Yararlanan Yabancıların Hak Ve Yükümlülükleri.» İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 6, no. 3 (2015), 67-148.
- Çelikel, A., Öztekın Gelgel, G., Yabancılar Hukuku. 23. Bası. İstanbul: Beta Yayıncılık, (2017).
- Çepel, Z. Ü., Abka, S., Avrupa Birliği Göç Politikalarında ‘İnsan Onuru’nun Yeri, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 3, no. 2: 63-72.
- Çetin, E., «Türkiye’de Göç Yönetişiminde Uluslararası Göç Örgütü (IOM)’nın Rolü ve Etkisi.» MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, (2022), 221-241.
- Çiçekli, B., Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar, Ankara: Seçkin Yayınevi, (2009). (Uluslararası Hukuk)
- Çiçekli, B., Yabancılar ve Mülteciler Hukuku, 6. baskı, Ankara Seçkin Yayınları, (2016). (Yabancılar ve Mülteciler)
- Çiftçi, M., Uluslararası Koruma Statüsünün Sona Ermesi Ve İptali, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (2019).
- Çınar, Ş.Y., International organizations and human rights: the case of IOM as part of counter trafficking efforts in Turkey, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, (2008).
- Çörtoğlu Koca, S., Kavşat, C., Geçici Koruma Yönetmeliği Uyarınca Geçici Koruma Kararının Kapsamı, Alınması Ve Sona Ermesi, Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1, no. 1 (2015), 311-348.
- Dadush, U., Mülteci dönüşünün ekonomik etkileri ve politika sonuçları. Dünya Bankası Politika Araştırması Çalışma Belgesi, (2018).
- Dalar, M., Dayton Barış Antlaşması Ve Bosna- Hersek’in Geleceği, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 16, no. 91, (2008).
- Dalkıran, M., Mültecilerin Gönüllü Geri Dönüşleri. Küresel Eğilimler Serisi Çalışma Kağıdı No:2, İstanbul Kültür Üniversitesi, (2013).
- Demir, R., Gönüllü Geri Dönüş İçin Kalıcı Çözümler: Türkiye’deki Suriyeliler Ve Afganlar. (Doktora Tezi), Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, (2022).
- DIRECTIVE, (2008)/115/Ec Of The European Parliament And Of The Council of <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:348:0098:0107:en:PDF>, (2008).
- Doğan, V., Türk Yabancılar Hukuku. 5. Ankara: Savaş Yayıncılık, (2020).
- Dönmez Kara, C. Ö., Göç bağlamında uluslararası işbirliği ve Türkiye’nin politikaları, Doktora Tezi, 18 Mart Üniversitesi, (2015).

- Düvel, F., Paths into Irregularity: The Legal and Political Construction of Irregular Migration, *European Journal of Migration and Law* 13, no. 3 (2011).
- Düzgaya, E. Y. H., Misafirlikten Vatandaşlığa Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü: Türkiye Ve Avrupa Birliği Mevzuatı Ekseninde Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme, Cilt 6. 16 cilt, (2017).
- Edwards, A., Temporary Protection, Derogation and the 1951 Refugee Convention, *Melbourne Uluslararası Hukuk Dergisi* http://law.unimelb.edu.au/__data/assets/pdf_file/0005/1687379/Edwards.pdf 2, no. 13 (2012), 595-635.
- Ekici, S., Tuncel, G., Göç ve insan, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, no. 1 (2015), 9-22.
- Ekşi, N., Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin Türkiye'deki Faaliyetleri ve Türk İltica Sisteminde Değişen Rolü, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 77, no. 1 (2019), 343-370, (BMMYK)
- Ekşi, N., "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Sığınmacı ve Mültecilerin Türkiye'den Sınırdışı Edilmelerini Engelleyen Haller", *İstanbul Barosu Dergisi*, 82, no. 6 (2008), 2801-2838, (Sınırdışı Edilmelerini Engelleyen Haller)
- Ekşi, N., "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda Düzenlenen Uluslararası Koruma Türleri", *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Değerlendirilmesi içinde*, Ed. Ekin Ömeroğlu ve Ceyda Süral. Ankara, Seçkin Yayıncılık, 215. (Uluslararası Koruma Türleri)
- Ekşi, N., Geçici Koruma Yönetmeliği Uyarınca Geçici Korumanın Şartları, Geçici Koruma Usulü, Sağlanan Haklar Ve Geçici Korumanın Sona Ermesi, *İstanbul Barosu Dergisi*, 88, no. 6 (2014), 65-89. (Geçici Koruma)
- Ekşi, N., İklim mültecileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2, no. 2 (2016), 10-58.
- Ekşi, N., Mahkeme Kararları Işığında Suçluların İltica Sistemi Dışında Bırakılması. *İstanbul: Beta Yayınevi*, (2017).
- Ekşi, N., Suriyelilere toplu olarak Türk vatandaşlığı verilebilir mi?, *İstanbul Barosu Dergisi* 89, no. 2 (2015), 196-202.
- Ekşi, N., Yabancılar hukukuna ilişkin temel konular: yabancı kavramı, yabancıların Türkiye'de giriş, ikamet ve seyahatleri, yabancıların Türkiye'de sınırdışı edilmesi. *Beta Basım Yayın Dağıtım*, (2006).
- Ekşi, N., *Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Hukuku*. Ankara: Beta Basım Yayın, (2016), (Uluslararası Koruma)
- Elçin, D., Türkiye'de Bulunan Suriyelilere Uygulanan Geçici Koruma Statüsü 2001/55 Sayılı Avrupa Konseyi Yönergesi İle Geçici Koruma Yönetmeliği Arasındaki Benzerlik Ve Farklılıklar, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 29, no. 124 (2016), 9-80.

- Elma, F., Şahin, A., Suriye'den Türkiye'ye Göç Ve Açığa Çıkan Temel Sorun Alanları, In: Turkish migration conference 2015 selected proceedings, (2015). 430-439.
- Erder, S., Türkiye'de değişen siyasal konjonktür, değişen göç ve iskan politikaları, Türkiye'nin uluslararası göç politikaları, 1923-2023 içinde, Ed. Ahmet İÇDUYGU, Sema ERDER ve Ömer Faruk GENÇKAYA. Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, (2014).
- Erdoğan, M., Ünver, C., Türk iş dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler konusundaki görüş, beklenti ve önerileri. Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu (TİSK) Raporu. Ankara: Matsa Basımevi, Yayın no.353, (2015).
- Ergün, K., The impact of uncertainty and institutional design: UNHCR and IOM's competing discourses on climate change-related mobility, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Ergüven, N. S., Özturanlı, B., Uluslararası Mülteci Hukuku Ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 62, no. 4, (2013), 1007-1062.
- Erten, R, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hakkında Genel Bir Değerlendirme, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 19, no. 1 (2015).
- European Comission, New Pact on Migration and Asylum: A fresh start on migration in Europe, (2020) https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/new-pact-migration-and-asylum_en.
- European Commission, (2022), https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2022-11/com_2022_583_1_en.pdf.
- European Commission Green Paper on a Community Return Policy on Illegal Residents, COM, 10.04.2002, Madde 4.2, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:52002DC0175>, Erişim Tarihi: 29.07.2023.
- European Commission, (2019), https://commission.europa.eu/publications/2019-european-semester-country-reports_en, Erişim Tarihi: 29.07.2023.
- European Commission, (2020), <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.»
- Executive Committee, Conclusion No. 25 (XXXIII), (1982), <https://www.unhcr.org/publications/general-conclusion-international-protection-17>.
- Excom, Agenda for Protection, 43. Session, A/AC.96/965/Add.1, <https://www.refworld.org/docid/3d4fd0266.html>. Erişim Tarihi: 26.06.2002.
- Fansa, M., Kimim Ben? Göçmen, Sığınmacı, Mülteci, Yabancı, Vatansız ve Geçici Koruma: Türkiye'deki Suriyeliler,. Cilt 4, 2, cilt. Antakiyat, (2021).

- Feller, E., International Refugee Protection 50 Years on: The protection Challenges of the Past, Present and Future, IRRC 83, no. 843 (2001), 581-606.
- Fitzpatrick, J., Temporary Protection of Refugees: Elements of a Formalized Regime. (Mültecilerin Geçici Olarak Korunması: Resmîleştirilmiş Bir Rejimin Unsurları).» The American Journal of International Law 2, no. 94 (2000), 279-306.
- Fitzpatrick, J., Bonoan, R., Refugee Protection in International Law UNHCR's Global Consultations on International Protection, CUP. "Cessation of Refugee Protection" içinde, Ed. E. FELLER, V. TÜRK ve F. NICHOLSON, 491-544. Cambridge, (2003).
- Forced Migration Review, Return voluntary, safe, dignified and durable? Refugee Studies Centre. <https://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/return/return.pdf>. (2019).
- Fransen, S., The socio-economic sustainability of refugee return: Insights from Burundi. Population, Space and Place, <https://doi.org/10.1002/psp.197>. Cilt 23. 1 cilt, (1976).
- Ganiyeva, S., Türklerin Avrupa Ülkelerine Göç Etmesinin Türk Hukukundaki Etkileri, Avrupa ve Uluslararası Göç Hukuku içinde, Ed. Gülüm BAYRAKTAROĞLU ÖZÇELİK ve Elçin AKTAN, 239-269. Ankara: Yetkin Yayınları, (2022).
- Gatrell, P., The Making of the Modern Refugee https://www.academia.edu/708089/The_Making_of_the_Modern_Refugee, (2013).
- Geçici Koruma Yönetmeliği (2014/6883) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.20146883.pdf>.
- Gedikoğlu, S., Akbaş, E., Toplumsal Hafızanın Geriye Göçü–Avrupa’dan Türkiye’ye Geri Dönen Üçüncü Kuşak Gençler Üzerine Nitel Bir Araştırma.» Adam Academy Journal of Social Sciences, 9, no. 2 (2019), 519-547.
- Gemalmaz, M. S., Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, Cilt 1. 8. baskı cilt. İstanbul, Legal Yayıncılık, (2012).
- Gorlick, B., Sözleşme ve işkenceye karşı komite: mülteciler için tamamlayıcı bir koruma rejimi, <https://doi.org/10.1093/ijrl/11.3.479>. Uluslararası Mülteci Hukuku Dergisi 11, no. 3 (1999), 479-495.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 4, Ankara, (2013).
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Göç Politika ve Projeleri Dairesi Başkanlığı . Türkiye göç raporu 2015, Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları. Yayın No:35, (2016).

- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma Kanunu ve Yönetmeliği. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma-kanunu-ve-yonetmeliği>. 2019.
- Göçmen, İ., "Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki geri kabul anlaşmasının hukuki yönden analizi." Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi 13, no. 2 (2014), 21-86.
- Gökce, G., Gökce, O., Devlet Kapasitesi: Kavramın Kuramsal Çerçevesi, Bileşenleri Ve Türkiye'nin Görünümü, Gazi Üniversitesi İktisadî Ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi, 17, no. 2 (2015), 1-34.
- Göya, B., Geçici Koruma Statüsünün AB Yönergesi Ve Geçici Koruma Yönetmeliği Işığında İncelenmesi <https://bilkent.academia.edu/BerfinG%C3%B6ya> (2018).
- Gözen Ercan, P., Kul, S., "Ülkeleri İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin ve Mültecilerin Koruma Sorumluluğu Çerçevesinde Korunması", Uluslararası İlişkiler Dergisi, C. 18, S. 71, (2021), 1-19.
- Güleç, C., Avrupa Birliği'nin göç politikaları ve Türkiye'ye yansımaları, TESAM Akademi Dergisi 2, no. 2 (2015), 81-100.
- Güler, A., Uluslararası mülteci rejimi: Afganistan örneği üzerinden bir rejim etkinliği analizi, Uluslararası İlişkiler Dergisi 9, no. 36 (2013), 101-127.
- Güneş, M., Kamu Yönetiminde Geçici Koruma Rejimi Ve Yakın Gelecekte Türk Kamu Güvenliğinde Potansiyel Bir Sorun Olarak: Suriyeli Mülteciler, <https://www.researchgate.net/publication/344321254> (2015).
- Güngör, G., Tâbiyet Hukuku, Ankara, Yetkin Yayınları, (2015).
- Halepçe Katliamı, https://tr.wikipedia.org/wiki/Halep%C3%A7e_Katliam%C4%B1 Erişim Tarihi: 24.04.2023.
- Hannum, H., İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin Ulusal ve Uluslararası Hukuktaki Durumu <https://digitalcommons.law.uga.edu/gjicl/vol25/iss1/13> (1996).
- Harıld, N., Christensen, A., Zetter, R., Sustainable Refugee Return. New York: The World Bank Group, (2015).
- Health World News, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Tarihçesi Ve Türkiye İle İlişkileri, <https://www.healthworldnews.net/uluslararasi-goc-orgutu-iom-tarihcesive-turkiye-ile-iliskileri>, (2019).
- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme (ICERD), 21.12.1965, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093651bm_09.pdf.
- HRW, The international organization for migration (IOM) and human rights protection in the field: current concerns, submitted by human rights watch IOM governing council meeting. <https://www.hrw.org/legacy/backgroundunder/migrants/iom-submission-1103>. Cilt 86. Geneva, (2003).

- HRW, “Turkey Forcibly Returning Syrians to Danger”, <https://www.hrw.org/news/2019/07/26/turkey-forcibly-returning-syrians-danger> E.T.30.04.2023.
- İçduygu, A., Aksel, D. B., Türkiye’de düzensiz göç. Uluslararası Göç Örgütü Türkiye, (2012).
- İçduygu, A., Demiryontar, B., Türkiye’de Devlet Ve Suriyeli Mülteciler: Çelişkili Politikalar Ve Araçsal Rasyonellik, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, no. 21 Özel Sayı, 316-334.
- İçduygu, A., Ayaşlı, E., Geri Dönüş Siyaseti: Suriyeli Mültecilerin Dönüş Göçü İhtimali ve Gelecek Senaryoları - https://mirekoc.ku.edu.tr/wpcontent/uploads/2019/05/Mirekoc_Rapor_GeriDonu sSiyaseti.pdf, MiReKoc Çalışma Notları, (2019).
- İnce, C. Göçmenliğin mekansal sosyolojisi: Şanlıurfa örneği. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, (2018).
- İneli Ciğer, M., Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda Aralık 2019’da Yapılan Bazı Değişikliklerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Değerlendirilmesi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 26, no. 2 (2020), 699-725.
- İneli Ciğer, M., Implications of the new Turkish law on foreigners and international protection and regulation no. 29153 on temporary protection for Syrians seeking protection in Turkey. Cilt 4.2 cilt. Oxford Monitor of Forced Migration, (2015).
- İneli Ciğer, M., Uluslararası Hukuka Uygun Geçici Koruma Rejiminin Unsurları Üzerine.» Göç Araştırmaları Dergisi, 3 (2016), 62-92. (Geçici Koruma Rejimi)
- İnsan Ticaretine Karşı İletişim Ağı, İnsan Ticareti ile Mücadelede: Karşılaşılan Güçlükler ve Öneriler. İstanbul: Logo, (2007).
- Institute, European University. <https://research.vu.nl/en/publications/i-wish-there-was-a-treaty-we-could-sign-leonard-cohen>, (2016).
- International Migration Policy Development https://www.icmpd.org/file/download/53506/file/TR_ReConnect_Factsheet.pdf .
- International Organization for Migration (IOM) Türkiye. MCOF: göç krizi operasyonel çerçevesi- <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1492>. IOM Türkiye 2018-2019, (2018).
- International Organization for Migration.Mission, <https://www.iom.int/mission>, (2021).
- International Organization for Migration, Report of the director general on the work of the organization for the year 2008. https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/2019-01/MC_2278_1.pdf . (2009).

- IOM. Assisted Voluntary Return and Reintegration 2016 Key Highlight https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/our_work/DMM/AVRR/AVR-R-2016-Key-Highlights.pdf. 2016.
- IOM, "World Migration Report 2022", <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022> . 2021.
- IOM, Göçmen Koruma ve Destekleme Birimi: İnsan Ticaretiyle Mücadele 2018 Yıl Sonu Değerlendirmesi. https://turkey.iom.int/sites/turkey/files/CT_Fact_Sheet_TR_no_croptmarks.pdf. 2018b.
- IOM, Uluslararası Göç Örgütü. "Göç terimleri sözlüğü. [https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/goc_terimleri_sozlugu\(1\).pdf](https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/goc_terimleri_sozlugu(1).pdf). 2014.
- IOM, World Migration Report, <https://publications.iom.int/books/world-migrationreport-2020>. 2020.
- IOM, Assisted Voluntary Return and Reintegration 2018 Key Highlights, https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/our_work/DMM/AVRR/2018_return_and_reintegration_key_highlights.pdf. 2019.
- İrdem, İ., Zengin, Ü.N., Gören, B.B., Uzun, M., Türkiye'deki Suriyeliler ve Sınır Ötesi Güvenli Bölge, https://www.pa.edu.tr/Upload/editor/files/Tu%CC%88rkiyedeki%20Suriyeliler_Dijital.pdf.» Polis Akademisi Yayınları, (2020).
- Kanbir, F., Geç Modern Çağda Eve Dönüş, OPUS International Journal of Society Researches, 15, no. 25 (2018): 3851-3873.
- Karaca, E., Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Geri Gönderme Yasağı, (2022), <https://blog.lexpera.com.tr/avrupa-insan-haklari-sozlesmesi-baglaminda-geri-gonderme-yasagi/>.
- Karakoç, J., Ersoy, D., An Evaluation On The Return Opportunities And Limits Of Syrian Refugees/Suriyeli Mültecilerin Geri Dönüş Olanakları Ve Sınırlarına Dair Bir Değerlendirme, Reflections on International Relations & Politics & History & Law, <https://books.google.com.tr/books?id>. Ed. Nesrin KENAR ve Philipp O. AMOUR.
- Karaman, E., «Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kararlarının Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk» İÜHFM, no. 72 (2014).
- Kasdemir, B., Türkiye'de Sığınma Hareketi: Eskişehir Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2012.
- Kaya, İ., Yılmaz Eren, E., Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Durumu:Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri. Cilt 1. İstanbul, Beta Yayınları,(2015).

- Kaya, C., Kalıcı Çözüm Türü Olarak Gönüllü Geri Dönüş ve Geçici Koruma Kapsamında Yer Alanlar Bakımından Türk Hukukundaki Düzenlenme Şekli, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 5 (2019), 511-535. (Gönüllü Geri Dönüş)
- Kaya, C., Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Hukukunda Kalıcı Bir Çözüm Olarak Yerel Entegrasyon, Oniki Levha Yayıncılık, (2017). (Yerel Entegrasyon)
- Kaya, M., İnanç Temelli Suriyeli Mülteci Topluluklar'da Geri Dönüş Eğilimleri. doi:10.46928/itibusbe.1096087, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı,, no. 21 (Özel Sayı) (2022), 74-89. (Geri Dönüş Eğilimleri)
- Kaya, M., Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Gruplara Yönelik Şiddet. TİHEK, (2019).
- Keeley, B., International Migration The Human Face of Globalisation OECD. <https://doi.org/10.1787/9789264075740-de> (2009).
- Kelsen, H., General Theory of Law and State, (1939).
- Kılıç, T., Bir İnsan Hakkı Olarak İltica, <https://api.ihem.barobirlik.org.tr/server/api/core/bitstreams/29e7d778-42f94e07-8372-0953448270c1/content>, (2005).
- Kılınç, Ü., Geri Kabul Anlaşması'nın uygulanmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi açısından değerlendirilmesi.» Ankara Barosu Dergisi 2, (2020), 2-35.
- Kirici, K., Eminolu, N., Erdoğan M. M., AB'nin Yeni Göç Ve İltica Anlaşması'nın Gerçek Bir Temeli, <https://policycommons.net/artifacts/4144276/the-eus-new-pact-on-migration-and-asylum-is-missing-a-true-foundation/4952131/> (2020).
- Kneebone, S., The Pacific Plan: The Provision of 'Effective Protection'?", International Journal of Refugee Law, no. 18 (2006).
- Korkmaz, B., (Edt.) Yerinden edilmiş Suriyeliler (I): Geri dönüş mümkün mü? teyit.org/dosya-yerinden-edilmis-suriyeliler-i-geri-donus-mumkun-mu.
- Korkut, L., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Devletlerin Sığınmacıları Sınırdışı Etme Egemen Yetkisine Etkisi: Türkiye Örneği, Ankara Barosu Dergisi 66, no. 4 (2008).
- Koser, K., Walsh, M., Black, R., Geçici Koruma Ve Avrupa Birliği'nden Mültecilerin Yardımlı Dönüşü, Uluslararası Mülteci Hukuku Dergisi, 10, no. 3 (1998), 444–461.
- Küçükkeleş, M., ‘AB'nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı", Seta Analiz.
- Küpe, B., AB ve Türk Hukukunda Geçici Koruma, Avrupa ve Uluslararası Göç Hukuku içinde, Ed. Gülüm BAYRAKTAROĞLU ÖZÇELİK ve Elçin AKTAN, 377-403. Ankara: Yetkin Yayınları, (2022).
- Lauterpacht, S. E., Bethlehem, D., “The Scope and Content of the Principle of Non-Refoulement: Opinion”, <http://www.unhcr.org/419c75ce4.pdf>.

- Loescher, G., Milner, J., Betts, A., BMMYK ve Mültecilerin Küresel Yönetişi, <https://doi.org/10.1093/ac0prof:oso/9780199600458.003.0008>, Oxford Akademik, 01.01.2011.
- Long, K., 'State, Nation, Citizen: Rethinking Repatriation', Working Paper Series No: 48 <https://www.rsc.ox.ac.uk/files/files-1/wp48-state-nation-citizen-2008.pdf>. (2008).
- Mandal, R., Protection Mechanism Outside of the 1951 Convention ("Complementary Protection"), <http://www.unhcr.org/protection/globalconsult/435df0aa2/9-protection-mechanisms-outside-1951-conv.>» UNHCR Legal and Protection Policy Research Series, (2005).
- McAdam, J., Complementary Protection in International Refugee Law, Oxford University Press, Netherlands International Law Review, 55, no. 1 (2008).
- Minimum Standards for the Qualification and Status of Third Country Nationals or Stateless Persons as Refugees or as Persons Who Otherwise Need International Protection and the Content of the Protection Granted" 29.09.2004.,» 2004/83/EC <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0083&from=EN> Erişim Tarihi: 03.08.2023.
- Moore, B., Wijk, J. W., "Asylum-seekers Falsely Implicating Themselves in International Crimes: Should They be Informed of the Existence of Article 1F of the Refugee Convention?", https://www.researchgate.net/publication/317027933_Asylumseekers_falsely_implicating_themselves_in_i.
- Moreno-Lax, V., The Legality of the "Safe Third Country, Notion Contested: Insights from the Law of Treaties" içinde, Ed. Migration & Refugee Protection in the 21st Century: Legal Aspects - The Hague Academy of In, düzenleyen: G.S. Goodwin-Gill ve P. Weckel , ss.663-665. . Migration & Refugee Protection in the 21st Century: Legal Aspects - The Hague Academy of International Law Centre for Research (Leiden: Martinus Nijhoff), (2015).
- Newland, K., Uluslararası Göçün Yönetişi: Mekanizmalar, Süreçler Ve Kurumlar. https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/policy_and_research/gcim/tp/TS8b.pdf, GCIM. 2005.
- Nicaise, G., Voluntary Repatriation: A Comparative Study on the Impact of Political and Legal Agreements, <http://guillaumenicaise.com/Essais/Voluntary%20Repatriation.pdf>, No Border Network, Campaign to combat global migration management, <http://www.noborder.org/iom/index.php.html>, (2009).
- Nurdoğan, A. K., Dur, A. İ. B., Öztürk, M., Türkiye'nin Mülteci Sorunu ve Suriye Krizinin Mülteci Sorununa Etkileri, İş ve Hayat Dergisi, (2017), 217-238.

- Nurdoğan, A. K., Öztürk, M., Geçici Koruma Statüsü İle Türkiye’de Bulunan Suriyelilerin Vatandaşlık Hakkı, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23, no. 3 (2018), 1163-1172 .
- Odman, M. T., Mülteci Hukuku. No: 15, cilt. Ankara, Aü. Sbf. İnsan Hakları Merkezi Yayınları, (1995).
- Office of the UNHCR (2005). An introduction to international protection protecting persons of concern to UNHCR self-study module 1. <https://www.unhcr.org/3ae6bd5a0.pdf>, Cenevre, (2005).
- Oğuz Gök, G., Kimin Güvenliği? Uluslararası Göç-Güvenlik İlişkisi ve Uluslararası Örgütlerin Rolü, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 31 (2016), 65-82.
- Okcu, A., Uluslararası Koruma Bağlamında Kırılgan Grup Mensubiyetinin Yeniden Yerleştirme Üzerindeki Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, (2022).
- Orman, D., Geçici koruma statüsünde olan sığınmacı çocukların sosyal hizmet bağlamında karşılaştıkları güçlükler, sorunlar ve gereksinimleri: Mardin-İzmir il örnekleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (2019).
- Önder, N., Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik sağlık politikalarının analizi, Göç Araştırmaları Dergisi, 5, no. 1 (2019), 110-165.
- Öner, S. G. I., “Küresel Bir Göç Rejimine Doğru”, Küreselleşme Çağında Göç içinde, Ed. Suna Gülfer İhlamur ÖNER ve N. Aslı Şirin ÖNER. İstanbul: İletişim Yayınları, (2012).
- Özcan, M., Avrupa birliği sığınma hukuku: ortak bir sığınma hukukunun ortaya çıkışı. Usak Yayınları, (2005).
- Özdemir Dal, B., Türkiye’de Mültecilerle Çalışan Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlet İle İlişkisi. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jirps/issue/72241/1150073>, Journal of International Relations and Social Science Studies 5 (2022), 83-110.
- Özer, Y. Y., Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Çalışma Alanı Olarak Uluslararası Göç: Yasalaşma ve İdari Yapılanma Sürecinin Değerlendirilmesi, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, no. 45 (2011).
- Özgür, Ç., AB Geçici Koruma Yönergesi ve Türk Hukukunda Geçici Korumanın Sona Ermesi-Avrupa ve Uluslararası Göç Hukuku. Ankara: Yetkin Yayınları, (2022).
- Özkan, I., Göç,İltica ve Sığınma Hukuku. 4. baskı. Ankara: Seçkin Yayınları, (2013).
- Özkerim Güner, N., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Mültecilerin Haklarının Korunmasındaki Rolü, Göç Araştırmaları Dergisi, 2, no. 2 (2016), 212-241.

- Özsöz, M., Batı Balkan Ülkelerinde Vize Serbestliği Süreci: Vize Kolaylaştırma, Geri Kabul, Yol haritası ve Vize Serbestliği, İstanbul: İktisadi ve Kalkınma Vakfı, (2013).
- Öztürk, N. Ö., 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme Kapsamındaki Mülteci Statüsünün Sona Ermesine Yönelik Ölçütlerin İncelenmesi Ve Türk Hukuku Üzerindeki Yansımalarının Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65, no. 2 (2016), 393-448. (Sona Erme)
- Öztürk, N. Ö., Avrupa Birliği Temel Haklar Şartında Yer Alan Sığınma Hakkının Tahlili, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 3, no. 2 (2012), 187-229. (Sığınma Hakkı)
- Öztürk, N. Ö., Geçici korumanın uluslararası koruma rejimine uyumu üzerine bir inceleme, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 66, no. 1 (2017), 201-264. (Geçici Koruma)
- Öztürk, N. Ö., Mültecinin Hukuki Statüsünün Belirlenmesi, Ankara: Seçkin, (2015). (Hukuki Statü)
- Palancı, M., Avrupa Birliği Göç Politikası Tarihsel Süreci Bağlamında Göç ve İltica Paktını Anlamak, The Different Approaches of Academic Disciplines to the Phenomenon of Migration içinde, Ed. Meryem Bulut , Ceren Aksoy Sugıyama ve Kadriye Şahin, 240-248.
- Panizzon, M., Readmission Agreements of EU Member States: A Case For EU Subsidiarity or Dualism?», Refugee Survey Quarterly, 31, no. 4.
- Pecoud, A., What do we know about the International Organization for Migration?», Journal of Ethnic and Migration Studies, 44 , no. 10 (2018), 1621–1638.
- Peker, B., Sancar, M., Mülteciler ve İltica Hakkı: Yaşamın Kısındakilere Hoş geldin Diyebilmek, İHD Yayınları, (2001).
- Philips, J., Asylum seekers and refugees: what are the facts, Parliament of Australia, <https://www.aph.gov.au/binaries/library/pubs/bn/sp/asylumfacts.pdf>. (2011).
- Safi, S., Mülteci Hukuku. İstanbul: Legal Yayıncılık, (2017).
- Saliji, T., Avrupa Birliği geri kabul anlaşmaları: Türkiye örneği.» Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (2018).
- Saraçlı, M., Uluslararası hukukta yerinden edilmiş kişiler. Adalet Yayınevi, (2011).
- Savaşan, Z., AB’de sığınma Hakkı: Ortak Sığınma Sistemi Oluşturma Amacı Ve Devam Eden Kısıtlamalar.» (İnsan Hakları Yıllığı) 27 (2009), 13-34.
- Saylak, Ş., Türkiye'nin Göç Yönetiminin Dönüşümü,. Yüksek Lisans Tezi,, Ankara, : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2021).

- Sığınma, Sınırlar ve Göç ile İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı
https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_asylum_TUR.pdf. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, (2014).
- Simeon, J. C., «Ethics and the Exclusion of those who are ‘not Deserving’ of Convention Refugee Status.» Ed: Satvinder Singh Juss, Colin Harvey ve Edward Elgar Publishing. Contemporary Issues in Refugee Law, 2013.
- Sirmen, K. S., «Yabancıların Türkiye’den Sınırdışı Edilmesine İlişkin Temel Düzenlemeler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Türkiye Hakkında Verdiği Örnek Kararlar» Ankara Barosu Dergisi, no. 3 (2009).
- Sirkeci, İ., Eroğlu Utku, D., «Türkiye’nin Kitleli Akınlar Deneyiminin Çatışma Modeli ve 3Ka Ekseninde Değerlendirilmesi.» Göç Dergisi , Transnational Press London, UK, 7, no. 2 (2020), s. 319-342.
- Soysüren, İ., «Kavramsal Bir Tartışma ve Alternatif bir Tanım için Notlar» Sınır ve Sınırdışı. Türkiye’de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar içinde, Ed. Didem DANIŞ ve İbrahim SOYSÜREN. Ankara, 2014: 153-181.
- Sönmez, M. E., ŞAHİN, Ş., «Gaziantep’teki Suriyeli Sığınmacıların Etnik Kökenlerine Göre Geri Dönüş Eğilimleri.» Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi, 4, no. 1 (2021): 37-51.
- Stein, B. N., «“Durable Solutions for Developing Country Refugees”, JSTOR, <https://doi.org/10.2307/2546035>.» International Migration Review, 20:2 (1986): 264- 282.
- Steiner, N., Gibney, M., Loescher, G., «Koruma Sorunları: BMMYK, Mülteciler ve İnsan Hakları (1. baskı). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203954867>.» 2003.
- Strand, A., Bendixsen, S., Paasche, E., Schultz, J., «Between two societies: Review of the Information, Return and Reintegration of Iraqi Nationals to Iraq (IRRINI) Programme. <https://www.cmi.no/publications/file/4155-between-two-societies-review-of-the-information.pdf>.» CMI Reports, 2011.
- Sunata, U., Tersine Beyin Göçünde Sosyal Ağların Rolü: Türkiyeli Mühendislerin Almanya’dan Geriye Göç Deneyim ve Algıları, Cilt 17. 34 cilt. Türk Psikoloji Yazıları, 2014.
- Süzgün Yıldırım, H., Uluslararası Koruma Ve Geçici Koruma Kapsamında Yer Alan Yabancıların Çalışma Hakkı Ve Bu Gruplara Sağlanan Teşvikler. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Şahin Mencütek, Z., Encouraging Syrian Return: Turkey's Fragmented Approach. Forced Migration Review, 2019.
- Şahin, O., “Suriyeli Mültecilerin Hukuki Durumu ve Toplumumuza Etkileri”, <http://www.stratejikortak.com/2016/04/suriyelilerin-hukuki-durumu.html>.

- Şeker Aydın, G., «Suriye Savaşı'nda Avrupa Birliği (AB)'nin Mülteci ve Sığınmacı Siyaseti.» Liberal Düşünce Dergisi, 2022, ss. 107-134.
- Şimşek, D., «Mülteci Entegrasyonu, Göç Politikaları Ve Sosyal Sınıf: Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Örneği.» Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 2018: 367-392. (Sosyal Sınıf)
- Şimşek, D., « Türkiye'de Suriyeli Mülteci Entegrasyonu: Zorlukları Ve Olanakları.» Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi 4, no. 2 (2019): ss. 172-187. (Mülteci Entegrasyonu)
- Spijkerboer, T. «I Wish There Was a Treaty We Could Sign.» The EU Pact on Migration and Asylum in light of the United Nations Global Compact on Refugees içinde, içinde, Ed. S. Carrera ve A. Geddes, 61-71.
- T.C. AB Bakanlığı, «Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtlar.» <https://www.ab.gov.tr/49332.html>, 2013.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. Türkiye İnsan Ticaretiyle Mücadele Yıllık Raporu. <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/Kitapcik-Raporlar/2020-Tu%CC%88rkiye-I%CC%87nsan-Ticaretiyle-Mu%CC%88cadele-Yillik-Raporu.pd.>» 2020.
- Taneri, G., Uluslararası Hukukta Mülteci ve Sığınmacıların Geri Gönderilmemesi (Non-Refoulement) İlkesi, Ankara: Bilge Yayınevi, 2012.
- Tarman, Z. D., «Gönüllü Geri Dönüş.» Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2023: ss. 1-49.
- Tatlı, İ., Deprem Sonrası Göç ve Mültecilerin Yeniden Yerleşimi Meseleleri, <https://www.insamer.com/tr/deprem-sonrasi-goc-ve-multecilerin-yeniden-yerlesimi-meseleleri.html> E.T.04.05.2023.
- Telsaç, C., «Uluslararası ve Ulusal Mevzuata Göre Türkiye'ye Kitlesel Olarak Göç Edenler İçin Tanımlanan Hukuki Statüler.» Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2, no. 1 (2022): 1-17.
- Tepealtı, F., «Avrupa Birliği'ne yönelik Türkiye geçişli (transit) göç hareketleri ve Türkiye'nin düzensiz göçle mücadelesi.» Doğu Coğrafya Dergisi , 24, no. 41 (2019): 125-140.
- Tezcan, E., «Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları çerçevesinde Avrupa Birliği ve Batı Avrupa Birliği ilişkileri.» Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 54, no. 01, 1999.
- Top, F. N., Bulur, M., «AB Göçmen Mutabakatında Sözlerini Tutmadı.» Anadolu Ajansı Analiz Haber, <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/ab-gocmen-mutabakatindasozlerini-tutmadi/775348>.
- Topal, A. H., «Geçici Koruma Yönetmeliği Ve Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü.» İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2, no. 1, 5-22.

- Topçu, E., Özbek, C., «Uluslararası Göçte Geçici Koruma Politikasının Politika Transferi Çerçevesinde Karşılaştırmalı Analizi: Almanya, Hollanda Ve Türkiye Örneği.» Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 21, no. 53 (2021): 855-886,.
- Turan, A. Y., Uluslararası Koruma Ve Geçici Korum Altındaki Yabancıların Türkiyede Çalışma Hakkı. İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, 2020 .
- Turan, M., «Avrupa Birliği Güvenlik Odaklı Göç Politikalarının İnsan Haklarına Etkisi:Frontex'in Operasyonları Ve Yapısı.» Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Turgut, E., Yakut, Y. A., «Uluslararası Göç Hukukunda Tamamlayıcı Koruma,» Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2020.
- Türk Kızılayı Göç ve İstatistik Raporu, https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/49523293_goc-istatistik-raporu-kasim-2016.pdf, E.T. 30.04.2023. 2016.
- Türk Kızılayı Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü, Göç İstatistik Raporu, https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/88360142_goc-istatistik-raporu-mayis-2017.pdf. 2017.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu-Sınır Dışı Edilen Yabancılar ve Geri Gönderme Yasağı, Ajans Düş Pınarı. Ankara, 2022.
- Türkiye ve Göç. : Göç İdare Genel Müdürlüğü Yayınları, http://www.goc.gov.tr/files/_dokuman19.pdf.» İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Ankara, 2013.
- TYLER, D., «Reframing Solutions for Afghan Refugees, <https://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/afghanistan/tyler.pdf>.» Forced Migration Review, no. 46, 2014.
- Uluslararası Af Örgütü, Savaş Bölgesine Geri Gönderildiler: Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Hukuka Aykırı Sınır Dışı Uygulamaları, <https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/Savas-Bolgesine-Geri-Gonderildiler.pdf>. 2019.
- Uluslararası göç örgütü (IOM).Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi Nezdinde Daimî Temsilciliği. <http://cenevreofisi.dt.mfa.gov.tr/Mission>, 2022.
- UN General Assembly, Note on international protection, A/AC.96/830,1994, <http://www.refworld.org/docid/3f0a935f2.html>.
- UNDP, <https://www.undp.org/>.
- UNGA, New York Declaration for Refugees and Migrants, A/Resolution/71/1, http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_71_1.pdf. 19.08.2016.
- UNHCR (2002a). Global consultations on international protection/third track: local integration, EC/GC/02/6, <http://www.refworld.org/docid/3d6266e17.html> . 2002.

- UNHCR Türkiye 2022 Raporu <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2022/11/Bi-annual-fact-sheet-2022-09-Turkiye.pdf>, 2022.
- UNHRC, <https://www.refworld.org/docid/46530be82.html>.
- UNHRC, Refugee Protection: A Guide to International Refugee Law, <http://www.unhcr.org/3d4aba564.html>, 2001.
- UNHCR, Handbook for Self-reliance, Glossary and Abbreviations, <https://www.unhcr.org/media/handbook-self-reliance-glossary-and-abbreviations>.
- UNHCR, Handbook for Repatriation and Reintegration Activities <https://www.unhcr.org/411786694.pdf>. Cenevre, 2004a.
- UNHRC, Voluntary Refugee Repatriation: Typology and Terminology, <https://reliefweb.int/report/world/voluntary-refugee-repatriation-typology-and-terminology>. 2013.
- UNHCR, Resettlement as an Instrument of Protection Resettlement as an Instrument of Protection No. 67 (XLII). <http://www.unhcr.org/excom/exconc/3ae68c4368/resettlement-instrument-protection.html>. 1991.
- UNHCR, 'Guidelines on International Protection No. 3: Cessation of Refugee Status under Article 1 C (5) and (6) of the 1951 Convention relating to the Status of Refugees (the "Ceased Circumstances" Clauses)' 10 February 2013, HCR/GIP/03/03. <https://www.refworld.org/docid/3e50de6b4.html>.
- UNHCR, 'Global Consultations Lisbon Expert Roundtable Conclusions- Cessation Status'. 2001.
- UNHCR, Executive Committee, Providing International Protection Including Through Complementary Forms of Protection, EC/55/SC/CRP, 2.06.2005.» <https://www.unhcr.org/excom/standcom/42a005972/providing-international-protection-including-complementary-forms-protection.html>, 05.07.2023.
- UNHCR, Kitleli Akın Durumlarında Mültecilerin Korunması: Genel Koruma Çerçevesi UNHCR <https://www.unhcr.org/protection/globalconsult/3ae68f3c24.html>. 2001.
- UNHCR, (2012a). «The politics and practice of refugee protection.» Düzenleyen: G. LOESCHER, A. BETTS ve J. MILNER. (New York: Routledge Yayınları), no. 2. baskı (2012a).
- UNHCR, Conclusion on legal safety issues in the context of voluntary repatriation of refugees, No. 101 (LV), <http://www.refworld.org/docid/417527674.html>.» 2004.
- UNHCR, Department of International Protection, Resettlement Handbook, <https://www.unhcr.org/46f7c0ee2.pdf>.» 2004.

- UNHCR, Executive Committee Conclusion No. 89, Conclusion on International Protection, 55th, <https://www.unhcr.org/protection/globalconsult/3b9388e94/89-li-conclusion-international-protection-2000-unhcr-excom-meeting.html>. 2000.
- UNHCR, Executive Committee Conclusion, No. 65 (XLII), <https://www.refworld.org/docid/3ae68c404.html>. 1991.
- UNHCR, Framework For Durable Solutions For Refugees and Persons of Concern, (Durable Solutions), <https://www.unhcr.org/partners/partners/3f1408764/framework-durable-solutions-refugees-persons-concern.html>.» Cenevre, 2003.
- UNHCR, Guidelines on International Protection No. 3: Cessation of Refugee Status under Article 1C(5) and (6) of the 1951 Convention relating to the Status of Refugees, HCR/GIP/03/03, <https://www.refworld.org/pdfid/4f33c8d92.pdf>. 10.02.2003.
- UNHCR, Guidelines on Temporary Protection or Stay Arrangements, <http://www.unhcr.org/protection/expert/5304b71c9/guidelines-temporary-protection-stay-arrangements.html>. 2014.
- UNHCR, Handbook and Guidelines on Procedures and Criteria for Determining Refugees Status, Under The 1951 Convention and the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees, Reissued. Geneva, <https://www.unhcr.org/publications/legal/5ddfc47/handbook-procedures-criteria-determining-refugee-status-under-1951-convention.html>, 2011.
- UNHCR, Handbook for Repatriation and Reintegration Activities <https://www.unhcr.org/411786694.pdf> E.» UNHCR. 2004a.
- UNHCR, Progress Report on Informal Consultations on the Provision of International Protection to All Who Need It, EC/47/SC/CRP.27, <http://www.refworld.org/docid/4a54bc290.html>. 1997.
- UNHCR, The Global Compact on Refugees (Final Draft), <https://www.unhcr.org/events/conferences/5b3295167/official-version-final-draft-global-compactrefugees.html>. 26.06.2018.
- UNHCR, Türkiye: Üçüncü Ülkeye Yerleştirme, <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2018/12/Resettlement-Fact-SheetSeptember-2018-TR.pdf>.» 2018.
- UNHCR, “Convention Relating to the Status of Refugees.” <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.html>. 1951.
- UNHCR, Reintegration in the transition from war to peace. Geneva, 1997.
- UNHCR, Executive Committee Conclusion No. 104 on Local Integration, Report of the 56th Session, A/AC.96/1021, 2005b (EXCOM 104), <https://www.unhcr.org/excom/exconc/4357a91b2/conclusion-local-integration.html>.» 2005b.

- UNHCR, Executive Committee Conclusion No. 22 on Protection of Asylum-Seekers in Situations of Large-Scale Influx, <
<https://www.unhcr.org/excom/exconc/3ae68c6e10/protection-asylum-seekers-situationslarge-scale-influx.html>.
- UNHCR, Handbook for Self-reliance: Appendix 1-References (essential information), <https://www.unhcr.org/media/handbook-self-reliance-appendix-1-references-essential-information>.
- UNHCR, Voluntary Repatriation: International Protection Handbook, (Voluntary Repatriation), Cenevre, 1996.
- UNHCR, Handbook for Self-reliance, Book 1, <https://www.unhcr.org/44bf7b012.pdf> . Cenevre, 2005.
- UNHRC, Refugee Protection: A Guide to International Refugee Law, <http://www.unhcr.org/3d4aba564.html>, 2001.
- U.S. Department of State, Justice and HHS, Report to the Congress on Proposed Refugee Admissions for Fiscal Year 1997 <http://www.state.gov/www/global/prm/fy97.refugees.html>, 1998.
- Uzun, E., «Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme.» Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi 8 (2012). (Geri Göndermeme)
- Uzun, E., «Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK'nın Yapısı», Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri.» Göç Araştırmaları Dergisi, 2, no. 2 (2016): 60-85. (BMMYK'nın Yapısı)
- Vatan Derneği, «2021 Yerelleşme Savunuculuk Raporu. Kalıcı Çözüm Önerileri ,2021, <https://www.stgm.org.tr/e-kutuphane/yerellesme-savunuculuk-raporu-politika-onerileri-kalici-cozumler.>» 2021.
- Voet, L., «EU migration and asylum pact abandons compassion and human rights. Social Europe.» <https://socialeurope.eu/eu-migration-and-asylum-pact-ABANDONS-COMPASSION-AND-HUMAN-RIGHTS> . 2021.
- Webber, F., «How voluntary are voluntary returns?.» Race and Class, 52, no. 4 (2011): 98-107.
- Yahya, M., Kassir, J., El-Hariri, K., Unheard voices: What Syrian refugees need to return home. Carnegie Endowment for International Peace, https://carnegieendowment.org/files/Yahya_UnheardVoices_INT_final.pdf. Washington, DC, 2018.
- Yıldırım Yücel, Z., Ulus-Devlet, Mültecilik ve Menşe Ülkeye Geri Dönüş: Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Mülteciler. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, 1.
- Yılmaz Eren, E., Mülteci Hukukunda Geçici Koruma. Ankara: Seçkin yayıncılık, 2021.

Yılmaz, A., «Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri Ve Etkileri.» Turkish Studies (Elektronik), 9.2: 1685-1705. 2014.

Yılmaz, S., Kitlemel Akın Sığınma Durumunda Geçici Koruma Rejimi Ve Asgari Muamele Standardı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015.

Zenginkuzucu, D. M., «Türkiye’de Geçici Koruma Rejiminin Uluslararası Ölçütler Çerçevesinde Bir Değerlendirmesi.» Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi, 1 (2018): 37-62.

Ziya, O., «“Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri”». Türkiye Barolar Birliği Dergisi 2, no. 99, 2012.

2015 Yılı Türkiye Göç Raporu, https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2015_yillik_goc_raporu.pdf.» T.C. İçişleri Bakanlığı, 2016.

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6458.pdf>. (2013).

Elektronik Kaynaklar

<https://www.unhcr.org/tr/22075-dunya-capinda-gerinden-edilmis-kisi-sayisi-70-milyonu-gecerken-bm-multeciler-yuksek-komiseri-duruma-mudahale-icin-daha-guclu-bir-dayanisma-cagrisinda-bulunuyor.html>

http://www.madde14.org/index.php?title=%C3%9Clkesinde_Yerinden_Edilmi%C5%9F_Ki%C5%9Filer.

<https://www.unhcr.org/tr/ulke-icinde-gerlerinden-edilen-insanlar#>

<https://www.goc.gov.tr/baskanligin-gorevleri>. 2022a.

https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/country-origin-information-coi_en.

<https://www.haber7.com/guncel/haber/3305687-42-bin-suriyeli-gonullu-geri-donus-yapti> E.T. 04.05.2023.

<http://www.goc.gov.tr/files/files/20141022-15-1.pdf>.

https://en.wikipedia.org/wiki/World_Bank_Group.

<http://cenevreofisi.dt.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/353795>.

http://madde14.org/index.php?title=%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Evrensel_Beyanname.

<https://tr.euronews.com/2023/02/17/turkiyede-depremden-etkilenen-suriyelilerin-bir-kismi-ulkelerine-geri-donuyor> E.T.04/03/2023.

<https://www.afad.gov.tr/kahramanmaras-pazarcikta-meydana-gelen-deprem-hk-basin-bulteni-9>.

http://madde14.org/index.php?title=Afrika_Birli%C4%9Fi_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC_M%C3%BCltesi_Sorunlar%C4%B1n%C4%B1n_%C3%96zel_Y%C3%B6nlerini_D%C3%BCzenleyen_S%C3%B6zle%C5%9Fme.

http://madde14.org/index.php?title=Soering_-_Birle%C5%9Fik_Krall%C4%B1k. 1989.

http://madde14.org/index.php?title=Uluslararası%C4%B1_M%C3%BCltesi_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC.»

http://madde14.org/index.php?title=Vilvarajah_-_Birle%C5%9Fik_Krall%C4%B1k. 1991.

<https://www.haberturk.com/depremin-ardindan-geri-goc-iste-ulkesine-donen-suriyeli-sayisi-son-dakika-deprem-haberleri-3568301> E.T.04.05.2023.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM___/d00/c002/km___00002024ss0053.pdf.

http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.html.

<http://www.kilis.gov.tr/ocupinar-kara-hudut-kapisi-bayramlasma-iznii>,E.T.30.04.2023.

<http://www.unhcr.org/3ae68faec.html>. İsviçre, 25.05.1992.

<https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-78986%22%5D%7D>.

<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/116-her-turlu-irk-ayrımclgmn-ortadan-kaldırılmasna-iliskin-uluslararası-sozlesme/>.

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_%C4%B0zleme_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC .

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran_%C4%B0slam_Devrimi.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Dayton_Anla%C5%9Fması%C4%B1.

https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27deki_Suriyeliler#:~:text=A%C4%9Fustos%202022%20itibar%C4%B1yla%20T%C3%BCrkiye'de,ev%20sahipli%C4%9Fi%20yapan%20%C3%BClke%20yapmaktad%C4%B1r.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası%C4%B1_G%C3%B6%C3%A7_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC.

<https://turkiye.iom.int/tr/goc-yonetimi>.

<https://turkiye.iom.int/tr/iom-turkiye-hakkında>.

<https://turkiye.iom.int/tr/news/iom-turkiyenin-guneydogusunda-depremden-etkilenen-ve-sellerle-mucadele-eden-topluluklara-acil-yardim-ulastiriyor> .

<https://www.amnesty.org/en/documents/afr02/007/1997/en/>.1997.

https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Immigration_TUR.pdf. 2016.

<https://www.evrensel.net/haber/413566/midillideki-moria-multeci-kampinda-yangin-13-bin-multeci-ortada-kaldi>.

<https://www.goc.gov.tr/faaliyet>.

<https://www.goc.gov.tr/giris-cikis>.

<https://www.goc.gov.tr/iltica-ve-goc-ulusal-eylem-plani>.

<https://www.gonullugeronus.org.tr/tr/forms/Register>.

<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>.

<https://www.icisleri.gov.tr/goc-idaresinden-dunya-multeciler-gunu-mesaji>.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6458.pdf>.

<https://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa>.

<https://www.milliyet.com.tr/gundem/suriyeliler-ulkelerine-donuyor-6905800>

<https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>

<https://www.refworld.org/docid/47fd410.html> .

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160317-11.htm>.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180307-10.htm>.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191224-1.htm>.

<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss298.pdf>.

<https://www.unhcr.org/publications/legal/41b041534/compilation-conclusions-adopted-executive-committee-international-protection.html>.

<https://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0619.pdf>.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Ceren ARSLANGÖRÜR
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	28.08.2023